

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SEFA KAPLAN

İYİ OKUMA

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR ELEŞTİRİ
TEORİSİ ÜZERİNE PRATİK METİNLER

ELEŞTİRİ

SEFA KAPLAN

1956 YILINDA Çorum'da doğdu. Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümünü bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimini yarım bıraktı. 1984'te öğretmenliği bırakıp gazeteciliğe başladı.

İyi Okuma
Sefa Kaplan
Yeni Seri: 349
Eleştiri: 29

© Sefa Kaplan ve GENDAŞ A.Ş., İstanbul 2002

Editör: Adnan Özer
Kapak Tasarımı: Azad Aktürk

Birinci Baskı: Ekim 2002
ISBN 975-308-409-9

Kapak, iç baskı ve cilt: Kaya Matbacılık (0212) 656 62 20

Gendaş A.Ş.
Çatalçeşme Sk. No: 19 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 512 33 86 - 512 94 67 (Pbx) Faks: 520 82 12
e posta: gendas@ixir.com

SEFA KAPLAN

İYİ OKUMA

ELEŞTİRİ

KİTABA DAİR

Enis Batur, geçtiğimiz aylarda *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde, kitap eleştirilerinin, giderek “kitap tanıtma” yazılarına dönüştüğünden şikâyet ediyor ve muhtemelen haklı gerekçelerle, bunun yanlışlığının altını çiziyordu. Üstelik Batur, yalnız da değildi bu konuda. Ahmet Oktay da, Batur’un kendisinden alıntılar yapmak ihtiyacını hissettiği cümleyle söylemek gerekirse, “eleştirinin bir yan kolunun arsız bir sarmaşık gibi her yanı kapladığını” düşünüyordu.

“Muhtemelen haklı gerekçelerle” dedik, çünkü, tıpkı Enis Batur’un söz konusu yazısında olduğu gibi, eleştiri ile tanıtım yazıları arasındaki ayrım, kimi bilinen, kimi de sezilen koşullar yüzünden gündemden çekildi uzunca bir süredir. “Çekildi” iyimser bir değerlendirme elbette, kendine varlık alanı bulamadı desek daha doğru olacak galiba. Gerek Batur, gerekse Oktay, “arsız bir sarmaşık gibi” her yanı kaplayan “kitap tanıtma yazıları”nda, bilgiyle enformasyonun, haberle sansasyonun bile isteğe birbirine karıştırıldığını düşünüyorlar doğal olarak. Bunun temel müsebbiplerinden hiç değilse birisi, estetize olamamış bir toplumun medyatize, daha doğru bir ifadeyle manyetize olmaya doğru büyük bir hızla sürüklenmesi olsa gerek. Eh, bunu da Batur ve Oktay’dan daha iyi kim bilebilir ki? Her ikisi de medyanın henüz “basın” diye tanımlandığı günlerde az dirsek çürütme-

diler çünkü muhtelif gazetelerin muhtelif köşelerinde. Enis Batur hâlâ çürütüyor üstelik.

Öyle anlaşıyor ki, somut bir tesbitle birlikte pek somut olmayan bir itirazı da barındıran bu satırların gerisinde, eleştirinin yokluğuna dair bir hayıflanma yatıyor. Her iki yazar da, kitap tanıtım yazılarından kaynaklanan böyle bir yer değiştirmenin, yayınevlerinin hayrına olsa bile, yayının gerçek üreticisinin, yani yazarın temel varlık alanını teşkil eden edebiyatın aleyhine olduğunu düşünüyorlar, gibi görünüyor. Edebiyat okurunun ilgisi-ne sundukları kitaplar hakkında, matematiksel olarak en fazla tanıtım-eleştiri yazısı yazılmış olan Batur ve Oktay böyle düşündüklerine göre, kitapları hakkında bırakın eleştiriye, iki satır tanıtma yazısı bile çok görülenler “şehre varıp feryâd ü figan kopsalar” yeridir.

*

Hiç şüphesiz, bir önceki paragrafta altı çizilmesi gereken husus, eleştirinin yokluğundan kaynaklanan hayıflanma olmalı. Bu da, ister istemez “eleştirinin varlığı”na dair bir belirlemeyi ihtiva ediyor. Doğrusu bu ya, dönüp geriye baktığımızda, modern edebiyatımızın pek de uzun olmayan tarihinde ciddi, yönlendirici, ufuk açıcı, yazarı kendine çekidüzen vermeye davet edici eleştiri örneklerinin dişe dokunur bir toplam oluşturduğunu söylemek oldukça güç. Cemal Süreya, “Adı İlhan Berk Olan Şiir” adını verdiği eleştiriye temellendirme oyununda, etrafında gezindiğimiz kavramı İlhan Berk’e yakıştırdığına göre, durumun pek parlak olmadığı ortada zaten!

Biraz daha cesur davranalım isterseniz, bizde bir eleştiri geleneği var mı sahiden? Eleştirmen denilince aklımıza kaç kişi geliyor acaba? Aklımıza gelenlerin kaç, eleştiriye edebiyat içi bir tür olarak “meslek” değilse de “uğraş” edinmişlerdir kendilerine? Günümüzde bilinen isimleri bir kenara bırakalım ama bir

dönem, yazdığı denemelerle pek çok şair, hikâyeci ve romancıyı canından bezdiren; bir o kadarını da hayalhanelerde gezdiren Nurullah Ataç bir eleştirmen midir gerçekten de, yoksa Cemal Süreya'nın dediği gibi “çeliştirmen” mi? Nurullah Ataç'ın, son derece keyifli olduğu su götürmeyen yazılarından yola çıkarak kaç edebiyatçıya gidebiliriz veya kaç edebiyatçıyı getirebiliriz kendimize? Modern Türk şiirinin kiblesi kabul edilen Yahya Kemal, istihza dozu ağır basan “tanıtma” yazıları dışında, söz-gelişi Ahmet Haşim için ciddi bir eleştiri yazısı kaleme almış mıdır? Ahmet Mithat'ın haklı gerekçelerle malumatfuruşluğun kıyılarında gezinen yazılarından kaç edebiyatçı veya edebiyat heveslisi bir hisse edinebilmiştir kendisine? Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Edebiyat Üzerine Makaleler”de belirttiği gibi, modern Türk edebiyatına “tenkit, münekkitsiz geldiği” için mi böyledir bu?

Bu türden ucu değilse de ufku açık sorulara her edebiyatçı ya da edebiyat heveslisi, kendi “meşreb”ine göre cevaplar verecektir kuşkusuz. Edebiyatın da içinde barınmaya çalıştığı düşünce iklimlerinin “meşrep” bir kenarda dursun, “mezhep” çatışmalarına döndüğü, dönüştürüldüğü bir ülkede, bu da son derece doğaldır herhalde. Yoksa neden Enis Batur kalkıp da, “İlhan Selçuk'a Sabri Ülgener'i önemsetmek nasıl mümkün olabilir?” diye bir soru sorma lüzumunu hissedecekti ki yıllar önce? Yoksa neden, Oktay Akbal, “Kemal Tahir sağcıların olsun, Cemil Meriç'i bize versinler yeter” dediğinde, memleketin münevver muhitlerinde tebessümler dışında herhangi bir hareketlenme görülmeyecekti ki?

Daha somut, daha can yakıcı örnekler de verilebilir elbette. Ahmet Hamdi Tanpınar neden bu kadar geç, neden bu kadar güç keşfedildi dersiniz? Halbuki yazdıkları ortada duruyordu “Kırtipil Hamdi”nin. Peki neydi onu unutuşun demir perdesinin gerisine iten? Oğuz Atay neden ciddiye alınmamıştı acaba yaşadığı

dönem boyunca da, 80'lerin ortalarında birdenbire kanatlanmıştı memleket irfanına doğru? İrfan deyince hemen aklımıza gelmesi gereken bir başka isim olan Cemil Meriç'in "mana ve ehemmiyeti"nin fark edilmesi için eserlerinin Ötügen yerine İletişim'den basılmasını mı beklemek gerekiyordu? Orhan Veli'nin dediği gibi, o da mı "ölünce iyi adam olmuştu?" Faruk Nafiz Çamlıbel'in tek suçu bir dönem DP'den milletvekilliği yapması mıydı? Memleketin en yetkin romancılarından biri olan Tarık Buğra'yı neden Fethi Naci'den başka ciddiye alan olmamıştı? Yahut Kemal Tahir'in belli bir kesim tarafından fark edilmesi için *Devlet Ana'yı* ya da *Yorgun Savaşçı'yı* yazması şart mıydı sahiden?

Soruları uzatarak daha fazla can sıkmanın âlemi yok elbette. Zaten bu soruların amacı da can sıkmak değil, sadece bir olguyu ortaya koymak. Ama, şimdi "ortalığı arsız bir sarmaşık gibi saran" kitap tanıtma yazılarından müşteki olan Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür* adlı kitabına *Aktüel* dergisinde yöneltilen ve maddi hatalarını ortaya koyan eleştiriden sonra ne yapmıştır dersiniz? Kitabın ikinci baskısında maddi hatalarını düzeltme ihtiyacını hissetmemekle kalmamış, küçük bir dipnot yazarak vermiştir muhatabının ağzının payını. "Haklı olduğunu kabul ediyorum ama..."

Buna benzer bir başka tipik örneği de Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ıyla ilgili tartışmalar esnasında gördük. Görüşlerine katılın ve katılmayın, Tahsin Yücel, Orhan Pamuk'u ciddiye aldığı veya övgülerden sıkıldığı için oturup bir yazı yazmıştı *Kara Kitap* hakkında. Yücel'in yazısı, en yalın ifadesiyle bir eleştiriydi. Orhan Pamuk hayranlarının devreye girerek Yücel'e cevap vermelerinde de yadırganacak bir durum yoktu esasen. Ta ki iş kitaptan çıkıp başka alanlara kayana kadar. Zaten Orhan Pamuk'un bu işe nokta koymasında da benzer bir fütursuzluk vardı. "Bazı profesörlerin kitaplarını tasfiye ediyorum kitaplığım-

dan” demek, Orhan Pamuk’a ne kazandırmış, Tahsin Yücel’e ne kaybettirmiştir acaba?

*

Mehmet H. Doğan’ın YKY’den çıkan üç ciltlik *Yüzyılın Türk Şiiri* antolojisinin yayımlanmasıyla birlikte alevlenen tartışmalara bakalım isterseniz biraz da. Her antoloji yayımlandığında olan şeyler, sanki hiç tecrübe yokmuş gibi yeniden yaşandı ve yaşanmaya da devam ediyor. Hatırlayanlar çıkacaktır kuşkusuz, Memet Fuat’ın *Çağdaş Türk Şiiri* antolojisi yayımlandığı zaman da küçük bir kıyamet kopmuştu kendi çapında. Yılmaz Odabaşı’nın belli bir zaman dilimiyle sınırlı olan antolojisinin başına da benzer şeyler gelmişti. O zaman müşteki olanların şimdi muvafık, şimdi müşteki olanların o zaman muvafık olmalarında şaşırtıcı bir şey yok. Şaşırtıcı olan, böyle bir tarih yokmuş gibi, böyle bir tarih çok da uzun olmayan bir süre önce yaşanmamış gibi davranılması. Söylemek bile gereksiz, bu tespit antolojiyi hazırlayanı da, basan yayınevini de, karşı çıkanları da, onaylayanları da içeriyor. Mehmet H. Doğan’ın, hazırladığı antolojinin tanzimine değil, muhtevasına yönelik belki de tek nitelikli eleştiriyi yazan Şavkar Altınal’ın cevabı vermek yerine, demogoji yani ağır basan yazılarla vakit kaybetmesiydi bir de şaşırtıcı olan. Çünkü Altınal, ciddi şeyler söylüyordu ve ciddi şeyler üzerinde durmak gibi bir edebiyat geleneği yoktu ne yazık ki Misak-ı Milli sınırları dahilinde. Hakkını teslim etmek gerekir, Mehmet H. Doğan’ın, “Neden herkes üçüncü ciltle ilgileniyor, diğer ciltlere ilişkin olarak neden kimsenin sesi çıkmıyor” mealindeki itirazı da, tıpkı Şavkar Altınal’ın eleştirisi gibi ihmal edildi ne yazık ki.

Bu da doğaldı elbette. Çünkü burası, muhtevasına katılın veya katılmayın, gözle görülür bir emeğin ürünü olan Mehmet Kaplan’ın “*Şiir Tahlilleri*”ne “*İdrar Tahlilleri*” yakıştırmaları ya-

pılan ve bundan da, “kalbi insanlık ve edebiyat sevgisi ile dolu” edebiyatçıların rahatsızlık duymayı aklına bile getirmediği bir ülkeydi. Dolayısıyla, yadırgatıcı bir tarafı da yoktu yaşananların, her şey olması gerektiği gibi olmaktaydı zaten.

*

Yazıyı yeniden Enis Batur’a bağlayalım. *Cumhuriyet*’teki köşesinde şunları da söylüyordu Batur: “... Okurun tüketiciye, ürünün mala indirgenmesi tehlikeli süreç: Uyarıcı özellikleri törpülenen, afyon boyutu geliştirilen bir edime dönüştürülürse okumak, her okurdan edilgin bir izleyici yaratma olasılığı düşük değil demektir. Öyle okurlar tanıdım ben: Yuttukları kitaplarla dünyalarının şeklini değiştireceklerine onun şeklini aldılar - oysa iyi okumak, temelde bir muhalefet biçimidir.”

Haklı elbette Enis Batur, iyi okumak gerçekten de bir muhalefet biçimi. Bu kitapta yer alan “kitap tanıtma yazıları” bu bağlamda değerlendirilebilir rahatlıkla. Yoksa hiçbirinin eleştiri, oluşturu, karıştırı, çatıştırı olmak gibi bir iddiası yok. Hatta bu anlamda hiçbir iddiası yok. Bunlar, yeryüzüne belli değerler açısından bakan bir insanın kitaplarla ilişkisinden ibaret yazılar yalnızca. Üstelik hepsi de öznel. Bu nedenle, kimileri hayli duygusal, bu nedenle kimileri hayli ironik, yine bu nedenle kimileri de hayli sert. Ancak, titiz okuyucu, bütün yazılarda belli bir perspektifin gözetildiğini hemen fark edecektir. O perspektifin gerisinde, insani ve insanca olana dair derin bir sevginin yattığını da...

Edebiyat insan için değil miydi zaten?

Sefa Kaplan
Kozyatağı, Eylül 2001

Kenar süsü: Bu yazılar, NTVMSNBC'nin, sevgili Evin Doğu yönetimindeki edebiyat bölümünün 'sanal' âleminde dolaşıma girdiğinde, olumlu-olumsuz pek çok tepki aldı. Bu tepkiler sayesinde birkaç da iyi dost kazandım. Bu kitabı, o dostlardan biri olan Zeynep Hâle Akman'a armağan ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
“YERLİ MALI YURDUN MALI”

ALBAYIM BENİ NEZAHAT İLE EVLENDİR

Yoksa ne yapacağımı bilirim ben...

İlhami Algör'ün Müzeyyen ve Nezahat Hanımlar arasında geçen tuhaf hayatı, meseleye bir de Albayım'ın karışmasıyla, daha içinden çıkılmaz hal almış gibi görünüyor. Postmodernizmin can kaybına hayli müsait sığ sularında gezinen yazar-çizer taifesinin başına ne tür belalar geldiğini biz söylemiş olmayalım ama İlhami Bey Algör duymuş olsun yine de. Nezahat da Nezahat hani! Nedir öyle yüzündeki göz iziyle salınıp savrulup gezinmeler piyasa vakti Urumeli Hisarı civarında? Ya o sol elindeki yarısı dişlenmiş, kalan kısmı gümüşlenmiş elmaya ne demeli Tanrı aşkına?

Ayıptır söylemesi, bundan tam beş yıl önce İlhami Bey kardeşimizin *Fakat Müzeyyen Bu Derin Bir Tutku* isimli kitabı masamızın üzerine düşünce bir akşamüstü, muhtevasından değilse bile muhayyelatından bir hayli mütessir olmuş, hatta “Fakat İlhami Bu Yanlış Bir İtki” mealinde iki satır da yazı yazmıştık o vakitler ömürler eskittiğimiz bir mevkutenin şoför mahallinde.

Lakin mahzun gözlerle görmekteyiz ki, Muharrir Bey kardeşimiz yıllar içinde akıllar-fikirler edinip postmodern meydan muharebelerine sırt dönerek çadırına çekileceğine, atına atladığı gibi Nezahat Hanım’ın gecekondusunun önünde almış soluğu. Bu kadarla kalsa yine iyi, bir de meseleye, deniz tarafındaki kale önünde, tarih şeritlerine bakarak, “geçmiş gecelerden biri durmakta derinde” mısraı eşliğinde hüzünlü hüzünlü nargile fokurdatan Albayım’ı dahil etmiş. Emeklilik günlerini Armutalan Askeri Garnizonu yerine, adı gerekmeyen bir kentin varoşlarındaki üç katlı bir gecekonduda geçiren Albayım’ın ne günahı varsa artık, Muharrir Bey hiç üşenmeyip üstüne almış...

Dememiz o deme ki, bu devirde Nezahat’a “dünür” göndermek gerekiyorsa, Albayım en son akla gelecek isim olmalı, sivil bir paşa bulunamadığı için mutlaka rütbeli bir arkadaşın duruma vaziyet etmesi zaruretinde ise merhum Oğuz Atay Bey’den müsaade alınmalıydı. Bakar mısınız şu sözlerle lütfen:

“Ben ve çöl çakalı... Bu ikisinin bir arada anılması imkansızdı. Belki hikaye gereği yolum çölden geçer, yolda bahtsız bir arabı bir kutup ayısı ile sarmaş dolaş Şad Araban fasıl terennüm ederken görebilir, Mecnun adlı birinin işlettiği benzin istasyonumotel-restoran kılıklı bir yerde konaklar, akşam yemeğini Leyla’nın Yeri’nde yiyebilirdim.”

İnsanın “Leyla’nın Yeri’nde zıkkımın kökünü yersin inşallah!” diyeceği geliyor içinden ama nemize gerek, etrafta mahalleli var. Buna mukabil, “Kelimelere şapka giydirmeyi bile ihmal

eden bir muharririn, ‘Nezahat ile evlenmek’ gibi ciddi bir mevzuda yaya kalmak dışında herhangi bir alternatifi olabilir mi, sorarım size sevgili Samanpazarı halkı?” demekten de alamıyoruz kendimizi.

Ah Müzeyyen ah!

Nezahat da tuhaf bir kadın zaten. Nedir öyle yüzündeki gözüyle salınıp savrulup gezinmeler piyasa vakti. Urumeli Hisarı civarında? Ya o sol elindeki yarısı dişlenmiş, kalan kısmı gümüşlenmiş elmaya ne demeli Tanrı aşkına? Müzeyyen Hanım’ın uzaktan akrabası olmasa, onu da alacağız kalemin altına ama gözü kör olmasın, arada Albayım’ın hatırı var. Yoksa biz kendisine Konya’yı da, Kenya’yı da göstermesini, dahası, göstermekle kalmayıp Çanakkaleli Melahat aracılığıyla iki satır mektup göndermesini de bilirdik. O da kalakalırdı ortalarda sevindirik delisi olmuş badem bıyıklı Acem Üzeyir gibi. Kalırdı da ne olurdu? İhtimal gider, elindeki yarım elma dişlenmemiş, delikanlı gecelerde umut ipliği mealinde düşünmemiş gibi “Ayvaz bu gelen bu gelen” makamında uzun havalar söylerdi mahiyyeti malum fesleğenler eşliğinde. Yoksa Muharrir Bey evladımız şöyle şakımak zorunda kalır mıydı gecenin geç bir saatinde Galata gecelerine güller dökerek:

“Deniz ile uzaktan konuşulmuyordu. Galata Kulesi ile konuşmayı denedim. Olmadı. Vurdum kafayı kiremite yattım. Kiremitin altında, ustanın ateş böceği kozaları, tabakası, çakmağı, tam tekmil duruyordu. Bu tesadüfi durumu bir işaret saydım ve tabakadan bir sigara alıp yaktım. Ateş böcekleri: ‘Abi bir emrim var mı?’ dediler. Olabilirdi. Bana, kendi başına davranabilen birine uygun bir şeyler çizebilirlerdi. Mesela, bir gün, hiç hesapta yokken, başımı çevirir çevirmez, buzlu cam bakışlı, bedeni bu-

rada iken ruhu kimbilir nerede duruşlu bir sarışın ile burun buruna gelebilirdim. Koyu renkli bir boşluğun ortasında, ne hikmetse birbirimize çok yakın olduğumuzu fark ederdik.”

İşte sizin de apaçık gördüğünüz gibi, ortada tuhaflik sıfatını bile hak etmeyen ve kimin eseri olduğu dahi bilinmeyen “koyu renkli bir boşluk” var. “Bu boşlukla ne yapılabilir?” diye ayrıca bir sual daha tevcih etmek gerekiyor ama sizin de yakından şahit olduğunuz gibi, muhatabı bulunmayan bir sualden daha tehlikeli bir durum yoktur edebiyat âlem ve ailesinin konakladığı köşelerinde cennet vatanın.

Nezahat neyse ne de keşke Albayım’ı alet etmeseydi hain emellerine, adına yok yere “Muharrir Bey Kardeşim” dediğimiz ıssız insan adacığı.

Yoksa “hayat hakkında fikri olmayanların” toplandığı bir liman var da biz mi bilmiyoruz?

(*Albayım Beni Nezahat ile Evlendir*, İlhami Algör, Dost Yayınları)

FOSFORLU CEVRIYE

Karakoldaki aynaya, bilekteki damgaya dair...

Şair, “Kadını keskin bıçak, taze kan gibi sıcak” derken, Cevriye gibi birilerinin yaşadığı bir dünyadan söz ediyordu büyük ihtimalle. O Cevriye ki, “Fosforlu” olduğuna yanmadı ömrü boyunca da, uğruna bileklerine dövmeler yaptırıp İstanbullu’nun diline düştüğü hayırsız sevgilisinin vefasızlığına gönül koydu ve usulca bıraktı zayıf bedenini Boğaz’ın kendi gibi yakamozlu sularına...

Sizin kadar biz de biliyorduk şarkıyı; siyah-beyaz filmlerin siyah-beyazın haysiyetini taşıdığı çayır-çimen günlerinde az dinlememiştik kendisini, kantocu kızlar kulaklarının arkasına ve memelerinin arasına kıstırdıkları karanfilleri sarı sabır tesbihleri niyetine çekiştirirken...

Lakin, yıldızların ve mehtabın yeryüzüne hayli yakın durduğu telaşlı bir İstanbul gecesinde, peşindeki polisin takibinden kurtulmak için sığındığı bir çöp bidonunun karanlığında, ıslak saçlarına dökülen elektrik ışıkları samanyolları oluşturduğu için yakayı ele verdiğini; ısıldayan saçlarını gören şişman, yaşlı ve güngörmüş olduğu her halinden belli olan başkomiserin, Cevriye'yi eliyle koymuş gibi bulup "Burada bir fosforlu var..." dediğini; o günden sonra da Galata'nın falçatayı ensesinde taşıyan bitirimlerinden, Beykoz çayırında aptest bozup güreş üstüne güreş tazeleyen zibidilerine kadar bu ismin dalga dalga yayıldığını doğrusu bilmiyorduk...

"Karakolda ayna var" mısraının işte öylesine söylendiğini, sonradan dilimize "aynasız" olarak da yerleşecek olan kavramın biraz da buralardan kaynaklandığını, bıyıklarımıza çeki düzen veren yeniyetme tedirginlikleri arasında kornşu mahallenin delikanlılarıyla girdiğimiz taşlı-sopalı kavgalar sırasında öğrenmiş-tik her nasılsa...

Kara Sevda Uğruna...

Ama "Kız kolunda damga var" mısraının gerçek bir olaya dayandığını, adı "Fosforlu"ya çıkan Cevriye'nin "Yiğidim ismini bağışla bir yol hele!" bile diyemediği kabadaydan irice, balıkçıdan dirice bir palabıyıklıya gönül düşürdüğünü; başında kavak yelleri esen ve Karaköy ile Üsküdar arasını haraca kesen palabıyıklının gözünü açıp da Cevriye'ye bakacak yerde itin, uğur-

suzun peşi sıra kaçakçılık gibisinden lüzumsuz işlere bulaştığını, bulaştığı yetmezmiş gibi bir de enselendiğini ve soluğu Paşakapısı Cezaevi'nde aldığını; bunu duyan Cevriye'nin yemeden içmeden kesilerek günlerce ağzına Çerkes peyniri bile koymadığını; derdinden delilendiği bir gün soluğu Yükselkaldırım'ın arka sokaklarındaki Ermeni bir dövmecinin kapısında aldığını ve zayıflıktan, ergenliğe adım atamamış bir körpenin bileklerine dönen bileklerini uzatarak, "Her birine birer kelepçe vur bre çorbacı, herbirine birer kelepçe vur ki, gören görmeyene, duyan duymayana söyleye de gidip çalına yiğidimin kulağına" dediğini bilmiyorduk doğrusu...

Bunun üzerine İstanbul'un semt semt, kahve kahve, hamam hamam, karakol karakol, bohçacı bohçacı "Fosforlu Cevriye"nin derdinin telaşına düştüğünü; hüznünü bir zırh gibi kuşanıp Beyoğlu sokaklarını arşınlayan Cevriye'yi gören kabadayı esnafının saygıda kusur etmediğini, lakin Cevriye'nin kara sevdasından günden güne karardığını, Allah için bir tek o koyu gergin ısırganotlarını andıran gözlerinin alev alev direndiğini, peşi sıra seğirten mahalle itlerinin bile "Gözlerinden bellidir Cevriyem, sende kara sevda var" makamında havladığını, Reşat Ekrem Koçu üstadımızın ağzı fermuar tutmayan tilmizlerinden duymuşluğumuz da vardı...

Fakat Cevriye'nin, Boğaz'ın kendi gibi yakamozlu sularına doğru kayıp gittiğini ve o günden sonra bu şarkının beyhude bir dünya için beyhude bir direnişten vazgeçmeye aracı kılındığını bilmiyorduk doğrusu...

Keşke hiç bilmeseymişiz...

(Fosforlu Cevriye, Suat Derviş, Doğan Kitapçılık)

LUCKY

Vahanın vahim tarafı

Bre bu ne yaman iştir, bre bu nasıl köpektir, bre bu nasıl romandır, bre bu nasıl yazardır! Serzenişlerin sonu yok elbette, şayet çölde vaha serinliğinde bir kitaba rastlayıp virgüllerin, noktalı virgüllerin ve itina ile serpiştirilmiş şapkaların arasından geçip gidiyorsanız gözaltılarınızdaki torbalara baka baka. Ancak, serzenişler kadar, silkinişlerin de sonu yok. Çünkü tren üzerinize gelmeye, şimdiden dünyanın en Türkçe köpekleri arasında yer almış bulunan Lucky, karşınıza geçip gülmeye başlamıştır. Sizin yapacağınız ise kartpostal şöhretlerin piyasayı kapladığı edebiyat dünyasında, gerçek ve kaliteli bir romanın sayfaları arasına doğru süzülme, kaderde sürünmek olduğunu bile bile...

“Mutfakta bulunan aile meclisi bireyleri, merdivenden aşağı fıskırıp, püskürüp gelen, sarı mayonez renk desenli kara felaketi hep birlikte, aynı anda gördü. Bûse, dirseğini masaya yaslayıp, alnını avucunun içine dayayarak, saçlarını at gözlüğü gibi gözlerinin iki yanına düşürdü, bu utanç verici manzarayı görmemeye çalıştı (...) Lucky, derin mavi tüylü halı sayesinde kolayca istediği hıza ulaştı merdivenlerden inerken, fakat hesaplayamadığı bir şey vardı. Merdivenlerin bittiği yerde halı da bitiyordu. O kısım cilâlı parkeydi. Bunu, pedikürlü ve de üstelik bol mayonezli tınaklarının üzerinde köpek görmüş de buz pateni pistine canını dar atmış bir kedi gibi kaymaya başladığı zaman anladı.

Kemalettin de tam o sırada, kazânın ‘geliyorum’ dediğini anlamıştı (...) Lucky, Hatice Yazıcı’nın açık bacaklarının arasına daldı, sipsivri burnu çok acıdı, döpiyes eteğinin altından, ‘Mıyk’ diye inledi. Kemalettin ve Bûse, aynı anda; ‘Aman anne!’ diye bağırarak, oturduğu sandalye ve bacaklarının arasından yeni doğuyormuş gibi arka kısmı görünen iri kara köpekle birlikte geri kaymaya başlayan yaşlı kadını düşmeden önce yakalamaya çalıştılar. Çok şükür ki başardılar.”

Doğal olarak, buraya sadece bir bölümünü alıntılaradığımız “ulusal felaket”in kahramanının bir köpek, hem de kayış gibi simsiyah bir doberman olduğuna inanmayacaksınız. İnanmakla kalsanız yine iyi, “Zavallı köpeğe kalkmış bir de ‘milli felaket’ diyor sırtından önce boyu devrilesi” gibisinden iyimser düşünceler de geçireceksiniz zihninizin muhtelif köşelerinden. Bunun da sakıncası yok, siz bilirsiniz elbette. Zaten kitabın kapğındaki uyuzun uyuzu “gecekondu itleri”ne bakarken de az biraz değil, adamakıllı öfkelenip lanet üstüne lanet yağdıracaksınız büyük ihtimalle hem bu satırların, hem de o satırların yazarına. Ama bu usta mı usta işi, ironik mi ironik, hüzünlü mü hüzünlü kitabı okurken değiştireceksiniz fikrinizi nasıl olsa. Dahası, “Dostların mı, yoksa düşmanların mı başına böyle bir bela sa-

rılsa iyi olur” diye sık sık dünya görüşü değiştirmeye başladığınız zaman fark edeceksiniz asıl, Batikent’in moruyla Bentderesi’nin yeşilini...

“Reca Ederim, Bu Nasıl Bahis Öyle”

Batikent’in moruyla Bentderesi’nin yeşilinden işte öylesine, çıktığı yoldan geri dönmemeye ant içmiş bir gezgin kararlılığıyla değil de, daha ilk karanlıkta kuyruğunu bacaklarının arasına kısıtıp dağarcığındaki uzun havaya davranan bir gezgin, yılgınlığıyla söz ettiğimizi sanıyorsanız, yine yanılıyorsunuz. Kitabın yazarından ve Büyük Britanya ahalisinin omuz verdiği dilden izin alarak kelime oyunu yapmak gerekirse; Batikent Lucky’nin yeni, Bentderesi ise “unlucky”lerin eski mekânıdır öteden beri ve işte taşı gediğine koymanın tam yeridir, “romanımızda yalnız onların maceraları vardır...”

İyi de bu köpek nasıl bir köpektir ki, hakkında, Attilâ İlhan’ın ifadesiyle, öyle pestil inceliğinde değil, tam 494 sayfalık bir kitap yazılmıştır, yazılmakla kalmayıp basılmıştır, basılmakla da kalmayıp okunup sevilmiştir? Böyle tuhaf bir sorunun cevabını, romanın sayfaları arasında “geç kalmış bir emekli albay Hüsamettin Tambay” edasıyla tuhaf tuhaf dolaşan, milletin ve killiğinden emekli Tahsin Baydur’dan almak, galiba en doğru emekleme biçimi olacak. O halde hep birlikte dinliyoruz:

“‘En başta...’ diye devam etti Tahsin Bey, ‘... kaderi sahibinin elinde olan bir zavallı gibi görmekteydim sevgili Lucky’i...’ Adeta, ağzından çıkacak olan acı sözleri yutmaya çalışmış gibi defalarca yutkundu. Boğazını delip de fırlayacakmışçasına sipsivri ‘Lucky’nin kafası kadar olşa bile’ âdem elması, aşağıya inip çıktı. ‘... halbuki şunu gördüm sonuçta; sahibinin kaderi sevgili Lucky’nin elindedir...’

“Aferin Benim Akıllı Kızıma”

Burada, “sahibinin sesi” makamına eşlik ederek üzerimize üzerimize gelen trenin, sadece Lucky’nin görünürdeki “lucky” efendilerini ezip geçeceğini sanıyorsanız, bir kez daha yanıyorsunuz demektir. Çünkü romanın gayyasına düşmüş her okur, o kayış gibi dobermanın elinde avucunda bir oyuncak olmayı çoktan kabul etmiş ve kaderini o “kahpe”nin insafına istese de, istemese de terk etmiştir. “Mübalaga cenk olunacaktır” bir başka ifadeyle. Laf aramızda, milletin vekilliğinden emekli Tahsin Baydur Beyefendi her ne kadar kabul etmek istemese de, Lucky’nin geçmişinde temizinden birkaç cinayet olduğunu, Osmanlı terbiyesinin son örneklerinden biri olan ve Tahsin Bey’e “zevce”lik etmekten başka bir günahı bulunmayan Mücellâ Hanım gayet iyi bilmektedir. Tahsin Baydur’un bildiği ise “unutuş” denilen o demir kapının insanın üstüne kapanmasıyla birlikte, insanın nasıl insanlıktan çıktığıdır:

“İyi biliyordu Tahsin Baydur; acılar ve kayıplar, insana önceliklerini hatırlatmaya yarardı. Bu yüzden acıların, bilhassa da ölüm acılarının unutulmaması gerekirdi. Unutulan acılar, milleti aptal yerine koyan laf ebelerinin, ‘hayat devam ediyor’ marta-vallarında hep dedikleri gibi hayatı yaşanabilir kılmıyor, bilakis onu yaşanan bir hayat olmaktan çıkarıyordu. Hayat devam edecekse eğer, acılar ilk günkü tazeliğinde saklanarak devam etmek gerekiyordu. İnsan ancak ruhunda büyük fırtınalar kopartan o büyük kaybı yaşadığı günkü acısını muhafaza etmeyi başarabilirse o günkü kadar erdemli kalabilirdi. Acısını unutmak istemiyordu Tahsin Baydur. Onu, hatıralarında taptaze tutarak, her gün o büyük üzüntüyle yanıp tüterek, ruhunu hep ve daima aynı eza katsayısıyla çarparak büyütme, yüceltme, terbiye etmek istiyordu.”

Canım şaşıracak ne var bunda? İroni dediysek, Sulukule’de Madımak Hatun telaşlarından evler döşeyenlerin seyrine çıkıp kahkahanın gözüne gözüne vuracaksınız demedik elbette. Sizin bizi yanlış anladığınız alnınızdan okunuyor. Kim bilir, belki de şu satırlar müsekkin gibi gelecektir size işte bu nedenle:

“Rahimden şevkle kan içtiğini öğrenip de yüzü kızardığı günden beri her şeyi unutmaya şevk etmiş insanda unutmak kabiliyeti bir tamam geliştiğinden, kuzu kuzu söz dinliyor, kendini yüreğinde kanayan yaraya bakar bulmaktansa, piyasada kaynayan paraya, işe güce, ete göte bakar buluyordu. İşte böylece insanlıktan çıkıyordu insan. Ruhunu kavuran âzâbı unuttuğu zaman ruh taşıdığını da unutuyor, kendini guruldayan midesiyle, gidişen bilmem neresiyle, kaşınan sırtıyla, ağrıyan dişiyle, kolestrolüyle, lipidiyle hemâyâr zannetmeye başlıyor ve böylece insanlıktan çıkıyordu. Üstü deri kaplı damar, salya, dışkı ve pıhtı yığını olmayı kendine yediremediği için de dönüp dönüp tekrar o martavalları okuyor, dinliyor, kendi ağzından duydukça inanması daha kolay geldiğinden, ölüsü olana, acısı olana koşup, hani pek üzgünmüş gibi kaş çatıp, belki de iki damla yaş akıtıp ‘Zaman her acıyı giderir’ masalları okuyor, okudukça kendi imânı tazeleniyor, böylece bir kere daha insanlıktan çıkıyordu.”

Devamını merak eden, kaderini Lucky’nin ellerine teslim edip “bahtının rüzgârına” kapılarak gider gitmesine de; memleketin matbuat ve edebiyat esnafının neredeyse cümle kurmaktan âciz olduğu bir değirmene, Türkçenin artık unutulmaya yüz tutmuş lezzet ve zarafetini taşıyan yazara, hazır elimiz değmişken sapka çıkartalım biz.

Türkçeden sınıfta kaldığı için üniversiteyi son sınıfta terk ettiğini de hatırlatarak üstelik...

(*Lucky*, Sezgin Kaymaz, İletişim)

AKDENİZ’DE BİR DOĞU

“İç Asya’dan daha oymaklar gelir...”

Memleketin zihinsel konforpalaslarında nicedir ihmal edilen deneme, Eyüp Özveren’in dikkate değer çabalarıyla yeniden geliyor gündeme. Fotoğraftan iletişime, ekonomiden antropolojiye, sosyolojiden psikolojiye değişik ilgilerin kıyısında kanat çırpıp Özveren, zaman zaman resmi tarihin mayınla döşeli yollarında sendelese de çabucak doğrulmasını biliyor.

Suali sormanın zamanı geldi de geçiyor bile.

Bir zamanlar baştacı edilen deneme, neden ve ne zamandan beri üvey evlat muamelesi görmeye başladı edebiyat muhitlerinde? Yahut, üvey evlat muamelesine bile maruz bırakılmadan sessiz sedasız bir biçimde toprağa verildi?

Köşe yazarlarının sebil olduğu bir ülkede, edebiyatçıların mühim bir kısmı da bu işe soyunmuşken üstelik, böyle bir soru lüks olabilir elbette. Ancak, öyle görünüyor ki, sorunun ve soru'nun önemli bir boyutunu da bu lüks teşkil ediyor galiba.

Bırakın günlük yazı yazarları, haftalık yazı yazarlar bile bir süre sonra, biraz mecburiyetin getirdiği can sıkıntısından, biraz da çaresizlikten; deneme filan bir kenara, sütun doldurmak için vuruş saymaya başlıyorlar şayet bilgisayar çağına geçmişlerse.

Peki ya diğerleri? Onların sesi, soluğu neden çıkmıyor?

Tarihinde, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Sabahattin Eyüboğlu'na, Rauf Mutluay'dan Cemil Meriç'e, Hilmi Yavuz'dan Enis Batur'a, Murat Belge'den Nurdan Gürbilek'e, Orhan Koçak'tan Gündüz Vassaf'a sağlam bir deneme geleneği olan Türk düşüncesi, neden bu türü “serin servilerin” altına bıraktı acaba?

Kuşkusuz zordur deneme, bilgi, emek, sabır, dahası pirenin sekişine denk bir kalem kıvraklığı ister. Deneyenin bilgeliği ve birikimi belirler, denemenin ufkuna kaç yelkenlinin birden girip kaç tahlisiye sandalının delimsirek bir hızla uzaklaşacağını; yahut, “kör kuyularda merdivensiz” bırakılan okurun, görünmez can simitlerine tutunarak ne zaman limana yanaşacağını. Denemeyi önemli kılan ve diğer edebiyat türleri arasında öne çıkartan da bu zorluğu değil midir zaten?

Bir başka açıdan bakıldığında deneme, bütün diğer edebiyat türlerinin de çıkış noktasıdır; kolay yazılıyor gibi görünse de, derinlemesine bir birikim gerektirdiği için deneyen kadar denemenin de ârif olması elzemdir. Çünkü düşüncenin yedi rengi, denemenin

çatısı altında kanat çırpır ve serpilir; kimi zaman teoriye, kimi zaman da teorinin gerektirdiği bütün alt bilgilere zemin hazırlar.

Denemeyi gündemden düşüren de, bu yoğun çaba ve emek gerektirishi olmasın sakın! Konfeksiyon ve fotokopi hayatların izdüşümü, edebiyatta bile, emeğin ve çabanın sözümona daha “verimli” alanlara kaydırılmasını önermiyor mu her fırsatta?

Ve çoktandır biliniyor, “ah kimselerin vakti yok durup ince şeyleri anlamaya...”

“Bir Olmaz Emelin Düştüm Peşine...”

Bütün bu düşünceleri bize ilham ettiren Eyüp Özveren’in *Akdeniz’de Bir Doğu* adlı deneme kitabı oldu. Klasik denemenin bütün unsurlarını bünyesinde barındıran bu kitap, birdenbire bir vaha gibi göründü gözümüze, sahrası giderek büyüyen memleketin zihniyet dünyasında.

Gerçi Özveren yazdıklarına “deneme” demiyor ama başka bir şey de demiyor doğrusunu söylemek gerekirse, şayet “bölüm” başlı başına bir edebi tür değilse...

“... Biz Akdeniz kentlerinin en gururlusu, limanların o en limanı, bir stüdyosunda İskandinav gezginlerin Berggren adlı İsveçli bir fotoğrafçıya Osmanlı giysileriyle poz vermekte olduğu, Üsküdar yakınlarında bir konağın haremünde Gerard de Nerval’in günler ve gecelerce sözümona saklandığı, ama en önemlisi, Balkanlar’a fotoğraf ve sinemayı getiren, hürriyet kahramanı Resneli Niyazi Bey’i yanından ayırmadığı geyiğiyle birlikte görüntülemiş Manakis Biraderler’in Meşrutiyet nedeniyle hazırladığı bir fotoğraf albümünün Sahaflar’da elden düşme satışa sunulduğu, yerimiz yurdumuz, onsuz yapamadığımız İstanbul’a doğru dümen kıracağız. İşte o sırada, henüz bizimle geri dönmek istemeyen bir okur, eğer bu coğrafyada hecelerin, yıkıntıların, öyküle-

rin, develerin, sözcüklerin, piramitlerin, siyah beyaz fotoğraflarının, kervansarayların, yeni kitaplara özgü o baskı kokusunun arasında bir süre daha oylanmak isterse ne mutlu ona.”

Siz deneme dışında bir başka edebiyat türünde bu kadar güzel malumatfuruşluk gördünüz mü Allah aşkına?

Ancak, Özveren’in denemelerini anlamlı ve önemli kılan, satır aralarına sinmiş bilgi yoğunluğu değil sadece; “Devenin Kulağı Devenin Nalı-Bir Kitle Aracı Olarak Kervan Ticareti” başlıklı denemede son derece somut bir biçimde karşımıza çıkan ufuk ve kavrayış zenginliği var bir de. Özveren, adı anılan metinde, bütün bir Doğu’yu oryantalist’lerin gözünde içinden çıkılmaz bir muammaya dönüştüren “öykü anlatma” geleneğinin arka planından söz ediyor ki, o ünlü 1001 Gece Masalları ete kemiğe bürünmüş bir biçimde karşınıza çıkıp beğeneceği bir ufuk ve yürek arıyor. İlginç olan, müellifin bahsi geçen geleneği irdelerken, tarihten iletişime, sosyolojiden antropolojiye pek çok konu üzerinde durmayı ihmal etmediği halde; “sözlü anlatı” geleneğinin zaman içinde evrilerek nasıl Doğu türü bir bilgelige ve bu bilgeliliğin ürünü olan edebiyat ürünlerine omuz verdiğini gözden kaçırmaması. Oysa, buradan yola çıkılarak üretilen edebiyat ürünleri, Salman Rushdie başta olmak üzere, Arundhati Roy, Rafik Schami, Amin Malouf gibi kökeni Doğu olan “Batılı” yazarlar tarafından yeniden kurgulanıyor ve edebiyatın yeni çıkış kapısı olarak baştacı ediliyor.

Resmi Tarih Peşimizi Bırakırsa...

Özveren’in denemelerini keyifle okuyan okuru zaman zaman açmazda bırakan kimi ayrıntılar, böylesi bir birikime pek de uymayan lise bilgilerine denk düşüyor ne yazık ki. Sosyolojik olmaktan ziyade politik göndermelerıyla öne çıkan “gerici-ilerici”

gibi kavramlar ve bu kavramlar üzerine bina edilen II. Abdülhamit yorumları, bunun somut bir örneği. Resmi tarih bilgileri çerçevesinde, İslamcılar tarafından Batıcı, Batıcılar tarafından müstebit, Türkçüler tarafından İslamcı olarak değerlendirilen bu kadar politize bir isme, bu tuhaf önyargıların dışında bir yaklaşım gerekliydi herhalde. Özveren'in bu isim ve dönemi hakkında yaptığı değerlendirmelerin paragraftan paragrafa değişen çelişkiler barındırıp vuzuhtan uzak olması, memleket coğrafyasında serpilen kaotik yargılardan yazarın da payını aldığını seriyor gözler önüne. Şaşırtıcı değil elbette şaşırtıcı olmasına ama, insan, kültürel endişesi ağır basan metinlerde böylesine gelişigüzel yargılarla karşılaşınca "acaba"ların girdabına sürükleniveriyor ister istemez:

"Osmanlı tarihinin en dediği dedik otokratik padişahıyla gericici sokak kalabalığını bir araya getiren bu karşılaşma imparatorluk topraklarında uzun dönemde fotoğrafın geleceğini etkileyen hiçbir sonuç doğurmadı. Dahası, kalabalığın bilmediği bir gerçek, karşılarındaki gericiliğe ve dinciliğe eğilimli padişahın aslında gerçek bir fotoğraf düşkünü olduğuydu."

Arkasından da nasıl oluyorsa oluyor, bu "gericiliğe ve dinciliğe eğilimli padişah," "fotoğraf aracılığıyla Batı dünyasına etkili bir mesaj gönderebileceğini, bu yolla yönetimine yönelik eleştiriler nedeniyle büsbütün çarpıtılan Osmanlı imgesini bir ölçüde olsun düzeltebileceğini sezdi (...) Geç dönem padişahlarının bu en dincisi, fotoğrafçılığı yönlendirerek dış dünyada ülkesinin imgesini etkileyebileceğini keşfetmişti."

Besbelli ki Özveren, İdris Küçükömer, Sabri Ülgener, Kemal Tahir veya Cemal Meriç gibi iklimlerin kıyısında biraz daha dikkatli bir biçimde gezinmiş olsa, bir paragrafta nasıl bu kadar yanlışı birden yapabildiğine kendisi de şaşırarak adamakıllı...

(Akdeniz'de Bir Doğu, Eyüp Özveren, Dost Yayınları)

MASALINI YİTİREN DEV

“Yaşamın kıyısından kartpostallar”

“Tutun ve yüzleştirin hayatları” diyordu İsmet Özel bir şiirinde, “biri kör batakların çırpınışında kutsal, biri serkeş amaç oldukça da haklı” diye de ekliyordu arkasından. Üzerinde yaşadığımız topraklarda sürdürülen hayatları yüzleştirdince acının, kimin, utancın kimin payına düşeceğini bilemiyoruz henüz. Zihinsel konforlarının gerisinden gelip, önlerine çıkan aynalara gülümseyenler de, küçük yaşlarından itibaren acıya çırak verilenler de “usta” laştığında bir gün, kimler inci inci, kimler boncuk boncuk terleyecek, onu merak ediyoruz asıl. “Siz orada öylece gülüşüp eğlenenler, gelincik sandığınız ölü çocuk tarlaları” diyen mütekait şairlere inat geçiyorsanız gelincik tarlalarının kıyısından; dudaklarınıza birkaç damla kurumuş kanla birlikte kırpık et parçaları dokunmuyorsa, bu kitabı okumasanız da olur. Çünkü, neresinden bakarsanız bakın “size de bize de geçmiş olsunlar”ı Necatigil’in...

Eski büyük boy *Varlık* dergilerinde adına rastlamadıysanız eğer, muhtemelen tanımazsınız Adnan Binyazar'ı siz.

Ağıt Toplumu adlı o güzelim deneme kitabını okumuş olmanız da ihtimal dahilinde değildir pek.

Cicili-bicili, postmodernli, postyapısalcı, postmarksist, post-liberal, artık adına ne dersiniz deyin, oyunlarınızın-oyunbozan-larınızın, *Masalını Yitiren Dev* gibi hayat-ı hakikiye sahnelerine de ihtiyacı yoktur muhtemelen.

“Öteki Türkiye” türünden kavramlar üretip “Öteki Türkiye”ye tepeden bakarken, sosyalist geçinip Marx Amca'nın Highgate mezarlığındaki kemiklerini sızlatacak çeşmelerde alınlarınızı ve avuçlarınızı yıkarken, Müslüman geçinip işrethane kapılarından destursuz çıkarken, bu türden hayatlara âşina olmanız ihtimal dahilinde değildir elbette.

Acıyı filmlerde, yoksulluğu romanlarda, Godot'yu tiyatroda, Quasimando'yu operada, sevgiyi manzumelerde, çiçeği saksılarda, böceği kuşkularda karşılama lüksünden taviz de vermezsiniz muhtemelen.

Ve ihtimaldir ki, şu satırlar size sadece hayli otantik ve egzotik gelecektir bütün bu ve benzeri nedenlerle.

“Bir gün, inek vurdu boynuzunu koyunun karnına, yırttı attı karnı boydan boya. Kaygan, yivşık bağırsaklar tozlara bulandı birden. Tozlanmış, kirlenmiş bağırsakları eliyle toparladı, tıktı koyunun karnına. ‘Bir yorgan iğnesinin ucunu yakın da verin bana!’ diye seslendi. Dediğini yaptık. İğneyi aldı. Sağlamından bir de ip-lik geçirdi. Okşaya okşaya, ‘Anam, kuzum...’ diye diye dikti koyunun karnını. Akşamüzeri olmuştu olay. O akşamın sabahı koyun ayağa kalkmış ot yiyordu kımıl kımıl. Sonraki yıllarda üç-beş kuzu da doğurdu. Dikilen karnında bir yırtılma da olmadı.”

“Kardeşim Cengiz’le bana birer oyuncak kamyon almıştı babam. Kamyonlardan birinin rengi yeşil, birininki kırmızıydı.

Her nasılsa yeşil bana düşmüştü. Oysa kırmızıdaydı gözüm. Onu kardeşimin elinden almak istiyordum. Uzun sürdü bu çekişme. Kamyonunu vermiyordu bana. Bir gün babam çok kızdı bize. Oyuncaklardan ikisini de tekmeledi attı. Çikolata alan, bizi koynuna sokup coşkunca seven babamın oyuncaklarımızı ezebileceğini düşünmemiştim hiç. Bir yanım yıkılmış gibi oldu (...) Oyuncaklarımızı kırarken ayağına küçük bir kedi yavrusu takılmıştı. Bir tekme de ona attı. ‘Bav’ diye bir ses çıkartmıştı kedicik. Çırpınmaya başlamıştı. Biz iki kardeşi alıp başka yere götürmüşlerdi. Kedinin öldüğü söylendi. Korkmayalım diye, yakınlarından biri, kedilerin ölmeyeceğini, onların yedi canlı olduğunu gizli gizli anlatmaya çalıştı. ‘Kedi ölmesin, kedi ölmesin...’ diye geçiriyordum içimden. Bir gün sonra kedinin ölüsünü çöplükte gördük. Yanında da ezilmiş kırmızı, yeşil boyalı kamyonlarımız. Ağzı yamulmuştu kedinin. Kamyonlarımız gibi, ezilmiş teneke gibiydi tüyleri. Pis, ölümsül bir görünüm almıştı kedi. Bir başka varlık için ilk ağlayışım böyle başlar. Ölümün korkunç yalnızlığını o kedide gördüm. Bu, bir bakıma benim de yalnızlığımı.”

Beşiktaş Pazarında Bir Kadın

“Parmak uçlarımin soğuktan buza kestiği ayazlı bir İstanbul kışında, Beşiktaş pazarında bir kadın yanıma yaklaştı. Hep de kadınlar yaklaşıyor. Erkekler ya pazara gelmiyorlar ya da yüklerini kendileri taşıyorlar. Acıdan kıvranan çocukların durumunu ancak bir kadın anlar. Çocuklar, kadınların acıma duygularını daha bakışlarından sezerler. Kadın, duyguların kesiştiği insanlık noktasında, kirlere bulanmış bir hamalı bile kendi çocuğundan ayırmaz; bir anda, dünyanın bütün çocuklarını karnında barındıran kutsal ‘ana’ olur. Kadının, acıma duygusuyla tensel ürpertiler ge-

çirdiğini de ancak çocuk sezer. Çocuk, sesinden, gözlerinden algılar bu duygu geçişimini. Çocuk umandır, sarmalanmak isteyen... Kadın, acıma duygusunun, sevginin yaratıcısıdır.

Omzumu okşayarak, bana, ‘Gel bakalım, seninle gidelim, meyveler, sebzeler alalım,’ diyen, öyle bir kadındı. Bu seste, bir ananın koruyucu damarlarında dolaşan kanın çağıltısı vardı. Sanki hiç doğmamıştım; o kadının rahminde can bulma tırmanışları içindeydim. Beni o rahme kim yerleştirmiş olursa olsun; erkekler, kadının dölyolunda dolaşan turistik yaratıklardır; yaratan, canından can veren, bu canı karnında dokuz ay koruyan kadındır.

Yüreğimi dolduran bu duygularla takıldım kadının arkasına. Beni orada burada dolaştırmadan, her zaman alışveriş ettiği bildik manava uğradı. Meyvesini, sebzelerini oradan aldı. Ev pazara uzak değildi. İki yüz metre vardı yoktu. Yükü boşaltırken, ‘Ayakkabılarını çıkar gel, sana bir kaşık çorba içireyim,’ dedi. Çorba mı? Sıcak çorba yüzü görmeyeli kaç ay oldu?..’ ‘Sıcak çorba’ sözü, yüreğimde sıcak odaları, buğusu tüten yemekleri çağırıyordu. Ah! O kadının omuzlarımda dolaşan yumuşak elleri...”

Hayat-ı hakikiye sahneleridir bunlar. “Hayret bişeysin sen de!” diyerek geçiştirebilir, yüreğiniz göğüs kafesinizden yarım metre taşra düşürerek tumturaklı muhabbetinize kaldığınız yerden devam edebilirsiniz de. Yahut, “Çek git be kardeşim, adamın derdi seni mi gerdi” gibisinden yöresel, “Benim adım Thomas, bunlar bana komaz!” türünden evrensel vecizelerle balkona çıkıp derin bir nefes de alabilirsiniz.

“Sevda Ne Yana Düşer Usta”

“Uygarlık, merhameti yok eder” diyen de Adnan Binyazar’dan başkası değil ki zaten...

Ancak, hatırlanmasından veya hatırlatılmasından ürkseniz

de, kirpiklerinizi saatin akrebini takip ederek kovuğuna doğru bükerseniz de kaçış yok, çünkü olay Türkiye’de geçiyor.

Siz içine iyice yerleştiğiniz yarım metrelik varoluş alanında “global” düşler kurup kapılarınıza kilit üstüne kilit vursanız da olay Türkiye’de geçiyor.

“Usta, çırpı kollarım omuzlarımdan düşünceye kadar çalıştırıyordu beni. Bulaşıkları yıkamadan dükkândan ayrılmam ölüm fermanımı yazmam demekti. İşlerimi bitirdiğimde, Usta yan verip oturduğu sandalyede kestiriyorsa, bunu fırsat bilip soluğu aktar dükkânında alıyordum. Binlerce baharatın bulunduğu vitrinin önü, masallarla beslenmiş dünyanın renkleriyle doluydu. Orada, Usta’nın beni arayan sesini duyuncaya değin, büyülenmiş gibi, öyle dikilip duruyordum. Beni ilgilendiren, baharat değildi, tezgâhın üstüne serpiştirilmiş kitaplardı. Vitrinin camına alnımı dayadığımda raflardaki öbür kitapları da görüyordum. Kitapların, sevgilileri sarmaş dolaş gösteren kapaklarında, önceden dinlediğim hikâyelerin kişileryle bir araya geliyor, mutluluk içinde yüzüyordum. Kapaktaki resimlerde, dinlediğim Doğu öykülerinin katıksız sevgileri, bitmez tükenmez özlemleri vardı. Kitaplara bakarken, dayaklardan, aşağılanmalardan kurtuluyor, sevgilerin kucağına sokuluyordum.”

“Usta, acı çektirmekten, sadistçe dövmekten büyük haz duyardı. Her gün üç-beş kez döverdi beni. Komşu dükkâncılar onun elinden kurtarmaya gelirlerdi çocuk gövdeyi. Verilen bahşişleri bile alırdı elimden. Oysa ben o bahşişleri Darülaceze’deki kardeşime harçlık olarak biriktirmek isterdim. Çok da küfredirdi. En büyük övücü, beni sokaktan kurtarmış olmasıydı. Beni adam edeceğine inanırdı. İş sahibi edecekti beni, evlendirecekti. Böylece kurtulacaktım! Adamın tutumu bilinçlendiriyordu beni. Ondan korkmamayı öğrendim bir süre sonra. On yaşım varmıştım herhalde. Çok hareketli, herkesle dövüşen bir ço-

cuktum. Bu yaramazlıklardan dolayı birkaç kez polise şikâyet bile edildim. Bir gün, kırmızı acı biberi suratıma çarpıverdi. Gözlerimin dışarıya fırladığını sandım (...) Bir gün de maşayı sol elimin ortaparmağına yapıştırıverdi. Tırnak acısının ne olduğunu o zaman öğrendim. Şimdi, sol elimin ortaparmağınının tırnağı çatlıktır. Tırnak bir çatladı mı, yaşam boyu sürüp gidiyor bu çatlaklık (...) Bu savaştan da bu yaralarla kurtuldum. Bu yaraların yüreğimde açtığı oyuklar ise sağalmadı hiç.”

Bu can yakıcı satırlar da ilgilendirmeyecektir sizi muhtemelen.

Bu can yakıcı satırların yazarı Gazi Eğitim Enstitüsü’nde hocamdı benim.

On sekiz yaşın kaytan bıyıklı günlerinde, sol elinin ortaparmağındaki tırnağın neden çatlak olduğunu hep merak ettiğim ve nihayet öğrendiğim hocam.

Adnan Binyazar...

Öyle ya, sizin için ne yazar!

(*Masalını Yitiren Dev*, Adnan Binyazar, Can Yayınları)

ACI BİLGİ

Taşrada resimli roman hazırlıkları

“Romancı”nın kendisinin de sık sık tekrarladığı gibi, “roman yazmak” gibi bir derdi yok. Elbette, “Peki böyle bir derdi yok da, niye kitaba ‘roman’ ismini vermiş” türünden tuhaf bir soru gelebilir sizin de aklınıza ve geldiği gibi de gider. Bu saat-ten sonra Enis Batur’dan şüphelenecek değilsiniz ya, oturun aklınızdan şüphelenin daha iyi. Odeon kavşağındaki bir otelin dördüncü katından zaman zaman çevresine, zaman zaman kendisine; zaman zaman da “yol” a bakan Elviro Guarçez de öyle yapıyor zaten. Kim mi bu Elviro Guarçez? Kim olacak, Acı Roman’ın Enis Batur olmayan tek karakteri...

Tevfik Fikret güzel söylüyor:

“Beşerin böyle dalaletleri var / Puputunu kendi yapar kendi tapar.”

Bu mısraları aynen alıp Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde postmodern olarak algılanan zihnîyete, hakkını teslim ederek uyarlayabilirsiniz rahatlıkla.

Yahut, seçkinlerin daha çok seveceği ifadeyle, “âmiyane” olması kuvvetle muhtemel bir biçimde “ne versen yiyorlar” da diyebilirsiniz.

Doğrudur da.

Edebiyat türlerinin birbirinin içine geçtiği, romanın şiirden, şiirin hikâyeden, hikâyenin televole görüntülerinden ayırt edilmesine gerek duyulmayan bir edebiyat evreninde, “ben yaptım oldu” demenize de kimse itiraz edemez.

Sözgelişi, Saatli Maarif Takvimi yapraklarını bir araya getirip aralara da birkaç Dostoyevski alıntısı sıkıştırarak “anlatı” diye niteleyebilirsiniz ortaya çıkan “edebi” ürünü.

Tersi de olabilir elbette. *Suç ve Ceza*’nın beğendiğiniz bazı pasajlarını seçip, satır aralarına hayalhanenizin güzide köşelerinden itina ile devşirdiğiniz görüntüler ekleyerek hayli şık bir kolajla “Tasavvur Temrinleri” de diyebilirsiniz yaptığınız “edebi” çalışmaya.

Kim itiraz edebilir ki? Devir postmodernizm devri ve Batılı amcaların önünde hayli saç ve sakal ağarttığı postmodernizm böyle algılanıyorsa cennetvatan’da neden olmasın ki?

“Tasavvur Temrinleri” sözün gelişi, söz oradan bir başka yere giderken “Tasavvuf Demleri” de denilebilir. Bir de “başka” kelimesine bir apostrof ekleyip “b’aşka” diye kullanırsanız, çağrışımlardan geniş bir ülke edirsiniz kendinize ve okuyanın duadağı uçuklar.

Bunun adı da postmodern edebiyat yapıtı yahut “yapıntısı” olur.

Olur mu, olur...

“Ağlayan Kadınlar Lahdi”

Bu işleri o kadar fazla bilmeyenler yapınca oluyor da, ilmiyle irfanıyla gönlümüze görünmez sıradağlar armağan eden Enis Batur yapınca neden olmasın?

Acı Bilgi şık bir isim. Daha şık olanı ise alt başlık: “Fugue Sanatı Üzerine Bir Roman Denemesi.”

“Fugue” de ne ola ki diye telaşlanmayın hemen. Üstat, Webster’den Türkçe Sözlük’e kadar artık meşrebinize hangisi uygunsa, tanımları alt alta sıralamış zaten ve sizi lûgat karıştırma zahmetinden kurtarmış. Hizmet diye buna denilir herhalde.

Eh, postmodernizmin böyle nimetleri de olmalı arada sırada.

Peki, altbaşlık, “Röman Sanatı Üzerine Bir Fugue Denemesi” olsaydı ne değıştirdi?

Bildiğimizden değil, cahilliğimizden soruyoruz, sahiden ne değışirdi? Biraz postmodernlik de biz yapalım bakalım şayet becerebilirsek: “Nothing be abi!”

Acı Bilgi, böyle bir şey mi acaba?

Daha fazla “Turkish” postmodernlik yapıp hakkını yemeyelim, Enis Batur, “fugue”nin değilse de, “deneme”nin gölgesine sığınarak kurtarıyor durumu. Bir “deneme” uzmanının neden bu tür yollara tevessül ettiğini düşünerek, benzer bir rahatlamanın kuytularına bizim de konaklamamız mümkün değil ne yazık ki.

Çünkü biz sıradan bir okuruz ve okuduğumuzu anlamak, neden yazıldığını düşünmek gibi tuhaf, hatta garip saplantılara sahibiz.

Bunun için okuyoruz ya ciddiye aldığımız her insanın kitabını.

“Başkalaşım lar”

Peki Enis Batur ne anlatıyor *Acı Bilgi*’de?

Doğrusunu söylemek gerekirse, *Acı Bilgi* parçalar halinde de, bölüm bölüm de, kitap bütünlüğüyle de tipik bir Enis Batur metni.

Kediler Krallara Bakabilir kadar etkileyici, *Bu Kalem Bukalemun* kadar çarpıcı olan, enine boyuna düşünülmüş sağlam metinler, Enis Batur okurunun yadırgayacağı şeyler değil.

Odeon kavşağındaki bir otelin dördüncü katından zaman zaman çevresine, zaman zaman kendisine, zaman zaman da “yol” a bakan Elviro Guarçez de öyle!

Bir de tuhaf bir bankacılık meselesi var.

“Ortadaki pencerenin önündeki ilk sabahında, güneşin karşı evlerin çatısını yalamaya başladığı erken bir saatte bankacılarla edebiyat arasındaki, bildiği kadarıyla pek değişmemiş ilişki üzerinde serseri mayın düşüncelere kapılıyor adam: Balzac’ın borç kuyusu, Pessoa’nın ‘Anarşist Bankacı’ında işlediği sıradışı tip, Butor’un ‘Şiirsel Yararlılık’ başlığı altında topladığı poetika derslerinde kurduğu sıradışı ‘bankacılar-şiir’ denklemi arasında gidip gelirken kendi yazgısının etrafında dolaşıyor ve konunun merkezine dalmaktansa, imgelemenin onu uzaklara çağıran sesine kapılmayı yeğliyor.”

Enis Batur kadar Elviro Guarçez de haklıdır: “Kişi yola çıkarken... yoldan çıkmak istiyor.”

Bu da böyle bir şey olsa gerek diyorsunuz içinizden...

“Küçük Kıpırtı Tarihi”

Ama bu metne roman demek mümkün değil, hatta Enis Batur’un kendisinin aktardığı espriyle “foto-roman” demek de mümkün değil.

Kuşkusuz bunun en iyi farkında olan isim Enis Batur. Metin boyunca sık sık dile getiriyor bunu zaten.

Hatta, çoğu yakından uzaktan arkadaşı olan ve buluttan nem kapmakla tanınan ünlü romancıları yerinden birkaç kez yekindirecek bir biçimde, romanı ciddiye almadığını da söylüyor açık açık:

“Anlatmanın, hikâye kurmanın değil hiç şüphesiz, bir yazı/n türü olarak Roman’ın geçici olduğuna inanıyorum: Sanat yanı geniş çapta öldürülen sinema gibi, yazınsal yanı geniş çapta öldürülen Roman’ın da ‘eğlence (entertainment) sektörü’nün oyalayıcı bir uzantısı olduğu; tüketim kültürü felsefesi (ekonomik felsefesi) tarafından azdırıldığı, bozuşturulduğu kanısı taşıyorum. Şiir, deneme, felsefe, bilim gibi donanımlı, şüpheli ve sorgulayıcı bir okur yönelmiyor çoğunlukla romana: Okur olma niteliğinden çok tüketici-okur olma niteliği ağır basan geniş kitleyi besliyor romanların, filmlerin çoğu; medyanın, özellikle de televizyonun edilgin kıldığı bu kitle, hikâyeyi deneyimden ayıracak perspektife, birikime, ayrıştırıcı zihinsel işleyişe sahip olmayan bireylerden oluşuyor.”

Enis Batur’un sözünü ettiği “tüketici-okur”lardan biri olarak burada noktalayalım şimdilik *Acı Bilgi*’den edindiğimiz acı tatlı izlenimleri.

Ve sözümüzü, Enis Batur’un vaat ettiği “monografileri,” aynı “edilgen” tavrı beklediğimizi belirterek bağlayalım:

“Ağaçları ve kimi canlı türlerini saymayacak olursam, yeryüzü beni doğduğum günden bu yana daralttı hep-bu daralmanın dayanılmaz boyutlar aldığı ânlarda gökyüzünden medet umdum: İri, aceleci bulutlar beni hiçbir ilâcın, hiçbir uyuşturucunun, hiçbir sesin, sözün, düşüncenin (musikînin bile) boy ölçüşemeyeceği biçimde, yitirdiğim iç huzura kavuşturdular. Onlara bir borcum var daha: Bir gün oturup monografilerini yazmak istiyorum.”

(*Acı Bilgi, Fugue Sanatı Üzerine Bir Roman Denemesi*, Enis Batur, YKY)

NE GÜZEL ÇOCUKLARDIK BİZ

Meğer her şey beyhudeymiş...

68'lilerin koyu gölgesi ile Özal kuşağının ihtirasları arasında sıkışıp kalmış bir neslin üzerini çizivermiş Metin Celâl. Hoyratlığının gerisinde sözünü ettiği nesle mensubiyet yatıyor olsa da, Orhan Alkaya'nın bile birkaç cilde sığdıramadığı Yenilgiler Tarihi'ni bir ciltte harca yabilmesini ne insaf, ne de edebiyat ölçüleriyle bağdaştırmak mümkün değil. Zaten kayıp olan, zaten memleket kültürüne egemen her türlü haksızlıktan ziyadesiyle nasibini alan bu alacakaranlık nesil, böyle bir muameleyi hak etti mi gerçekten, yoksa Metin Celâl yaşanmamış dünlerin öfkesini mi çıkartıyor bunca yıl sonra?

Olabilir, Metin Celâl onca yayıncılık, düzeltmenlik, redaktörlük, editörlük tecrübesine rağmen fazla heyecanlandığı için her şeyi arkadaşlarının insafına bırakmış olabilir.

Hatta ilk “roman”ını yazmanın verdiği telaşla, kitabını yeniden okumaya cesaret edememiş ve bu nedenle gerek musahhihlerin, gerekse editörlüğü şairler tarafından yapılan nadir yayınevlerinden biri olan Gendaş’ın bu konuda daha titiz davranacağını da ummuş olabilir.

Kitapta yer alan özensizlikler, tashih bolluğu, sayfa düzenlemelerindeki savruluklar, eklem yerlerindeki bobin kaymaları, kapaktaki fotoğrafın kaynağını belirtmeyi unutan emek saygısızlığı da, “Efendim burası Türkiye’dir!” mantığına tutunularak ihmal edilebilir.

Peki ama kitabın adındaki yanlışlığı nasıl açıklayacağız?

Kimin gözünden kaçtı bu?

Metin Celâl’in mi?

Hadi onun gözünden kaçtı diyelim, editörlük müessesesi ne güne duruyor?

“Ne Güzel Çocuklardık Biz.”

Kimden söz ediyor Metin Celâl veya nerede söz ediyor veya nerede söz edecek?

Yeni baskısında mı acaba, yoksa sonraki ciltlerde mi?

“O Çocuklar Öyle Mahzun Ağlamaya Gittiler”

Kitapta sadre şifa, “dostlukların son günü”ne saygı, ölmüş arkadaşların hatırasına hürmet, “bugün de ölmedim anne” diyen Ahmet Erhan’ların duyarlığına solgun bir gül ilişirme adına bir tek “güzel çocuk” yok...

Ne Güzel Çocuklardık Biz kitabında bir tek “güzel çocuk” yok...

Üstelik toprağa verilenler de dahil buna.

Doğru; özensizdiler, kaba-sabaydılar, öfkeliydiler.

Giyinmesini, eğlenmesini, yemesini içmesini, hatta yolda rahat yürümesini bile bilmezlerdi.

Bu da doğru.

“Life style”ları da yoktu, “gusto”ları da; bekâr evleri, kirli çamaşır ve bulaşıklardan, ağzına kadar dolu kültablarından, bir karış tozdan geçilmezdi.

Bir kadın elinden önce silah kabzası kavramayı, bir demet karanfilden önce molotof kokteyli tutmayı öğrenmişlerdi.

“Aşk” deyince kötü bir şey dokunmuş olurdu sanki dudaklarına; bir kadının saçları nasıl okşanır, bir genç kızla pastane köşelerinde nasıl buluşulur bilmezlerdi.

Çünkü, “kimselerin vakti yoktu durup ince şeyleri anlamaya.”

Hoyrattılar adamakallı.

Bütün bunlar da doğru.

Ama “Allah aşkına, gök, deniz aşkına, kaybolmuş sevdikleriniz aşkına” bu kadar mı sevgisiz, bu kadar mı dostluktan uzak, bu kadar mı “çirkin”diler?

“Saçlarıma Yıldız Düşmüş Tarama Anne”

Ve Ayşe ve Sezen ve Ali ve Serdar...

Doğan, Hülya, Esin, Tayfun, Akın, Mustafa.

Halkımızdan Ömer ve Zehra ve diğerleri...

Sevgisizler yurdunun piyonları yani. Karton karakterler bile sayılmazlar, birbirlerine “tecavüz” etmek için fırsat kolladıkları anları saymazsak.

“Yenildik, yenildiğimizin bilincine varmalıyız” dışında, bilincinde oldukları hemen hiçbir şey yok.

“Okul bitmiş, devrim bitmiş”tir...

Sezen’in, Ali’nin ölümüne yönelik belli belirsiz vicdan azabı ise öylesine uzak ki inandırıcılıktan, işkencede öldüğünü bile bile “keşke intihar etmiş olsa!” demekten alamıyorsunuz kendinizi.

Ölümü, mücadeleyi, direnişi, muhalefeti, ideolojiyi, umudu, umutsuzluğu, galibiyeti, mağlubiyeti küçülten, önemsiz kılan, örseleyen bir şey var bütün bunlarda.

Yazarın, bütün bir metni kadınların ağzından anlatmayı tercih etmesi ise bir şeyleri üstlenmemek, kendini “öteki”leştirmek açısından bir çıkış/kaçış noktası olarak değerlendirilmeyi bile hak etmiyor ne yazık ki.

Kitapta ayrıca “faşistler” denilen birileri var ki, kimdir bunlar, ne yerler, ne içerler, yoksa sürekli tek ayak üzerinde durup oruç mu tutarlar belli değil.

Metin Celâl, hem bir kuşağa, hem de kendisine haksızlık etmiş.

Keşke etmeseydi...

(Ne Güzel Çocuklardık Biz, Metin Celâl, Gendaş Kültür)

SANDIK LEKESİ

Çeyizler görücüye çıkarken

Türk hikâyeciliğinin yeni isimlerinden Sema Kaygusuz, ikinci kitabı olan Sandık Lekesi ile edebiyat gündeminin ilk sıralarına oturdu. Bunda, yazdıklarındaki sahicilik kadar, bakışlarını, nicedir varlığından bile haberdar olunmayan dünyalara çevirmesinin de büyük payı var. Kimin kaç kırat bir yazar olacağı ithafından bellidir denilmiş midir vaktiyle bilemeyiz ama, Kaygusuz'un ithafı bile hemen müjdeliyor: Türk edebiyatının usta bir yazar kazandığını...

“Kendimi insanlara yazar olarak tarif etmiyorum. Başka biri beni ‘yazar’ olarak takdim ettiğinde bir itirazım olmuyor ama, kimsenin gözünün içine bakarak ‘Ben yazarım!’ demedim. San-ki, ‘Ben bir kahramanım,’ ‘Ben iyiyim,’ ‘Ben yüce gönüllüyüm,’ ‘Filozofum’ diye böbürlenmekmiş gibi geliyor. Yazar olunca bunları olacağınız anlamına gelmiyorsa da, sözcüğün kendisinde hikmetli bir anlam var. Hayatında bir tek kitap okumamış kimseler bile, subaya, doktora, avukata nasıl bir saygınlık halesi takıyorsa, yazara da aynısını yapıyorlar. Bazen de tam tersine, geleneksel aile ilişkilerinde, beş para etmeyen bu ‘davranış’ hayalperestlikten öteye yorumlanmıyor. Bir şey söylemem gerektiğinde en fazla öykü yazdığımı, öyküyle uğraştığımı söylüyorum. Çocuklar için mi yazıyorsun, nasıl oluyor da bunca şeyi hayâl edebiliyorsun, nasıl yazıyorsun, gibi korkunç soruları göze alarak tabii. Bütün bunlar yazıyor olma halinin, beni daha çok kederlendiren dış etkenleri.”

Yeni hikâyeciler arasında adı hızla öne çıkan Sema Kaygusuz, Figen Şakacı’nın *Cumhuriyet Kitap* dergisinde kendisiyle yaptığı söyleşide, bu önemli sözleri söyledikten sonra şöyle devam ediyor:

“Bir de kendimi yazar olarak hissettiğim anlar var ki, o anlar hep başka eserlerle baş başa kaldığım zamanlar oluyor. Beş yıl öncesine kadar her şeyi beğeniyordum. Okuduğum eserde bir tatsızlık bulsam bile, her yanlış, eksik bir doğrudur, diye satır aralarından yazın sanatını bulmaya çalışıyordum. Ne olursa olsun bu bir emeğin, uzun bir uğraşın ürünüdür diyerek, eserin kendisini aşan tumturaklı çıkarsamalar yapıyordum. Şimdi ise okuduğum her kitap güvenilir bir öneri listesinden çıkıyor ya da özel olarak seçiyorum. O eserin karşısında sorgulayıcı olarak durmayı öğrendiğimden beri, kendimi daha sık yazar gibi hissediyorum.”

Yaptığı İşi Ciddiye Almak

Hiç şüphesiz bütün bu sözlerin anlamını derinlemesine kavrayabilmek için, son yılların en iyi hikâye kitaplarından biri olan *Sandık Lekesi*'ni okumanız gerekiyor. Giderek kısırlaşan, birörnek metinler üreten, yolcu ile hancıyı birbirine daha sık karıştıran bir edebiyat ortamında, bir vaha serinliğini taşıyor yüreklerle Sema Kaygusuz. Bunda yaptığı işi son derece ciddiye alması kadar, yaptığı işin ciddiye alınmasına yönelik kaygılarının da büyük payı var.

Ancak Sema Kaygusuz'u usta bir hikâyeci olarak öne çıkartan, sadece yaptığı işi ciddiye alması değil kuşkusuz. Anlattığı insanların tasavvur ve tahayyül iklimlerinde gezinebilmek, dahası okuyanı da o iklimle hemen kaynaştırmak gibi yabana atılamayacak bir meziyete sahip Kaygusuz. İster yazarın hayal gücünün kıvrımlarında nakışlansın, isterse hayatın zıvanası yitik kaldırımlarından devşirilsin; birdenbire, durup dururken, hatta hiç gereği yokken bize ait bir dünyanın kapılarını açıyor, kimi zaman da açmakla kalmayıp, nicedir olur olmaz gerekçelerle ihmal ettiğimizi de yüzümüze çarpıyor. Zaten her biri büyük bir itina ile şekillendirilmiş tespah tanesi gibi duran hikâyelerin derinliği de burada yatıyor.

80'lerde başlayıp 90'larda şahikasına tırmanan ve ne yazık ki geride pek de öyle dişe dokunur bir tortu bırakmayan "şikâyet kültürü" çerçevesinde oluşturulan eksik hayatların gediklilerine prim vermiyor Sema Kaygusuz ve bu nedenle de "sahici" şeyler anlatıyor. (Kitabın insanı en az sarıp sarmalayan, biten güzel bir metnin lezzetini yaşayacakken "şimdi bu da nereden çıktı?" dedirten hikâyesinin oyun ve oyuncak yanı ağır basan "Kışlangıç" olması bile; biz de benzer bir oyun yapmaya soyunursak, Kaygusuz'un nerede kaygılanması gerektiği konusunda sağlam ipuçları veriyor.)

“Dili Bozmak İçin Dili Bilmek Gerekir”

Sema Kaygusuz’un hikâye anlayışı kadar, edebiyat dünyasına bakışını da ortaya koyan söz konusu söyleşide, Figen Şakacı’nın, “Edebiyat dünyasına eserleriyle katkıda bulunmuş ve kalıcı bir yer edinmiş yazarlarımız nedense genç yazarların azlığından ve verdikleri ürünlerin de pek parlak olmadığından yakınırılar, sence de o kadar kurak mı bu tarla?” sorusuna verdiği cevap da hayli çarpıcı:

“1997’den bu yana sürüyor bu tartışma. Sanılanın aksine genç yaştan yazarların kitapları bol bol yayınlanıyor. Ürünlerin pek parlak olmadığı fikri ise, birkaç genellemeneden ibaret: Genç yazarlar boğucu, bulanık, savruk, Türkçeyi bilmiyor, gizcilikten öteye gidemiyorlar... Bir kere neden genç yazarlar? Neden yeni yazarlar, ilk kitaplar değil de gençler? Gençliğin içinde bir yeni yetmelik, çömezlik algılatılıyor sanki (...) Bu kuşağın en belirgin özelliği birbirlerinin arasında kan bağı olmamasıdır. Her birimiz değişik yerlere bakar, değişik kurmacalar deneriz. Biçim arayış yöntemlerimiz bile farklıdır. Yine de bugünkü tartışmalar önümüzdeki yıllarda yapılacak çıkarsamalara ışık tutacak diye umuyorum. Bu tartışmalarda katıldığım tek nokta Türkçe sorunu. Dili içdiş edebilirim, dil anarşisi yaratabilirim, kuralları bozabilirim demek için kuralları iyi bilmek gerekir. Bir de küçük bir anımsatma, usta olanlar, kimlerin ustası olduklarını, arkalarından hangi çırağın geldiğini belirtsinler, bilelim.”

Söz şimdi ustalarda. Konuşsunlar da görelim...

(*Sandık Lekesi*, Sema Kaygusuz, Can Yayınları)

YİTİK BİR AŞKIN GÖLGESİNDE

Gurbeti yurt edinenler

Yaşar Kemal'in kaleme aldığı "Çiçeği Burnunda Bir Roman" başlıklı metne de, o metinde geçen "Kürtçe yazarak, Türkiye dışında da, sanıyorum ki, birkaç Kürtçe roman, şiirler yazılmıştır" türü tuhaf cümlelere de öyle çok fazla takılmanın âlemi yok. Hatta, çevirmen Muhsin Kızılkaya'nın "not"una veya ona "Kürtçede bir roman yazacak kadar kelime var mı?" diyen "hepimizin tanıdığı gazeteci"nin tuhaflığına da aldırmayın. İlinden, dilinden, gülünden ayrı düşürülenlere âşına bir yürek taşıyorsanız eğer, Memduh Selim'in "yüzyıllık yalnızlığı" sizi de elinizden tutup bir başka kıyıya sürükleyecektir mutlaka.

“Evet, yaptığım bir dengbejlilik (anlatıcılık) ama bugüne uygun bir dengbejlilik. Böyle bir üslubun olmasına özen gösterdim. Bu üslubun bence günümüz dünya edebiyatı için örnek olabilecek özellikleri var; okuyucu karşısındaymış gibi anlatıyor. Okuyucu ile diyalog kurabilmek, onun içine, ruhuna ulaşabilmek bence çok önemli. Dünya edebiyatı bunu yitirmiş durumda genellikle. Çok fazla soyut, çok fazla karışık, okuyucuyu uzaklaştıran, öyküye, anlatıya girmesini engelleyen teknikler, üsluplar var. Ama edebiyat insanlar için bence. Eğer bu müthiş iletişim toplumdanda, edebiyatın, sözün bir yer sahibi olmasını istiyorsak...” diyordu Mehmed Uzun, *Aktüel* dergisinden Defne Asal’a yaptığı açıklamada ve ilginç saptamalarla devam ediyordu:

“... binlerce yıldan beri süren geleneğe bakmamızda yarar var. Bu gelenek bizi yeniden insanlaştıracak, insanlığımızı hatırlatacak. Ama tabii bunu artık bir dengbej gibi söyleyemeyiz. Bugünkü destanlarımız insanın karmakarışık ruh halini de anlatabilmeli, daha dinamik olmalı. Anlatıma daha günümüze uygun anlamlar ekleyebilmeli.”

Sürgünde Gelişen Bilinç

Benzer bir bilinci, “yeni roman”ın Batı’da değil, Türkiye, İran, Hindistan veya Pakistan gibi ülkelerde doğacağını söyleyen Salman Rusdhie de taşıyor. Taşımakla kalmayıp, Türkçeye yeni çevrilen *Geceyarısı Çocukları*’nda olduğu gibi bir güzel de uyguluyor. Dikkatli okur, adını bu kadar ayân-beyan koymasada Amin Malouf’un, adını ayân-beyan koyarak Rafik Schami’nin de aynı şeyi yaptığını hatırlayacaktır hemen. Üstelik, siyasi yargılara kurban gitmiş bulunan Salman Rusdhie dışta tutulacak olursa, diğerlerinin edebiyat okuru tarafından bu kadar benimsenip sevilmesinin gerisinde de bu “anlatıcı” geleneğini, ya-

ni çocukluğumuzdan beri bildiğimiz, gölgesinde serin rüyalar gördüğümüz 1001 Gece Masalları geleneğini sürdürmeleri yatıyor. Bu nedenle tanıdık geliyor bize, bu nedenle hemen öykünün içinde hissediyoruz kendimizi ve bu nedenle uzunca bir süredir tıkanıp söylenen roman türü için bir umut ışığı olarak kabul ediliyor.

Kendisini bir “dengbej” olarak tanımlayan Mehmed Uzun da, söz konusu geleneği Kürtçe’de başarıyla uygulayan bir isim. Ancak, tıpkı saydığımız diğer isimlerde olduğu gibi, Mehmed Uzun da, adı anılan geleneğin bilincine “dışarıda” varan bir yazar. Hatırlatmak belki lüzumsuz ama, gerek Amin Malouf, gerek Rafik Schami, gerek Salman Rusdhie, gerekse Mehmed Uzun, Doğu kökenli olmalarına rağmen bir başka dilin ülkesinde yaşayan insanlar.

İnsanın kendi içine veya doğduğu toprakların dışına sürgün edilmesiyle, anadilinin öte yakasına sürgün edilmesi, bu bakımdan pek de farklı kapılara çıkmıyor. İngilizce yazan Rusdhie, Fransızca yazan Malouf, Almanca yazan Schami ve İsveç’te anadili olan Kürtçe’de yazmayı tercih eden Mehmed Uzun, netice itibarıyla ortak bir anlatım tekniğinde buluşabiliyorlar.

“Aşkın Okunmaz Kıyıları”

İşte tam da bu nedenle, Memduh Selim’in İstanbul, İskenderiye, Beyrut, Şam, Halep ekseninde gelişen sürgün sevdası, okuyucuyu da kendisine dahil etmekte gecikmiyor. Çünkü şu veya bu gerekçeyle sürgünü tanımayan, sürgünden payına ya da hissesine düşeni almayan hemen hiç kimse yoktur şu bereketli topraklar üzerinde. Osmanlı’da başlayan ve Cumhuriyet tarafından tevarüs edilen en sağlam geleneklerden biridir bu. Türk veya Kürt, Ermeni veya Rum, sağcı veya solcu, Müslüman veya ate-

ist olmanız pek de önemli değildir bu açıdan bakıldığında. Rüzgârın ne zaman yön değiştireceği ve yön değiştiren kimine katıp sürükleyeceği, akşamdan sabaha denilebilecek bir süratte değişebilir çünkü bu ülkede...

Vanlı Kürt aydını Memduh Selim, bütün türkülerin tanık olduğu bu sürgünün şafağında, hayatı yaşanılır kılan dört şeyden söz etmektedir buğulu bir rakı kadehine bakarak: “Yüreğin sesi, kadının sesi, müziğin sesi ve suyun sesi.” “Yüreğin sesi”nin ülkeye, “kadının sesi”nin dile, “müziğin sesi”nin yalnızlığa ve “suyun sesi”nin ölüme yargılı olduğunu akıl edemeyenler için sıradan bir tespittir bu. Zaten, Memduh Selim de, bu tespiti yaptığı Beyoğlu akşamında değil, yıllar sonra bir başka gurbet akşamında fark edecektir hangi sesin hangi sese baskın çıktığını.

Bir süre sonra da kaçınılmaz bir biçimde “sesin sese suskunluk olduğunu...”

(*Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*, Mehmed Uzun, Çeviren: Muh-sin Kızılkaya, Gendaş Kültür)

YÜZ: 1981

Geç kalan medyatik yürüyüş

Halbuki o güzelim türkü, Orhan Pamuk'tan Elif Şafak'a, Elif Şafak'tan Mehmet Eroğlu'na edebiyatçıların zihnini meşgul eden soruyu yıllar önce sormuştu: "Yüzünde göz izi var / Sana kim baktı yârim?" Bu soru sanki hiç sorulmamış gibi, yüzlerde izler veya gizler veya gözler arama furyası devam edip gidiyor. Besbelli ki, aynalardan esirgenen bir ülkenin kıyısında yaşadığını varsayıyor herkes; besbelli ki, aynanın önüne çakılıp kalma biçimlerinden, yüzleşme provaları geliştirilmeye çalışıyor. Yılların usta romancısı Mehmet Eroğlu da, bir yerlere yetişme telaşını gizleme gereğini bile duymadan bu işe soyunduğuna göre, soyunmakla kalmayıp "yüz"ünü kamuya açtığına göre; sorgulanması gereken roman değil, romancının kendisi, romancının kendi içinde tükettiği ırmaklar olmalı. Yoksa, kimsenin kimseye söyleyecek sözü kalmayacak bir süre sonra. Kim bilir, belki de kimsenin kimseye söyleyecek sözü kalmadığı için yaşanıyor dur yaşıyan ne varsa...

“Bir de kitabınızın havasını baştan sona saran bir cinsellik var. Ziyinet’te çok sert bir şiddeti de içeren bu cinsellik, gündelik hayatımızı kuşatan bir baskın öge artık ve kesinlikle geri çekilecek bir motife de benzemiyor. Hatta cinselliğimizin hayatımızdaki payının artacağını bile söyleyebiliriz. Roman da gümbür gümbür bir cinsellikle birlikte akıyor. Bu durum bizi rahatsız etmeli mi, yoksa artık cinselliğin bu payını aklımızda tutarak onun değerini daha fazla bilecek türde yaşamlar mı kurmalıyız?”

Cümle cümle analiz edilmesi gereken bu tuhaf, tuhaf olduğu kadar her türlü yoruma müsait soru, bir doktora veya psikiyatriste değil, doğrudan bir romancıya soruluyor. Kendisinden “reçete” talep edilen kişi de öyle sıradan bir romancı değil üstelik, usta yazar Mehmet Eroğlu’nun ta kendisi. Bereket, Eroğlu soruyu sorandan daha fazla “edep” ve “edebiyat”tan nasipli olduğu için, reçete vermek yerine romana atıfta bulunarak geçiştiriyor konuyu:

“Cinsellik bireyselliğimizin önemli ve yadsınamaz bir parçası. Romanda cinselliğin güçlü bir şekilde akışı ise kahramanımızın yaşam biçimi ve kişiliğinden kaynaklanıyor. Bireyselliğinin öyle fazla katmanları yok. Özetle yaşıyor ve sevişiyor, belki de cinselliğin kadınları ele geçirmenin en kestirme yolu olduğunu düşünüyor.”

Neler Oluyor Orada?

Issızlığın Ortasında, Geç Kalmış Ölü, Yarım Kalan Yürüyüş adlı romanlarıyla okurun belleğinde sağlam bir yer edinen ama bunların arkasından yayımladığı *Adını Unutan Adam* ve *Yürek Sürgünü* kitaplarıyla da kendisini tekrarlamakla eleştirilen Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981* romanıyla yeniden geldi gündeme. Ancak bu kez, o bildik Eroğlu tavrından hayli uzak olduğu dikkat

çekti hemen. Daha önce, söyleşi taleplerini büyük bir titizlikle eleyen ve deyim yerindeyse; eserinin kendisini ispatlamasını tercih eden Eroğlu; televizyon televizyon dolaşarak, neredeyse her gazeteye söyleşi vererek bir hayli şaşırttı has okurunu.

Hiç şüphe yok ki, medyanın zihinlere ve ilişkilere egemen olduğu bir çağda, insanın medyayla ilişkisi önemli bir göstergedir. Eroğlu da, kaçırdığını sandığı treni bir ucundan yakalama çabası içine girmiş olabilir. Medyada sürekli boy gösteren yazarlara bakıp, “Benim neyim eksik, ben onlardan daha iyi bir yazarım -ki bu doğru-, şöhret benim de hakkım!” diye düşünmüş de olabilir. İster zaaf diyelim, istersek daha acımasız kelimelerle tanımlayalım, bu da anlaşılır bir tutumdur; daha medyatik bir ifadeyle söylemek gerekirse, anlaşılır bir “duruş”tur. Ancak, bir şeyin anlaşılabilir olması, kayıtsız koşulsuz kabul edilebileceği anlamına da gelmez. Mehmet Eroğlu okuru, yadırgayabilir bu tercihi. Çünkü, medyatik olmanın bir bedeli vardır. Gündelik hercümerç içinde pek belli olmasa da bir diyeti vardır. Bir kez medyaya düştükten sonra, Ömer Seyfettin’in o güzelim hikâyesinde olduğu gibi, kolunuzu kasap kütüğüne yatırıp, satırı çalarak da kurtulamazsınız.

Yılların usta romancısı Mehmet Eroğlu bunları bilmiyor olabilir mi hiç?

“Susanlara Hiçbir Şey Sormayınız”

Ne var ki, Mehmet Eroğlu okurunun şaşkınlığı bununla kalsa yine iyiydi. Kalmadı. Bir kere romanın konusu, öncekilerle büyük benzerlikler taşıyordu. Kadınlar aynıydı, şiddet aynıydı, korku aynıydı, “anti kahraman” olduğu belirtilen kahramanın, hayat ve kadınlar karşısında takındığı tutum aynıydı. Eroğlu’nun, gazetecilerin sorduğu sorulara verdiği cevaplar da öyle.

Yazının başında alıntıladığımız soru-cevap, kitabı yayımlayan Everest Yayınları'nın bülteninde yer alıyor. Aynı söyleşide Eroğlu, “Ben yazmaya 1974 yılında, ‘Kafama kurşun sıkayım mı, sıkamayayım mı?’ dediğim bir hesaplaşmanın ortasında başladım ve ondan sonra oturdum, iki buçuk yıl boyunca hiç durmadan roman yazdım” diyerek, hiç şüphesiz en çarpıcı açıklamayı yapıyor. Ne var ki, belki mukabil soru sorulmadığından, belki de kendisi “Bu kadar malzeme yeter de artar bile!” diye düşündüğünden, bu iddialı sözlerin arkasında durmanın zorluğuna dair iki satır konuşma zahmetine katlanmıyor.

E Dergisi'nin ekim sayısının kapağını da Eroğlu süslüyor. Adnan Özer ve Osman Akınhay'ın kendisine sorduğu sorular da, bu sorulara verdiği cevaplar da düşündürücü gerçekten. Ama bambaşka açılardan düşündürücü...

“... Ben kimseyi küçümsemek istemiyorum ama hayatı boyunca yaptığı en tehlikeli iş yoğun trafikte yasak şeritte gitmek olmuş insanların yaptıklarından pek tatmin olmuyorum. Onun için ben bir kitabı okuduğum zaman... Conrad'dan bahsediyorum, Dostoyevski'den, bu tür yazarlardan haz alıyorum, bu benim kaynağım. Ben hayatta çok okumaya çalıştım ve büyük hayat edinmeye çalıştım. Felsefe hocam söylemişti: ‘Büyük hayat edin’ diye. Büyük hayat edinmeye çalıştım. Herkes bunu yapmalı mı, öyle bir zorunluluk yok, herkesin kendi özgür seçimi var.”

İşte, yazının başından beri sözünü etmeye çalıştığımız değişimin somut olarak öne çıktığı bir paragraf daha. Mehmet Eroğlu, hem insan, hem de bir yazar olarak tuhaf bir açmazda olduğunu seriveriyor gözler önüne. Üstelik öyle büyük bir kıskırtma da söz konusu değil. “Hayata atılacak yazar adayı” ile ilgili sıradan bir soruya verdiği cevapta kaçırıyor bu sözleri ağzından Eroğlu. “Büyük hayat” edinmiş, edinmeyi denemiş hangi insan

kalkıp da “Ben büyük hayat edinmeye çalıştım” der ki? Alçak-gönüllülüğünü sadece “çalıştım” kelimesine hapseder ve bu ima ile bile “büyük hayat edindim” diye bas bas bağırır ki? Dostoyevski veya Conrad böyle yapmış da, bu ülkede de bir miktar bulunan hiçbir edebiyat meraklısı duymamış mı acaba?

Yorgun ve Dalgın Serüvenci

Bir önceki soruya verdiği cevapta da, yazının başında sözünü ettiğimiz “edep” ve “edebiyat” nasibini bir kenara bırakarak, “okumaya yeni başlayanlara” reçete takdim ediyor Mehmet Eroğlu; “herkes kendi yolunu bulur, bulamazsa da kaybolur” türünden naif cümlelerin kıyısına bile konaklama gereğini duymadan üstelik. Zaten cevap da, kolayca görüleceği gibi “okur” adayına değil, “yazar” adayına yol gösteriyor. Çünkü artık “en hakiki mürşit” olunmuştur ve belki de büyük bir hasretle hep bu günler beklenmiştir; yoksa hangi akli başında yazar, şöyle sözlerle gönül indirir ki:

“Bir; mutlaka okuyacaksın, okumadan olmuyor; ikincisi; bunun yanında büyük bir hayat yaşayacaksın. Büyük hayat dediğimiz, serüvenlere yakın, yani kendini sınadığın, tehlikeyle yüz yüze getirdiğin, varlığını yani yaşamını gerekirse bazı şeyler için feda edebileceğin bir yaşam tarzı, bundan söz ediyorum.”

Ne dersiniz, Eroğlu, kendi hayatını mı öneriyor acaba yazar “adayları”na; “benim gibi okuyup, benim gibi yaşamazsanız bir halt olamazsınız” mı demek istiyor? Yılların imbiğinden damıtılmış bir terbiyeden geçmiş olan usta romancı Eroğlu, hiç böyle bir ucuzluğa şapka çıkarır mı? Kuvvetle muhtemeldir ki, maksadını aşan ifadelerdir bunlar...

Her ne olursa olsun, ilginç, ilginç olduğu kadar ibret verici bir edebiyat deneyi bu. Gözümüzün önünde olup bitiyor olup bi-

ten ne varsa. Bu durumun, ilginçliği daha tehlikeli bir hale getirdiği bile söylenebilir ayrıca. Yoksa, romancımız, sanki bir yanlış yapmış da bunun bilincine sonradan varmış gibi, şu satırlarla okurun yüzüne ayna tuttuğunu düşünür müydü hiç?

“Cennet cehennem, bugün, yarın, iyilik, kötölük... Hepsine inanıyorum, tıpkı sizler gibi. Çünkü sizler gibiyim. Ne hastayım, ne de hastalık taşıyorum. Ne insan soyunu ve hayatın anlamını tehlikeye atan bir caniyim, ne de bir çocuk kadar masumum. Sizler gibi yiyen, sizlerden biraz daha fazla içen, sizler gibi uyuyan, sizler gibi sevişen biriyim. (Belki sevişirken ağzımı istisnasız hepimizin dünyayı selamladığı o odağa yaslamayı seviyorum, ama bu o kadar önemli bir farklılık sayılmaz, değil mi?) Bu arada bir okuyucu olarak beni yargılayıp mahkûm etmenin kendinizi de yadsımak anlamına geleceğini unutmayın.”

Sahiden bu sözlere inanmamızı bekliyor mu acaba anti-kahraman bir roman kahramanı yaratıp ağzına bu sözleri vermek için tam altı yıl çaba sarf eden Mehmet Eroğlu?

(Yüz: 1981, Mehmet Eroğlu, Everest Yayınları)

ALAYIN KIZLARI

Hüzünlü bir memleketin acıklı hikâyesi

Çalığışu'nun Feridesi'nin bile yadırgandığı bir kıta parçasında, "yedi dağ çiçeği"nin kendi eksenleri etrafında dönüp duran birer Feride olmaya soyunmaları kolay anlaşılmayacaktır elbette ama kalemini zarif gergeflere ve iğne oyalarına denk düşüren Mucize Özünallar'dan daha çarpıcı mucizeler beklemek de, o sınır kasabasında ömür tüketenler dahil herkesin hakkı olsa gerektir.

“O fotoğraf bir 23 Nisan günü çekilmişti. Hepimiz alayın bahçesindeydik, tören giysilerimizle. Ayşen külkedisi pelerini ni çıkarmamıştı daha. Gülay’ın beyaz laboratuvar önlüğü üzerindeydi. Alayın revirindeki sıhhiye erlerinin önlüğüydü aslında.

Güzin, palyaço olmuştu. Yüzünü kırmızı bir tebeşirle boyamışlar, kırmızı lastik bir topu kesip burnuna takmışlardı. Fotoğrafta lastik topu incecik parmaklarıyla gösteriyordu. Gönül resmin kıyısında gölgeliydi. Yok gibi, yahut hemen çıkıp gidecek sanki resimden. Cahide’yle Mine yan yana duruyorlardı. İkisi de gözlerini gökyüzüne çevirmişlerdi. Ben kısa dik saçlarım, kalın camlı gözlüklerimle hemen seçiliyordum. Gazozlarımız bardaklarımızda köpürüyor ve biz açılan objektiften hayata bakıyorduk.”

Birinci tekil şahıs ekinin koyu gölgelerine yaslanarak bize fotoğrafı anlatan Zeynep dahil tam yedi kişiydiler, “yedi dağ çiçeği.” Kenarları kıvrık bir fotoğraf karesinden baktıkları hayatın kendilerine neler hazırladığını öğrenmeleri pek de uzun sürmeyecektir doğrusu, “cennetvatan”ın kerameti kendinden menkul şartları dolayısıyla. Umutları, umutlarına fîketelerle ilıştirdikleri günöbirlik telaşları, hafif meşrep âşıklar gibi kayıp giderken avuçlarından, fotoğrafa davranıp “yedi dağ çiçeği”ne yedi çağrı mektubu gönderen kişinin Zeynep olması hiç de şaşırtıcı değildir bu nedenle.

Ne yazık ki, bir nevi “son yemek”e benzeyen çağrıya, “Alayın Kızları”ndan sadece iki kişi icabet edebilecektir: Zeynep ve Cahide.

Üçüncünün yani Ayşen’in lobideki yalnızlığı karşılıksız kalacak, Gülay’dan gelen, “Hudut Alayının kızları, sizler kadar cesur değilim, bağışlayın” diyen telgraf da resepsiyonist kız ta-

rafından buruşturulup çöpe atılacaktır. Artık isimleri bile lazım olmayan diğerkleri ise o solmaya yüz tutmuş fotoğraf karesinde kalacaklardır ebediyen.

“Bilginlik Bilime, Bilgelik Yaşama Ait Bir şeydi”

Hayatın savurduğu “yedi dağ çiçeği,” önemli bir kısmı kendi iradeleri dışında dayatılan koşullar yüzünden, memleketin tarih ve coğrafyasının alfabesi olmaya soyunmuşlardır bir süre sonra. Sınıf atlama çabalarıyla atbaşı giden sınıfsız toplum idealleri, aşkların kıyısına dokunup geçmelerine paralel bir biçimde seyreden aşktan taşra düşme vaziyetleri sürekli örselemektedir birbirini.

Tıpkı, ülke tarihinin romanın kurgusuna denk düşen zaman diliminde önüne çıkan her türlü iradeyi örselediği gibi...

Bu nedenle, “son yemek” bile “Alayın Kızları”nı bir araya getiremez ne yazık ki. Çünkü, hiçbir şeyin başka türlü yaşanamayacağı daha başından bellidir. Karın kokusunun bile bir tuhaf olduğu Toprakkale adlı o sınır kasabasında, okula giderken bindikleri kızakta belirlenmiştir sanki dört bir yana dağılacakları zaman içinde. Dağılmakla kalmayıp savrulacakları, tutunma çabalarının kimi kez hoyrat erkekler, kimi kez de hoyratlıkta erkekleri bile aratmayan memleketin yüksek karar erbabı tarafından geriye itileceği de gün gibi ortadadır. Yüksek idealler cephesinde olduğu gibi, yüksek idealliler cephesinde de yalnız bırakılmışlardır.

Gerçi yazarımız, “Acı, her zaman kadınlara yaşamı duyumsatır, yaşama daha fazla bağlanır kadınlar; erkeklerse karşılaş-tıkları ilk acıyla koparlar yaşamdan” diyerek keskin bir dönemece işaret etmektedir etmesine ama, “yaşama daha fazla bağlan-

dıkları” pek o kadar da doğru değildir aslında.

Benzer yollardan geçerek, bu ülkede büyüyen herkes kadar hüznün sıradağları tarafından kuşatıldıkları yetmezmiş gibi, bir de kendi kuşkularıyla besledikleri ilişkileri, ilişki biçimleri vardır çünkü.

“Son yemek”te bile bir araya gelememeleri biraz da bundandır zaten.

(*Alayın Kızları*, Mucize Özinal, Can Yayınları)

SIRASELVİLER'DE BİR OTEL ODASI

Demek ki hepsi yalanmış...

Geçtiğimiz günlerde hüznünlü bir biçimde hayata veda eden Ebulfeyz Elçibey, iktidardan indirilip kendi öz yurdunda “sürgün” e gönderildiğinde veya büyük Türk büyükleri, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev’e apar topar devlet nişanı vermek için çırpınmaya başladığında anlamalıymışız işlerin hiç de yolunda gitmediğini, ama nerede bizde o gönül gözü açıklığı. “Yavru vatan” Kıbrıs’tan sonra, yeni bir “yavru vatan” muamelesini uygun görüp bağrımıza bastığımızı söylediğimiz Azerbaycan’a da, Azeri Türkü’ne de pek hayrımız dokunmamış doğrusunu söylemek gerekirse. Dokunmak şöyle dursun, insanların yüreklerinin mutena bir köşesinde bugünler için beklettikleri İstanbul, Türkiye ve Türkçe sevgisini de öyle bir örselemiş ki, gidip “Siraselviler’de Bir Otel Odası”nda ölmeye yatmalarına şaşırarak yüzümüz bile kalmamış...

Karşı kıyıdan bakılınca hiç de öyle görünmüyormuş!

Halbuki, bugüne kadar hep “bizimkiler”in gözünden, onların besleyip biçimlendirdiği bir dünyaya bakar gibi baktık karşı kıyılara, Adriyatik’ten Çin Denizi’ne uzanan nüfuz alanları masalları eşliğinde.

Dokunaklı demeçlerin, sarılıp öpüşmeli televizyon görüntülerinin gerisinde nelerin yattığını anlayamadık uzunca bir süre.

Onlar “soydaş”larımızdı bizim, bir ara kaybedip nice badireden sonra bulduğumuz uzak akrabalarımızdı bir bakıma.

Dillerimiz dillerine, güllerimiz güllerine benziyordu.

Hallerimizin de hallerine benzediğini öğrenmek zaman almıyordu biraz.

Ayıptır söylemesi, petrol zengini filan olduklarını, bu petrolü de doğal olarak “ağabey” ülkeyle, yani Türkiye’yle paylaşacaklarını geçiriyorduk aklımızdan.

Arada, onların topraklarını kendi topraklarımız bellediğimizden olsa gerek, darbe yapmaya filan soyunuyorduk ülkelerinde ama pek vurmuyorlardı yüzümüze doğrusu. Birkaç sitem sözcüğüyle yetinmesini biliyorlardı.

İşin aslını anlamak için, Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Anar Rızayev’in *Sıraselviler’de Bir Otel Odası* kitabının, Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne çevrilmesi gerekiyormuş meğerse...

Düşler Tarlasının Çakırdikenleri

“Ömür boyunca düşlerini süsleyen, özlemiyle kıvrandığı, yalnız radyodan, ara sıra eline geçen gazete, dergi ve kitaplardan tanıdığı bu kente ilk kez geliyordu Kerim. Daha önce, son yıllarda Türkiye’yi komşu kapısına çeviren ve Allah’ın her günü buraya gelip giden meslektaşlarına İstanbul’un büyükçe bir ha-

ritasını ısmarlamış ve o haritayı yatağının başucuna asmıştı. Sabahları gözlerini açarken ilk gördüğü manzara, İstanbul'un Marmara Denizi'yle, Boğaziçi'yle, Haliç'le birbirinden ayrılmış olan semtleriydi. Kerim her semtin adını şiir dizeleri gibi art arda ezberlemişti ve içinden sık sık yinelerdi.”

Kerim'in İstanbul'a gelme sebebi basittir aslında. Akademik bir toplantı için Azerbaycan'a konuk olan üniversite dekanlarından birinden davet almış ve uzunca bir süre düşündükten sonra da kabul etmiştir. Amacı, hem o çok sevdiği İstanbul'da bir yıl geçirmek, hem de kazanacağı parayla kızının çeyizini hazırlamaktır. Hayatındaki en önemli varlık olan kızının çeyiziyle İstanbul özlemini aynı kefedede değerlendirmesi boşuna değildir elbette.

Kitabın yazarı Anar Rızayev, bir söyleşisinde Azeri aydınların gözündeki Türkiye imajının arka planında yatan temel hareket noktalarını şöyle anlatacaktır zaten:

“1930'lu yıllar Azeri aydınlar kuşağının -Kerim'in babası da bu kuşaktandır- şiirlerinde bir Türkiye hayranlığı vardı. Sovyetler döneminde Türkiye'yle ilişkilerimiz yasak olduğu zaman Türkiye hasreti, Türkiye özlemini miras almış kimi yeni kuşaklara geçiyordu. Kerim'de de babasından miras kalmış Türkiye sevgisi, Türkiye özlemi o kadar güçlüdür ki, uzun yıllar İstanbul'u bir rüyalar şehri gibi düşünür.”

İstanbul, tam da bu anlamda gerçekten de bir rüyalar kentidir Kerim için. Gerçi cebinde parası yoktur, arkadaşının zorla ödünç verdiği ayakkabı canını acıtmaktadır ama ne gam, değil mi ki İstanbul'dadır, her şey yoluna girecektir nasıl olsa.

Ne var ki, işler Kerim'in düşündüğü gibi gitmez. Her iki ülkede de külliyetli miktarda mevcut olan “her devrin adamları” yüzünden, Sovyet döneminde “Türkçü,” Sovyetler'in yıkılmasından sonra ise “komünist” olarak suçlanacak olması, işin püf noktasıdır aslında. Üstelik her iki suçlamayı yönelten de aynı ki-

şidir: Çopur Cabbar! İlk suçlama esnasında yerinden yurdundan sürgün edilen Kerim, İstanbul’da maruz kaldığı ikinci suçlama karşısında ne diyeceğini bilemez. Kendisine önerilen görev, Çopur Cabbar’a verilmiştir çünkü. İstanbul, birdenbire bir hayal kırıklığına dönüşmüştür bütün görkemiyle. Kerim’in duyguları hayli can yakıcıdır bu nedenle.

“Şu resmini azizleyip kitaplığınıza yerleştirdiğiniz Çopur Cabbar’da komünistti’ demek geldi içinden. ‘Hem de parti komiserimiz. Üstelik o zamandır beni Pantürkistlikle suçlayıp partiden kovdurmak, yani o zamanki değerlerle beni mahvetmek, evimi başıma yıkmak uğraşısındaydı.’ Ama demedi. ‘Çopur Cabbar, tüm Azerbaycan’ın bir numaralı rüşvetçisidir’ demek isterdi. Ama onu da demedi. Babasının hatırası engel oldu. Hayatının sıkıntılı anlarında her zaman babasının öğüdünü duyardı: ‘Hangi kuşaktan olduğunu unutma, kimin oğlu olduğunu... Hiçbir zaman alçak rakiplerinin düzeyine inme. Onlarla onların yöntemiyle savaşma, savaşırsan yenilirsin.’”

“Kapanmaz Yağmurun Açtığı Yaralar Çocuklarda”

Kerim bu soruyu sormaz kendi kendine gerçi ama yapacağı bir şey de yoktur artık. Ancak, tesadüfen karşılaştığı bir arkadaş, bir de rektörle görüşmesini önerir Kerim’e. Önerir önermesine de Kerim’in kalabileceği bir yer ve cebinde para da yoktur. Sonunda Sıraselviler’deki otellerin ucuz olduğunu duyar ve resepsiyondaki görevlinin bile vermekte tereddüt ettiği bir odaya atar kapağı:

“Oda gerçekten çok berbattı. Penceresiz, karanlık, dar... Bir karyolası, iki taburesi, bir dolabı var. O kadar. Dolabın kapısında sırtı bozulmuş, yer yer sararmış bir ayna... İnsan yüzünü içinde tanıyamaz.”

Bu odanın Kerim'in mezarı olacağı apaçık bellidir belli olmasına da, bu aşamadan sonra durumu değiştirmek imkânsızdır artık. Zaten İstanbul'da, "tarihi ve doğal" güzellikleri bir kenara bırakılırsa, insan ilişkilerinden adam kayırmaya, rüşvetten vurdum-duymazlığa uzanan bir dizi savruluşla, yıllardır özlenen ülke olmanın hayli uzağında, neredeyse Sovyetler dönemindeki Azerbaycan gibidir. Bu nedenle, İstanbul'a gelirken otobüste yanında oturan bir vatandaşın Karabağ konusundaki eleştirileri ve "Biz Azeri kardeşlerimizin darılmalarını istemeyiz. İnşallah bir gün yardımınıza gelir, sizi Ermenilerden kurtarırız" sözleri karşısında dayanamamış ve "Siz bizi Ermenilerden kurtardıktan sonra, biz de gelir, sizi PKK'dan kurtarırız" demek zorunda kalmıştır.

Ama şimdiki durum çok daha acıklıdır. Sıraselviler'de otele benzemeyen bir otelde, odaya benzemeyen bir odaya mahkûmdur artık: "Bu otel odasına, Kerim gibi başarısız insanlar kendileri farkında olmadan tıptış tıptış bu odaya gelip çakılıyorlardı. Alinyazıları getiriyordu onları. Dolaptaki giysiler değişik zamanlarda bu odada canını teslim eden kimsesizlerin terekesi. Bu dünyadaki son izleri."

Çağın Tanığı Olmak

Hiç kuşku yok ki, sinemaya da uyarlandığı belirtilen *Sıraselviler'de Bir Otel Odası*, edebi açıdan değerlendirildiğinde başarılı bir çalışma değil. İşte öylesine, üstünkörü yazılmış izlenimi veriyor okuyana. Zaten dikkat edilirse, bu yazıda, tam da bu nedenle, kendisine bir edebi metin değil, sosyolojik bir gözlem muamelesi yapılmaktadır sürekli olarak. Bu gözlemin en dikkate değer tarafı, iki ülkenin birbirine bakış açısının hiç de anlatılanlara benzemediğini koymasındır ortaya. Bakü Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyesi Kerim Esgeroglu prototipinde

sembolleşen iki ülke ilişkilerinin, daha alt kademelerde ne tür kırılmalar yaşadığını tahmin etmek için ârif olmak gerekmiyor gerçekten de. Gereken, aynaya ters tarafından bakabilme dürüstlüğü sadece. Anar Rızayev'in uzun öyküsü, başka hiçbir şey için değilse bile, bunu açıkça ve cesur bir biçimde ortaya koyduğu için alkışlanmaya değer.

Yazımızı, yazarın kitabın arka planına ilişkin sözleriyle noktalıyoruz "... Zaten hayat yalnız rüyalar değil, çok çeşitli tezatlarla da doludur. Zaman zaman acı, gerçekliğin kendisidir ve gerçeklikler insanı düşler âleminde ayırıyorken, o, hayal kırıklığına uğruyor. Ama sadece İstanbul'dan kaynaklanan bir hayal kırıklığından söz edilemez. Bir de vatani, Azerbaycan'a dair acıları vardır. Karabağ derdi, şehitler, işgal edilmiş topraklar, Şuşa'nın düşman elinde olması gibi. Bunlardır onu ölüm haddine getiren. 'Ölüm odası' imajı ise Necip Fazıl Kısakürek'in 'Otel Odalarında' şiirinden, özellikle 'Ağlayın âşinasız, sessiz can verenlere/Otel odalarında otel odalarında' mısralarından kaynaklanıyor."

(Sıraselviler'de Bir Otel Odası, Anar, Türkçesi: İlideniz Kurtulan, Everest Yayınları)

SİFTAH

“Sakindi oranın şafakları”

Gerçekten de öyleydi tarihin kaldırımlarına kelekler serpiştirilen bir ülkede. Sadece şafaklar değildi üstelik sakin olan, şafaklar kadar şakaklar da almıştı payını sözü edilen sakinlikten. Sonra köprülerin altından aylar, ayların üstünden saraylar geçti. Bir köşesine tutunduğumuz, tutunduğumuzu sandığımız hayatlar Paşabahçe fincanları gibi kayarken avuçlarımızdan, hakikatle hayalin kuytularında gezindiğimiz demler oldu. Bir yanımız “eşkiya” depremlerine gönül indirirken, bir diğer yanımız “evliya” telâşlarında düğümlendi kendisine. Bir “Kabul Hasan” mı olacaktık Salihalar ayırkotlarının arasında boy verirken, yoksa “Cibiliyetsiz” olmayı göze alarak kıskanacak mıydık Saadet’in pek de saadete benzemeyen saadetini? Hatice Meryem, bize bizi anlatıyor, bizim bize hayli uzak düştüğümüz zaman dilimlerine inat...

Kimin dediğini hatırlamak hayli zor şimdi ama şöyle bir şeydi işte: “Yaşanılan bunca rezilliğe rağmen gökyüzü paldır küldür çökmüyorsa üzerimize, eli yüzü düzgün insanların yüzü suyu hürmetindedir.”

“Evliya” ile “eşkiya”nın bir araya geldiği eşikten söz ediyordu bir bakıma. “Evliya” ile “eşkiya”yı kucaklamaktan yüksünmeyen beşikten...

Memleket coğrafyasına serpiştirilen fotokopi hayatların peşinde ömür tüketenlerin, “Köprüaltı Çocukları”nı Kemalettin Tuğcu Amca’dan, “Köprüüstü Âşıkları”nı Juliet Binoche abladan duyanların pek de kıyısından köşesinden geçmediği bir örtüşme söz konusu “eşkiya” ile “evliya” arasında.

Şener Şen’in başrolünü oynadığı film, neden bu kadar sevildi sanıyorsunuz ki siz?

Bir yanımız öfkenin kuytularında gezinir, her şeyin çözümünü silahı kapıp dağa çıkmakta ararken; diğer yanımız “bu da geçer yahu” tesellileriyle tevekküle kucak açmaktan müşteki olmaz pek.

Her ikisini de olmak kolaydır bu topraklarda, birinden birinde ısrar etmek, nasıl demeli, bir hayli zordur işte.

Öyle antropolojik, sosyolojik veya psikolojik tahliller yapmaya gerek yok aslında; hayatlarımızı toplasalar, “eşkiya”dan “evliya”ya, “evliya”dan “eşkiya”ya gidip gelen bir ırmak çıkar karşımıza.

Hatice Meryem, bu dünyanın anahtar kavramlarından biri olan “*Siftah*” ismini verdiği kitabında, bu insanları anlatıyor işte.

Bu nedenle, grapon kâğıtlarından, tarih şeritlerinden, derin kuyuların tersine çevrilmesinden oluşturulmuş sathi tipler değil, kanlı canlı, sahici insanlar var karşımızda.

Öfkeleriyle, hüznleriyle, acılarıyla, aşklarıyla, puşlukları ve dostluklarıyla bu toprakların, bu coğrafyanın insanı her biri.

Ve Hatice Meryem, iki dirhem çiğköfte sıkmayı öğrenip kendini otel koridorlarına atarak o dünyaya yükseklerden veya alçak-

lardan bakanlardan olmadığı için, o kadar iyi anlıyor ki o insanları, kitabı okurken, anlatılan semtlerinde İstanbul'un, geziniyorsunuz yazarla birlikte.

Yazarın Seyir Defteri

Teşvikiye Camii'nin kadınlar tuvaletine girip düşük yapıyorsunuz sözgelishi. "Kabul Hasan"ın yüreğini yakıştırdığı Salihası'na kıyamayacağına inanırken "evliya" yanınızla; "eşkiya" yanının ağır basması ihtimalini de göz ardı edemiyorsunuz.

Bu nedenle, "Beyaz Mantolu Adam" çevikliğiyle başlayan hikâye, alıp götürüyor sizi sonuna kadar.

Sait Faik kadar inandırıcı, Adalet Ağaoğlu kadar duyarlı, Necati Tosuner kadar kıvrak.

Çünkü ne yaptığını biliyor Hatice Meryem, nasıl yapması gerektiğini de.

"Bir sanat, bir de sokak; çeneye çeneye çalışarak, belden aşağı vurarak, alttan bir yumruk, göze bir kroşe sallayarak insan yüzünü, daha ne olduğunu anlamadan nakavt edip son şeklini veriyordu. İşte bu kızların yüzleri de koyu gölgeleri, ürkütücü morlukta gözaltı torbalarıyla sanattan çok sokaktan nasıplendiklerinin canlı evrakı gibiydi. Hayatın derisiyle durmadan dalaştıklarından tırnak izlerini faça böbürlenmesiyle taşıyorlardı. Tenha hayatlar süren insanların yüzü kırk- elli yılda ancak 'otururken,' onlarınki her daim tek ayak üstünde cezada bekler gibiydi. Bence yüzleri baştan aşağı küfür olan bu iki kızıdan biri, önümden hızla geçerek yokuş yukarı tabana kuvvet tırmanmaya başladı." (Şehir Düşüğü)

Şu İnsanlık Halleri

Kâğıdın ve kalemin hakkını veriyor Hatice Meryem. Kamu ile

vicdanı arasında kilometrelerin bulunduğu bir diyarda “Siftah” gibi, “Cibiliyetsiz” gibi, göz yaşartmakla kalmayıp insanda kelimeleri okşama arzusu uyandıran öykülerin altına imza atabiliyor.

“Seferi İzdivaç” ise o hep çocuk kalmış, hiç büyümemiş ama her şeyin de farkında olan, farkında olduğunu sanan, dünyaya çeki düzen vermekle kendisine çeki düzen vermek arasında gidip gelen tarafımızı seriyor gözler önüne.

Hikâyeyi okurken, olur ya, “keşke evlenseler taksi tanışları” diyorsunuz bir yandan, bir yandan da, “Ertem Eğilmez Abi neredede?” diye bakıyorsunuz otobüsün penceresinden dışarıya...

Yüzleştirilmesi gereken hayatların bu kadar tanış, bir o kadar da birbirine yabancılaşmış, yabancılaştırılmış olduğunu kavrayınca bir burukluk, bir “eşkiya” tavrı gelip dolanıyor ayaklarınıza durup dururken.

Çünkü, “Kendisinden başkasını doğurmak yaramıyor insana. Bir de eksile eksile çoğalıyor insan.”

“Hicabi Özer Beyefendi”nin bir miktar dünyanın en güzel emekli albayı Hüsamettin Tanbay; bir miktar da “Ne Evet Ne Hayır” depremlerinin hepimiz olan kahramanıyla sürdürdüğü göbek bağı, ayrı bir yazının, ayrı bir kavrayışın konusu olsa gerek.

Lakin, “Çanta Hırsız” isimli hikâyeye, sılayla sinenin, Ayşe’yle Emine’nin, mendille kalemin birbiriyle didiştigi, birbiriyle biliştigi, birbirine üleştigi bir gönül gözü açıklığını seriyor pazarla pazarlıkların yekdiğerine karıştığı ülke kaldırımlarına.

“Gerçek Bir FB’li” ise, nasıl demeli, gerçek GS’lileri değil ama gerçek BJK’lileri tedirgin ediyor daha çok.

Artık nedense...

Okurken yorulmanız, okurken durulmanız belki biraz da bundandır.

(*Siftah*, Hatice Meryem, Varlık Yayınları)

EKSİK TAŞLAR

“Bir yiğit gurbete gitse...”

Yiğit Bener, yirmi sene sonra 12 Eylül'le hesaplaşmaya soyunuyor. Buna kimin itirazı olabilir ki? Hatta, bunu yaparken çelişkiden çelişkiye de sürüklenebilir insan. Bu da mümkün. Ama başta kadınlar olmak üzere pek çok konu hakkında öyle şeyler söylüyor ki, yenilir yutulur gibi değil...

Güzel söylüyor Fethi Naci Üstadımız:

“Evet. *Eksik Taşlar* bir ilk roman ama üzerinde uzun zaman çalışılmış bir ilk roman. Yirmi dokuz yaşındaki bir bayan üç roman yazmış, kırk iki yaşındaki Yiğit Bener henüz ilk romanını veriyor! Ne var ki *Eksik Taşlar*, bütün ilk romanlarda gördüğümüz hatalardan arındırılmış bir ilk roman. Yiğit Bener, romanını ortaya çıkarmadan, zaman zaman ‘dinlendirmiş,’ bazı sorunlar üzerinde yeniden düşünmek gereğini duymuş. *Eksik Taşlar*’ın başarı nedenlerinden biri de Yiğit Bener’in Türkiye’yi olduğu kadar Batı’yı da, Batı insanını da tanınması; o ‘yabancılar’ı okurken yadırgamıyoruz, çeviri kişiler çıkmıyor karşımıza, hep etten kemikten insanlarla karşılaşırız. (*Cumhuriyet* kitap, sayı 574)”

Fethi Naci Üstadımız güzel söylüyor söylemesine, çoklarından ve çoğu kez haklı nedenlerle esirgediği övgülerini pek bir bol keseden boca ediyor Yiğit Bener’in üzerine, ama laf aramızda doğru yapmıyor galiba. Çünkü bu sözlerin pek çoğu, en iyimser ifadeyle, hayli tartışılabilir nitelikte yargılar ifade ediyor “roman”ı okumuş biri için.

“Roman” kelimesini tırnak içine almamız boşuna değil. Çünkü bu “roman”da, Yasemin’in kitabın sonuna doğru intihar olduğu anlaşılacak ölümü bir kenara bırakılacak olursa, bazı taşlar gerçekten de eksik.

Öyle Fethi Naci’nin iddia ettiği gibi pek fazla “dinlendirilmiş” gibi de görünmüyor doğrusu bu ya.

Fethi Naci Üstadımız, Türkçe bilmeyen büyük Türk yazarlarıyla kıyaslayıp, Yiğit Bener’in en azından Türkçe bildiğini, dahası düzgün cümle kurabildiğini söylüyorsa buna itiraz etmemiz mümkün değil bizim de.

Bunun genetik formülasyonu elbette yok ama “Babası Erhan Bener, amcası Vüs’at O. Bener olan bir insan, müsaadeniz-

le o kadar da bilsin Türkçe”yi denilebilir.
Ama işte o kadar!

Geçmişe Yapılan Eksik Yolculuk

Neyi anlatıyor Yiğit Bener *Eksik Taşlar*’da? “Siyasi mülteci olan babasından on yıl ayrı kalmış olan ve bu nedenle ona karşı hiç de müsbet duygular beslemeyen bir delikanlının (Devrim), babasının (Erdoğan) geçmişini keşif çabalarını” diye özetleyebiliriz herhalde.

Eh, insan 12 Eylül’den sonra siyasi mülteci olur da solculukla, solcularla hesaplaşmız mı hiç?

Erdoğan de hesaplaşıyor sık sık. Üstelik sadece Erdoğan değil bu hesaplaşmayı yapan. Durup dururken adına uygun bir bilinç kazanan Devrim de ulu orta dalıyor “teorik” tartışmalara.

Bu teorik tartışmalar, Fethi Naci Üstadımızın üşenmeyip saydığı gibi, “romanın ancak yüzde sekiz”iyle de sınırlı değil ne yazık ki; kitabın neredeyse tamamı teorik tartışmalardan ibaret.

“Baba oğul tartışmaları(nın) bu otuz sayfaya ayrı bir hava verdiği” ise neresinden bakarsanız bakın hayli muallakta kalan bir iddia.

Kastedilen “ayrı bir hava,” 12 Eylül’ün hemen arkasından başlayan ve kafa göz yara yara ilerleyen “solculuktan uzaklaşma, liberalliğe bulaşma” sürecine, 21 yıl sonra hayli sığ bir noktadan “katkı”da bulunmaksa, evet, doğru; teorik tartışmalar, üzerinden uzunca bir zaman geçmiş hesaplaşmaları yeniden gündeme getirerek “ayrı bir hava” veriyor!

Hayli geç kalmış bir “hava” ama, artık o kadarını kusurdan saymayacaksınız...

Tek satır yeni bir tespit, yeni bir fikir, yeni bir açılım da yok üstelik.

“Hata yaptık, yenildik, beceremedik” türünden kelimelerle bir kenara bırakılmaya çalışılan bir Oblomov hırkası sanki geçmiş.

Böyle deyince kolayca kurtulmak mümkün sanki sokaklara devrilmiş gencecik insanların sorumluluğundan.

O tabutlara omuz verenlerin hiç vebali yok sanki tabutların içini dolduranların ölümünden...

“Doğru, o boku ben de yedim. Ama yirmi-yirmi beş yıl önceydi. Gençtik, cahildik. Kulaktan dolma bilgilerle, ikinci elden kitaplarla, cahil önderlerimizin dergi yazılarıyla keskin solculuk yapmayı marifet sayıyorduk” deyince kurtulmak mümkün sanki sorumluluktan...

Türkiye solunun mütemmim cüzü haline getirilen küfür geleneği ise aradan geçen yıllara rağmen hiç değişmeden sürdürülüyor: “En çok neye kızıyorum, biliyor musun? Düzeni fütursuzca savunan o sinik yazarların çoğu eski solcu. Her şeyin farkındalar, ama bile bile yalan söylüyorlar. Bunları okudukça, insanı aptal yerine koymalarına, çok bilmiş edalarla mevcut düzeni ‘insanlığın kaderi’ olarak kabullendirme gayretkeşliklerine deli oluyorum.”

Sanki kendisi “cahil önderlerin dergi yazılarıyla yaptığı keskin solculuktan” farklı bir şey yapıyormuş gibi.

Eh, 2000’lerin “keskin solculuğu” da, adına nice umutlarla “Devrim” denilen bir delikanlıyı bilinçlendirip “devrim” saflarına çekmektir olsa olsa...

“Ölmüş arkadaş resimleriyle” döşeli koca bir tarihi, rakı veya şarap muhabbetlerine meze yaparak üstelik!

Laf aramızda, *Eksik Taşlar* 12 Eylül’den hemen sonra piyasaya çıksaydı, Yalçın Küçük tarafından hemen “Eylülist” diye nitelendirilirdi büyük ihtimalle...

Ve kuvvetle muhtemeldir ki, Yalçın Hoca bu satırların yazarı kadar insafli da davranmazdı...

Herkesin Cunda'sı Kendine mi?

İnsanlığa aydınlık bir gelecek vaat etmekten başka bir suçu olmayan sosyalizm, Türkiyeli solculardan çektiğini kimseden çekmedi desek yeridir.

Çekmeye de devam ediyor üstelik.

Erdoğan şöyle diyor önce: “Ama düşün ki, bizde solcu geçenler arasında hâlâ Stalin’in, Mao’nun ya da Pol Pot’un sosyalizm adını kullanarak yaptıkları katliamları haklı çıkarıp savunmak için yarışanlar var. Çavuşesku’nun totaliter Romanya’sını, o da çökünce ruh hastası diktatörlerin Kuzey Kore’sini bile insanlara ‘sosyalizm’ modeli olarak yutturmaya kalkıyorlar.”

Ama arkasından şu sözleri söyleyen de Erdoğan’ten başkası değil: “O insanları eleştirmem seni yanıltmasın, bence bu düzenin kokuşmuşluğuna teslim olmamak bile başlı başına bir erdemdir. İster militan olsun, ister olmasın, bu düzene karşı duran herkese benim gözümde saygın bir yeri vardır.”

Bu nasıl bir “saygınlık” ölçüsüyse, bu nasıl ilkelilikse, bu nasıl “düzene karşı durma” mantığıysa, “bu yaman çelişki”yi de varın siz çözün artık.

Sosyalizmin, Türkiyeli solculara bırakılmayacak kadar ciddi bir iş olduğunu söyleyeceğiz ama en azından Mete Tunçay, Murat Belge gibi ilk ağızda aklımıza gelen üç beş dostu ayıp olacak...

Öyle anlaşılıyor ki, Erdoğan Avrupa’nın göbeğindeki on yılını beyhude geçirmiş.

Romanın belkemiği olabilecek “sürgün ve mülteci” olgusunu bir kenara bırakıp “sözün şehveti” ile avunuyor sadece.

Oysa, “roman”ın yazarının, en azından “roman”ın kahramanını Sakine kadar şu çarpıcı gerçeğin farkında olduğunu söylemeden geçmek mümkün değil:

“Siyasi mültecilik kolay mıydı sanıyorsun? Kaç tanesi tozutu, akıl hastası oldu biliyor musun? Hele yabancı dil bilmeyenler! Kendi ülkelerinden, sevdiklerinden, geçmişlerinden, sosyal statülerinden koparılmış bir vaziyette, tamamen yabancıları oldukları bir toplumda yaşamak zorunda kalıp, üstelik de her fırsatta aşağılanıyor, parya muamelesi görüyorlardı.”

Laf aramızda, Erdinç’in Avrupa’da kurduğu “harem”in bir parçası olan Shari bile altını çiziyor bu olgunun:

“Shari, Erdinç’in, diğer Türk arkadaşlarının sürgünde neler yaşamış olduklarını ancak İstanbul’a gidip, oradaki yaşamlarını görünce tam olarak kavrayabilmişti. O zamana kadar, sıradan bir sıla özlemi yaşadıklarını sanıyor, duyarlıklarını biraz da abartılı buluyordu. Ama İstanbul’u görünce anlamıştı neler yitirmiş olduklarını, neden Brüksel’de o kadar bunaldıklarını.”

“Romancı”mız, bu iki mesele üzerinde ayrıntılı olarak durup çözümlemeye çalışsaydı, büyük ihtimalle Türk edebiyatına da, Türk siyaset tarihine de önemli bir katkıda bulunacak, bugüne kadar işte öylesine bir kenara bırakılmış büyük bir trajediye ışık tutmuş olacaktı.

Ama onun derdi “roman” değil, ne kadar iyi “solcu” olduğunu kanıtlamak, “iyi solcu” ama dünyanın değiştiğini ıskalamayacak kadar liberal bir taraftan, bir taraftan da “bu yaştan sonra kendimi inkâr edemem” diyebilecek kadar da feodal...

“Kadınlar Aziz Vatan Malıdır”

“Sen de çapkın değilsen artık... Harem kurmuşsun, harem!”

Devrim, babasına böyle takılıyor şaka yollu. İyi anlaşacakları neredeyse kesin yani, bilhassa kadınlar ve harem konusunda!

Yukarıda biz de “devrimci” yoldaşımız Erdinç Bey’in Avrupa’nın göbeğinde oluşturduğu “harem”den söz ettik.

Öyle kalemin ucuna geldiği için edilmiş bir laf değil bu, inadına edilmiş bir laf hatta; sağcı ya da solcu, devrimci ya da ülkücü, memleket insanının zihniyet yapısının hiç de birbirinden farklı olmadığını ortaya koyuyor çünkü. Söz kadına gelince dizlerinin bağı çözülüyor memleketin necip neferlerinin. “Dizlerinin bağının çözülmesi,” kadına duydukları saygıdan, ona biçtikleri değerden, onsuz edememeye kurgulanmış bir sevgiden kaynaklansa hadi neyse.

“... Brüksel’deyken, zaman zaman biraz da yalnızlıktan bunaldığım, sıkıldığım için, oyalanmak amacıyla gel geç bir iki ilişki de yaşamadım değil. Herkes ne yaşıyorsa o kadar!”

“Oyalanmak amacıyla” ilişki yaşamak nasıl bir zihniyetin ürünüdür, artık buna da siz karar verin! Ayrıca sözlerinin nereye gideceğinin farkında olduğunu “herkes ne yaşadıysa o kadar!” sözleriyle bir güzel gösteriyor ve rahatlıyor galiba: “Herkes yapıyordu, ben de yaptım!”

Üstelik aynı arkadaşımız, birkaç sayfa sonra “teorik zırhını” kuşanarak şöyle laflar edebilme hakkını da görebilecektir kendisinde:

“... Bizim buranın erkeklerinin çoğu için seksin tek amacı, iktidarlarını, güçlerini kanıtlamak. Onların gözünde kadınların bedeni bu zihinsel otuz birin teknik aracından ibaret. Avrupalıların çoğu da elbette kadını özne olarak göremiyorlar. Ama, hiç olmazsa önemli bir kesimi kadınları cinsel zevk almalarına yarayan bir tür ‘arzu nesnesi’ olarak kabul ediyorlar.”

Görülüyor ki, bu arkadaşlarımızın derdi, sevişme bile değil, çiftleşmek sadece.

Dizlerinin bağının çözülmesinin sebebi de, “eline yüzüne bakılır her kadın”ın potansiyel bir çiftleşme adayı olarak görülmesinden kaynaklanıyor.

Doğrusu bu ya, bir iki istisna dışta tutulacak olursa, kadınlar

da geri çevirmiyorlar bu türden beklentileri.

Devrim'in ifadesiyle, "Adam birkaç ilişkiyi birlikte yürütmüş, hepsinin de birbirinden haberi varmış."

Bir nevi, bileşik kaplar hadisesi yani.

Bu, güngörmüş Erdinç için de böyle, güngörmeye adım atmış Devrim için de.

Bu arada Yasemin intihar etmiş, Shari Brüksel'in ortasında yalnızlığıyla baş başa kalmış, Magalie "doğmamış çocuğunun babası" diye bir mektup almaya müstahak görülmüş ve diğer kadınlar da bir darı gibi saçılmış Avrupa'dan Türkiye'ye uzanan otoyolların kıyısına ama kimin umrundaki bu...

Üstelik, "devrimci teorisyen" Erdinç yoldaşın bu konuda söyleyecek çok sözü vardır. Devrim'in, "... Bu durumda kadınların kendilerini korumaya çalışmaları, bedel ödemekten kaçınmaları yanlış mı?" sorusuna verdiği şu ibretlik cevap gibi: "Kim bedel ödemek ister ki? Ama benim günahım ne? Ben niye bedel ödeyeyim? Kimse risk almazsa, kimse geleneksel zeminin dışına çıkmaz, farklı bir ilişki türü yaşamayı denemezse, o zaman gerici ataerkil çerçeveyi, esas kadınların aleyhine işleyen o çarkı nasıl kıracağız?"

Neymiş demek ki devrimci arkadaşımızın amacı; "gerici ataerkil çerçeveyi" kırarak kadınları özgürleştirmek!

Yoksa?

"Yoksa"nın cevabı, "gerici ataerkil çerçeve"nin ta kendisi ne yazık ki: "Benim günahım ne?"

Züğürt Ağa filminde, "Ben karı isterem!" diye ortalarda dolaşan ihtiyar, "gerici" bir kavramın gölgesine sığınarak konuşmak gerekirse, "Benim günahım ne?" diye haykıran Erdinç'le kıyaslandığında çok daha "haysiyetli" bir yerde duruyor.

Ve asıl eksik olan taş da bu işte: Haysiyet...

Hamiş: Fethi Naci, yıllar önce yazdığı bir yazıda, roman okumak isteyince kitaplığından Ahmet Hamdi Tanpınar'ın herhangi bir kitabına uzandığını söylüyordu.

Meğer ne kadar haklıymış.

Aradan geçen bunca yılda pek bir şey değişmemiş ne yazık ki...

(*Eksik Taşlar*, Yiğit Bener, Om Yayınları)

AMERİKAN RAPSODİSİ

“Amerika büyük bir şaka sevgili Frank...”

18. yüzyıldan itibaren gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet aydınlarının hem kiblesi, hem de kâbesi konumunda bulunan Fransız kültürü, uzunca bir süredir yerini Amerikan kültürüne terk etmiş bulunuyor. Fransız kültüründen gelip Amerikan kültürünü keşfe çıkan önemli isimlerinden biri olan Mehmet Altan, Amerikan Rapsodisi isimli son kitabında, pek çok başka ülkede ufuk açarken, Türk aydınının zihnine kol demirleri vuran bu kültürü analiz ediyor. Altan'ın, Kanatlı Karınca ve Matadorun Ölümü'nden hatırladığımız edebi üslûbu, bunca yıl aradan sonra hâlâ tazeliğini ve diriliğini koruyor. Okuyun ve kendiniz karar verin köprülerin altından akan suların her zaman ve her kişi için aynı neticeyi doğurmadığını...

Yaşınız belli bir dönemeci katetmediyse, nereden geldiği belirsiz gönül kırgınlıklarının gurbetine düşüp kendi gölgenizi arşınlamadıysanız ıssız gece yarılarında, yahut başınızı öne eğdiğiniz içki kadehlerinde, İstanbul bir demet sümbül gibi süzülmediyse serin vadilerine kirpiklerinizin, doğaldır hatırlamayabilirsiniz.

Hele edebiyat denilen ve bugün artık unutulduğu veya en azından hatırlanmadığı konusunda hemen herkesin hemfikir olduğu alnı kınalı kuzu can çekişirken son nefesine yetişemeyenlerden seniz, yine hatırlayamazsanız doğal olarak.

Yahut vaktiyle Erol Evgin'in söylediği o güzelim şarkıda olduğu gibi, “bir seher vakti yola düşmediyseniz” mavisî kılıç yarısına yakışan buzdan ayazlar yüreğinize çarparken, hatırlayamazsınız elbette.

Bu da o güzelim *Kanatlı Karınca* veya *Matadorun Ölümü* kitaplarındaki zarif denemelerin kıyısından köşesinden geçmediğiniz anlamına geliyordur.

O halde, derinlerden gelen bu müziğe kulak verin bir miktar.

Gençlik Bir Mavi Bulut

“Gençliğimde, yaz geceleri ıssız plajlara uzanıp Fransız şansonları dinleyerek kayan yıldızları sayardık. O zamanlar, edebiyat ve müzik zevkimizin önemli köşetaşları arasında Fransız ekolünün belirgin bir yeri vardı. Cezayir Savaşı'na şarkılarıyla karşı çıkan Moulodji, boğuk sesiyle aşk ve barış şarkıları söyleyen Reggiani çocukluğumuzun anılarına yerleşmişti: Camus, Sartre, Boris Vian gençlik heyecanlarımıza isyankâr yaklaşımlarıyla eşlik ederlerdi.”

18. yüzyıl ortasından itibaren Fransız kültürünün biçimlendirdiği bir geleneğin önemli temsilcilerinden biri olan ve yukarıda anılan *Kanatlı Karınca* ve *Matadorun Ölümü* kitaplarında

bunun edebi örneklerini sergileyen Mehmet Altan, söz konusu kültürün sadece okullarda aktarılan bir ayrıntı olmaktan çıkıp, hayatın bütün alanlarını kuşattığını bu sözlerle anlatıyor. Osmanlı'nın son dönem ve Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınlarını, bütün siyasi farklılıklara rağmen aynı ortak zeminde buluşturan Fransız kültür geleneği, sadece üzerinde yaşadığımız topraklar için değil, bütün bir Avrupa için de benzer bir anlam ifade ediyordu. Paris'e gidip Monmartre havasını solumadan ressam, müzisyen veya şair olmak neredeyse imkânsızdı.

Ne var ki, köprülerin altından çok sular akmış, siyasi ve sosyal savruluşların at koşturduğu cennetvatan, kendisine yüzünü dönebileceği yeni mekânlar ararken birdenbire Amerika ile burun buruna gelmiştir. Şüphesiz bunda değişen dünya dengelerinin, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrasında kan kaybetmesinin ve Türkiye'deki arayışların istikamet değiştirmesinin de büyük payı vardır. Yeni hedef Amerikan kültürü ve Amerikan hayat tarzıdır artık...

“Yeryüzü, epeydir, aristokrasinin süzülerek gelen, hayatı akıl gözüyle izleyen, kelimelerin tadını çıkarmaktan hoşlanan, insan ruhunun derinliklerine yolculuğu seven Kıta Avrupa'sını ve Fransa'yı unutmuş bulunuyor. Bunun yerini, aristokratların ve burjuvaların yerleşik değerlerinden, yaşam kalıplarından uzak bir pragmatizmin oluşturduğu, hareketli ve mücadeleci Amerikan kültürü almış bulunuyor.”

Bir Zamanlar Amerika'da

İyi ama nedir bu Amerikan kültürü? Her gün karşımıza çıkan McDonalds restoranları mı, ayıla bayıla seyrettiğimiz görsel efekt yorğunu filmler mi, yoksa uzunca bir süredir Türkiye karayollarında görülmeyen büyük arabalar mı? Mehmet Altan, bir yıl kaldığı bu ülkeye ilişkin gözlem, izlenim ve değerlendirme-

lerinden şu satırları süzüyor:

“Kısa pantolon, lastik ayakkabı, tişört, meşrebi değişik ama şekli aynı kasket ve şapkalarla, çok farklı dillerin, dinlerin, ırkların, renklerin ve sosyal tabakaların insanları bir arada eğlence-li ve gürültüli bir panayırın figüranlığını yaparken; aklı başında duranlarla, aklını salmış görünenler de zaman ve mekânı özgürce paylaşarak meydan kalabalığının çerçevesini oluşturur (...) İnkâ flütçülerinden Afrika tamburcularına, caz topluluklarından plastik kovalarla “bateri solo” yapanlara kadar tüm müzisyenler, meydanın farklı köşelerinde yarattıkları müziklerini hem birbirlerine karıştırmama, hem de aynı yerde iki gün üst üste görünmeme becerisine sahiptirler. Kendinizi programı her gün değişen bir müzik festivalindeymiş gibi hissedebilirsiniz.”

İşte, dünyanın dört bir yanından gelen hayat tarzlarının hem aynı kalmasından, hem değişerek birbirini etkilemesinden oluşan Amerikan kültürü, böyle bir şeydir. İçinde yaşarken, Avrupa kültürü gibi üzerinize üzerinize gelip bir köşeye kıstırmaz sizi, tersine, rahat bırakır, kendiniz olmanıza izin verir. İyice gevşeyip rahatladığınızda ise onun bir parçası olmuşsunuzdur zaten. Görece bir özgürlük ortamındaki karşılıklı etkileşimlerin ürünü olan bir kültür, biraz kenara çekilip düşündüğünüz zaman, tuhaf bir şaka gibidir bir taraftan da. Kim bilir, belki de bunu fark ettiği için “Amerika Büyük Bir şaka Sevgili Frank” diyecektir kitabının adına Enis Batur. Doğal olarak, Mehmet Altan’ın dikkatini çeken şakalar, kendi ilgi alanıyla yakından alakalıdır:

Harvard Kocaman Bir şakadır!

Dünyanın en ünlü üniversiteleri arasında yer alan Harvard’ın bahçesinde yıllardır bulunan heykel ve heykelin kaidesindeki yazı, Amerikan bakış açısının tipik mantığını sergilemesi bakı-

mından ilginç ve yeterince komik bir örnektir doğrusunu söylemek gerekirse. Çünkü, koca üniversitenin ortasında tuhaf bir “şaka” gibi durmaktadır. Neden mi? Heykelle ilgili bütün bilgiler yalandır da ondan:

“Yalanlardan ilki, kaidede yer alan ‘John Harvard - 1638 Kurucu’ ibaresidir. Oysa Harvard Üniversitesi 1636’da kurulmuştur. İkincisi, John Harvard’ın kurucu değil, ilk başta lise olarak kurulan bu okula okkalı bir bağış yapan bir hayırsever olmasıdır. Hayırseverliğinin mükafatını okula adının verilmesiyle almıştır. Üçüncüsü ise heykeldeki figürün John Harvard’a değil, okulda 1882 yılında okuyan bir öğrenciye ait olmasıdır.”

Dünyanın dört bir yanına yayılmış, her biri kendi sahasında yıldız binlerce kişi yetiştiren böylesine ciddi bir üniversitenin bahçesinde yer alan heykeli herkes “Üç Yalan Heykeli” olarak tanıyor ve kimsenin aklına da “Yahu ayıp oluyor, şunu değiştiririm” demek gibi tuhaf bir düşünce gelmiyor.

Amerika biraz da böyle bir şey galiba. Kendi kendiyile dalga geçebilmenin tatlı serinliğiyle birlikte derinliği yani...

(Amerikan Rapsodisi, Mehmet Altan, Can Yayınları)

HUZUR

“Sahnenin dışındakiler”

1948 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edildikten sonra, 1949’da ilk kez kitaplaşan Huzur, şüphesiz edebiyatımızın en iyi aşk romanıdır ama söz konusu aşkı derinlikli kılan, her okuyanı Nuran gibi bir kadın aramaya sevk eden, o aşkın üzerinde serptiği anlamlar manzumesidir. Mekân olarak İstanbul’un, arka plan olarak Klasik Türk Müziği’nin, çatışma eksenini olarak Doğu-Batı sorunsalının, bir fikir adamı olarak Yahya Kemal’in ve en sinematografik karakter olarak Suar’ın romanın nirengi noktalarını oluşturmaları şaşırtıcı değildir bu nedenle.

1973 yılında Selahattin Hilav'la Hilmi Yavuz arasında yaşanan ve gerek edebiyat, gerekse düşünce tarihimiz açısından son derece besleyici olan tartışma dışta tutulacak olursa, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şair, romancı, denemeci, düşünce adamı ve edebiyat tarihçisi; *Huzur*'un da Türk edebiyatının en geniş ufuklu ve en sancılı romanı olarak yeterince değerlendirildiği söylenemez.

Bu ihtimalin irdelenmesi bile mevcut fikri kapasitesizliğimiz ve Tanpınar'ın ifadesiyle, “hayat yollarındaki devamsızlığımız” konusunda sağlam ipuçları ortaya koyabilir.

80 sonrasında yaşanan zihinsel canlanma ortamında ise Enis Batur'dan Orhan Pamuk'a, Selim İleri'den Adalet Ağaoğlu'na, Beşir Ayvazoğlu'ndan Ahmet Oktay'a, Oğuz Atay'dan Rauf Mutluay ve Oktay Akbal'a değişik ilgi alanlarında gezinen isimler, Tanpınar ve *Huzur* üzerinde ısrarla duracak ve şairin yeniden keşfinde önemli bir rol üstleneceklerdir.

Peki nedir *Huzur*? Tanpınar'ın kelimeleriyle söylersek, “Bu, dünyanın en basit, âdeta bir cebir muadelesini hatırlatacak kadar basit bir aşk hikâyesidir.”

Basittir, çünkü saftır, her yeni tecrübe gibi şahsidir, her yeni tecrübe gibi ilktir.

Mümtaz, bindiği bir Ada vapurunda Nuran'a rastlamış ve “Tehlikeli denecek derecede zengin, her ihtimale gebe, her mânasında velûd bir kadınlık hayatı(nın), bakımsız bir tarla gibi sırf kendisini işleyecek erkeğin yokluğundan yarı hülyâ, yarı verimsizliğin bütün sebeplerini kendisinde gören bir aşağılık duygusu içinde akıp gittiğini” fark etmiştir.

Bu tespitin arkası kendiliğinden gelecek ve zalim bir çocukluğun ara sokaklarından geçerek kendisini İhsan'ın (Yahya Kemal) kollarına atan Mümtaz, fikri zeminin sağlamlaştırmış bir insan olarak duygusal arka planını inşa etmeye soyunacaktır:

“O madem ki artık benim için her şeydir, o halde bütün kâinatımla ona taşınmalıyım.”

Doğu-Batı Sorunsalı

Romanda, geçiş dönemi toplumlarının temel problematiği olan Doğu-Batı çatışması, sözü edilen aşkı hem besleyip hem de örseleyen temel eksendir. Yahya Kemal olduğundan kimsenin şüphe duymadığı İhsan'ın tecrübeleri ışığında aktarılan çatışmalar, günümüzde de devam eden “düalizm”e çarpıcı yorumlar getirir. İhsan'da sembolleşen vuzuh, Mümtaz, Nuran ve bilhassa Suat bahis konusu olduğunda, yerini derin yadırgayıslara, hatta giderek hayatı altüst eden savruluşlara bırakır.

Suat'ın, kendisi dahil herkesten intikam alırcasına tasarladığı intiharı ise hem açmazın boyut değiştirmesi, hem de final açısından Dostoyevski veya Kafka kahramanlarına taş çıkartacak ölçüde çarpıcıdır.

Narmanlı Yurdu'nda geçirdiği uykusuz gecelerde yorganı başına çekip *Tarih-i Cevdet* okuyan Tanpınar, “iç âlem medeniyeti” adını verdiği bir aidiyetten çekip çıkardığı kahramanlarını, Batı'nın kapılarında terk etmek yanlısı değildir hiç kuşkusuz. Ancak, elinde sihirli bir formül de yoktur. Bu nedenle, “değişerek devam etmek, devam ederek değişmek” diye özetlediği ve hâlâ kıyılarında emeklediğimiz bir zihinsel devrimi rehber edinir kendisine.

Ünlü eleştirmen Fethi Naci'nin yıllar önce, “Canım doğru dürüst roman okumak istediği zaman açıp Tanpınar'ı okuyorum. *Huzur*, Türkçe'de yazılmış en iyi aşk romanıdır.” demesinde şaşılacak bir şey yoktur bu nedenle...

(*Huzur*, Ahmet Hamdi Tanpınar, YKY)

SİLÜETİNİ SEVDİĞİMİN TÜRKİYESİ

Sararmış bilinç okyanusları

Kitabın adındaki ironinin farkındasınız elbette. Ancak ironi kitabın adıyla sınırlı değil, bereketli memleket topraklarında fîliz verip boy atan güzide ve abide şahsiyetlerin resmi geçidi karşısında eli ayağı birbirine dolanıyor insanın, neredede ağlayıp neredede güleceğini bile şaşırtıyor. Kimi zaman da ikisini birden yaşamak varken, derin derin iç çekip burnunuzdan solurken yakalıyorsunuz kendinizi. Horozu bol bulunan diyarlarda, sabahın geç ve güç olacağını söyleyen kökü dışarda mihraklar ısıklık çalmaya devam ederken size neler oluyor Tanrı aşkına, ne biçim konuşuyorsunuz öyle?

İlk bakışta, birkaç yılın emeği olan kitaba haksızlık edildiğini söyleyebiliriz rahatlıkla. İçinde toplam yirmi sekiz portrenin yer aldığı bir kitabın, emekli orgeneral Çevik Bir'e veya MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun'a indirgenmesi, doğal olarak böyle bir düşünceyi getiriyor akla.

Ama Çevik Bir'e de haksızlık etmeyelim, bir işkencenin teşhirinde bütün medyayı ortak bir paydada buluşturmak gibi yabana atılamayacak bir fonksiyon icra etti. Dolayısıyla, *Siluetini Sevdiğimini Türkiye'si*, sırf bu hizmetiyle bile siyasi tarihte okunaklı bir yer ediniverdi kendisine. Bir başka ifadeyle, bilgisayar karşısında geçirilen uykusuz gecelerin ürünü olan diğer portrelerin, emekli orgeneral Çevik Bir'in gadrine uğramasının bile teselli edici yönleri bulunabilir şayet istenirse. Bu itibarla, Faruk Bildirici'nin "kitap gürültüye geldi" diye kederlenmesine gerek yok.

Aslında Türkiye gibi, bırakın demokratik gelişmesini tamamlamayı, insan ilişkilerinde bile belli bir standardı tutturamamış ülkelerde portre yazmaya soyunmak, incir yaprakları altında ceviz gölgesi aramak gibi bir tuhaflığı baştan kabullenmek anlamına geliyor.

Oysa, demokrasinin bir hayat tarzı olarak yürürlükte olduğu ülkelerde gerek biyografi, gerekse otobiyografi geleneği, edebiyatın ve siyasetin ayrılmaz bir parçasıdır. Hemen her siyasetçi, bilim adamı, sanatçı veya sporcu, yani kamusal alanda öne çıkan isimlerin her biri, ya oturup kendileri yazarlar biyografilerini veya yine hayli popüler bir mesleğin mensupları olan biyografi yazarları ile anlaşıp yazdırırlar.

Ne var ki, Türkiye gibi ülkelerin yönetici ve entelektüel eliti, "suda yürü izini belli etme" türünden "politik ve ahlaki ilkelere" ziyadesiyle bağlı bulunduğundan, kendini "ifşa" etmeyi değil, "gizlemeyi" tercih eder sürekli olarak. Bu nedenle, kırk yıldır ülkenin siyasi kaderini tayin eden Süleyman Demirel'in

doğru dürüst bir biyografisi yazılamamıştır. Yine aynı nedenle, tam bir çöl atmosferi egemendir biyografi alanına, Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*, *İkinci Adam*, *Suyu Arayan Adam* ve *Menderes'in Dramı* kitaplarıyla, İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın hatıratı dışta tutulacak olursa.

Röntgencilik mi, Gazetecilik mi?

Hiç kuşku yok ki, Faruk Bildirici yaptığı işin mana ve ehemmiyetini de, zorluklarını da gayet iyi biliyor. Kendisinden dinliyoruz:

“Bir gün yeni parçaları birleştirirken içimde büyük bir sevinç dağının yükseldiğini fark ettim. O zaman kendimi suçlu hissettim! ‘Sen ne yapıyorsun? Özel serüvenlerin peşinden giderek hırsızlık yapmıyor musun?’ diye sordum kendime, derin bir nefes aldım, oturup düşündüm yeniden.

Ve sonunda beynimdeki kıvrımlara düşen gölgeleri aydınlatmış olarak ayıldım. Rahatladım, ‘Hayır hırsız değilim’ dedim, ‘Suçlu hiç değilim! Sadece ve sadece gazetecilik yapıyorum, bu toplumun sahnesine çıkan insanların geçmişlerini aydınlatmaya, fotoğraflarını doğru göstermeye çalışıyorum. O kadar!’

Bildirici, bu kadar titizlenmekte ve bu soruları kendisine sık sık sormakta son derece haklı. Çünkü, biyografi yazmak bir anlamda bıçak sırtında gezinmek gibidir. Yapılan işin tabiatı icabı, her zaman “röntgenci” veya “teşhirci” konumuna düşmek tehlikesi vardır. Dolayısıyla, etik kaygıları önplanda tutan bir yaklaşım önemli oranda rahatlatılabilir insanı. Bunun için, yöntemin ve amacın, tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde sağlam ve somut çizgilerle belirlenmesi gerekir. Bildirici de bunun altını çiziyor zaten:

“... Tamamen gazetecilik yöntemlerini kullanarak, mahrem

alanlara girmemeye özen göstererek çalışıyorum, bulgularımı okurların değerlendirmesine sunuyorum. İstiyorum ki gündemin ön sıralarına yerleşen insanların yaşamöyküleri Türkiye’de de bilinsin. İstiyorum ki politikacıların ya da çeşitli nedenlerle bu ülkenin silüetinde yer almış şahsiyetlerin geçmişlerinde aydınlatılmamış soru işaretleri kalmasın, kişisel serüvenleri şeffaf hale gelsin; bu ülkenin güzel insanları, doğru verilerle doğru kararlar versin.”

Bir Sonbahar Masalı

Yazının başında eleştirdiğimiz yanlışa benzer bir yöntem izleyerek, medyanın üzerine üşüşmesi gerekirken bilinmez neden ihmal ettiği “Yesevizâde” portresinin üzerinde duralım biraz. Faruk Bildirici’nin “Afaroş edilmiş İslamcı yazar” olarak takdim ettiği Yesevizâde, gerçekten de ilginç bir isim çünkü.

O da ilginç olmakla birlikte, Yesevizâde’nin ilginçliği isminden kaynaklanmıyor elbette. Onu önce ilginç, giderek de mağdur kılan ait olduğu kesimde sergilediği düşünce grafiği.

“... Yesevizâde, lise yıllarından itibaren ‘politize olmuş’ bir Müslüman. Kitapları, yazıları hep İslam’ı konu ediniyor. Soyunun Hoca Ahmet Yesevi’den geldiğini ifade ederek, kitaplarında asıl adı olan Alparslan Yasa yerine ‘Yesevizâde’ imzasını kullanıyor. Bu ismi kullanmasının nedeni de İslamiyet’e olan inancı.”

Ancak zamanla birtakım değişiklikler olur Yesevizâde’nin düşüncelerinde. İnsan hakları, demokrasi gibi kavramları öne çıkartmaya başlar. 1967 yılında tahsil için gittiği Paris, dönüşümün başlangıç noktasını teşkil eder. Osmanlı’nın son yıllarıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki kadar olmasa da, Paris’in Türk aydınının zihinsel yapılanmasında önemli bir yeri vardır hâlâ.

Yesevizâde de somut olarak tecrübe eder bunu. Bir Fransız ile evlenmesi ise bir hayli hızlandırır dönüşümü. Çünkü ilk kez, kitapların ve tevatürün dışında Hıristiyanlarla yüz yüze gelmiştir.

68'i Paris'te yaşayıp Türkiye'ye döndüğü zaman oturup tartışır eski arkadaşlarıyla, sonra da dönemin gazete ve dergilerinde dile getirir yeni düşüncelerini. Kolayca tahmin edilebileceği gibi, pek de hoş karşılanmaz bu fikirler, “eski köye yeni âdet getirmenin âlemi yoktur” çünkü.

Ancak Yesevizâde, öyle kolay pes edecek adamlardan değildir, aforoz edilmeyi bile göze alır ve edilir de.

Şimdi Ankara'da kendi kurduğu yayınevinde kendi yazdığı kitapları basarak aydınlatmaya çalışıyor eski ve yeni çevresini...

“Hay geçmişine gül döktüğümün ülkesi” diyeceği geliyor insanın içinden ama...

(*Siluetini Sevdüğimin Türkiye'si*, Faruk Bildirici, Doğan Kitapçılık)

BİLİNÇ BİLE İLGİNÇ

“Bir Yusuf masalı”

Vaktiyle, üç yanı denizlerle, dört yanı hüznlerle çevrili bir kara parçasında birbirinden tuhaf, birbirinden ilginç ve buna rağmen birbirine tahammülsüz insanlar yaşarmış. Yazları çorak ve kurak, kışları acılı ve bol gözyaşlı geçen bu ülkenin insanları, dışarıya yüksek duvarlarla kapanmış sınırların içerisinde gerekli gereksiz didişmekten, yekdiğerinin yüzüne kezzap zarafetinde kelimeler bırakmaktan, anlamaya çalışmaktansa yadırgamaktan mecusi bir zevk almış. Ülkeyi yönetenleri yönettiklerini zanneden müreklkep âşinası zihinler ise söz konusu didişmenin delişmen karanlığında neler neler yaparlarmış da Sağır Sultan kadar Çolak Salih, Cehennem Topçu Yüzbaşı Cemil kadar Feride, Ahmet Cemil kadar Ahmet Samim, Emekli Albay Hüsamettin Tambay kadar Tezel vd. duydukları halde duymamazlıktan gelirmiş. Derken, günlerden bir gün...

Tuhaf olan şu ki, köprülerin altından fırsat bulan bütün sular aktıktan sonra bile en muhalifi dahi kayıtsız kalamadı kendisine.

“Adını defterimden sileli yıllar oluyor!” diyenlerde de, “Yüzünü şeytan görsün!” sözleri eşliğinde isminin anıldığı ortamları terk etmek isteyenlerde de apaçık gözleniyordu benzer bir durum.

Hele şanda şöhrette onu fersah fersah geçip “edebiyat iktidarı”nın burçlarında bayrağını dalgalandıranlarda; dergi dergi, televizyon televizyon, demeç demeç koşturanlarda görülen tedirginliği tanımlamaya kelimeler yetmiyordu...

Gizli gizli yazdıklarını okuyanlar kadar, açık açık “ses”ini taklit edenler de; kitaplarını rafların en gerisine itenler kadar, adını antolojilerden silmeye yeltenenler de onun isminin anılmadığı bir edebiyat dünyasının birdenbire ne kadar yoksullaştığının farkındaydı.

Halbuki, edebiyat dünyası yekvücut olup ona saldırdığı ölçüde hiç kimseye saldırmamıştı bugüne dek; ona çemkirdiğı kadar hiç kimseye çemkirmemişti.

Çarşaf çarşaf yazılar yayımlandı aleyhinde, soruşturmalar düzenlendi, bildiri ve manifestolar deklare edildi.

O ise bunların hiçbirisine aldırmadan kendi köşesinde kozasını örmeye devam etti, ediyor.

Hor görülen gazetelerde düzyazılarını, dudak bükülen yayınevlerinde şiirlerini yayımladı, yayımlıyor.

Kitaplarının baskı adedine bakarsanız, bütün unutturma çabalarına rağmen okurlarının onu terk ettiğı, sayılarında bir azalma olduğı söylenemez.

Kâğıttan kaplanların sebil olduğı, pespayeliklerin birbiriyle yarıştığı, izlerin birbirine karıştığı “piyasa” sahillerine uğramadan devam etti yoluna, ediyor.

“Geceleyin Bir Koşu”

Hayır, “herkesin kendi halince Bedrettin” olduğu bir iklime, yolu yanlışlıkla düşen yeni bir peygamberden söz etmiyoruz.

Kayda değmeyen kayganlıklar kadar, kayda değer tutunma çabalarının da sık sık yer değiştirdiği; gölgelerin santim sütun hesabıyla “şöhret”i birbirine üleştirdiği; ayak izlerinden seken sevinçlerin insanları meyhane masalarında birleştirdiği bir yer-yüzüne “nihayet” inen bir “Mehdi” de değil söz konusu olan.

Söz konusu olan şu satırların yazarı:

“Benden öncekilerden ikisinin bazı hususlar dolayısıyla hayat karşısında takındıkları tavırdan haberdar olmasaydım tahammül sınırlarımı şimdiye kadar genişletemezdim. Duruşundan etkilendiğim insanlardan ilki Johan Sebastian Bach. Zira derler ki Bach yalnızca müzik yapmakla kalmadı, uğraşısı aracılığıyla ibadet etti ve iki evliliğinden olma yirmi çocuğuna baktı. Doğrusu meşguliyetiyle gönlünden geçenleri uzlaştırma bakımından Bach’ın düzeyini tutturup tutturmadığımı kestiremiyorum. Yine de ne yaparsam yapayım uğraştığım işle vecibelerimi yerine getirmek arasında kurduğum denge sağlamdır. Eğer kafayla kalbin bir ahenginden söz edilebilirse büyük Bach’tan aşağı kalacağıma hiç ihtimal vermiyorum.”

Daha bildik bir konuya doğru kanatlanan yazıya biraz daha kulak verelim isterseniz:

“Duruşu beni etkilemekle kalmayıp üzerimdeki etkisi benim hizaya gelmemde en büyük paya sahip diğer kişi İmam-ı Âzam Ebû Hanife’dir. Zira o kendisine beytü’l-mâl’den gelir tahsis edilmesi teklifini reddederken gösterdiği sebepler arasında kendisinin bir mücahit olmadığı gerçeğine yer vermiştir. Mücahit tabirinin kapsamını yazı yazan veya kendini benzeri işlere adanmış kişileri içine alacak kadar geniş tutulmasındaki bilgisizlik

ve sahteciliği ben böylece fark ettim. Yazmakla cihat ettiğim fikrinde hiç değilim. Yazdıklarımı ibadetimden ayrı tutmaya ise gönlüm hiç razı değil.”

“Cinayetler Kitabı”

Bu sözlerin, hadi biraz da kıvrak bir tabirle söyleyelim, bu “iddialar”ın yabana atılacak şeyler olmadığını fark etmek için ilim irfan sahibi olmak şart değil. Belki biraz gönül gözü açıklığı gerekiyor. O gönül gözü açıklığı ki, her gün Üsküdar’dan Kadıköy’e doğru mezarlıklar arasından giden birisinin ruh iklimiyle, otoyol yalnızlıklarına koşullanmış insanların ruh iklimi arasındaki farkı kesbedecek kadar olsa kâfi. Çünkü, “iddialar”ın arkasında yatan mahviyetkârlığı görmemek, o mahviyetkârlığın gerisinde gizlenen “hiçlik” duygusunun ne kadar baskın olduğunu sezmemek ve bu terkipten neş’et eden neşidelerin, “neşideler neşidesi” olmasa bile, o kıyılarda gezinen bir gelincik tarlasına dönüştüğünü fark etmemek mümkün değil:

“Yazarak ibadet etmek bu yapıları yekpare bir davranış haline sokmak anlamına gelmiyor. Bilakis şiirlerimi düzyazılarımdan her ikisi arasındaki mahiyet farkı yüzünden ayrı tutuyorum. Şiir dile gider, oysa düzyazı dilden geçer. Şiir dile doğrudur, düzyazı dilden doğrudur. Şiirlerimin her biri benim gözümde birer sanat eseri olmakla önem taşır. Buna mukabil düzyazılarımdan hiçbirine edebiyat metni niteliği kazandırmak istemem. Böyle yaparsam düzyazılarımdan düzlük kaybolur diye inanırım. Ne var ki, şiir olsun düzyazı olsun yazmayı ibadetimden ayırmayı anlamsız bulduğum apaçık. Anlamsız bulduğum bir şey de benim yazdıklarım hakkında insanların insanlara ‘şiirlerini (mutlaka?) okumalısın, düzyazılarını (sakın!) okuma’ şeklinde tavsiyede bulunuşlarıdır. İhtimal ki bu tavsiyeyi dostlarına reva gören-

ler benim sanatımın ilgiye değer olduğunu ve fakat ibadetimin kendilerini ilgilendirmediğini, ilgilendirmemesi gerektiğini düşünüyorlar. Halbuki ben o şiirleri yazmamış olsaydım benim için o düzyazıları yazmak büsbütün muhâl olacaktı. Şiirlerimle başlayan ibadetimin sona ermediğini düzyazılarım belli etti.”

Bu düşüncelere katılmak veya katılmamak o kadar önemli değil. Önemli olan, memleketin mücavir alanlarında, zihnini böylesine sağlam çatmış insanlara pek fazla rastlanmayışı. Bu itibarla, zihinsel enlem ve boylamların esen rüzgârlara göre şekil değiştirdiği bir yapılanmaya âşina insanların bu sözleri yadırgaması, dahası ürkmesi son derece doğal. Söz konusu yadırgamanın, içinden çıktığı “saflar” kadar, içinde yer aldığı “saflar”da da hayli yaygın olduğunu ise yazarın kendisi söylüyor zaten.

“Celladıma Gülümserken”

“Her intihar (henüz intihar etmemiş) herkese yönelik bir suçlamadır. Kim ki intihar etmiştir, geriye kalan bizleri itham etmektedir. Birisi kendi canına kıydı mı, biz artık ona kendimizi affettirme fırsatını elden kaçırmış durumdayız. Bundan sonra tek yapabileceğimiz başka fırsatları kaçırmamaya, -artık kime kendimizi affettireceksek- gayret etmekten ibarettir. Siyaset sadece bu gayeyle yapıldığında meşruiyet sahibi olmalı. Bu mânâda siyaset gerçekten yüksek siyaset olmalı. Alçaklıkla savaşmalı, alçakları tepelemeli. Benim siyasetle ilgimin bir başka açıklaması varsa yuh olsun bana!”

Bu satırların da, yıllar önce aynı kişinin kaleminden çıktığını çokları hatırlamaz belki. Hatırlasa da çok şey değişmez, bu satırları okuduktan sonra gönül aynalarını kırıp, yerine cam kırıkları yerleştirmemişse şayet. Yargılamaya elverişli gibi görünen bu satırların, yadırgayıştan ve yadırgayıştan sonra kendini

sorgulayıştan daha derin bir anlamı yoktur çünkü. Bu itibarla, şu satırlar da çok şey ifade etmeyebilir kimileri için:

“Yazdıklarımın etki alanı ve derecesi ne olursa olsun şunları veya bunları yazdım diye kendimi cihat etmiş saymıyorum. Oysa belli ki yazdıklarımın bazılarını kendilerine ve yakınlarına yasaklayanlar benim düşündüğümün tersini düşünüyor. Onlar hatta belki de yazdıklarım dolayısıyla kendilerine kılıç sallandığı zehabına kapılıyor. Bu yanlış anlamadan keyif duymadığımı söylersem yalan olur. Zevkleri kullanageldikleri elden düşme eşyayı yadırgamayacak kadar bozulmuş ve zihinleri derme çatma haberlerle meşgul olmaktan ilerisini kaldıramayanlar benden de, yazdıklarımın da büsbütün uzak dursalardı ne iyi olacaktı. Doğrusu bu ya yazdıklarımı mümkün olduğu kadar çok insanın okumasını uygun bulmuyorum. Öte yandan onların asıl muhatabına kavuşması için mümkün olduğu kadar yaygınlık kazanması gerektiğini kabul etmekten de başka çarem yok.”

Merak ettiniz mi gerçekten veya merak ettiğinize değdi mi bilemeyiz ama bu satırların yazarı İsmet Özel’di...

(Bilinç Bile İlginç, İsmet Özel, Şûle Yayınları)

ZAMAN BAHÇESİNDEN PORTRERLER

Kapıyı çalan kimdir?

Yarım akılların yılları, aynalara çarpanların yolları örselediği bir yeryüzünde, sanatın her türünü bir direniş biçimi olarak görenlerin sayısı hiç de az değildir. Tuhaf olan şudur ki, bizzat işin içinde olanlar yerine, yıllar ya da yüzyıllar sonra, üretilen sanat eserlerine bakarak kendilerini tanımlayanlar tarafından dile getirilmiş bir tevatürdür bu. Muhtemelen, biraz hayatı kolaylaştırıp anlamlı hale getirmek için, biraz da “olmadık işler yüzünden.” Halbuki, “siz böyle olsun istemezsiniz...”

“Genç kadın, mesleğindeki başarı ve dengeyi, biraz da İsveçli dış doktoru kocası Petter Lindström ve kızı Pia’yla huzur içinde yaşadığı özel hayatına borçluydu. Beş altı yıl daha süren bu örnek aile tablosu, 1948 yılının bir ilkbahar akşamı yaşanacak olaydan sonra altüst olacaktı. Ingrid, akşam eşiyle sinemaya gitmişti. Bilinmeyen, duyulmamış bir İtalyan filmi olan ‘Roma Açık Şehir’ dikkatlerini çekmişti. Film Ingrid’i son derece etkiledi (...) Sinema çıkışında afişin önünde durmuşlar, Ingrid eşine, ‘Petter, filmin rejisörü kimmiş acaba? İsmine bakalım!’ demişti.

Rejisörün adı, Roberto Rosselini’ydi. Bu ismi taşıyan adam yüzünden Ingrid, eşini ve kızını terk edip İtalya’ya gidecek, Rosselini’nin filmi ‘Stromboli’de oynayacak, Hollywood tarafından afaroz edilecek, İtalyan yönetmenle evlenip ondan çocuk sahibi olacak ve tam sekiz yıl Amerika’ya dönmeyecekti (...)

Bu fırtınalı aşk, beş altı yıl sonra küllendi. Rosselini bu kez bir Hintli kadına kör kütük âşık olup Ingrid’i bıraktı. İlk karşılaşmamızdan birkaç yıl sonra Ingrid’i tekrar gördüm. O da, tiyatro prodüktörü olan Larb Bchmit adında bir İsveçliyle evlenmişti (...) Mesleğindeki başarıyı, özel yaşamında görmek Ingrid’e nasip olmamıştı. Lars Schmit’le olan birliktelikleri on iki yıl sonra sona ermiş ayrılmışlardı. İki kocası da, milyonlarca insanın hayran olduğu bu ilginç ve güzel kadına başka kadınları tercih ederek onu terk etmişti!”

Dünyanın en hüznünlü güzelliklerinden birini, aynalar kadar aşklarına da taşıyan Ingrid Bergman’ın kendi ağzından dinlediği öyküsünü böyle anlatıyor Güneş Karabuda. *Casablanca* filminde Bogart’ın, deyim yerindeyse münasip bir yerine taş basarak Nazilerden kurtardığı Bergman’ın, kişisel tarihinde Rosselini tarafından terk edildiğini öğrenince bir tuhaf oluyorsunuz olmasına ama Kurt Vanegut gibi, “Hayat bu!” demekten de kendinizi alamıyorsunuz işte...

Karabuda'nın, YKY'den çıkan *Zaman Bahçesinden Portreler* adlı kitabında sadece Bergman yer almıyor elbette. Pablo Neruda'dan Salvador Dali'ye, Olof Palme'den Salvador Allende'ye, Fidel Castro'dan Nelson Mandela'ya bir dizi isimle ilgili son derece çarpıcı, zaman zaman yürek burkucu, zaman zaman da kıskırtıcı ayrıntılar mevcut.

“Yarım Kalmış Yürüyüş”

“11 Eylül 1973 günü sabahın erken saatlerinde, ufak bir Fiat araba, alabildiğine süratle Santiago'nun boş sokaklarında ilerlemekteydi. Otomobilin sürücüsü esmer genç kadın, ‘carabini-ero’ların durdurduğu her kontrol noktasında aynı cümleyi tekrar ediyordu: ‘Ben Isabel Allende’yim, cumhurbaşkanının kızı, Başkanlık Sarayı’na gidiyorum.’”

Ordunun darbe yapıp yönetime el koyduğu gün, Salvador Allende belgeseli için Şili’dedir Güneş Karabuda. Dolayısıyla, olup bitenlerin hepsine bizzat tanıklık edecektir. Sonraları ünlü bir yazar olan Isabel Allende’nin girmeye çalıştığı Moneda Sarayı’nın bombalanması bunlardan biridir sözgelisi. Avlusunda yaşlı kadınların örgü ördüğü, çocukların oyun oynadığı bu saray, Şili Hava Kuvvetleri’ne ait uçaklar tarafından bombalanacak, içeri girenler Allende’nin cesediyle karşılaşacaklardır. Ne var ki, bombalama esnasında mı öldüğü, yoksa intihar mı ettiği bir türlü anlaşılamayacaktır Allende’nin. Ve belgesel de yarım kalacaktır ne yazık ki.

Peki ya *Il Postino* filmiye bir kez daha yüreklerimize yerleşen Pablo Neruda?

Neruda’yla ilgili olarak anlattıkları da, en az Allende ile ilgili olanlar kadar çarpıcı Karabuda’nın. Ama çarpıcı değil sadece, Misak-ı Milli sınırları dahilinde hüküm süren zihniyeti yansı-

ması bakımından da bir hayli acıklı:

“Neruda’yı Paris’te tanıdım, ortak dostlarımız vardı. Asturias, Julia Cortazar, Edita Morris ve sevgili Abidin ağabey, yani Abidin Dino, bunlardan bazılarıydı. 1970 yılının sonbaharıydı; 4 Eylül günü Latin Amerika tarihinde ilk kez bir sosyalist politikacı, demokratik seçimlerle iktidara gelmişti. Neruda, Salvador Allende’nin başında bulunduğu sol partiler koalisyonu ‘Unidad Popular’a destek vermek üzere, ülkesine gitmeye hazırlanıyor, bana da ‘İstersen sen de gel, Şili için heyecanlı günler başlıyor’ diyordu. Gerçekten o yolculuk, kısa ömürlü, mutlu sonla bitmeyen coşkulu günlerin başlangıcıydı.

Şili, ülke ve politik deneyim olarak beni o kadar etkilemişti ki, üç dört ay sonra ailece gidip Şili’ye yerleştik! İki yıl yaşadığımız bu ülkede, sık sık Neruda’yla buluşup görüşüyordum (...) Okyanusun fon dekoru oluşturduğu bu evde, şömine karşısında uzun sohbetlerimiz olmuştı. Anımsarım, gene böyle bir gün bana, ‘Bize şair diyorlar eksik olmasınlar, asıl gerçek şair Nâzım Hikmet’tir. Yazık, siz onun kıymetini bilmediniz!’ demişti. Nâzım’la defalarca Paris ve Moskova’da karşılaşmıştı; iyi anlaşmış, dost olmuşlardı.”

Prevert mi Dediniz...

“Dostlarına tatlı sert, başkalarına çoğu kez aksi ve huysuz olan Martinez, tek bir konuda hoşgörülü ve sevecen davranırdı: Türkiye ve onu kapsayan tüm ayrıntılar. Bunun mantıklı nedeni, çocukluğunun bir bölümü ve ilk gençliğinin ülkemizde geçmiş olmasıydı. Dedesi İspanya’nın Babıali nezdinde sefirlik görevini yürütürken, küçük Romeo’nun velayeti onun üzerindeydi. Çocuk yaşıta Birinci Dünya Savaşı’nı, İstanbul’un işgalini, Kurtuluş Savaşı’nı ve sonunda Cumhuriyet’in doğuşunu Türkiye’de yaşamış-

tı Martin. Kendi ülkemin yakın tarihini bana tarafsızca ilk kez anlatan dostum Martinez olmuştu. Sadece politik tarihi değil, eski İstanbul'u, zamanın sosyal yaşamını da onun ağzından dinlemiştim. İstanbul'daki İtalyan Lisesi'nde okuyan Martin, ilk aşkını da bir Türk kıızıyla yaşamıştı (...) 1936'da İspanya İç Savaşı gelip çatmış, Martin vakit kaybetmeden faşistlere karşı cumhuriyetçilerin safında yer almıştı. Silah arkadaşları arasında birçok Avrupalı aydın vardı. Aynı savaşta gaddarca öldürülen Garcia Lorca, 1984'ün yazarı George Orwell, Pablo Neruda, foto muhabiri Robert Capra, Luis Bunuel bunlardan sadece birkaçıydı.”

Türkiye'yi en az Martinez kadar seven bir başka Batılı ile Paris'in en civcivli muhitlerinden Moulin Rouge'da tanışacaktır Güneş Karabuda:

“Moulin Rouge (Kırmızı Değirmen) başka değirmenlere benzemez, burası ‘keder ve efkâr’ın öğütülerek yaşam sevincine dönüştüğü yerdir. Mistinguette, Josephine Baker, Maurice Chevalier, Zizi Jeanmaire gibi ünlü müzikhol yıldızları burada sahne almışlardı. 19. yüzyılın sonlarında ise Mouline Rouge, kan kan dansçıların tiz çılgınlıkları eşliğinde şampanyanın su gibi aktığı, Toulouse-Lautrec ve yazar çizerlerin şaşmayan uğrağıydı. Fransa'nın en sevilen, en popüler şairlerinden biri olan Jacques Prevert, işte bu müzikhole bitişik bir apartımında otururdu. İkinci kattaki dairenin koca taraçasına adım atan konuklar kendilerini anında, sırtı dönük, kanatları açık Moulin Rouge'un arkasında bulurlardı. Prevert'in, Clichy Bulvarı'na bakan bu taraçayı paylaştığı komşusu ise Boris Vian'dan başkası değildi.”

Paris'le ilgili bir fotoğraf kitabı hazırlayan Güneş Karabuda, kitabına önsöz yazmayı kabul eden Prevert'in kapısını çaldığında “Merhaba Jön Türk!” nidasıyla karşılaşır. Kendisine seslenen, ünlü şairden başkası değildir ve 1921 yılında Fransız işgal güçleriyle birlikte bir yıl İstanbul'da kaldığı için bir hayli âşina-

dır Türk tarihine. Aradan geçen zaman zarfında da Türkiye ile hep ilgilenmiş, hatta Nâzım'ın affı için Fransa'da başlatılan kampanyada ilk imzayı atmaktan da çekinmemiştir.

Bir başka hüznü alıntıyla bitirelim alıntılardan mürekkep bu yazıyı:

“(Olaf) Palme'yle kişisel dostluğumuz eskiye dayanırdı. Daha başbakan olmadan önce, milli eğitim bakanıyken, eşimle katıldığımız konferans ve sempozyumlarda sık sık karşılaştık kendisiyle. O dönemde yapmakta olduğumuz belgeselleri ilgiyle izlediğini söyler, uzak ve değişik ülkelerin sorunlarını bir de bizden dinlemek isterdi. Türkiye'yi merak eder, ilginç sorular sorardı, sohbet havasında saatlerce tartıştığımız olurdu. Sorunlara değişik, mantıklı, akılcı çözümler getiren, gerçek bir demok-rattı Palme (...) Yazıktır ki, Palme, ne Güney Afrika'da ırkçı rejimin sona erdiğini, ne de yirmi sekiz yıl hapis yattıktan sonra saçlarına ak düşmüş halde 'dışarı' çıkan 'ihtiyar delikanlı' Nelson Mandela'nın ülkenin cumhurbaşkanı olduğunu görebildi.”

Fazla söze ihtiyaç var mı gerçekten de?...

(Zaman Bahçesinden Portreler, Güneş Karabuda, YKY)

GÜLÜMSER ÇOCUKLUĞUM ARDIMDAN

Yeşil karıncaların düş gördüğü yer

Uzunca bir süredir Misak-ı Milli sınırları dahilinde bir hatı-rât furyasıdır gidiyor. Bilen bilmeyen, duyan duymayan, belir-gin bir nostalji telâşıyla oturup konfeksiyon bir geçmiş ediniyor kendisine. Bu kadarla kalsa yine iyi ama olan arada kaynayıp giden, kaynamasa da yeterince değerlendirelemeyen ve bu ne-denle hayatımıza açtığı pencereleri gözden kaçırdığımız diğەر-lerine oluyor. Tıpkı Roni Marguiles'in yazdığı "Gülümser Ço-cukluğum Ardımdan" kitabı gibi...

Hepimizin hayatında, bir uzak akraba telâşıyla edindikleri yeri yadırgamak şöyle dursun; bıraktıkları boşluğu gördükçe hayıflanmamızdan, gözlerimizi uzak bir noktaya dikip “Neydi o günler mîrim...” hüznlerine kilitlenmemizden daha doğal ne olabilirdi ki?

Kimi zaman rakı kadehine uzanan elimiz, “Ulan pilakiyi bizim Artin’den daha iyi kim yapabilirdi ki?” diye yarı yolda kalmadı mı? İçli bir rebetikonun peşine takılıp “Bize de derler Çakıcı yâr fidan boylum” diye diz kırarken, göz pınarlarımızda biriken yaşları gizlemek için çabalamadık mı? Atina’da, Londra’da, Paris’te, New York’ta, Tel Aviv’de, hiç umulmayan bir köşesinde dünyanın kırık Türkçe’leriyle karşımıza çıkıp, “Ben İstanbullu’yum!” diye buram buram hasret tüten cıgıllıklarıyla boynumuza sarıldıklarında, haydi itiraf edelim artık, bize ait olmayan bir utanç yüzünden eğmedik mi başımızı yere?

Onları gayet iyi tanıyoruz, kız-alıp vermişliğimiz olmasa da, aynı türkülere baş koymuşluğumuz, aynı kıyısında memleketin hüznülenip “ah” çekmişliğimiz var.

Aynı semtin ara sokaklarında top koşturur, aynı faytonların arkasına takılır, aynı arabacılardan yerdik kamçıyı, yer yemez de artık Allah ne verdiyse Türkçe, Rumca, İbranice, İspanyolca, Ermenice, hatta Rusça basardık küfürü.

Tek Boyutlu Hayatın Fakirliği

İçimizi olduğu kadar dışımızı, mutfağımızı olduğu kadar koşağımızı, hayatlarımızı olduğu kadar ölümlerimizi, düğünlerimizi, bayramlarımızı velhasıl bu toprakların üzerindeki kültürü emek verip zenginleştirmişlerdi olanca yürekliliğiyle.

Gidişleriyle ne kadar yoksullaştığımızı, Roni Margulies’in kitabını okuyunca daha bir derinden fark ediyorsunuz.

İspanyol göçmeni bir aileyle Polonya göçmeni bir ailenin “izdivacı” sonucunda kendisini Fransızca, İspanyolca, zaman zaman Rusça ve doğal olarak Türkçe konuşulan bir evde bulan Margulies, şimdilerde artık mumla aranan ve buna rağmen tesadüf edilemeyen doğma büyüme İstanbullu bir Türk Yahudisi.

“Yahudi” geçmişinin altını özenle çiziyoruz, çünkü *Gülümser Çocukluğum Ardımdan*’da yer alan hatıraların bu kadar renkli, bu kadar zengin ve bu kadar etkileyici olmasının gerisinde; Margulies’in şairliği kadar, Yahudi kökeninin de büyük etkisi var.

Buna elbette Bostancı, Yeşilköy, Teşvikiye, Bebek eksenindeki büyümlü atmosferi de eklemek gerekiyor.

Kim Yerli Kim Yabancı?

Bu nedenle, Robert Kolej yıllarının Şavkar Altınal’li, Hulusi Özoktav’lı anılarından, 14 yaşında ilk kez “milli” olma serüvenine uzanan çizgide siz de kendinizi ilgilendiren tuhaf, sevimli ve bir o kadar da kişisel tarihinize ışık tutacak bir ayrıntı edinebilirsiniz. Çünkü, “İstanbul’un Yerlileri” bölümünde yer alan şu satırlar bile, Roni Margulies’in yeryüzüne nasıl baktığı konusunda sağlam fikir verebilecek bir nitelik taşıyor:

“Burada (Londra) insanların isimleri hep birbirine benziyor. Herkes herkesin vatandaşı gerçekten. Ben ise yabancıyım burada. Sorun yabancı olmak değil, ‘yerliler arasında’ yabancı olmak. Anavatanım İstanbul’da ‘hepimiz’ yabancıydık. Yabancılar arasında yaşamayı seviyorum ben, vatandaşlar arasında değil.”

İyi ama bütün bunlara rağmen, kitabın satır aralarına sinen hüznü nasıl açıklayacağız o zaman? Margulies’in bütün o “mutlu çocukluk” görüntülerinin arka planında yatan ve sık sık kendisini hatırlatan derin ve sarsılmaz bir yara izi göze çarpıyor

noktaların, virgüllerin ve noktalı virgüllerin sıkça yer aldığı kelimelerin gölgeli taraflarında. Şüphesiz, bütün bunları 40'lı yaşlarda ve üstelik Londra'da yazıyor olması, aynanın bir yüzüne ışık tutuyor sadece.

Aynanın diğer yüzünde nelerin bulunduğunu merak ediyorsanız gerçekten, önce Margulies'in 28 yıldır Londra'da yaşadığını düşünmeli, sonra da o güzelim "Polonya Mektupları"nı okumalısınız...

(*Gülümser Çocukluğum Ardımdan*, Roni Margulies, Adam Yayınları)

ÖNCE ÇİZDİM, SONRA YAZDIM

Ey Babîâli, senden bezdim!

Hayır, son sözü Semih Balcıoğlu söylemiyor, o fikir bu satırların yazarına ait. Ama tam anlamıyla bir hastalıktır bu. Başlangıçta mürekkep kokularından, kâğıt bobinlerin hışırtılarından, kurşun harflerin tıkırtılarından ibaret olan bu hastalık; giderek bir görme ve görünme biçimine bürünse de, temelde değişen çok fazla şey yoktur. Sadece sahneye yeni aktörlür dahil olmuş ve onlar da kendi varoluş biçimlerini meşrulaştırmak için sıvamaşlardır kolları. Balcıoğlu'nun birbirinden renkli, birbirinden çarpıcı anılarını okuyunca sizin ne düşüneceğinizi de merak etmiyor değiliz doğrusu...

“Dergiler çıkarken keyfimiz iyiydi. Her şey tıkır tıkır gidiyordu. Gazete fikri ortaya atılınca, iş değişti. İş dergi gibi değil tabii... Elde avuçta ne varsa gazeteye harcandı. Annemin mücevherleri, evdeki eşyalar, halılar ve Kanlıca’daki ev Emniyet Sandığı’na rehin kondu. Babam da (baş parmağını göstererek) şöyle bir cam şişe içine siyanür koydu ve pantolon kemerinin altındaki zula cebine o şişeyi yerleştirdi. Şayet gazete tutmasaydı, intihar edecekti. Bunu uzun bir süre taşıdı. Bu insanda ne tahribat yapar yahu? Buna vücut mu dayanır? Stresten öldü...”

Konuşan, Babiâli’nin ünlü isimlerinden Erol Simavi’den başkası değildir ve sözünü ettiği kişi de babası Sedat Simavi’dir.

“Sedat Bey de ne kadar erken öldü. Bir hastalığı falan var mıydı?” diye sorarak bu müthiş anekdotun Türk basın tarihine yerleşmesine aracılık eden de Semih Balcıoğlu’dur...

Hazır başlamışken, bir başka alıntı daha yapalım isterseniz:

“Bir süre de bizim (*Hürriyet*’teki) masaya Yahya Kemal Beyatlı geldi. İlk gelişinde biraz şaşırdık ama sonra olayı anladık. Yahya Kemal Bey’in yazdığı yeni şiirlerden birini her hafta cumartesi günleri *Hürriyet* yayımlayacaktı. Üstadın ünlü yemek yiyişini de aynı masada oturarak yakından izledim. Hiç de anlatıldığı kadar abartılı bulmadım. Zarif insandı Yahya Kemal Bey.

Üstadın parasal durumunun pek iyi olmadığını Nihad Sami Banarlı Haldun Bey’e söyleyince, ‘Durup dururken para vermek çok çirkin olur. Her hafta cumartesileri bir şiirini yayımlar ve ayda 1000 lira veririz. Bu da bizim boynumuzun borcudur. Çok da iyi olur... yanıtını vermiş.’”

Şair kıymeti bilinen dönemlerde, şair kıymeti bilen, bu kez yine bir Simavi ama Erol değil, Haldun Simavi’dir. Hadiseye tanık olan ise kolayca tahmin edebileceğiniz gibi Semih Balcıoğlu...

Babîâli Değirmeninde Tüklenen Ömürler

“Yıl 1946. Sedat Simavi henüz *Hürriyet*’i yayımlamaya başlamamıştı. Dergicilik yapıyordu. *Karikatür* ve *Yedigün* dergilerini çıkarıyorlar. Beni çağırdı. Acımusluk Sokağı’ndaki binanın ikinci katındaki odasına girdim.

- Sen Akşam gazetesinin nerede olduğunu biliyor musun?
- Biliyorum, bu binadan üç bina ötede.
- Tamam, orada gazetenin sahiplerinden Kâzım Şinasi Dersan Bey’e git, ‘Beni Sedat Simavi yolladı’ dersin. Bir şeyler yaptıracaklarmış.”

Sedat Simavi’nin *Akşam* gazetesine gönderdiği on altı on yedi yaşlarındaki gencecik insan, diğer anekdotlarda da görüldüğü gibi, sonraları karikatür alanında uluslararası bir şöhret olan Semih Balcıoğlu’ndan başkası değildir.

Balcıoğlu, YKY tarafından yeni yayımlanan *Önce Çizdim, Sonra Yazdım* adlı kitapta anlatıyor bunları. Kitapta anlatılanlar, yalnızca Bâbîâli’nin karikatür ya da karikatürün Babîâli serüveni ile ilgili değil. Nâzım Hikmet’ten Zeki Müren’e, Sedat Simavi’den Erol Simavi’ye, Kemal Ilıcak’tan Bedri Koraman’a, Aziz Nesin’den Mehmet Ali Aybar’a pek çok isimle ilgili renkli anekdotlar geziniyor Balcıoğlu’nun hatıralar galerisinde.

1947 yılında, kendi ifadesiyle “hayallerinin okulu”na, yani Güzel Sanatlar Akademisi’ne kayıt yaptıran Balcıoğlu; çok geçmeden kendisini Fikret Otyam, Orhan Peker, Turan Erol, Kuzgun Acar, Ayhan Işık, Doğan Aksel ve Mengü Ertel gibi isimlerle çevrili bir çevrede bulacaktır. Bu çevreye çok geçmeden, daha sonra Türkiye güzeli olan Günseli Başar’la, “Sanat Güneşi” olan Zeki Müren de katılacak ve kadro tamamlanacaktır.

Balcıoğlu ve arkadaşları, Akademi’nin en güzel kızlarından biri olan Günseli Başar’ı Türkiye Güzellik Kraliçesi yarışması-

na sokarlar. İlk deneme başarısızdır ama ikinci denemede Türkiye güzeli seçilir Günseli Başar. Bütün bu törenlere yalnız katılacak değildir ya, yanındaki isim Semih Balcıoğlu'dur doğal olarak.

“Bir gün Abdi İpekçi telefon etti. Abdi, o ara Mithat Perin'in sahibi olduğu *İstanbul Ekspres* gazetesinde yazı işleri müdürü. ‘Bak’ dedi, ‘Önümde iki tane fotoğraf var. Biri senin, biri de Günseli Başar'ın. ‘Evleniyorlar mı?’ diye haber yapacağım.

‘Aman,’ dedim, ‘Abdi, ne yapıyorsun? Böyle bir şey yok. Günseli benim okul arkadaşım. Sakın böyle bir şey yapma, çok ayıp olur.’ Hemen Günseli'yi de aradım, durumu anlattım. Bir daha böyle yerlere birlikte gitmedik.”

Zeki Müren'le Ayıp Oluyor Ama...

Ama herkes Abdi İpekçi kadar anlayışlı ve hoşgörülü değildir. 50'li yılların başında, İstanbul ve Ankara radyolarında söylediği şarkılarla kısa sürede şöhreti yakalayan Zeki Müren'in Akademi yılları biraz böyledir işte:

“Zeki Müren'in Akademi'ye kaydını yaptırdığı haberi okulda bomba etkisi yaptı. Okulun açıldığı gün bahçenin bir iki yerine onunla ilgili afişler asıldı. Bunlar Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesi öğrencilerinden Fikret Otyam'ın marifetiydi. Ama onların henüz bu yeni öğrenciyle ilgili bilmedikleri bir şey vardı. Zeki Müren bu tür takılmalara Boğaziçi Lisesi'nden alıştı. Bahçede asılı olan afişlerin içeriğini, ‘O öyle yazılmaz, böyle yazılır’ diyerek, daha ağır hale bizzat kendisi getirdi.”

Babıâli çalışanlarının ücret durumu bugün olduğu gibi, o gün de temel sorunların başında geliyordu hiç şüphe yok ki. Balcıoğlu, ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan* gazetesinde işlerin nasıl yürüdüğünü anlatırken, aslında yılların çok fazla şe-

yi değiştirmediğini de seriyor gözler önüne:

“Müessese müdürümüz  nl  Nuri T ren’di. O yıllarda maaşlar ayda iki kere verilirdi. Ayın biri ve  n beşinde. Bir de avans vardı. Aldığımız avanslar maaştan toptan kesilir veya birkaç aya yayılırdı. Paralar suyunu çekince Nuri Bey’den tek kuruş avans  ekemezsiniz. Mutlaka Emin Bey’in emri gerekirdi. Bu durumda her ay en az iki,    kez Emin Bey’in odasının önüne sekiz, on kişi toplanır ve hep bir ağızdan, ‘Bakmıyor  eşm-i siyah...’ makamında ‘Bakmıyor Nuri T ren fery de/Yetiş ey Yalman yetiş imd de...’ şarkısı söylenirdi.”

Sonra ne mi olurdu diyorsunuz, o kadarını öğrenmek için biraz zahmete katlanıp kitabı almanız gerekecek artık...

( nce çizdim, Sonra Yazdım, Semih Balcıoğlu, YKY)

İKİNCİ BÖLÜM

Hayalhane Kapıları

BEN GİDİYORUM

Cehenneme kadar yolun var!

Maalesef hayır, romanımızın kahramanı öyle eş dost tavsiyesi dinleyip gösterilen istikamette gidecek biri değil. Buna rağmen, “Ben Gidiyorum” diyerek evinden çıktıktan bir süre sonra Kuzey Kutbu’nun yollarına düşmesi, neresinden bakarsanız bakın biraz ilginç görünüyor. “Peki ne işi var adamcağızın Kuzey Kutbu’nda bu kışta kıyamette?” diyeceksiniz belki ama biz de küçük bir numara yapıp cevap vermeyeceğiz bu sorunuza. Niye mi? Niyesi var mı? Bir zahmet kalkın yerinizden, alın kitabı ve okuyun. Bu arada, ilginç bir “cevap” bulursanız bize de haber vermeyi unutmayın sakın! Niye mi? Niyesi var mı?

Ufku yurttaşlık bilgisi kitaplarıyla sınırlı bir memleketin ferdi olarak, Jean Echenoz'un anlattıklarını “basit” bulmamızdan daha doğal ne olabilir ki?

“Ben gidiyorum, dedi Ferrer, seni terk ediyorum. Her şeyi sana bırakıyorum, ama gidiyorum.” Suzanne’ın bakışları yere doğru kayıp hiç sebepsiz bir elektrik prizine takılıp kalınca, Ferrer anahtarlarını girişteki konsolun üzerine bıraktı. Sonra paltosunu ilikleyip küçük evin kapısını yavaşça çekip çıktı.”

“Ben gidiyorum!” diyerek evden çıkan Ferrer’in soluğu Kuzey Kutbu’nda aldığını söylesek inanmazsınız da şimdi siz.

Ama öyle!

Bizim Hoca Nasreddin’in “Biraz öte git!” diyen karısına inat Akşehir’den yola çıkıp Konya yollarına revan olmasına benziyor az - biraz gerçi ama benzerlik bu kadarla sınırlı işte.

Üstelik, Suzanne, Ferrer’e böyle bir şey bile dememiştir.

Diyeceksiniz ki, “O halde ne işi var adamın Kuzey Kutbu’nda?”

Güzel, beklenen an da buydu zaten. Bu “olağanüstü basit hikâye”yi siz de merak etmeye başladınız demek ki...

Lakin hemen umutlanmayın, Paris’te bir sanat galerisi işleten ve ressamlarla hayli içli dışlı olan Ferrer, hemen o akşam düşmüyor Kuzey Kutbu’nun yoluna.

Önce bir metroya atlıyor.

Ve Paris metroları bile henüz Kuzey Kutbu’na kadar ulaşmıyor...

Bunun için altı ay beklemesi gerekiyor bizim Felix Ferrer’in.

Hayır, metronun Montreal’e ulaşması için değil, uçakta yer bulabilmek için!

Des Groseilliers buzkıran gemisiyle Kuzey’e doğru yol almaya başladığında ise her şeyi değilse de, pek çok şeyi arkasından bırakmıştır artık.

Laf aramızda, esasen öyle büyük maceraların insanı filan da değildir:

“İssy’deki küçük evi terk ettiği ocak akşamına kadar beş yıldan beri pazar hariç bütün günleri hep aynı geçmişti. Yedi otuzda kalkar, önce yanında estetik kitapçığından sıradan prospektüse kadar, ne olursa olsun okuyacak bir şeyle on dakika tuvalete girer, daha sonra Suzanne’la kendisi için vitamin ve madensel tuzlar miktarı bilimsel olarak dengeli bir kahvaltı hazırlardı (...) Ferrer daha sonra banyoya geçer, bu arada on litre soğuk şehir suyunu boşuna akıtarak aynaya hiç bakmadan dişlerini kanatıncaya kadar fırçalardı. Banyoda hep aynı şekilde yıkanır, hiç değişmemecesine soldan sağa ve aşağıdan yukarıya doğru. Hep aynı biçimde tıraş olurdu, hiç değişmemecesine önce sağ sonra sol yanak, çene, alt çene, alt ve sonra üst dudak, boyun. Bu şaşmaz düzene boyun eğen Ferrer her sabah kendi kendine bu tekdüzelikten nasıl kurtulabileceğini sorardı, artık bu soru bile sonunda tekdüzeliğin bir parçası olmuştu.”

Kuzey Kutbu Yolcuları

Alışkanlıklarına böylesine bağlı bir insanın, tam da şu saatlerde Kuzey Kutbu’na doğru yol almasında bir tuhafılık yok mu sizce de?

Üstelik, yazarımız bu romanla “1999 Goncourt Ödülü”ne layık görüldüğüne göre, bir sebebi olmalı bütün bunların.

Sözgelişi, elli yıl önce buzdağları arasında gömülüp kalmış bir gemideki antika sanat eserlerini kurtarıp, Parisli sanatseverlerin göz hizasına yaklaştırmak gibi ulvi bir amacı olabilir mi?

“Ulvi” bahsine “kâr” gibi yakışsız bir kelime ekleyelim isterseniz. Çünkü Ferrer de insan, “Ben gidiyorum” diyerek vurup kapıyı çıktı diye, olmadık değerler yükleyecek değiliz ya omuzlarına...

Ama ister inanın ister inanmayın, derin donduruculara özenle yerleştirdiği “batık olmayan geminin malları” ile Paris’e geri dönüşü hayli muhteşem oluyor.

Gerçekten de.

Ta ki, onu bu yolculuğa ikna ettikten sonra ölen arkadaşı Delahaye geri gelip de, ondan onca meşakkatli yolculuğun ardından elde ettiği bütün bu antikaları çalana kadar!

“Ölü bir arkadaş” böyle bir şeyi nasıl yapar, diye pozitivist sorgulamalar içine girmeyin hemen. Yeryüzünde olup biten her şeyin “mantıklı” bir açıklaması vardır siz kabul etseniz de, etmeseniz de.

Bunları öğrenmek için de, ayıptır söylemesi biraz kitap karıştırmamız gerekiyor.

Biraz zahmet olacak olmasına ama ne yaparsınız, hayatta böyle güçlüklerle karşılaşabiliyor insan bazen.

“Ölü arkadaş Delahaye,” antikaları alıp tekrar mezarına dönüyor sanıyorsanız, kusura bakmayın ama çok iyi niyetlisiniz.

Öyle bir şey yapmıyor elbette. Uzunca bir müddet Güney Fransa sahillerinde dolaştıktan sonra, Schengen kolaylıklarından faydalanıp İspanya’ya gidiyor, artık hangi akla hizmet ediyorsa.

Yine hangi akla hizmet ediyorsa, bir de ceset bırakıyor arkasında.

Kendisinininki değil elbette, bu Delahaye olsa bile, bir insandan kaç ceset çıkar Tanrı aşkına?

Ama siz asıl finali görmelisiniz. Film gibi, hatta filmden daha bile etkili.

İnanmazsanız, kitap işte orada duruyor...

(*Ben Gidiyorum*, Jean Echenoz, Çeviren: Aysel Bora, Doğan Kitapçılık)

Meraklısı için: Memleketin en büyük yayın kuruluşlarından biri olan ve başında Hakkı Devrim gibi Türkçe konusundaki hassasiyetjyle tanınan biri bulunan Doğan Kitapçılık, editörlük müessesesi açısından ciddi bir zaaf içinde görünüyor. Kimse bir kez daha okumuyor mu bu kitapları basılmadan önce, okuyorsa, “... kısa ve rengârenk giysiler giymiş plaj...” gibi ifadeleri görmüyor mu?

KAHRAMANIN SONSUZ YOLCULUĞU

“Rahmin mezarından mezarın rahmine...”

Aslında değişen hiçbir şey yok. Kahraman da, yolculuk da aynı görüntünün farklı zeminlerde göze çarpma biçimlerinde meydana gelen ıstık kaymalarının bir ürünü. Zaten yolculuğun sonsuzluğunun temel göstergesi bu. Bir başka gösterge de, kahramanların ve yolculukların kültürden kültüre, dilden dile, ülke-den ülkeye, kıtadan kıtaya, renkten renge değiştiği tezlerinin, mitoloji tarafından yerle bir edilmesi. Zaten yolculuk imgesi de burada devreye girerek, iki rahim arasında gerçekleşen “yolculuğun,” bütünüyle bir zihin ve göz yanılsamasından müteşekkil olduğunu gösterecektir görmek isteyen. Neden denilirse, yolculuğun başlayabilmesi için en azından “ilk rahim”den çıkmak gerekir. Oysa, herkesin bildiği gibi, insanoğlu ana rahminden çıkmamış, kopartılıp atılmıştır dışarıya...

“İnsan ruhuna, onu geri çekmeye çabalayan belirli insan fantezilerin tersine ileri götüren simgeleri sağlamak, her zaman mitoloji ve ayinin başlıca işlevi olmuştur. Doğrusu, aramızdaki oldukça yüksek nevrotiklik oranı, böylesine etkili bir ruhsal yardımcının çöküşünden kaynaklanıyor olabilir. Çocukluğumuzun arındırılmamış imgelerine takıntılıyız ve bu yüzden de yetişkinliğimizin gerekli geçişlerine karşı ilgisiz kalıyoruz. Birleşik Devletler’de üstelik bir de ters yüz edilmiş vurgu pathosu vardır; amaç yaşlanmak değil, genç kalmak; anne’den uzaklaşıp yetişmek değil, ona yapışmaktır. Ve böylece, kocalar avukat, tüccar ya da ailenin istediği işin ustası olup kendi çocukluk tapınaklarında tapınıyorlar, karılarıysa ondört yıllık evlilik ve doğrulup büyütülmüş iki çocuktan sonra bile, ya yukarıda anlatılan düşlerdeki gibi ya da ekranın en son kahramanlarının makyajıyla sevilen vanilyaya bulanmış şehvet tanrıçası tapınaklarında olduğu gibi onlara ancak tekboynuzlulardan, sirenlerden, satirlerden ve Pan benzeri, uyuyan kadınlarla sevişen kösnül demonlardan gelebilecek olan bir aşk beklentisi içindeler. Sonunda, yaşlının tecrübeli bilgeliğini, maskeli dansçı ve büyücü-hekimlerin, sünnetçilerin uzgörülü öğretilerini yeniden öne sürmek için psikanalist geldi.”

Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* kitabında, “ilerlemenin bir illüzyondan ibaret olduğu” gerçeğinin altını bir kez daha çizerken; “değişim”in de esasen kavram ve kişilerin yer değiştirmesiyle doğru orantılı bir yanılsamayla izah edilebileceği gerçeğini seriyor gözler önüne. Bu da, mitolojinin bel kemiğini oluşturan erginlenme sürecinin, hem bireysel, hem de toplumsal ölçekte sürüp gittiğini gösteriyor. Bilhassa modern ve nihayet postmodern aynalarla birlikte hayli görünür kılınan erginlenme sürecinin; farklı konumsallıklar ve kurumsallıklara

bürünerek sürekli bir biçimde kendini tekrarlamasında, Campbell'in de belirttiği gibi, "ruha öylesine gerekli bir şey vardır ki, düş yoluyla, içeriden yeniden ortaya çıkacaklardır." Peki ne diye? "Enerjilerimiz yavan, modası geçmiş bir oyuncak odasında, denizin dibinde kilitli kalsın diye."

Evrenin ve doğal olarak insanın bir sürekli yineleniş halinde olduğu gerçeğiyle burun burun gelince, "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu"nun da bu yinelenişin bir parçasını oluşturduğunu fark ediyorsunuz çok da çaba gerektirmeyen bir bilinç kaymasıyla. Elbette "sonsuz" bir yolculuktur bu, çünkü başladığı yerde sabitlenen ve bu sabitlenmenin etrafında ürettiği düşlerle, milyonlarca yıl daha üretilmeye müsait bir düşler ormanı edinmiştir kendisine. Düşlerin, kültürden kültüre, dilden dile, ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya, renkten renge farklılık gösteriyormuş gibi durması ise "Kahraman"ın süregelen "Yolculuğu"nun "sonsuz" kısmıyla değil, "yolculuk" kısmıyla alakalıdır daha ziyade. Bilindiği gibi, "tamamlanmış" bir yolculuk yoktur ve yolculuk boyunca değişen, çevredeki manzaradan başka bir şey değildir. Aslında, biraz dikkatli bakınca, bu tespitin hayli tartışma götürür bir yanılsamaya işaret ettiği görülebilir rahatlıkla: "Yolcu"nun geçtiği yerlerdeki manzara, hangi mitik kahramanın penceresinden bakarsanız bakın, sabittir. Ağaçlar, dağlar, topraklar hareket etmez çünkü. Gökyüzü ve gece de öyle. Dolayısıyla, sürekli ve keskin bir hareketsizlik esastır. Hareketsizliğin esas olduğu dayanaklı zeminlerde, bırakın "kahraman"ı bir kenara, herhangi bir yolculuğun "sonsuz" olmasından daha doğal ne olabilir ki? Bir başka ifadeyle, yolculuğun kendisi, sözü edilen sabitlenmenin en kuvvetli tarafını teşkil etmektedir ve Campbell'in de vurguladığı gibi, tamamiyle bir yanılsamadan müteşekkildir.

Psikanalistin Bir Şaman Olarak Portresi

Ancak, her yanılsama gibi, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*'nun da ayakları yere hayli sağlam basan bir tarafı mevcuttur. Bunun için, Campbell'in de yaptığı gibi Freud'un tanıklığına ihtiyaç vardır. Çünkü, Freud'un yazılarında; "insanın yaşam çevriminin ilk yarısında, çocukluk ve yetişkinlikte, güneşimiz tepeye ilerlerken yaşadığımız geçişler ve zorluklar üzerinde durur. Öte yandan C. C. Jung, ikinci yarının, ilerlemek için parlak kürenin alçalıp sonunda mezarın gece rahmi içinde kaybolması gerektiği zamanın krizlerini öne çıkarmıştır. Biyografinin bu öğleden sonrasında arzu ve korkularımızın normal simgeleri karşıtlarına dönüşür; çünkü artık sözkonusu olan yaşam değil ölümdür. Öyleyse terkedilmesi güç olan rahim değil fallustur - en azından yaşam yorgunluğu kalbi sarmadalıkça, daha önce aşkın cazibesi olan mutluluk vaadini veren ölüm olmadıkça. Rahmin mezarından mezarın rahmine tam bir daire çizeriz."

Hikâye tam da bundan, bir rahimden diğerine çizilen daireden ibarettir aslında. Zaten yolculuk imgesi burada da devreye girerek, iki rahim arasında gerçekleşen "yolculuğun" da bütünüyle bir zihin ve göz yanılsamasından müteşekkil olduğunu gösterecektir görmek isteyeneye. Neden denilirse, yolculuğun başlayabilmesi için en azından "ilk rahim"den çıkmak gerekir. Oysa, mitoloji tarihinin de gösterdiği gibi, insanoğlu ana rahminden çıkmamış, kopartılıp atılmıştır dışarıya. Bu kopartılmanın arkasından gelen ve önce bilinçsiz bir biçimde, sadece içgüdüsel olarak gelişen bütün çabalar kadar; erginlenme dönemlerine denk düşen ve bilinçli bir karakter kazanmış gibi görünse de, içgüdüsel olduğu her halinden belli olan gayretler de, ait olunan güvenli karanlığa geri dönme mücadelesinin farklı tezahürleridir. Öyle ki, erginlenme dönemindeki bütün sınavlar, içinde "ait

olunan mağaraya dönüş” vaadini taşıdıkça büyük bir coşkuyla karşılanmakta ve bu vaat çerçevesinde gerçekleşen kanlı kavgalar, kaybın büyüklüğüne ilişkin bilinçaltını dışa vurmaktadır.

Yanılıcı ve yadırgatıcı bir biçimde, trajedinin ve komedinin de bu sonsuz mücadelenin değişik veçhelerine verilen isimle somutlandığını söyleyebiliriz. Çok da dikkat gerektirmeyen bir çaba, gerek komedinin, gerekse trajedinin “rahimden rahime” sürüklenen bir serüvenin tekerine çomak sokmak için köşebaşında beklediğini gösterecektir hemen. Bu bile, aynı kaynaktan doğan bu iki akımın, aslında iki ayrı akım filan olmadığını, tersine, serüvene yüklenen anlamın algılanma tarzından kaynaklandığını tespit etmeye yetecektir.

Tanrı İle Kahramanın Önlenebilir Karşılaşması

Sürekli karşı-olunlar tarzında ilerleyen “sonsuz yolculuğun” hayli önemli bir dönemecinde, kendisiyle de kendisi olmadan da edemediğimiz Tanrı’nın yer alması bu nedenle son derece doğaldır. Aynı ölçüde doğal olan bir başka şey de, “biz”den başka bir şey olmayan “kahraman”ın, Tanrı’yı karşısında bulunca, kopartıldığı rahme dönüş arzularını bir kenara bırakıp tanrılaşıma çalışmasıdır. Pek de bilinçli olmayan bir çabayla, kendisinin ait olduğu “huzur ve güven” ortamından kopartılmasında Tanrı’nın önemli bir parmağı olduğunu sezmektedir. Dolayısıyla, Tanrı ile gireceği kıyasıya mücadele nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, bundan kârlı çıkacak olan “kahraman”ımızdan başkası değildir. Söz konusu mücadelede başarılı olduğu takdirde, bir gün döneceğinden emin olduğu ilk rahmin kapıları açılacaktır önünde; başarısız olduğu takdirde ise ilkinden umut kestiği bütün durumlarda gidip önüne konakladığı ikinci rahmin...

Ne var ki, kahramanların da, tanrıların da kaderini belirleyen,

daha doğrusu avuçlarında tutan, dilediği zaman farklı anlam katmanlarına hapsedmekten apaçık zevk alan, üstelik bunu göstermekten de çekinmeyen kadınlar ve tanrıçalar vardır. Kahramanın nezdinde kadın, kimi zaman bir “baştan çıkarıcı,” kimi zaman “vaat edilen ülkenin masal perisi,” kimi zaman da “intikam meleği” olarak sürekli mevcuttur.

“Dünyanın kraliçe tanrıçasıyla mistik evlilik kahramanın tam bir yaşam ustalığını temsil eder; çünkü kadın yaşamdır, kahraman onun bilen ve efendisidir. Kahramanın sonu deneyimini ve edimini önceleyen sınamalar, bilincini geliştiren ve kaçınılmaz gelininin, yani anne-yokedenin sahiplenişine katlanabilecek hale getiren araçların gerçeğe dönüşme krizlerinin simgesiydi. Böylece kendisinin ve babasının bir olduğunu bilir: Babasının yerine geçmiştir (...) Çağdaş psikanalistin odasında, hastanın düşlerinde ve sanrılarında kahramanın macerasının aşamaları yeniden günışığına çıkar. Analistin erginleme rahibi yardımcı rolünü üstlenmesiyle derinlerde bir yerde kendini önemsemeye ulaşılır. Ve her zaman, aşağı inmenin ilk korkularının ardından macera, karanlığın, korkunun, tiksinti ve düşsel korkuların yolculuğuna dönüşür.”

Burada akla hemen Oidipus’un gelmesinde şaşırtıcı hiçbir yan yoktur. Freudyen anlamda arzusunu tatmin eden ve hemen arkasından da ahlakıyla baş başa kalan Oidipus, aslında “kahraman”ımızın aczinin somut bir yansımasından başka bir şey değildir. “Erkek” olduğu apaçık belli olan “kahraman,” nihayet kopartıldığı rahme dönüşün huzurunu yaşayacak yerde; çevresini kuşatan kalabalığın, aynı “başarı”yı gösterememekten kaynaklandığı apaçık belli olan kıskançlığının ahlaki kılıflara büründürülmesi karşısında vicdanıyla baş başa kalır. Campbell’in de belirttiği gibi, “Oidipus-Hamlet sarsıntısının ruhu kapladığı yerde, dünya, vücut ve her şeyden öte kadın, artık zafer değil ye-

nilgi simgeleri olur.”

Sonra mı? Sonrası bilinmez ama başlangıcın kıyılarında gezinirken, dikkatimizi tuhaf bir yere çekmeye çalışıyor Campbell: “Belli ki insan ruhunun en kalıcı doğal eğilimleri, bütün hayvanlar arasında ana memesinde en uzun kalanın bizler olması gerçeğinden kaynaklananlardır.”

Ne dersiniz, bu tespitin doğruluk payını yabana atabilir misiniz?

(*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Joseph Campbell, Çeviren: Sabri Gürses, Kabalcı Yayınları)

KÜÇÜK SIRLAR

Kayanın dibindeki incir

1998 Planeta Ödülü'nü kazanan Küçük Sırlar, yeryüzü edebiyatına ait olmanın bütün özelliklerini bünyesinde barındıran bir roman. Kayanın dibinde şakırdayan incir bile farklı bir anlam kazanıyor çünkü...

Halbuki falcı kadın tam tersini söylemişti:

“İyileşmesi olanaksız bir hastalığınız var, bir süre sonra teşhis konacak, kanser. Ama sizi rahatlatacak bir şey söyleyeceğim, bundan ölmeye...”

Nestor’un falcı kadını engellemek için sarf ettiği bütün çabalar boşa gidecek ve o uğursuz kehanetini bırakacaktır masanın üzerine, Carlos’un profilden *Otomatik Portakal* filmindeki Malcolm McDowell’a benzettiği yaşlı kadın:

“En azından sizi uyarmama izin verin, bayım’ dedi. “Gerçekten sağlığınızdan, ciğerlerinizin durumundan ve sizi buzdolaplarında, çikolatalı trüflerin arasında bekleyen büyük tehlikelerden söz etmemi istemiyor musunuz?.. Ya yemek tariflerinden? Kaçuk kaplı defterlerden. Bunlar hakkında hiçbir şey bilmek istemiyor musunuz gerçekten?”

“Keşke bilmek isteselerdi!” diyeceksiniz bir süre sonra siz de bizim gibi, ama herhangi bir şeyi değiştirmeyecek bu durum.

Nitekim, çok değil iki hafta sonra arkadaşının tuhaf cesedinin başında duran Carlos birer birer hatırlayacaktır falcının söylediklerini,

Bir Yanlılık Var Ama...

Tuhaf olan şu ki, o karanlık kehanetin muhatabı Carlos’tur, şayet işi gücü bırakıp uğursuz falcının sözlerine inanacak olursak.

Lakin, Carlos’un değil, Nestor’un üzerine kapanır buzdolabının büyük ve ağır kapısı.

Olacak iş değildir ama olmuştur işte. Bu işe Nestor’un bile inanmadığı, hatta bir hayli şaşırdığı, gözlerinin ardına kadar açık olmasından da bellidir zaten!

“Bıyıkları her zamankinden daha sertti; bir sinek, bu bıyıklarda tıpkı bir suçlunun bir korsan gemisinin halatında gezinebi-

leceği rahatlıkla gezinebilirdi. Ama bir soğuk hava deposunda, sıfırın altında otuz derecede yaşayabilecek sinek yoktur. Aynı soğuklukta, bu sarı bıyıkların donmuş sahibi, çikolata fondant pişirmedeki ustalığıyla tanınan baş aşçı Nestor Chaffino da yaşayamazdı ne yazık ki! Onu saatler sonra şu halde bulmuş olmaları: Gözleri ardına kadar açık, bakışları şaşkın, yine de duruşundaki ağırbaşlılığı korur halde. Pençeyi andıran tırnaklarıyla kapıyı tırmalamış olsa da, mutfak bezi kesinlikle hala mutfak önlüğünün kemerinde asılı; ama zaten hiç kimse, 80’li yıllara ait bir Westinghouse soğuk hava deposunun, ikiye bir buçuk metre boyutlarındaki kapısının ardından ‘çat’ ettiğini duyunca şıklık peşinde koşamaz ki!”

Dört “T” Bilmecesi

Halbuki, sizin de tanık olduğunuz gibi, karanlık kehanetin sahibi falcı kadın, söz konusu akibetin Carlos’u beklediğini söylemeye teşebbüs etmiş ve lafı da ağzına tıkmıştır.

Üstelik falcı bir şey daha söylemiştir: “Dört ‘T’ harfi size karşı birleşene kadar korkacak bir şey yok!”

Ardından da eklemiştir: “Dört ‘T’ harfi, ne iğrenç bir bileşim.”

Teldiler’in malikânesinde baş aşçı olduğu nedense gelmemiştir aklına o an Nestor’un.

Hadi Nestor neyse ne de yardımcılığını yapan Carlos’un da aklına gelmez bu durum.

Üstelik, diğer “üç T” de fazla uzaklarda değildir.

Ne var ki, Westinghouse soğuk hava deposundan nasıl kurtulacağını düşünen Nestor’un bunları hatırlayarak kaybedecek vakti yoktur. Onun son derece ciddi sorunları vardır. Çünkü, “birden aklına bedenindeki delikleri tıkamak geldi, hepsini...”

İyi de neyle diye düşünüyorsunuz herhalde! Carmen Posadas da aptal değil ya, o da sizin kadar akıl edebiliyor böyle incelikleri:

“İyi de neyle? Elinde olan tek şeyle, kağıtla, para kaplı defterin sayfalarıyla; öyle değil mi Nestor? Cazzo, aptal. Yani değişik tatlı koleksiyonunu, tüm ülkelerin, Avrupa’nın en önemli lokantalarının tatlı tariflerini bu biçimde mahvedeceksin, öyle mi? Daha da kötüsü, böylesine ince elenip sık dokunmuş (ve de gizli) bir araştırmayı yok edeceksin, ha? Bu, beyin hücrelerinin donduğunun güzel bir kanıtı işte, seni ihtiyar aptal!”

Meslek aşkına bakar mısınız siz!

Çok değil, iki sayfa sonra donacak olan, hatta belki şimdiden donmaya başlamış bir adamın düşüneceği şeyler mi bunlar Tanrı aşkına?

Hadi kendisini Carlos bulacak olsa, “gizli sırlar”ın hiç değilse bir kısmı emin ellerde filan olacak ama ne gezer! Sabah saat yedide Westinghouse’un kapağını açıp, baş aşçı Nestor’un donmuş bıyıklarıyla karşılaşan kişi, Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra vücut geliştirme şampiyonası düşlerine boşverip Latin ezgilerinin ve güzellerinin peşine düşen Çek vatandaşı Karel Pligh’tan başkası değildir.

Her Çılgılık, Çılgılık Değildir!

“... Teldi’lerin evindeki odasından çıkıp, aşağı mutfığa indiği, sabahın kör karanlığındaki gereksiz ve vakitsiz uyanışına bir parça Haagen Dazs dondurmasıyla anlam katmak için soğuk hava deposunun kapısını açtığı anda, dudaklarında şu bildik el son montuno şarkısı asılıydı. Ancak şarkı bir anda dudaklarında dondu, çünkü deponun içinde Nestor vardı, gözleri ardına kadar açtı ve sol eliyle hala kapıyı tırmalamış gibi görünüyordu. Sağ elinde bir parça kağıt tutuyordu. Ama Karel’in dikkatini çe-

ken bu olmadı; yapılması gereken çok daha acil şeyler vardı; arkadaşları Hakk'ın rahmetine kavuşmuş muydu, yoksa onu yaşama döndürmek için umut var mıydı, bir an önce bunu anlaması gerekiyordu.”

Boşuna umutlanmayın, Nestor öleli çok oluyor. Karel'in kuşkusu, komünist olduğu yıllardan kalma bir alışkanlık sadece.

Bereket çabuk fark eder bunu ve “idmanlı ciğerlerinin olanca gücüyle” bağırır...

Karel Pligh'in çığlığını beş kişi duyar. Dördünün soyadı “T” harfiyle başlamaktadır üstelik!

Ama en sakinleri Adela Teldi'dir:

“Bayan Teldi, Karel Pligh'in çığlığını duyduğu zaman tamir edilmesi olanaksız bir şeyin meydana geldiğini düşündü. Tamir edilemeyecek bir şeyse de acele etmeye ne gerek vardı? Onun için ne yataktan fırladı, ne de çığlık çığlığa koridora koştu. İnsanların çare olamayacakları bir şey duydukları zaman oradan oraya seğirtmeleri onu oldum olası şaşırtırdı zaten: Hastanede sefalogram yanılığa kuşku bırakmayacak biçimde düz bir çizgiye dönüşünce koşturan hemşire... Boğulmuş bir çocuk suyun üzerinde yüzüstü yüzerken koşturanlar... Haberi alır almaz kim var kim yoksa, sanki aceleleri ölümü yenebilirmiş ve birkaç dakika kazanarak filmi geri sarabilirlermiş gibi aynı yöne koştururlardı. Sefalogram küçük bir umut sinyali yollayabilirmiş; çocuk, sonsuza kadar öyle kalacak, küçük, cansız bedenine doğru koşan, uçan, onu çok özleyecek olan annesinin gözünden kaçmadan saniyeler öncesine dönebilir, yeniden sağ salım kayaların üzerinde oynayabilirmiş gibi.”

İyi mi?

(*Küçük Sırlar*, Carmen Posadas, Çeviren: Ayşe Seymen, Everest Yayınları)

BENDENİZ DUFFY

Bu ne samimiyet böyle

Biz onu Julian Barnes ismiyle de sevmiştik zaten. Karşımıza Dan Kavanagh olarak çıkınca hafif tertip bozulsak da pek fazla yadırgamadık bu nedenle. Edebiyatın bir oyun olduğunu düşünürseniz, çok fazla yadırgayacak bir şey de yok esasen. Ancak, meslekten kovulduğu için dedektiflik işlerine bulaşan eski aynasız Duffy'nin, Londra'nın Beyoğlusunu olan Soho'da başına gelenler, nasıl demeli, değme polisiye yazarına şapka çıkarttıracak kadar çarpıcı ayrıntılar ihtiva ediyor. Hele masaj salonunda iki kadın tarafından tam da kıvama getirilmişken neler yaşadığını anlatan öyle bir bölüm var ki, ne siz sormuş olun, ne de biz sözünü etmiş olalım...

Doğrusu bu ya, hikâye dehşet verecek kadar basit.

Kendi halinde orta yaşlı bir kadın olan Rosie McKechnie, evinde uslu uslu otururken, kapısını çalan suratları çorapla gizlenmiş iki adam tarafından önce bir güzel dövülür, sonra da ustura ile kesilir.

Evet, yanlış okumadınız kesilir ama kesilen boğazı değil omuzudur. Çünkü “patron” öyle emretmiştir.

Ama Godfrey’in başına gelenler çok daha vahimdir.

“Godfrey, McKechnielerin iri, koca göbekli, gri tüylü erkek kedisiydi. Kendine ait bölge konusunda sarsılmaz fikirleri olan iri, kabadayı, maço bir kedi. Dişi kedileri duvara sıkıştırıp boyun eğmedikleri takdirde onları frijid olmakla suçlayacak türden bir kedi. Bencillikle hilenin temel erdemler olduğu kediler âleminde bile, Godfrey göze çarpacak kadar adi bir kedi.”

Buna rağmen, kendisine yapılanları hak ettiğini söylemek, insaf sınırlarını zorlamak olacaktır. Evi basanlardan kısa boylu olanı çenesini okşamak isteyince, sağ patisiyle, muhatabının elinin üzerinde üç çizgi oluşturmuştur en fazla.

Kabul, tırnakları keskin olduğu için çizgiler biraz derinedir ama bu durumda bile bir insanın bu kadar öfkelenebileceğini, bir kedinin anlaması mümkün değildir. Hele öyle boynundan tutulup buzdolabının derin dondurucu bölümüne kapatılacağını hiç mi hiç aklına getirmemiştir Godfrey pek tabiidir ki.

Derin dondurucuda geçirdiği birkaç saatin, ömrünün son mutlu saatleri olduğunu anlaması için çok beklemesi gerekmektedir ne yazık ki.

Rosie’nin kocası Brian geldiğinde, karısını sandalyeye bağlanmış bir vaziyette ve kanlar içinde bulur. Ama Godfrey’in durumu çok daha kötüdür.

Elini tırmaladığı adam, giderayak mutfaktaki kızartma şişini

keşfetmiş ve kediyi şişe geçirmekle kalmamış, ocağı da yakmıştı üstelik.

Brian McKechnie'nin hâlâ dönerken bulduğu zavallı Godfrey, önce bir güzel kızarmış, arkasından tamamiyle kömürleşmiştir de.

Bir Kediye Bunlar Yapılır mı Alçaklar...

Siz ara başlığa aldanmayın! Bütün bu acıklı duruma rağmen, mesleğinden zorla uzaklaştırılmış bir eski polis olan Duffy'nin devreye girmesinin, Godfrey'in acıklı akibetiyle zerre ilgisi yoktur.

Onu, West Central polisinin kendi meselesiyle ilgilenmek yerine, tuhaf güçlükler çıkarttığını fark eden Brian tutmuştur. Çünkü, Godfrey'in yakılmasının, Rosie'nin kesilmesinin üzerinden birkaç gün geçmeden, işyerini telefonla arayan bir ses, bunun henüz bir başlangıç olduğunu belirterek bir miktar rüşvet istemiştir kendisinden.

Hadi ilki neyse ne de, giderek daha sık aramaya başlayacaktır telefondaki meçhul ses ve her konuşmadan sonra da, bilinmez neden, meblağ biraz daha yükselecektir.

Brian'ın, kendi halinde bir güvenlik firması kurmuş olan ve daha ziyade evlere takılan alarmlarla ilgilenen Duffy'nin kapısını çalmasının sebebi de budur zaten.

Siz bizden duymuş olmayın ama Duffy'nin İngiliz toplumuna bile tuhaf gelen bazı alışkanlıkları vardır. Evde, yine kendisi gibi polis olan ve üstüne üstlük West Central Karakolu'nda çalışan gül gibi karısı Carol dururken, o gidip bir zamanlar Karl Marx'ın da konuk olduğu Soho'da fahişelerle ve hemcinsleriyle gününü gün etmektedir.

Sonradan komplo olduğu anlaşılsa da, siyah bir delikanlıyla bir otel odasında basıldığı için işine son verilmiştir zaten...

Müstear İsmin Faziletleri

Aslında bize yabancı bir şey değil bu.

Hayır, Duffy'nin cinsel tercihlerinden veya polisiyenin kurgusundan söz etmiyoruz. Bize yabancı olmayan Dan Kavanagh.

Kitapta verilen kısa bilgiye bakılırsa, kendisi İrlanda kökenlidir; gazetecilik ve amatör futbol takımı yöneticiliği gibi lüzumsuz işlerle iştigal ettikten sonra, Londra'ya yerleşip polisiye kitaplar yazarak kazanmaya başlamıştır hayatını. Ve hatta Türkiye kökenli yurttaşların mebzul miktarda bulunduğu Kuzey Londra'da yaşamaktadır.

Lakin dikkatli okur, onun Julian Barnes olduğu günleri de hemen fark edecektir.

Bize yabancı olmayan da bu zaten. Bir yazarın bir başka isimle, asıl yazdıklarının tamamen dışında kalan konularda at oynatıp kahraman gezdirmesi.

Bizde bu işin pirleri Kemal Tahir ve Peyami Safa'dır. Her ikisi de müstear isimlerle pek çok polisiyeye imza atmış, hatta Peyami Safa'nın Server Bedii ismiyle yarattığı "Cingöz Recai" tipi, kendisinden daha ünlü olmuştur uzunca bir süre.

Aslında sebebi de gayet basittir bunun: Geçim derdi.

Ama Julian Barnes'ın böyle bir gerekçesi de yok. Çünkü, gerçek ismiyle yazdığı romanlardan hayli iyi kazanıyor üstat. Kim bilir, oyun oynamak istiyordur belki de. Yahut başka bir derdi vardır.

Ayrıca hakkını teslim etmek gerek, polisiyede de diğer romanlarında olduğu kadar iyi. Bunda, gerek Julian Barnes, gerekse Dan Kavanagh imzasıyla yazdığı kitapların aynı çevirmen, yani Serdar Rifat Kırkoğlu tarafından Türkçeye kazandırılmasının büyük payı olsa gerek.

Ahkâm kesmeyi bırakıp biz yine romana dönelim isterseniz.

Duffy'nin, Londra'nın en civcivli bölgelerinden biri olan ve sex-shop'ları kadar, gece kulüpleriyle ve masaj salonlarıyla ünlenen Soho'da ne'ler yaptığını ve bu işin içinden nasıl sıyrıldığını merak etmiyor musunuz gerçekten?

Siz bilirsiniz o zaman, bizden de bu kadar...

(*Bendeniz Duffy*, Dan Kavanagh, Çeviren: Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları)

GECEYARISI ÇOCUKLARI

Tarih tereddütten ibarettir

Doğumuyla Hindistanın bağımsızlığına tanık olan roman kahramanı Salim Sina, bize biraz da bizim hüzünlü hikâyemizi anlatıyor doğrusunu söylemek gerekirse. Üstelik, lüzumsuz gerekçe ve bahanelerle hayli ihmal edip yazıya-yabana terk ettiğimiz o içli hikâyemizi.

Anlatılan senin hikâyen Eşber, bunu kabul et artık!

Bunun için isminin Salim Sina olması gerekmiyor.

Hatta 15 Ağustos 1947 tarihinde, koca bir ülke bağımsızlığına kavuşurken Bombay'da doğmuş olman da gerekmiyor.

Ama anlatılan senin hikâyen!

İnanmazsan kulak ver kendi hikâyene:

“Herkes nefesini tutmuştu. Pencerenin dışında havai fişekler ve kalabalıklar vardı. Bir iki saniye sonra babam ayak başparmağını kırdı ama onun başına gelen kaza, karanlığa boğulmuş o anda benim payıma düşenin yanında hiç kalırdı; çünkü o vurduymaz kutlama saatlerinin esrarlı zorbalıkları yüzünden ben garip bir biçimde tarihe kelepçelenmişim, kaderim kopmazcasına ülkemin kaderine zincirlenmişti.”

Ülkesinin kaderine zincirlenmiş insanların birbirine benzediğini sen de bilirsin Eşber. Onları Hindistan'da da, İngiltere'de de, Güney Afrika'da da ve hatta Türkiye'de de gözbebeklerine düşmüş keskin dolunaylardan tanıyabilirsin.

İşte öylesine omuzlarına çökmüş bir yitik yaşantı dolanır sanki gün ışığına çıkartmaya ürkükleri kılcal damarlarında.

“Dinle Neyden Kim Hikâyet Etmede...”

“Bir Keşmir sabahı dedem Adem Aziz namaz kılmaya çalışırken burnunu kırağıdan sertleşmiş bir toprak çıkıntısına çarp-tı. Sol burun deliğinden çıkan üç damla kan sabah ayazında anında sertleşip seccadenin üzerine dökülerek gözlerinin önünde yakuta dönüştü. Kafasını tekrar dikleştirecek kadar doğrulduğunda gözlerine dolan yaşların da donduğunu fark etti ve kibirle gözlerindeki elmasları silerken bir daha ne bir insan ne de bir tanrı için yeri öpmemeye karar verdi. Ama bu karar içinde bir delik, derinlerdeki bir bölmede bir boşluk yarattı ve onu kadın-

larla tarihe karşı savunmasız bıraktı.”

Salim Sina'nın dedesi Adem Aziz'in Keşmir'i, senin Sarıkamış'ındır Eşber. Senin Sarıkamış'ın, Fildişi Sahilleri'nde cesetleri kıyıya vurmuş esmer tenli Dominique'lerin Fransız telaşlarındaki Yeni Sahra'sı.

Ruanda kıyıları kadın ve çocuk cesetleri yüzünden günlerce kızıla çaldığında ise acele ve eksik bir gülümsemeyle bir Yemen edinmiştin sen, Sarıkamış'ı bir kenara koyarak.

Kesretle zulmetin kar karanlık iklimlerinde geziniyordun bir yandan da dudaklarındaki Birinci sigarasını yadırgayıp çiğneyerek.

Ülkenin kaderine perçinlenmişliğin kadar koyu bir gölgesi yoktu alnına düşen perçemlerin.

Salim Sina ise küçücük bir çocuğu işte, düşüp düşüp dizlerini kanatan.

Sen o saatlerinde ömürlerin, aynalara dönüp bakmıyordun bile.

“Kutsal İsyan”

Ama bu senin hikâyen Eşber.

Dinlemekten başka bir şey gelmez elinden şimdilik.

Şimdilik?

Öyleyse dinle:

“Amritsar'da Mahatma'nın soylu planı çarpıtılıyor. Dükkânlar kepenklerini indirmiş, tren istasyonu kapalı ama ayaklanan kitleler onları yağmalıyor. Doktor Aziz, elinde deri çantası sokaklarda, mümkün olduğunca yardım etmeye çalışıyor. Ezilmiş gövdeler düştükleri yerde bırakılmış. Yaraları sarıyor, bol bol Merkürökrom sürüyor, ilaç yaraları olduğundan da kanlı gösterse bile en azından dezenfekte ediyor.”

Hayır, *Çalikuşu*'nun Feride'sini veya *Kiralık Konak*'ın Seni-

ha'sını hatırlamanın yeri değil henüz.

İngiliz Hasta filmindeki Juliet Binoche görüntülerini de geriye itebilirsin biraz daha ama *Huzur*'un sonlarında Mümtaz'a, "Artık elimdesin!" diyen doktoru ihmal edemezsin herhalde.

Salim Sina, altı yüz otuz milyon insanın kanatlarına karanfil taktığını düşünürken de aynı düşü görüyordu çünkü.

Dinle, yüreğini yeryüzüne, bilincini gökyüzüne âşına kılan Eşber, Salim Sina'yı dinle:

"Evet beni çiğneyecekler, sayılar üzerimden geçecek bir iki üç, dört yüz milyon beş yüz altı, beni sessiz toz zerreciklerine çevirecekler, tıpkı zaman içinde oğlum olmayan oğlumu, onun oğlu olmayan oğlunu ve onun oğlu olmayan oğlunu ezip geçecekleri gibi, ta ki bin birinci nesle kadar ta ki bin bir geceyarısı korkunç yetilerini dağıtana ve bin bir çocuk ölene kadar çünkü geceyarısı çocuklarının ayrıcalıkları ve lanetleri çağlarının hem efendileri hem de kurbanı olmaktır, kendilerinden vazgeçip kalabalıkların imha edici girdabına çekilmek ve yaşarken bulamadıkları huzuru ölürken de bulamamaktır."

Bu son değil, bu sadece bir başlangıç Eşber.

Üstelik, senin hikâyenin başlangıcı...

(*Geceyarısı Çocukları*, Salman Rusdie, Çeviren: Aslı Biçen, Metis Yayınları)

DERT YORUMCUSU

Park sorunu değil, Şark sorunu

Güney Asya'dan esen serin rüzgârlara tutunup ülke sınırlarını aşabilen isimler, zihniyet dünyamıza koyu gölgelerle bezeli bilgelikler armağan etmekle kalmıyor; ruhumuzu da, içine yatırılacak bal bulamamış kesik şehzade kellesine çeviriyor adama-kıllı. Bunun son örneği Dert Yorumcusu adlı kitabıyla Amerika'nın bütün saygın ödülleri isminin hizasına yazdırmış bulunan Jhumpa Lahiri. "Ben kendilerini tam olarak ifade edemeyen insanları anlatmayı seviyorum" diyen ve küçük ayrıntılardan yola çıkan Lahiri, bir iğne oyası veya kaneviçe işler gibi özenilmiş, hikâyeleriyle sarıp sarmalıyor kapısını çalan okuyucuyu. Elbette siz bilirsiniz ama bu hüznü şöleni kaçırmasanız iyi olur...

Şimdi Hilmi Yavuz üstadımız yine kızacak, oryantalistlerin ekmeğine karanfil sürüp değirmenlerine rüzgâr taşıdığımızı, hatta karşılarında el-pençe divan vaziyetlerinde gerdan kırıp nal topladığımızı söyleyecek, ama ne yapalım, kitap gerçekten de çok güzel.

Üstelik öyle Hilmi Yavuz'un öfkesine hak verdirtecek türden, “Batılı amcalar beni beğensin, Amerikalı teyzelere şirin görüneyim!” diye kaleme alınmış bir tek hikâyeye bile yok.

Ayrıca böyle düşünen sadece biz de değiliz galiba. Kitapta yer alan ve kitaplaşmadan önce başta *The New Yorker* olmak üzere, *Ange Review*, *Harvard Review*, *Salamender*, *Epoch* ve *Story Quarterly* gibi dergilerde yayımlanan hikâyeler; kitaplaştıktan sonra En İyi Amerikan Kısa Hikâyeleri Ödülü, O’Henry Ödülü, The New Yorker Ödülü, Los Angeles Times En İyi Kitap Ödülü, Puplichers Weekly Yılın En İyi Kitap Ödülü gibi önemli ödülleri silip süpürmüş bulunuyor.

Peki tamam, bütün bu ödüllerin oryantalist bir perspektifin ürünü olduğunu ve Batılı amcaların tastamam bunun için Lahiri’yi ödüllere boğduğunu da kabul edelim bir an için.

İyi ama o koskoca 2000 Pulitzer Edebiyat Ödülü’ne ne diyeceğiz o zaman?

Klasığın Görkemli Dönüşü

Evet, Jhumpa Lahiri de Hilmi Yavuz üstadımızın yazılarında sık sık kalemine doladığı Salman Rushdie ve Arundhati Roy gibi Hindistan asıllı, şayet daha sonra Bengaldeş olan diyarı ayrı bir ülke saymıyorsanız. Doğum yeri Londra gerçi ama kökenlerine de sıkı sıkıya bağlı, en azından hikâyeleri böyle söylüyor.

Sadece kökenlerine mi? Gündelik hayatın içinde her an karşımıza çıkan sıradan insanların dünyasına da bağlı bir yazar Jhumpa Lahiri.

Edebiyatı yazının dışında bir yerlerde değil, bizzat hayatın kendisinde arıyor ve tuhafı, buluyor da.

Postmodernizmin kaldırımlarının hayli kolay döşendiğini sanıp birkaç atraksiyonla, kelime oyunuyla, satır kırmayla veya benzeri yöntemlerle öne çıkmaya çalışanların aksine; Lahiri, klasik hikâyenin sokak aralarında geziniyor sürekli; haytalıklara, haylazlıklara, hafifmeşrep tavırlara prim vermeyen bu gezintiden de eli boş dönmüyor doğrusunu söylemek gerekirse.

Şair Şavkar Altınel'in de sık sık dile getirdiği gibi, klasik metin, daha fazla emek, daha fazla itina ve tecessüs gerektirdiği için, ortaya çıkan hikayeler de doğal bir mimari bütünlüğe sahip oluyor.

Lahiri'nin hikâyelerinden birkaç satırı veya kelimeyi çıkartıp atmak mümkün değil sözgelişi, özenli kurulmuş yapı hemen bozuluyor; oysa, piyasayı pıtrak gibi kaplayan ve postmodern olduğu söylenen metinlerden bir cümleyi, bir paragrafı, hatta bir bölümü çıkartıp atsanız da pek bir şey değişmiyor bildiğiniz gibi.

Lahiri bunun için önemli zaten.

Yeryüzünden İnsan Manzaraları

“Bırakılan notta bunun geçici bir arıza olduğu yazıyordu; beş gün boyunca akşam saat sekizden başlayarak bir saat süreyle elektrikler kesilecekti. Son kar fırtınasında elektrik tellerinden biri kopmuş, bu yüzden birkaç gündür iyi giden havalardan da yararlanarak işçiler gerekli onarımın yapılması talimatı verilmişti. Bu onarım çalışması sadece civar evleri, yürüme mesafesindeki tuğla cepheli dükkânları ve Shoba ile Spukumar'ın üç yıldır yakınında yaşadıkları tramvay istasyonunu etkileyecekti.”

Bitmiş bir ilişkinin geçici bir elektrik kesintisi sonucu canlanmaya yüz tutuşuyla birlikte başlayan ve trajik bir finalle nok-

talanan “Geçici Arıza” kadar; iç savaşı küçük bir çocuğun penceresinden anlatan o hayli hüznü “Bay Pırzada Yemeğe Geldiğinde” adlı hikâye de çarpıyor insanı. Hele, kendi dünyasında yaşayan bir turist rehberinin küçük bir adrese yüklediği ve yitirdiği umutları dile getiren “Dert Yorumcusu” öyküsü, iki ayrı dünyanın ve iki ayrı aidiyetin nasıl buluşup nasıl ayrıştığını getirip bırakıyor okurun kucağına. Uzaktan uzağa Adalet Ağa-oğlu çağrışımlarıyla yüklü olan “Gerçek Bir Kapıcı” ise geçmişlerinden kurtulamayan insanların, geçmişlerini güzelleştirmek için umutsuz bir çabayla nasıl çırpındıklarını anlatıyor hayli etkileyici bir biçimde.

Kitapla ilgili olarak belki de tek anlamlı yazıyı yazan Ülkü Özel Akagündüz’ün de belirttiği gibi, “Lahiri’nin çok basit ve doğal bir süreç gibi anlattığı yazma serüveninin sonunda ortaya çıkan öykülerden herhangi birinin ilk cümlesini okumanız, kitabın tamamını bir an önce bitirme telaşına kapılmanız için yeterli. Bazen sadece karı koca arasında geçen, bazen tüm apartman sakinlerinin katıldığı öyküler, çarpıcı detayları ve sürükleyiciliğiyle Lahiri’nin bir kurgu ustası olduğunu ispatlıyor.”

Gönül ki Yetişmekte

Yazıyı, Akagündüz’ün Hilmi Yavuz üstadımıza da bir cevap niteliği taşıyan şu çarpıcı tespitleri ile noktalamak en iyisi galiba:

“Londra’da doğup Bernard’dan mezun olduğu halde, çocukluğunda ve genç kızlığında sık sık gittiği Hindistan’ı tüm öykülerine taşıyan Lahiri, ipekli sariler giyen, saçlarına hindistancevizi yağı sürüp sandal ağacı sabunuyla yıkanan ve evli olduklarını parmaklarına taktıkları alyanslarla değil de, alınlarına her sabah özenle işaretledikleri nokta şeklindeki kırmızı dövmelemlerle anlatan Hintli kadınların, ülkelerinden göçüp herhangi bir Avru-

pa ülkesi ya da Amerika'nın yaşam şartlarına uymaya çalışmalarını etkileyici bir üslupla anlatıyor. Lahiri'nin ustalığı, Güney Asya kökenli Amerikalı kadınlardan hep beklendiği gibi sadece kadınların değil, erkeklerin bakış açısını da öykülerine yansıtıyor olmasında gizli. Hatta kimi öyküler sadece erkek kahramanın zihninde başlıyor ve bitiyor.”

(*Dert Yorumcusu*, Jhumpa Lahiri, Çeviren, Neşfa Dereli, Everest Yayınları)

FUTBOLUN KISA TARİHİ

“Hakem hakem anlarsın ya!”

Hemen öyle “Canım futbolun tarihi de hiç kısa olur mu?” diye Kazan birahanesi veya kale arkası esprileri yapmaya soyunmayın. Adam efendi efendi Azteklerden başlayarak Çinlilere, Japonlara, eski Yunan ve Romalılara, oradan da İngiltere’ye uzanan bir zaman diliminde olup bitenleri anlatıyor gözünün gördüğü, kaleminin yettiğinde. Yazılanları okuyunca fark ediyorsunuz ki, meşin yuvarlak futbol topu olmadan önce hayli badireler atlatmış onun bunun ayağına dolanarak da olsa. Çünkü şunun şurasında, savaş meydanlarında karşı tarafın kelleleriyle oynanan oyunların üzerinden çok fazla zaman geçmemiş. Modern futbol da yine “kelleler” le oynanıyor, diyebilirsiniz elbette ama bunun için sadece rakipten yiyeceğiniz tekmeyi değil, kırmızı kartla oyun dışında kalmayı da göze almalısınız. Bütün bunlardan sonra, başlıktaki espriyi bilmeyenlere anlatmak da

Top Yuvarlak da Saha Neden Kanlı!

Ancak işin bu kadar kolay olduğunu sanmak, derin bir yanılgıya sürükler bizi. Çünkü futbolun tarihi, akıl almaz bir şiddetle iç içe geçmiş vaziyette. İşte yukarıda sözü edilen Aztekler, bugünkü Mexico City'nin yerinde yer alan başkentlerinde, her oyundan önce, tanrıların onuruna dört insanı kurban ediyorlardı. Uğur getirsin diye kurbanların kanlarını alınlarına sürüp sürmediklerini bilmiyoruz ama sahayı kurban kanlarıyla suladıklarını ve bu nedenle, futbolun “kan”la kanbağına sahip olduğunu anlayabiliyoruz en azından.

Ne var ki, Aztekleri futbolun mucidi olarak tanımlamak pek mümkün görünmüyor bütün bunlara rağmen. Günümüzde oynanan futbola en yakın oyunu, ilk kez Çinlilerin oynadığını ortaya koyuyor yapılan araştırmalar. Yani başka pek çok şey gibi futbol da Çinlilerin icat edip insanlığın başına sardığı bir bela! Öyle ki, Avrupa'nın böyle bir şeyden haberdar olması için yabana atılamayacak bir süre, tam üç bin yıl geçmesi gerekecektir. “Ts'u (ayak) kü (top)” adı verilen bu oyun, inanmayacaksınız belki ama “imparatorluk askerlerinin savunma becerisini güçlendirmek” amacıyla oynanıyordu. Buradaki “savunma”nın, “alan savunması”yla uzaktan yakından ilgili olmadığını belirtmeye gerek var mı sahiden?

Japonlar ise Çinliler'den aldıkları bu oyunu, nasıl demeli az biraz kendilerine benzetiyorlar. Öyle koşmak, rakip sahaya doğru akın üstüne akın yapmak hak getire. Çünkü eski Japon futbolu, topu ayakta saydırma dışında pek bir şey yapılmasından yana değil. Onda da çok başarılı olsalar dert değil ama belgeler pek de öyle göstermiyor: 1683 kayıtlarına göre, topu ayakta zıplatma rekoru sadece 5158...

Homeros Top Oynar mıydı Abiler?

Avrupa'ya ilişkin resmi kayıtlar, bilinen anlamına yakın olmasa da ilk futbolun eski Yunan'da, üstelik kadınlar tarafından oynandığını gösteriyor. Homeros'un *Odyseia*'sında yer alan pasajlar, bugün bile koruyor çarpıcılığını: "Top oyunu Yunanlıları ilk etapta estetik ve zarif bir beden etkinliği olarak ilgilendirir, jimnastik için tavsiye edilirdi (...) Yunanlılara çok şey borçlu olan ve işte tam da bu yüzden onlara -tıpkı aynı nedenlerden ötürü Japonların Çinlilere içerlemesi gibi- içerleyen Romalılar Yunanlıların oyunlarını da devralmış ve bunların sağlığa yararlı yönlerini fazlasıyla takdir etmiştir." Roma sokaklarında top koş-turanlar arasında başta İmparator Augustos olmak üzere her düzeyde Roma vatandaşı bulunmaktadır üstelik.

Futbolun, "anavatanı" olduğu iddia edilen İngiltere'ye sığması için, gariptir belki ama ortaçağa kadar beklemek gerekecektir.

Ancak itiraf etmek gerekir ki, futbol İngiltere'ye sıçradıktan sonra kazanacaktır asıl anlamını. Bunda cinsel göndermelerin de payı olmakla birlikte asıl gelişme, savaş meydanlarında uçurulan karşı tarafın kellesiyle girilen samimiyetle ortaya çıkacaktır. O güne kadar eller üzerinde gezdirilen top, nihayet ayağa düşmüştür artık!

Merak ettiyseniz, günümüze kadar süren gelişmeyi, kuralların nasıl konulduğunu rakibe tekme atmanın ne zaman yasaklandığını, avama ait bir spor sayılmaktan nasıl kurtulup da Cambridge ve Oxford gibi ünlü üniversitelerin gezinti alanlarında konakladığını kitabı karıştırarak öğrenebilirsiniz. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz son husus, nasıl demeli biraz netame-li bir husus. Futbol ve şiddet yani. Buyrun, birlikte okuyalım:

“Futbol, halk arasında oynanmaya başladığı günden tutunuz, belirli kurallar çerçevesi içine oturtulduğu 19. yüzyıla dek sert bir kavga dövüştü, -kaldı ki, futbol hâlâ sert bir oyundur ve hiç mi hiç ‘tehlikesiz’ değildir. Futbolun modern çağlara uzanan yolu sayısız ölü ve yaralıyla doludur, sık sık yasaklarla donatılmıştır. Çünkü futbol hem bedensel, hem de yaşamsal bir tehlike arz etmekteydi. Nitekim, eski futbol maçları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar yaralanma ve ölüm vakalarına dair mahkeme tutanakları, oyunu yasaklayan kraliyet fermanları ve belediye kararnameleridir. Bu eski belgelerin hiçbirinde, günümüzde göklere çıkartılan centilmenliğin lafı bile edilmez. Kavga edilir, tekme atılır, yumruklar havada uçuşurdu. Daha da kötüsü, bazı kavgacılar ya da birbirine düşman köyler eski hesapları görmek için futbol maçını bulunmaz nimet sayardı.”

Ne garip, “futbol felsefesi” açısından sanki hiçbir şey değişmemiş gibi...

Gibi mi?

(*Futbolun Kısa Tarihi*, Theo Stemmler, Çeviren: Necati Aça, Dost Kitabevi)

MAGGIO DÖRTLÜSÜ

Gece yarısının aydınlık çocukları

Salman Rushdie ve Arundhati Roy'dan sonra Hindistan'ın İngiliz diline armağan ettiği usta yazarlardan biri olan Vikram Seth nihayet Türkçe'de. Kitabın satır aralarına yerleşmiş bulunan derin hüznün, Seth'in Doğulu kimliği kadar, Batılılaşan yanlarına da ilginç bir pencere açıyor. Maggio Dörtlüsü, sadece bu yönüyle bile, bir beşik gibi sallanan bir dünyanın eşiğinde duran aidiyetlerin nefes alıp verme seyrine ışık tutuyor.

Michael, Helen, Helen'in ağabeyi Piers ve Londra'nın uzak bir banliyösünde oturduğu için Maggiore Dörtlüsü'nün provalarına sürekli geç kalan Billy.

Mekân ise armutun çöpünü dilinin ucuyla ısırانların pek de umursamadığı bir kent: Londra!

Şu sözlerin sahibini, sezgilerinizin yardımıyla veya gönöl gözünüzün kılcal damarları aracılığıyla keşfedebilirsiniz şayet, ilk sınavı pek de önemsenmesi gerekmeyen bir başarıyı atlatmış oluyorsunuz işte:

“Bizimkisi altı ilişkiden oluşan dörtlü bir evlilik; ilişkilerden herhangi biri, herhangi bir anda samimi ya da doğal ya da gergin olabilir. İzleyiciler bizi dinlerken, tek tek ruhlarımızda hayal ettiğimiz ama ancak, birlikte oluşturduğumuz düzeye ulaşmak için ne denli içten, titiz, uzlaşmacı, inatçı bir araştırma içine girdiğimizi asla tahmin edemez. Bütün bu yaşadıklarımızda, ulvi duygulardan vazgeçtim, ruhsal uyum nerede acaba? Aramızdaki tüm çekişmelere rağmen, bütün bu durmalar, başlamalar, çalma teknikleri, sevimli saygısızlıklar nasıl oluyor da böylesi bir müzikal zenginliğe neden oluyor? Gerçi çoğu zaman bu önemsiz konuşmalar sonucunda bir eserin aynı anda hem doğruluğunu hem de özgünlüğünü bize görüldüğü biçimiyle anlamaya başlıyoruz ve böylece başka eller tarafından çalındığında ne denli doğru ya da özgün olursa olsun, zihinlerimizde (bir an için belki bizi dinleyenlerin de zihinlerinde) tüm yorumlardan temizlenmiş bir ifadeye bürünüyor.”

Klasik Bir Sulukule Polemiği: Londra

Sınavın ikinci sorusu ise düşlerine dış izi uğramayan mahalle sakinlerinin gülüp geçtikleri, kuytusunda eskitilmiş ömürlere gözucuyla bile bakmaya gönöl indirmeden oturup biralarını iç-

tikleri Londra kentiyle ilgili hiç şüphemiz olmasın ki. Michael, durup dururken ona Viyana'yı da ekliyor ama bu kadarcık kusu-ru çok görmeyeceksiniz kendisine artık.

Çünkü o, mazurdur. Kendi ifadesiyle, “yeşillik ve su sıkıntı-sının yaşandığı” Oxford Street'te nice güçlüklerden sonra zor bela bulduğu canından daha kıymetli bir plağı alıp, Regent Stre-et'in köşesinden bir otobüse biner ve plağın kapağındaki resmi okşarken başını kaldırır. İşte öylesine, tesadüfen. Ve birdenbire Selfridge'in önünde bir başka otobüste başını kitabına gömmüş bir kadın takılır gözüne. Bu, yıllardır görmediği Julia'dan baş-kası değildir. Bir altüst oluşun ilk basamağındadır Michael. Ju-lia'ya kendini fark ettirmek için tıklım tıklım dolu olan otobüs-tekilere aldırmadan çırpınıp durur. Sonunda diğer otobüste he-men arkasında oturan bir adamın omuzuna dokunmasıyla oku-duğu kitaptan başını kaldırır Julia. İki ayrı otobüste, nicedir iki ayrı dünyanın insanı olarak göz göze gelirler. Ama, “kader ağ-larını örmektedir” bir taraftan da. Aynı anda, iki otobüs de hare-ket eder. Üstelik ters istikamette.

Her şey Oxford Street üzerinde olup bitmektedir, o cadde üzerinde bir kez olsun, alnını bindiği otobüsün camına yapıştı-rıp caddenin kalabalığına tuhaf gözlerle bakmamış olanların as-la anlayamayacağı...

Bulunduğu otobüsten apar topar inip diğer otobüsün peşine düşer Michael. Lakin, caddedeki Christmas kalabalığında değil yürümek, adım atmak bile imkânsızdır neredeyse; bir Christmas akşamı caddenin ışıklarına bakarak içlerine doğru sefere çıkma-yanların asla anlayamayacağı...

Her şey Oxford Street üzerinde olup bitmektedir; sahip oldu-ğu bütün imkânları seferber eder Michael. Bir taksiye atlar ön-ce, bunun umutsuz bir çaba olduğunu görünce de, inip koşmaya başlar Julia'nın içinde bulunduğu otobüsün arkasından; bir oto-

büsün, bir trenin, bir taksinin peşinden ölümüne koşmamış olanların asla anlayamayacağı...

Sonunda Piccadilly'nin köşesinde yakalar 94 numaları otobüsü. Kalabalığı yara yara üst kata tırmanır, ne var ki Julia'nın yerinde yeller esmektedir.

“Orada öylece ayakta duruyorum. İnsanlar bana bakıp başlarını çeviriyor. Beyaz saçlı zenci biletçi konuşmak ister gibi duruyor. Benden para istemiyorlar. Otobüs Regent Sokağı'na dönüyor. Piccadilly Meydanı'nda herkesle birlikte otobüsten iniyorum. Çevremdekilerin gittiği yönde birkaç sokak ilerliyorum. Rüzgâr etraftaki çöpleri uçuruyor. Önümde Tower Records'un tabelasını görüyorum. Gözlerimi sinir içinde kapatıyorum. El çantam omuzumda ama ellerim boş. Plağı takside unuttum. Eros'un oku altında oturup ağlıyorum.”

Böyle bir şeydir işte Londra...

Sonrası mı? Kitap orada karşınızda duruyor işte. Hayır, hemen önünüzdeki değil, bir üstteki rafta...

(*Maggio Dörtlüsü*, Vikram Seth, Çeviren: Asuman Kafaoğlu-Büke, Doğan Kitapçılık)

MADRAPUR

Yokülke

Adalet Ağaoğlu, ünlü Yazsonu romanının bir yerinde “İnsan içinde bir tek balık bile bulunmadığı bir göle oltasını neden sarktır?” diye sorar hüznünlü bir ifadeyle. Meğer daha acıklı olanı varmış. İnsan, “Hiçbir yere gitmeyen bir uçakta ne yapmak için bulunur?” Hele uçağın pilot kabininin bomboş olduğu anlaşıldıktan sonra. Öyle, “Efendim ne yapsınlar, havada pilot kabini veya uçak değiştirecek halleri yok ya!” türünden aklınıza ilk gelen cevaplara davranmayın, zekânıza yönelik kuşkuların derinleşmesini istemiyorsanız şayet. Çünkü, “o kadarını biz de anladık aptal!” diyebiliriz Oğuz Atay’ın Tehlikeli Oyunlar’ın finalinde yaptığı gibi. Ancak anlayamadığımız, güzeller güzeli hostesin tedirginliği. Sanki “Madrapur” adlı bir ülke yokmuş da, yıllardır Madrapur’da yaşıyormuş gibi bir hali mevcut. Bir de küçük bir sürpriz var: Kitabın çevirmeni, Radikal gazetesi köşe yazarı Hakkı Devrim’in o sevimli yazılarında sık sık adından söz ettiği “Gülseren Hanım” a ne kadar da çok benziyor üslup olarak...

“Sabah şafakla doğan ve günbatımında ölen bir sinek, gece sözcüğünün anlamını bilmez.”

390 sayfalık kitap bundan ibaret aslında.

Yani gecesine göz atmadan abartıp önemsedığımız insanlık hikâyemizin gündüze düşen “karanlık” taraflarıyla sınırlı.

Kimsenin kimseye bakmadığı, kimsenin kimseye dokunmadığı, kimsenin gözbebeklerinin kimseye değmediği bu postmodern kültürel yapılanmada, atı alanın Üsküdar’ı geçtiği, Roissyen France Havaalanı’na giden bir insanın da mutlaka uçağa binebileceği öngörüsü, yanılısamadan başka bir kapıyı aralamadığı gibi, güneşli bir alana da çıkmaz, çıkmıyor.

Ancak, yine de “Madrapur” a gitmekten ümit kesmemek gerekir. Hatta uçak, bir psikiyatri kliniğinin bekleme odasını andır- sa da. Ne de olsa, “cebinizde bir bilet gibi taşıdığınız çirkinliğinizden başka kaybedecek bir şeyiniz yoktur.”

“İşin en hazin yönüyle, bütün çirkinliğime rağmen, insan güzelliklerine olan tutkunluğum. Güzel bir kız, küçücük tatlı bir çocuk beni büyüler. Ne var ki ürkütürüm korkusuyla çocuklara yaklaşmam. Çoğunlukla kadınlara da. Oysa hayvanlar -hayvanları da çok severim- onlar benden korkmaz ve bana hemen alışırlar. Ben de onlarla kendimi rahat hissederim. Onların bakışlarında ben hiçbir zaman küçümseme görmedim.”

Vahamete Bakar mısınız Siz...

Fark ettiniz herhalde durumun umutsuzluğunu. İnsanın yüksek sesle, “Aptal, onlar hayvan olduğu için öyle!” diyeceği geliyor ama şimdilik gerek yok buna.

Herhalde yazının başında alıntıladığımız “sinek” örneğini boşuna vermedi Goncourt ödüllü yazarımız. Zaten uçağa binme konusundaki ısrarı kadar, uçakta gördüğü manzara karşısında

şaşırtma ısrarında da, telaş sahiplerini hayli rencide edecek yeteri kadar ayrıntı gizlidir. Ne var ki, bütün bunlara rağmen, aralarında “çirkinliğini gizli bir bilet gibi cebinde taşıyan” kahramanımız da dahil, o tuhaf insanların o tuhaf uçakta ne aradığını ve o tuhaf ülke “Madrapur”a gitmek için neden bu kadar hevesli olduklarını anlamak mümkün değildir. Bir bildikleri vardır diyecemiz demesine ama sık sık beti benzi sararan sarışın hostesten başka ne yaptığını pek bilen de yok ki aralarında...

Adının nihayet Sergius olduğunu öğrendiğimiz ama kaç sayfa boyunca bu kimlikle kalacağını bir türlü bilemediğimiz kahramanımız, hostesin hüznünden etkilenip “durumdan vazife” çıkartırken yakalanınca, az biraz şaşıracaktır yine de: “Açıkçası, herkesten önce ben, kendim, yaşıma ve görünüşüme rağmen yüreğimin bu kadar genç ve tutkulu oluşuna şaşıyorum. Ama bu bir gerçek, o beni büyülüyor. Ve hiç çekinmeden ona bakıyorum, içimde dolup taşan arzuyla, sevgiyle ve hiç kuşkusuz, onu ezen öldürücü kaygı nedeniyle duyduğum acımayla. Kepini çıkardığından beri başını altın bir kask gibi süsleyen saçları ince boynunu açıkta bırakıyor ve çizgilerinin güzelliği ortaya çıkıyor. Biraz bulanık yeşil gözleri, kederli olduğunda daha da güzel. Doymak bilmeden bakıyorum ona. Sadece gözlerle sahip olunabilseydi, o çoktan benim karımdı. Çünkü, söylemeye gerek yok, duygularım ve niyetim çok dürüst...”

“Ben Ciddiyim Hâkim Bey!”

Canım öfkelenecek bir şey yok, durumun yeterince vahim olduğunu belirtmiştik zaten. Dolayısıyla, sakın olun, sigaralarınızı söndürüp kemerlerinizi bağladıktan sonra dikkatle izlemeye devam edin “filmi...” Çünkü “esas oğlan” kendisinden hiç beklenmeyen bir şey yapıp “esas kız”ın elini tutacak birkaç satır sonra!

Bu arada, “gidilecek” yere ilişkin bazı soyut kaygıların filizlenip serpilmesi pek de şaşırtmasın sizi. Aranızdan kim “gidilecek yer”e ilişkin kaygılardan azade ki?

Ancak işlerin iyice karışması için, yeryüzünde “Madrapur” adında bir ülke bulunup bulunmadığı tartışmalarının ciddileşmesine kadar beklemek gerekemeyecektir. Kafese kapatılan hayvanların bir süre sonra birbirinin üzerine yürümesine benzer bir hız ve hazla, birbirlerinin bugününe ve geçmişine yönelik saldırılara geçen “first-class” ahalisi; “karşı” tarafta açtığı yaranın görünür ve görünmez etkilerini büyük bir keyifle izlerken, uçağın ne zaman düşeceğine dair bir beklenti içindeyseniz, yol yakırken vazgeçin bundan:

“- I am annoyed.

‘Canım çok sıkkın’ diye çevrilebilir, ama İngilizce söylenişle cümle, çoğunlukla, sözcüklerin ifade ettiğinden daha da karmaşık bir ruh halini dile getirir. Dikkatimi çeken, Hintli’nin cümleyi bir tören havası içinde söylemiş olması, sanki hepimizin onun annoyed oluşu nedeniyle korkudan titremesi gerekiyormuş gibi.

Bakışlarını telaşsızca üzerimizde gezdiriyor ve özenli bir söyleyişle ve sözcüklerin üzerine basa basa:

‘Beklenmedik bir durum yüzünden planlarımı değiştirmek zorundayım,’ diyor. Pilot kabininde hiç kimse yok.”

Hem siz bu yazıyı buraya kadar okudunuz ve hem de, hâlâ yeryüzünde “Madrapur” diye bir ülke olduğunu düşünecek kadar talihsiz ve kötü hatıralarla dolu bir okuyuculuk geçmişinden geliyorsunuz öyle mi?

Büyük ihtimalle siz, kitabı çeviren Gülseren Devrim’in, *Radikal* gazetesi köşe yazarı Hakkı Devrim’in yazılarında tatlı tatlı anlattığı “Gülseren Hanım” olduğunu bile fark etmemişsinizdir. Dolayısıyla, iki “ihtiyar”ın bu yaşta yapabildikleriyle, sizin

şu “genç” yaşınızda yapamadıklarınız arasında bir kıyaslama arayışına bile girmemişsinizdir.

Aklınız fikriniz uçakta değil mi?

Merak etmeyin daha düşmedi...

(*Madrapur*, Robert Merle, Çeviren: Gülseren Devrim, Doğan Kitapçılık)

MİMARLIĞIN ÖYKÜSÜ

Evlerin yalın hali

Güzel sanatlardan biri olarak şiirden çok daha eski ve yaygın; bir düşünüş veya düşünüşü karşılama açısından romandan çok daha kapsamlı ve elzem; müziğin oluşum ve icrası için de, resimlerin ihtiyaç duyduğu duvar söz konusu olduğunda da yine mimariden söz etmek gerekiyor. Mimari kaygıların en alt düzeyde seyrettiği bir ülke için biraz lüks gibi görünüyor bir taraftan da. Ama her gün içinde yaşadığımız deprem paranoyasını hesaba katarsanız, MÖ 25 yılında, eski Roma mimarlarından Marcus Vitruvius tarafından belirlenen ve günümüzde de geçerliliğini koruyan mimarinin üç ana unsuru hemen ilginizi çekecektir büyük ihtimalle: Yararlılık, sağlamlık ve güzellik...

Türk şiirinin en güçlü ve en “eve dönük” isimlerinden biri olan Behçet Necatigil, “ahrette iman, dünyada mekân” sözünün dillerden düşmediği kültürlerde bile “mekân” dağılımının yeterince adil olmadığını, herkesin başını sokacak bir evi öyle kolay kolay bulamadığını şöyle anlatıyor o çoklarının ezberinde olan güzelim şiirinde:

“Şu dünyada oturacak o kadar yer yapıldı: / Kulübeler, evler, hanlar, apartmanlar / Bölüşüldü oda oda, bölüşüldü kapı kapı / Ama size hiçbir hisse ayrılmadı / Duvar dipleri, yangın yerleri halkı / Külhanlarda, sarnıçlarda yatanlar!”

Anlatıyor da ne oluyor, ne olacak, hiçbir şey! Gündelik hayatımızın hemen her alanına giren “fay hattı, tetikleme, rihter ölçeği, Kandilli Rasathanesi” gibi kelime ve kavramların da koyu renkli kalemle altını çizdiği gibi, Türkiye bir deprem ülkesi! Ama işte o kadar! Kabalcı Yayınları’ndan geçtiğimiz günlerde yayımlanan *Mimarlığın Öyküsü*’nü okuyunca, Misak-ı Milli sınırları dahilinde gerçek depremin hangi zihinsel alanlarda yaşanması gerektiğini bir kez daha son derece net ve bir o kadar da üzücü bir biçimde görüp algılıyorsunuz. Çünkü, daha geçtiğimiz yıl binlerce cana mal olan deprem, her şey bir yana, son analizde mimari cehaletin doğal bir sonucu olarak çıkıyor karşımıza.

Madem ısrar ediyorsunuz, biraz daha detaya inelim bari...

Güzelliğin Maddi Anlamı

“Mimarlığın belki de en temel tanımı, yaklaşık İÖ 25 yılın-da, eski Roma mimarlarından Marcus Vitruvius tarafından verilmiştir (...) Vitruvius tarafından betimlenen mimarlığın temel öğeleri antik çağdan beri özünde değişmeden kalmıştır. ‘Mimarlık’ diye yazıyordu Vitruvius, ‘yararlılık’, sağlamlık ve güzellik • sağlamalıdır.’ (...) Vitruvius’un yazarlıkla kastettiği şey, odala-

rın ve mekanların kullanımlarının hiçbir şeyin engelleyemeyeceği biçimde düzenlenmesi ve böylece yapı yeriyle kusursuz bir uyum içinde olmasıdır. Sağlamlık ise temellerin sağlam olması ve yapı malzemelerinin özenle seçilmesi anlamına gelir. Güzellikle kastedilense ‘yapının görünüşünün hoş ve zarif olması ve öğelerinin doğru simetri kurallarına göre orantılanmış olmasıdır.’ Bu güzellik ya da ‘venustas’ fikri sonraki yüzyıllarda değişik şekillerde yorumlanmış olsa da Vitruvius üçlemesi hâlâ iyi mimarlığın öğelerinin geçerli bir özeti olmaya devam ediyor.”

Mimarlığın Öyküsü’nün yazarı Leland M. Roth’un da belirttiği gibi, dünümüzün modern mimarisi de, günümüzün postmodern mimarisi de Vitruvius’un - tarihe dikkat edin! - MÖ 25 yılında belirlediği üç ana unsurun etrafında dönüyor: Yararlılık, sağlamlık ve güzellik.

Şimdi başımızı kaldırıp çevremize, yani yaşadığımız, çalıştığımız, eğlendiğimiz, yemek yediğimiz, şayet öyle bir derdimiz varsa ibadet ettiğimiz yerlere bakalım alıcı gözle.

Bunlar yararlı nesneler mi sizce, bir başka ifadeyle fonksiyonlarını tam anlamıyla yerlerine getirebiliyorlar mı?

Evde uyuyup lokantada karnımızı doyurabildiğimize göre mesele yok diyorsanız eğer, yanılmaktasınız, ki hem nasıl yanılmakta...

“Yuvanızı” yaparken, sizin ihtiyaçlarınızı mı göz önünde tutmuş dersiniz mimarınız, yoksa, “şu kolonu geriye çekip balkonu yarım metre dışarıya taşıırsam bir bakla oda daha kazanır, böylece evin fiyatına bir 50 bin dolar daha eklerim” diye mi düşünmüş?

Çalıştığınız işyeri, işyeri olarak mı dizayn edilmiş gerçekten, yoksa eski bir tekstil atölyesiymiş, sonradan avukat yazıhanesi veya doktor muayenehanesi haline mi getirilmiş?

Ben Güzele Güzel Demem...

Sağlamlılık meselesi ise doğal olarak tarih boyunca da büyük önem arz ediyordu. Günümüzde sağlam olmayan binaların daha vahim sonuçlar doğurmasının sebebi, nüfustaki büyük artış kolayca tahmin edilebileceği gibi.

Sağlam olmayan bir bina, deprem de dahil herhangi bir nedenle yıkıldığı zaman, eskiden iki kişi ölüyorsa, şimdi en azından 22 kişiye mezar oluyor, olabiliyor bazı ülkelerde.

Sağlamlığı denetlemesi gereken kurumlar da, ayrı bir “sağlamlık raporu”na ihtiyaç gösterince, pirincin taşını ayıklamak kimseye nasip olmuyor kolay kolay.

Vitruvius’tan elimizde kala kala bir tek güzellik kalıyor sizin anlayacağınız.

Şimdi elinizi vicdanınıza veya daha munasip bir yerinize koyun da söyleyin, memleket mimarları için en önde gelen temel sorun, estetik kaygı değil midir zaten?

İşin burasında kitaba, yani *Mimarlığın Öyküsü*’ne dönmekte yarar var:

“Mimarlık kaçınmadığımız sanattır. Vahşi doğada değilsek her uyanık anımızda onunla birlikteyiz; o içinde yaşadığımız sanat biçimidir. Belki de bu tanışıklık yüzünden mimariyi, üzerlerine pek düşünmediğimiz şu gündelik teknik aygıtlarımızın en büyüğü, yalnızca yararlandığımız bir etmen olarak görme eğilimindeyiz. Ama diğer sanatlardan ayrı olarak mimarlık, insan davranışını etkileme ve koşullama gücüne sahiptir; örneğin bir odadaki duvarların rengi ruh durumumuzu belirleyen etkenlerden biridir.”

Kuşku yok ki, “duvarların rengi - ruh durumu” örneği, günümüzde giderek bir başka sanat dalına dönüşen “iç mimari”nin alanına giriyor. Oysa, çok daha genel bir belirlemeyi 1943 yılın-

da, İngilizlerin ünlü devlet adamı Winston Churchill yapıyor. Sözü edilen yılda, İngiliz Parlamentosu bir yangına kurban gitmiş ve yerine yenisinin yapılmasına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Muhafazakârlığı ile tanınan İngilizlerin pek de muhafazakâr olmayan bir kesimi, yeni parlamentonun Fransız veya Amerikan modellerine göre yapılmasını istemektedir. Halbuki, yanan parlamento, eski bir kiliseden bozmadır ve milletvekillerinin karşılıklı oturma esasına göre düzenlenmiştir. Tartışmaların uzaması üzerine Churchill, tarihi bir konuşma yaparak, sadece İngiliz toplumuna değil, mekân-insan ilişkisi konusunda kafa yorması gereken herkese unutulmaz bir ders verecektir:

“Önce biz yapılarımızı şekillendiriyoruz, daha sonra onlar da bizi şekillendiriyor.”

O Hüzünlü Hikâye

Mimarlığın Öyküsü, 724 sayfalık hacmine ve tercümedeki kimi aksamalara rağmen rahat okunan bir kitap. Her okuyana çevreye göz gezdirme bilinci verdiği kadar, çevresinin içler acısı hali karşısında nedamet duymayı da öğretiyor.

“İyi mimarlığın yerine getirmesi gereken fiziksel ve fizyolojik işlevler de vardır. Bir örnek olarak, bir doktorun ofisindeki bekleme odası ya da bir hastanenin acil bölümü çoğu insanın kaygı duyduğu yerlerdir. Mimar, antiseptik bir klinik atmosferi yaratmak yerine, bahçe manzaralı bir evin oturma odasını andıran evcil bir atmosfer yaratarak bu kaygıların azalmasına yardımcı olabilir.”

Olabilir tabii, neden olmasın ki?

(*Mimarlığın Öyküsü-Ögeleri, Tarihi ve Anlamı*, Leland M. Roth, Çeviren: Ergun Akça, Kabalcı Yayınları)

KAHKAHA BENDEN YANA

Kenarı kıvrık kartpostallar

Eylüdü de geride bırakmaya başladığımız şu günlerde, aynaya bakmanın zamanı geldi de geçiyor bile. Bakmayın siz şairin, "Aynalara bakma aynalar fenalık / Denizi sonsuz olanı düşün artık" deyişine. İnsanın her yaşta, her koşulda ve her halet-i ruhiyede aynalardan öğrenecek bir şeyleri vardır mutlaka. Kierkegaard'ın Kahkaha Benden Yana kitabı bunun için önemli işte. Çünkü, 150 yıl öncesinden bir ayna tutuyor yüzümüze ve bu aynadan kaçabilmek de, kaçınabilmek de mümkün değil. Bir başka şair de, bu duruma ışık tutmuştu zaten yıllar önce: "Beni beklemeyin o bir hevesti / Gelemem aynalar yolumu kesti" diyerek. O aynada neler mi görünüyor diyorsunuz? Amma soru ha, neden kendiniz bakmıyorsunuz o zaman?

“Arkadaşlık tehlikelidir, evlilik daha da beter; çünkü erkek kadınla sürekli bir ilişkiye girer, girmez kadın erkeğin mahvı olur ve öyle de kalır. Bir Arap atı gibi ateşli bir genç adamı alın, evlensin, mahvolur. Kadın önce gururludur, sonra zayıflar, sonra bayılır, sonra adam bayılır, sonra bütün aile bayılır. Kadının aşkı riya ve zayıflıktan başka bir şey değildir. Fakat bir erkeğin evlenmemesi hayatının erotik unsurdan tümenden yoksun olması anlamına gelmez. Erotik olanın da sonsuz olması gerekir; fakat bir saatle ya da bir ayla sınırlanabilecek şiirsel bir sonsuzluk. İki insan âşık olup da birbirleri için yarattıklarını düşünmeye başladıklarında, ayrılma cesaretini gösterme vakti gelmiştir; çünkü devam ederlerse her şeyi kaybedip hiçbir şey kazanamayacaklardır. Paradoks gibi gelebilir, duygu açısından öyle, fakat anlayış açısından öyle değil. Bu alanda insanların kendi ruh hallerinden yararlanması özellikle gereklidir; bu ruh hallerinin yardımıyla insan bitip tükenmeyen çeşitli kombinasyonların farkına varabilir.”

Bu birbirinden çarpıcı, birbirinden kışkırtıcı, birbirinden bezdirici; kadınsanız erkek, erkekseniz kadın hanesine negatif puanlar eklemeye ve böylece işleri daha da karıştırmaya yarayıcı; ama kazara aralık bırakılmış bir başka pencereden bakılınca da yeryüzünde gereksiz bir biçimde haddinden fazla ciddiye aldığımız tuhaflıkları böylesine ironik bir dille didikleyici satırların yazarı, ülkesinde hâlâ üvey evlat muamelesi gören Sören Kierkegaard. 19. yüzyılın yani zirvelerle zırvaların birbirine karıştığı o baş döndürücü zaman diliminin kuytularında gezinirken pek fazla göze çarpmamasının acısını çıkartırcasına üzerimize üzerimize geliyor şimdi.

Sadece bununla yetinse yine iyi; kaçışlardan, kopuşlardan, gizlenişlerden, örselenişlerden, yoksayışlardan, varsayışlardan özene bezene kurduğumuzu sandığımız ve aslında tel tel dökül-

düğünü gayet iyi bildiğimiz zihinsel ve ruhsal konforumuzu da sarsıyor hayli güçlü beyin dalgalarıyla. Bu nedenle, mağara kuytularında gün ışığına çıkmadan ölmeyi bekleyen düşünceler ve ihtiraslar biriktiren ve mutsuzluğu da bunlardan mürekkep olan bir memleketin mümtaz fertlerine hatırlatacağı çok şey var Ki-erkegaard'ın. Ancak, gururla veya esefle belirtmek gerekir ki, bu gezgin Danimarkalının söyledikleri pek de öyle iç açıcı, herkesin hoşuna gidecek, memleketin mücavir alanlarını tenvir edici şeyler değildir; hatta aksine, tahrip gücü yüksek bir saatli bomba gibi kitapçı raflarında gezindiği bile söylenebilir; Nedim Çatlı kardeşimizin nefis çevirisiyle Türkçeye kazandırılan bu had-dinden fazla tehlikeli ve 'can sıkıcı' oyunların...

“Sıkılmak, Bütün Kötülüklerin Anasıdır”

“Tecrübe sahibi insanlar bir ilkeden yola çıkmayı çok akıllıca bulurlar; ben de onların gönlü olsun diye, ‘bütün insanlar sıkıcıdır’ ilkesiyle başlıyorum. Bu konuda bana karşı çıkacak kadar sıkıcı biri yoktur herhalde. Bu ilke, hareket ilkesini sağlayan ‘negatif’in temel şartı olan iticilik gücüne en yüksek derecede sahiptir. Sadece itici değil, son derece ürkütücüdür de; ve bu ilkeyi arkasına alan kişinin keşifler yapacak sonsuz bir itme gücüne sahip olması kaçınılmazdır. Zira, eğer benim ilkem doğruysa, sıkılmanın insanlık için ne kadar yıkıcı olduğunu şöyle bir düşünüp, bu temel hakikat üzerindeki yoğunlaşmanızı uygun şekilde ayarlayarak istediğiniz derecede bir momentum elde edebilirsiniz. Eğer hareket gücünün kendisine zarar verme pahasına son sürat gitmek istenirse, insanın kendisine şunu söylemesi yeterlidir: Sıkılmak, bütün kötülüklerin anasıdır. Öylesine sakin ve durağan olan sıkıntının böyle harekete geçirici bir güce sahip olması şaşılacak şey. Sıkılmanın yarattığı etki bütünüyle

sihirli bir şeydir, ne var ki çekiciliğin değil, iticiliğin getirdiği bir etki.”

Hey siz oradakiler, kendi aranızda fısıldaşmayı kesin de ara verdiğiniz yerden okumaya devam edin yazıyı; yok, “böyle bir mecburiyetimiz yok” diyorsanız şayet, burası özgür bir sayfa, istediğiniz zaman terk edebilirsiniz sahneyi, ama kalmakta ısrarlıysanız eğer, o zaman hiç değilse kabuklu yemiş yemeyi bırakın bir kenara. Can sıkıntınızın bu yolla geçeceğini sanıyorsanız, yukarıdaki satırlarına bir daha kulak verin Kierkegaard amcanın. Çünkü sadece kendisiyle değil, sizinle de “ne kastedildiğini” fena halde merak ediyor üstat. Laf aramızda, zaman zaman siz de merak etseniz iyi olur!

“Toprağı işleme yöntemini değiştirmede ne kadar becerikli olunursa o kadar iyi; fakat her tür değişiklik daima ‘hatırlama’ ve ‘unutma’ kategorileri altında toplanacaktır. Hayat bir bütün olarak bu iki akımla hareket eder, o halde onları kontrol altına almak şarttır. İnsan umudunu kesmeden sanatsal olarak yaşayamaz; çünkü umut insanın kendini kısıtlamasını engeller. Umudun güzel rüzgârıyla denize açılmış insanı görmek ne hoş bir manzaradır, insan yedekte çekilme fırsatını bile değerlendirebilir; fakat umudun gemiye çıkmasına asla izin vermemek gerekir, hele kılavuz kaptan olarak hiç; çünkü umut sadakatsiz bir dümencidir. Umut Promete’nin güvenilmez hediyelerinden biriydi; ölümsüzlerin önceden bilme yeteneği yerine insanlara umudu verdi.”

“Kierkegaard, Yanlış Kardeşim Benim!”

Tamam, biz de hatırladık elbet. Bu sözlerin benzerini, Kierkegaard’ın her anlamda çağdaşı olan ve tıpkı onun gibi yeşil tarlaların kıyısında gezinirken cinnetini uslandırmaya çalışan Ni-

etzsche de söylemişti: “Ümit kötülüklerin en kötüsüdür, çünkü işkenceyi uzatır.”

Aradaki fark, Nietzsche’nin öfkesinin, Kierkegaard’da bir akarsu sadeliğine bürünmesinden ibaret. Akarsuyun sadeliğinde ışıldayan akislerin böylesine sarsıcı olması ise kendisinin suçu değil herhalde. Az biraz çabayla, beyninizi ve ruhunuzu yerli malı konfeksiyon atölyelerinden kurtarıp özgürleştirirseniz, ‘bu sözlerin sözler içinde bir anlamı’ olduğunu da kavrayabilirsiniz hatta. Aslında son derece basit bir denklemden ibaret hepsi, belki denklem demek bile doğru değil her şeyi birbirine karıştırıp içinden çıkılmaz hale getiren ve sonra da karşısına geçip şaşkın şaşkın bakan kenarı kıvrık fotoğraflar ülkesinde. Sözün gittiği yerle, sesin geldiği yerin tuhaf farklılığında yatıyor bir türlü kaosa dönüşemeyen karmaşa. Kıyıya çekilerek kendilerini kurtaracaklarını sananlar veya unutuşun ‘berkitilmiş tunç ülkesinde’ çelik çomak oynamaya soyunanlar, soyunduğunuzla kalacağınız günler hiç de uzak değil doğrusunu söylemek gerekirse.

“İnsanın esnekliği gerçekten unutma gücüyle ölçülebilir. Unutamayan kişiden bir şey olmaz. Bir unutuş ırmağının (Lethe) aktığı yer var mıdır, bilmiyorum; fakat bildiğim bir şey var ki, unutuş sanatı geliştirilebilir. Fakat bunun yolu, izlenimlerin tamamen ortadan kaybolmasından geçmiyor; unutkanlık başka şey, unutma sanatı bambaşka bir şey. İnsanların bu sanattan pek anlamadıklarını görmek kolay, çünkü sadece hoş olmayan şeyleri unutmayı dilerler, hoş olanları değil. Bu tam bir tek yanlılıktır. Unutuş, yaşanılanın, yankı levhasına indirgendiği ideal bir asimilasyon işleminin gerçek ifadesidir. Doğanın muhteşemliği, bir zamanlar kaos olduğunu unutmuş olmasından gelir; fakat bu düşünce her an yeniden canlanabilir. Pek çok insan sadece hoş olmayanı unutmaya çalışmanın sonucunda unutuşu, geçmiş gü-rültüsüyle boğan dizginlenemez bir güç olarak algılar. Fakat

unutmak gerçekten sessiz sakin bir iştir, fakat hoş olmayanla olduğu kadar hoş olanla da pratiği yapılması gereken bir iş. Geçmişte kalan hoş bir şeyin bir de hoş olmayan yanı vardır ki o da bir yoksunluk duygusunu uyandırmasıdır; bu hoş olmayanın üstesinden unutarak gelinir.”

Unutup rahatlayabilirsiniz şimdi...

(*Kahkaha Benden Yana*, Sören Kierkegaard, Çeviren: Nedim Çatlı, Ayrıntı Yayınları)

ORTADOĞU MUTFAK KÜLTÜRLERİ

“Bana ne yediğini söyle...”

İnanılacak gibi değil ama insanın zihninden midesine uzanan yolun sağı-solu, sadece çakıl taşlarıyla değil, külliyetli miktarda gözyaşları ile de döşeli. Hele Ortadoğu coğrafyasında, kültürlerin bu kadar birbirinin içine girdiği, dinlerin ve milliyetlerin bu kadar süratle renk ve doku değiştirdiği bir coğrafyada, mutafağın derinliklerinde bütün bir antropoloji gizleniyor. O antropolojiden yola çıkınca, tuhaf bir dünyanın ortasında buluveriyorsunuz kendinizi: Bir yanıla tamamiyle içinde, diğer yanıla ise bütünüyle dışında olduğunuz bir dünya bu...

Ülkelerin zihniyet değişmelerinin, yemek kültürüyle paralel bir seyir takip ettiğini biliyor muydunuz acaba?

Peki, bu konuda yazılan kitaplar Batılı büyük kentlerin görkemli kitapçılarının raflarını doldururken, bizde neredeyse armuttan ezme, incirden yaprak devşirildiğini biliyor muydunuz?

Popüler magazin dergilerinin “life style” adı altında çarşaf çarşaf sayfalar ayırmasına, yine hemen bütün kadın ve erkek dergilerinde gurme, yemek, restaurant (lokanta değil!) yazıları bulunmasına rağmen; eli kalem tutan bir akademi veya Babiâli neferinin “yahu neler olup bitiyor orada, bizim millet diz çökmeden su içip yemek yemeyi beceremezken, bu ‘paper moon’lar ne ayak?” diye meraklanıp iki satır düşünme zahmetine katlanmadığını biliyor muydunuz?

Yok canım, heyecanlanmayın hemen, amacımız çok bilmiş Hüdaverdi Hoca havalara girip sizi sorguya çekmek ve arkasından da, yine aynı eda ile ayıbınızı yüzünüze vurmak filan değil. Bizimki sadece ikide bir içişlerimize karışarak milliyet ve hamiyetperver memleket eşrafını çileden çıkaran kökü dışarıdaki birtakım uzantıların, mutfağımıza kadar girdiğine, girmekle kalmayıp yemeklerimize, de bumunu soktuğuna dikkat çekmek...

“Mahiyyeti malûm olan eşhâsı erazil” meselesi yani...

Sana Ne Kardeşim Bizim McDonald’s’ımızdan...

Değil mi yani? Elin arnavutkaldırımını beğenmeyen Amerikalısı, başka işi gücü yokmuş gibi, bizim McDonalds’s sevdasına düşmemiz karşısında endişeleniyor durup dururken. Ona ne oluyorsa artık. Bakar mısınız şu satırlara lütfen:

“Türkler, ‘İstanbul’da yok yok,’ derler. Ama McDonald’s modern İstanbul’un ticaret merkezi Taksim Meydanı’nın nere-

deyse göbeğinde ilk yerli şubasını açtığında, seri üretim hamburgerlerin, Türkiye’de tadıp sevdiğim ne varsa, hepsini yavaş yavaş yoklar arasına katacağının habercisi olduğuna emindim. İyimser olamayışım yirmi yıldır Türklerle bir arada bulunmamdandır ileri geliyordu. Asya ile Akdeniz karma mirasının sahibi olmakla müthiş övünüyor ve aynı zamanda Avrupa Birliği ile iktisadi bütünleşmeye çabalarken kültürlerini koruma konusunda ikircikli duygular taşıyorlardı (...) Manavların sattığı ürünü içine koymak için gazeteden kese kâğıdı yaptığı bir ülkeye sanayi türü paketlemenin girişini ve ardından plastik su şişelerinin Akdeniz kumsallarını çöplüğe çevirişini yaşamıştım. Bu nedenle, karamsarlığım yalnızca Amerikan ayak üstü yemeğinin lezzetini bilmemden değil, New York kaldırımlarında atılmış, köpükten yapılma hamburger kutularının savrulduğunu görmüş olmamdandı. McDonald’sın İstanbul şubasından da olumlu etkiler beklemem için bir ödün daha verdiğini görmeye dayanabilmek için kendimi hazırlıyordum.”

Evet, bu satırların yazarı Holly Chase adlı bir Amerikalı. “Fast food” kültürüne teslim olacağımızı görmek, nedense bizden fazla endişelendiriyor kendisini. Üstelik endişesinin kaynağı, sadece geleneksel Türk mutfağının istikbaline de yönelik değil. Çevrenin kirleneceğinden, doğal dengenin bozulacağından söz ediyor bir taraftan da. Laf aramızda, söylediklerinin her biri gerçekleşti gerçekleşmesine ama bundan elin Holly Chase’ine ne, öyle değil mi?

Gündüzün Düşü, Bozanın Kışı

Şaka bir yana, memleketin mücavir alanlarında dolaşmak dışında, gözünün önünde olup bitenlere kafa yormak gibi tuhaf alışkanlıklar edinmemiş bir milletin mensupları olarak, Ameri-

kalı Holly Chase'in yazdıkları dokunuyor insana gerçekten de. Çünkü Chase, bizim aldırmadığımız, hatta yitirmekten neredeyse Mecusi bir zevk duyduğumuz küçük ama önemli ayrıntıların kaybolup gitmesine yeriniyor adamakıllı. En azından, yemek kültüründeki değişimlerin doğrudan doğruya zihniyet dünyasına tekabül ettiğini bildiği için önemsiyor bunları. Chase'in önemsedikleri arasında, belki çoğumuzun adını bilmekle birlikte, tadını çoktan unuttuğu boza, sahlep, kokoreç, turşu, mantı gibi "ulusal" değerlerimiz de mevcut:

"Kışın Bağdat Caddesi'nde bozacı yerini göbeği şişkin, pirinçten bir ibrik içinde satılan sahlepe bırakır. Sahlep az bulunan orkide çiçeğinin (*Orchis masculis*) toz haline getirilmiş pahalı kökü katılarak koyulaştırılmış süttten yapılma bir içecektir. Çiçek Doğu Anadolu'da kendiliğinden yetişir. 1980'lerde, Türkiye'nin herhangi bir yerinde, büyük harflerle, elle yazılmış 'kahvaltı verilir' yazısıyla kahvaltı (çay, ekmek, peynir, bal ve zeytin) verdiğini duyuran dükkân, eğer sahlep de veriyorsa tadından yenmezdi. Bugün sahlep İstanbul'un her yerinde bulunuyor. 40 peni karşılığı içilen üzeri tarçınlı bir bardak sahlep, bir fincan Türk kahvesi, bir bardak çay ya da Coca Cola'dan daha pahalı. Diğer içeceklerden daha besleyici ve doyurucu olduğu düşünülürse, görece pahalı bir içecek, ama ucuz bir yemek (çorba) sayılabilir. Yemek sınıfına katılırsa, şık ve zayıf genç bayanların kahvaltısı ya da öğleden sonra çıkılan alışverişte yorgunluk giderme içkisi yerine geçer."

Holly Chase'in boza, turşu, kokoreç ve mantı ile ilgili olarak yazdıkları da; memleketin "gurme" tabakasına mensup olduklarını söyleyip kargadan başka güvercin, Fransız mutfağından başka peçete tanımayanları hasretle anmamızı gerektiren nitelikler taşıyor.

Baklavanın Kökenine Doğru Bir Yolculuk

İnanmayacaksınız belki ama her satırı arkeolojik, antropolojik, ontolojik ve sosyolojik tespitler ihtiva eden “Ortadoğu Mutfak Kültürleri” adlı kitapta, İstanbul’un McDonald’s’a yenik düşme endişelerini dile getiren Holly Chase gibi, baklavanın kökenlerini Orta Asya’da araştıran Charles Perry de bir Amerikalı. Baklavanın kökenleri araştırmasında karşısına çıkan kaynaklara itimat eden Perry, ilginç bir Batılı perspektifi tespit etmekten de geri kalmıyor:

“Oysa Avrupalılar, Türkler’in böylesine gösterişli, incelikli bir mutfak ürününün yaratılmasıyla bir ilgisinin olduğu düşüncesine zaman zaman karşı çıkarlar: Onlara göre, 11. yüzyılda Anadolu’da yayılmaya başlayan, Türkçe’nin çeşitli lehçelerini konuşan bu Orta Asyalı göçebelerin baklavayla bir ilgisi olmamalı. Filo’yu yaratanların Doğu Akdeniz’in yerlisi eski halklar olduğunu düşünmek eğilimindedir.” Hemen önce, “Avrupalıdır, önyargılıdır yapar” gibisinden çifte standart sıradağalarının gerisinde güneşli günler arama telaşına kapılmayın. Unutmayın ki, bu sözleri aktaran da Avrupalı değilse bile, Amerikalı. Son zamanlarda hayli medyatikleşen bir ifadeyle, babamızın oğlu filan değil. Ama bakın neleri araştırıp ortaya çıkartmış hiç üstüne vazife değilken üstelik.

“Yupa, yoka ve yufka sözcüklerinin atası olan eski Türkçe sözcük yubka ‘ince, kırılgan’ anlamına geliyordu ve özellikle ince, yassı ekmeği tanımlıyordu. Hâlâ çoğunlukla aynı anlamı taşıyor. Öte yandan çok katlı ekmek kavramının yüzyıllar önceye dayandığının kanıtı var. Kaşgarlı Mahmud’un 11. yüzyılda Türk lehçelerini bir araya toplayan *Kitab-ı Divan-ı Lughat’ı Türk* adlı Türkçe sözlüğünde iki ayrı biçimde (yuvga ve yupka olarak) geçiyor; anlamı ‘ince ekmek’. Mahmud bir de katma yuvga

deyimini almış sözlüğüne; Arapça karşılığına hubz-ı mukatta demiş; ‘katlanmış’ (ya da belki ‘kırıışık’ ya da ‘kıvrımlı’) ekmek anlamına geliyor. Katma ve katlama sözcüklerinin kökü, kat; böylece katma yuvga’nın bir biçimde katlardan oluştuğı kesin (...) Yine de; Orta Asya bozkırlarında çalı çırpı ateşı üstüne oturulmuş sac üzerinde pişen katlamalı ya da kıvrımlı ekmekten yola çıkıp ortası bir kat öğütölmüş fındık fıstık dolgulu, her biri kâğıt inceliğinde açılmış 100 kat yufkayla fırında piştikten sonra şerbetini içmiş bir tepsi baklavaya gelene değin arada çok yol var. Bu iki uç arasındaki ‘eksik halka’yı bulabilirsek, baklavanın Türk kökenli olduğı savını güçlendirebiliriz.”

Kitapta yer alan 17 makalenin tamamının Türk mutfağına hasredildiğini sanıyorsanız yanılıyorsunuz elbette. Adı üzerinde, söz konusu bölge “Ortadoğı” ve birbirinden çarpıcı, birbirinden ilgi çekici makalelerin başlıkları bile heyecanlanmak için yetip de artacak gibi görünüyor. Size düşen, biraz zahmete katlanıp seçeceğiniz iki veya üç makalenin ardına takılmak. Pişman olacağınızı hiç mi hiç sanmıyoruz.

Bizden söylemesi...

(*Ortadoğı Mutfak Kùltürleri*, Editörler: Sami Zubaida-Richard Tapper, Çeviri: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları)

AÇIK YAPIT

Mütercimim bir çevrimen olarak anlamı

Yıllar önce Enis Batur, "Bu ülkede Montaigne çevrilmiştir diyenin alnını karışlarım" diye konuştuğunda, çeviri esnafta da, mütercim taifesi de sesini soluğunu çıkartmamıştı. Aradan geçen yıllarda, telif eserlerde giderek derinleşen bir kısırlık göze çarparken, memleket irfanını besleyen tercümeler doldurmaya başladı kitapçıları. Lakin, başta Enis Batur ve Hilmi Yavuz olmak üzere çeviri kontrol mühendisleri de unlarını eleyip, eleklerini duvarlara asmışlardı nicedir. Bu itibarla, kimin neyi nasıl çevirdiğine dikkat eden olmadı pek fazla. Harcananlar, harcan-dıklarıyla kaldılar sizin anlayacağınız. Ancak, Umberto Eco'nun Açık Yapıt'ına reva görülenler, insanın aklına ziyan verecek nitelikler taşıyor. Öylesine tuhaf bir metinle karşı karşıyayız yani. İşin ilginç yanı, sadece tuhaf bir metinle değil, tuhaf bir okur-yazar camiası ile de karşı karşıyayız. İnanmazsanız, çevirin Açık Yapıt'ın adı kadar açık olmayan sayfalarını ve hemen arkasından, ne anladığınızı bize de anlatın lütfen...

Geçtiğimiz hafta, *Yeni Binyıl* gazetesinin kitap ekinde yer alan ve Celâl Üster tarafından yazıldığı bilinen imzasız bir yazıda şöyle deniliyordu:

“Yazar, düşünür ve göstergebilim alanının öncülerinden Umberto Eco’nun *Açık Yapıt*’ı ilk kez eksiksiz çevirisiyle Türk okurunun karşısında.”

Bu hayli iyi niyetli tanıtma yazısından da anlaşılacağı gibi, “Eco’nun *Açık Yapıt*’ı ilk kez eksiksiz çevirisiyle Türk okurunun karşısında.”

Doğru, Türk okurunun karşısında olan bir şey var. Üstelik kapağın üzerinde de “Açık Yapıt” ve “Eco” isimleri bulunuyor. Ama gerçekten eksiksiz bir çeviri mi bu?

Bunu anlamak için önce şu “cümleler”e bir göz atalım:

“Özel bir deneyden geçen problemleri daha kesin ve daha somut olarak ele almak için, entelektüel bir öz yaşam içerisinde ortaya koyabilmek için, onların ideolojik kapsamlarının bilincinde olarak nasıl doğrudan amaçlanmış yazınsal biçimlere dönüşebileceklerini göstermek için, Joyce’un poetikasının incelenmesi-ne, Ortaçağ’da San Thomas’in çalışmalarıyla başlattığı, kabul edilsin veya edilmesin, bugün yaşadığımız dünyanın görüntüsüne ulaşabildiği sanatsal ve kültürel biçimlenmenin evriminde çok katkısı olan gelişmelere çok safya ayrılmıştır.”

*

“... İkircikli ve olası belirlemelerde dolup taşan bir dünyanın görüntüsünü öneren soyut yapıların yanı sıra anlatıdan sinema dünyasına kadar, somut insan ve onun dolambaçsız dünyası hakkında bize bir şeyler söyleyen geleneksel donanım yapısında yapıtlar bulunduğu göre, bu, günümüz sanatının karmaşık ve olanaklar yönünden zengin olduğu anlamına gelmektedir; bizim incelediğimiz olaylar onların önemini özellikle tüketmemekte, ama en kışkırtıcı yanını oluşturmaktadırlar.”

*

“Olduğumuz ve dünyanın tanımlarını çözdüğümüz belirsizliğe egemen olmaya çalışmak ve kabul etmek, yabancısı olduğu ve o diyalektiğin kendisinin bağlı olduğu bir düzene bu belirsizliği mahkûm etmek anlamına gelmez. Konu belirsizliğin bir gerekçe bulduğu ve artılı bir değer kazandığı bağlantı modelleri bulma ve onlarla çalışmadan ibarettir.”

Eco’yu Kurtarma Kampanyası

Alıntıları uzatarak canınızı da, canımızı da daha fazla sıkmanın anlamı yok. Çünkü, giderek kitabın tamamını alıntılama gerekebilir. Üstelik bunlar yeni Türkçe öğrenmeye başlayan bir Fransız’ın kalem alıştırmaları filan da değil. Bu satırlar, *Yeni Binyıl* yazarının “eksiksiz bir çeviriyle” Türkçe’ye kazandırıldığını söylediği kitaptan alındı. İtalyanca bildiği anlaşılan çevirmen, Türkçe bilgisinden ve üstüne üstlük editör denetiminden mahrum kalınca, ortaya böylesine ucube metinler çıkıyor, çıkabiliyor. Çok değil, birkaç ay önce “en iyi çeviri” ödülünün Can Yayınları’na verildiğini düşünülecek olursa, meselenin vahameti bambaşka bir boyut kazanabilir rahatlıkla. Tam da burada yıllar öncesine gitmekte küçük bir yarar var. Dikkatli okur, yıllar önce “Roland Barthes’ı Tahsin Yücel’in elinden kurtarma” kampanyası düzenlemeye teşebbüs edildiğini hatırlayacaktır. Öyle anlaşıyor ki, benzer bir kampanyayı da vakit yitirmeden Eco Amca için düzenlemek gerekecek. Muhtemelen, Tahsin Yücel bile yürekten destek olacaktır böyle bir kampanyaya...

Şimdi artık böyle “sufli” işlerle pek fazla ilgilenmiyor ama vaktiyle Hilmi Yavuz, memleketin çeviri esnafının yolda görünce kaldırım değiştireceği türden yazılar kaleme alır ve çevirilerde yapılan vahim yanlışları eliyle koymuş gibi bulup ortaya çıkartırdı. Bunun için de pek çok kişi kızardı kendisine doğal ola-

rak. Kızanların önemli bir kısmının, çevirmen veya çevirmen adayı olması, doğrusu bu ya, başlangıçta fazla dikkat çekmemişti. Sonradan anlaşıldı ki, kimse dalgasına taş atılsın, kurulu düzeni bozulsun, zihinsel konforu zedelensin istemiyor. Yoksa, üstelik Hilmi Yavuz'un da editörleri arasında yer aldığı bir yayınevinden böyle bir kitap çıkabilir ve Umberto Eco böylesine ulu orta harcanabilir miydi?

Peki bu özensizliğin, tabiri bağışlayın, bu densizliğin sebebi ne? Umberto Eco'nun romanları bile demir leblebi gibiyken, denemelerinin, üstüne üstlük, en az kendisi kadar ünlü olan *Açık Yapı*'ın böyle yağmalanmasının sebebi ne olabilir? Hem böyle davranmak, Ahmet Cemal'dan Serdar Rifat'a, Ülker İnce'den İsmail Yerguz'a, Tuncay Birkan'dan Nedim Çatlı'ya işlerini kıllı kırk yarararak yapan bir avuç nitelikli eleştirmene haksızlık olmuyor mu?

İşin ilginç yanı, çevirmen de zaman zaman farkına varıyor durumu hayli abarttığının. Yoksa, koca kitaptaki nadir anlaşılır cümlelerden birkaçı ile hemen arkasındaki felaket satırlar aynı paragrafta yer alabilir miydi?

“Estetik değeri, biçimlerin içsel düzenleme ilkelerine göre ortaya çıkan bu nedenlerden ötürü de ‘özerk’ tir. Yapıların tanımları ve onların olası iletişim kurucu etkileri bu değerlerin gerçekleşme koşullarını belirler. Ancak eğer estetik bu noktada tutulursa daha geniş bir tartışma konusu açık kalmış olur: Belirlenmesi gereken, kültürün genel çerçevesi içerisinde ve belirli bir tarihsel koşulda, estetik değerlerin önceliklerinin mi olduğu, yoksa da ha acil eylem ve uğraş talepleri karşısında bir kenara mı itileceğidir. Estetik değerlerin kuşkuyla karşılanmadığı ya da böylesine hiçlenmediği durum ve zamanları olmuştur ancak bizzat estetik değerlerin ve iknaların, tarihi durum ve zamanın onları en aciller olarak tanımlamadığı için reddedildiği olmuştur.”

Peki Anlatılan Kimin Hikâyesi

Anlaşılabilirdiği kadarıyla, Eco'nun bu denemeleri yazmakta-ki amacı ya da kendi ifadesiyle hedefi şu: "... Bu denemelerin hedefi, yapıtların yapısı aracılığıyla bir dünya biçimi önerisini en şeffaf biçimde yansıtan, özellikle de şiir, yeni müzik, informal resim olgusundaki yansımalarıdır. Bazı kişiler böylelikle bu sanatsal tekniklerinin ve bu biçimsel yapıların, bugünün insanının en somut gereksinimleri içinde en kolay doyurulabilecek olanlardan biri olarak görecekle ve bugünün çatışmalarına ve problemlerine doğrudan ilişkileri olan soyut ilişki olanaklarını kullanabileceğini anlayacaklardır."

Edebiyat, müzik, mimari gibi sanat dalları bir yana, Eco'nun "açıklık" kavramını, günümüzün de en ele avuca sığmaz oyuncağı olan televizyona uygulayarak elde ettiği sonuçlar son derece ilginç. "Televizyon deneyimi daha ilk başlardan itibaren, birilerini televizyon estetiği konusunda düşüncesizce konuşmaya iterek, bu gibi durumlarda olduğu gibi, bir dizi kuramsal tartışmanın başlamasına neden olmuştur" diyen Eco; hemen arkasından "estetik" in tanımını veriyor: "İtalyan felsefe terminolojisininde estetikten söz edildiğinde genel olarak sanat olayı, onu yaratan insanın eylemi ve yaratılan nesnenin genelleştirilebilir özellikleri ile ilgili kuramsal bir inceleme kastedilmektedir."

Bunların televizyonla ne ilgisi var diye düşünebilirsiniz doğal olarak. Eco, buradan "sinema ve televizyon estetiği" kavramına geçiyor. Çekim, montaj, yayın, resim seçimi gibi teknik detaylar arasında ustaca gezinen Eco; televizyon estetiğinin, televizyon ideolojisinden bağımsız düşünülemeyeceğini net bir biçimde ortaya koyan örnekler sıralıyor: "Canlı yayın hiçbir zaman gelişmekte olan olayın, kimi durumlarda son derece küçültülmüş bir biçimi olsa bile, kurgusal yinelemesi değil her zaman

onun yorumudur (...) Televizyon kameralarının duruşları teknik olanaklar tarafından koşullandırılmış olmakla birlikte, daha bu başlangıç aşamasında belli bir ‘seçim’e izin vermektedirler.”

Zen Modasına Aykırı Bakışlar

Kitapta, zihniyetlerin ve felsefi akımların modalaşıp eskitilmesi bağlamında ele alınan “Zen ve Batı” örneği, Türkçesi biraz daha anlaşılabilir olsa, ülkede yaşanan pek çok meseleye ışık tutabilirdi kolaylıkla. Ne var ki, Türkçe sorunu, her türden zihinsel teşebbüsün önünde Çin Seddi gibi sapasağlam duruyor. Buna rağmen, perspektif o kadar sağlam ki, seddin arkasından bile fark edilebiliyor pırıltıları:

“Son yıllarda Amerika’da başımızın etrafında dönüp dolaşan ve iğneleyen ufak bir Japonca sözcük, rastlantısal ya da doğru göndermelerle, birbirinden son derece farklı mekânlarda, bayanların sohbetlerine, akademik toplantılarda, kokteyl partilerde, ilgili ilgisiz birçok yerde kendisini duyurmaya başladı. Bu uyarıcı sözlük (siz ‘sözcük’ olarak okuyun lütfen S.K.) ‘Zen’ sözcüğüdür.”

Eco, bu tespitin arkasından Amerika’ya dalga dalga yayılan Zen Budizm’in zamanlamasına dikkat çekiyor ve şunları söylüyor:

“... Zen’in Batı ülkelerindeki şansının nedenini sormak ve incelemek gerekir: Niçin Zen ve de niçin şimdi? Kimi olaylar rastlantısal olarak ortaya çıkmazlar. Batı dünyasının Zen’i keşfetmesindeki yaklaşım bir içtenlik, alçakgönüllülük arayışı, daha da çok düşünce ve sistemler arasındaki değiştokuşlardaki yüzeysellik olabilir: Bununla birlikte böyle bir olayın gelişmesi ruhsal ve kültürel konjonktürün bu buluşmaya uygun ortamı hazırladığı içindir.”

Size de öyle gelmiyor mu, zihniyet dünyası moda fikirlerle mücehhez bir memleketin mensupları olarak bu sözlerden anlayacağımız bir şeyler olamaz mı? Vaktiyle Zen durağında da birkaç akşam beklediğimizi hatırlayan var mı oralarda bir yerde?

(*Açık Yapıt*, Umberto Eco, Çeviren: Nilüfer Uğur Dalay, Can Yayınları)

SOSYALİZM VE İNSAN RUHU

Kitlelerin dayanılmaz hafifliği

Edebi ve siyasi dertleri ve dikkatleri olan dergileri çıkartma hayallerimiz zaman içerisinde Paşabahçe fincanları gibi kayıp gitti avuçlarımızın arasından. Arkasından küçük ve nitelikli kitaplar basan ama inadına iddialı bir yayınevi düşleri süslemeye başladı bol sigara dumanlı gecelerimizi. Oscar Wilde'ın Sosyalizm ve İnsan Ruhu isimli kitabıyla yayın hayatına merhaba diyen Roll Kitabevi, böyle direnişin hem ürünü, hem de öyküsü.

Eskiden, eski dediysek de o kadar eski değil canım, on on beş yıl öncesine kadar hep bir dergi çıkartma düşleri süslerdi bol si-gara dumanlı delikanlı gecelerimizi. Duruşu, hal ve gidişi, tırna-ğı dişi özenle hazırlanmış siyasi ve edebi endişeleri olan bir der-giydi hayal edilen. O dergide düşüncelerimizi özgürce yazacak, bize prim vermeyenlere biz de prim vermeyecek, edebiyat ve si-yaset çetelerine dünyayı dar edemesek bile, zindan edecektik aklımız sıra.

Zaman zaman muhayyel olmaktan çıkıp ete kemiğe de bü-rünmüştü bu tür projelerin bir kısmı. İlk sayıyı koltuğumuzun altına kıştırıp kentin ucuz meyhanelerine yollanmış daha ilk ak-şamdan ve delikanlı düşlerimizi yansıtan “eser”imize bakıp gu-rurlanmıştık adamakılı.

Ne var ki, en kabadayısının iki, bilemediniz üç sayılık ömrü oldu. Her kapanan dergiyle birlikte umutlarımızın bir kısmı da-ha gömülüp gitti matbaaların, mücellithanelerin loşluğuna. Ka-lan borçlar az süründürmedi bir kısmımızı üstelik. Aramızdan bazıları yenilgiyi kabullenip “viran olası hânede evlâd ü iyâl” var diyerek önce kahve köşelerinden, sonra da sahneden çekildi içimizi burkan bir yürek yangınıyla. Kalanlar ise yeni projeleri omuzlamak için dağıldı kentin meydanlarına.

Olmadı ve zamanla dergi projeleri, yerlerini yayınevi proje-lerine bırakmaya başladı. Büyük sermayenin at koşturduğu pi-yasada, küçük ama nitelikli kitaplar basan bir yayınevi hayal ediliyordu artık.

Roll dergisi etrafında kümelenen bir grup idealist insanın ça-balısıyla kitapseverlere “merhaba” diyen Roll Kitabevi, işte böyle bir tasavvurun ürünü.

Seçilen kitaplar da hayal ile hakikat arasında gezinen bu ta-savvuru ortaya koyuyor zaten. Sözcelişi, Fatih Özgüven tercü-mesiyle sunulan Oscar Wilde’ın *Sosyalizm ve İnsan Ruhu* kita-

b1. Murat Belge'nin de hayli kapsamlı bir önsöz yazdığı kitap, bir hayli yankı uyandıracak gibi görünüyor.

Kitapta yer alan “Başlama vuruşu” başlıklı takdim yazısı yayınevinin amacını, yayınevi projesinin nerelerden çıkıp geldiğini özetlerken derli toplu bir biçimde; Murat Belge çoklarının bilmediği bir Oscar Wilde portresi çiziyor:

“Oscar Wilde adıyla ‘sosyalist’ kavramının yanyana gelmesi, hele Türkiye gibi bir ülkede, insanları şaşırtabilir. Wilde denince Dorian Gray akla gelecektir; oyunları, masalsı öyküleri akla gelecektir, ama sosyalizm üstüne ne düşündüğünü bilen fazla kişi çıkmayacaktır. Kendini sosyalist görenlerin bu yazıda söylenenleri ciddiye alarak düşünmesi gerekir. Çünkü Wilde gelişkin bir bireysellik çerçevesinde bakıyor sosyalizme. Dolayısıyla söyledikleri, bir hayli yakın Marx’ın sosyalizm anlayışına. Oscar Wilde kitleler adına bireyselliğe karşı manevi şantaj uygulayacak ‘ahlakçılık’ biçimlerinden hoşlanmıyor. Marx da sosyalizmi bir ‘ahlakçılık’ olarak görmekten hiç hoşlanmamıştı.”

Murat Belge'nin yazısı kadar ilginç olan bir başka şey de, kitabı yayıma hazırlayan Yücel Gökürk ve Merve Erol'un, kitabın “sol” sayfalarına yaptıkları katkı. Bu sayfalarda, Wilde'in diğer sayfada söylediklerini destekleyip ufuk açacak nitelikte görüşlere yer verildiğini görüyoruz. Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Albert Einstein'e, Max Weber'den Umberto Eco'ya uzanan geniş bir yelpazede “yüz fikir birden çiçek açıyor.”

Misal olması açısından bir iki alıntıyla yetiniyoruz şimdilik: “İnsanın eşya üzerinde iktidar kurma isteği ne kadar yoğun olursa, eşyanın onun üzerinde tahakkümü de o kadar ağır olur ve insan da gerçek bireysellik özelliklerinden o kadar uzaklaşır, zihni giderek bir biçimsel akıl otomatına dönüşür (...) Herkes kendi başının çaresine bakmaya girişince, bireysellik zedelenmektedir. Sıradan insan siyasete karışmaktan vazgeçtiği zaman, top-

lum orman kanunlarına dönmekte, bu da bireyselliğin son kalıntılarını bile bilip süpürmektedir. Max Horkheimer”

Halk Neden Şairleri Sevmez

Ancak, bize öyle geliyor ki, asıl altı çizilmesi gereken Wilde’in görüşleri olmalı: “İngiltere’de şiir kalitesini sürdürebilmiştir, çünkü halk şiir okumamakta, bu yüzden de şiiri etkilememektedir.

Halk, birey oldukları için şairlere hakaret etmekten hoşlanır, ama bir kere hakaret ettikten sonra da rahat bırakır.

Halkın ilgilendiği sanatlar olan roman ve tiyatroya gelince, halk otoritesinin bu alanda etkisini göstermesi iyice gülünç sonuçlara yol açmıştır. Hiçbir ülkede İngiltere’de olduğu kadar kötü yazılmış kurmaca, roman türünde bunca can sıkıcı, alelade eser, bu kadar aptalca, kabasaba piyes üretilmemiştir. Mecburen böyle olacaktır. Popüler standart hiçbir sanatçının baş edemeyeceği türdendir.”

Oscar Wilde, Türkiye’de daha yakından tanıdığımız “halk”a ilişkin gözlemlerini bir adım daha ileri çıkartıyor birkaç sayfa sonra: “Üç çeşit despot vardır: Beden üzerinde zorbalık kuran despot. Ruh üzerinde zorbalık kuran despot. Beden ve ruh üzerinde zorbalık kuran despot. Birincisine Prens denir. İkincisine Papa denir. Üçüncüsüne Halk denir.”

Ve kitabın adını bir kez daha hatırlatmak gerekiyor şimdi:

Sosyalizm ve İnsan Ruhu.

Şimdi anladınız mı önemini?

Efendim?

(*Sosyalizm ve İnsan Ruhu*, Oscar Wilde, Çeviren: Fatih Özgüven, Roll Yayınları)

THESPIS

Bir metafor olarak yağmur duası

Pek çok özelliğinin yanı sıra mitolojiye olan düşkünlüğüyle de tanınan Behçet Necatigil, beyhude yere “Yani ne mi diyorum çok kurak tarla / Çünkü asıl şiiirler bekler bazı yaşları” gibi iki güzelim mısra armağan etmemiş bize. “Şimdi bu da nereden çıktı?” gibisinden tuhaf bir soru geliyorsa aklınıza, bir zahmet, önce aşağıdaki yazıyı, sonra da Theodor H. Gaster’in Thespis kitabını okuyun...

Yılbaşını, nevruzu ve hıdrellezi geride bıraktık.

Belirli bir sırayla havaya, suya ve toprağa düşen cemrelerin ardından ilkbahar geldi. Kurban ve ramazan tartışmaları ise çoktan geride kaldı. Önümüzde bağbozumu şenlikleri var.

Bütün bu ve benzeri kavramlarla ifade edilen şenlikler, düğünler, fener alayları, bayramlar ve eğlenceler, sadece içinde yaşadığımız bölgeye özgü değil üstelik. Farklı farklı isimler taşısa da, değişik nitelikler gösterse de insanlık tarihinin bulunduğu ortak paydalar gizli bu kavramların arkasında.

Küçük bir dikkatle, yılbaşının, nevruzun, hıdrellezin, cemrelerin, bağbozumunun mevsim dönümleriyle ilgili olduğunu hemen fark edebilirsiniz. Kurban ve ramazan da öyle değil mi?

İnsan hayatına paralel kurgularıyla mevsim dönümleri, bütün kültürler için özel bir öneme sahip. Sebebini, Theodor H. Gaster şöyle açıklıyor:

“Çok eski zamanlardan beri, yılları ve mevsimleri kamusal törenlerle karşılamak bütün dünyada bir gelenek olmuştur. Bununla birlikte bu törenler ne keyfi ve gelişigüzel şeyler, ne de vakit geçirmek için yapılan eğlencelerdir. Tersine, her yerde birbirine az ya da çok uyan bir örnek kalıbı izler ve kesinlikle işlevsel amaca hizmet eder. İlkel bir düzeyde, toplumun dönemsel olarak kendi canlılığını tazeleme ve bu yolla sürekliliğini sağlama yolunu temsil eder.”

Yatay Bir Kavrayış

Daha sonra eski topluluklarda sergilenen mantığa dikkat çeken Gaster, hayatın, modern zamanlarda yapılageldiği gibi beşikten mezara uzanan bir süreç olarak kavranmadığını belirterek, mevsim dönümlerinin bu nedenle büyük önem taşıdığını vurguluyor.

Dikey değil, yatay bir kavrayış söz konusu yani.

Aslında bugün de biraz öyle değil mi? En azından bireysel düzeyde.

Sonbahar hüznülendirir bizi, düşen yapraklarla birlikte doğanın kendi içine kapanması bireyin görünmeyen pencerelerini de kapatır bir bir. Günlerin kısalmasıyla bir kasvet basar içimize.

Yahya Kemal'in sonbahar ve insan ilişkisini anlatan mısralarında bir güzel tasavvur ettiği gibi: "Günler kısaldı Kanlıca'nın ihtiyaçları / Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları..."

Kışla birlikte, cami avlularını dolduran tabutları taşıyanlara eşlik eden, "hayırlısı ile şu kışı çıkartabilse!" temennilerinin artışı da cabası.

Ama ilkbahar öyle mi ya? Tabiatla birlikte insan ruhu da çiçeklenir, filizlenip serpilir. İçimiz içimize sığmaz, her fırsatı değerlendiririz âşık olmak için:

"Kızlar artık baharı özledik diyorlar

Ki içlerinde baharın da özledikleri var..."

Süregelen Mitler

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, çeşitli topluluklar bu dönüşümleri sergilemek için muhtelif ritüeller, mitler oluşturmuş. Umutların, korkuların, söz vermelerin, sezgilerin, ölümlerin ve ölüme karşı mücadelelerin birbirini kovaladığı ritüeller ve mitler. Bunlar da sırasıyla, çile, arınma, canlanma ve kutlama ayinlerinden meydana geliyor.

İçinde yaşadığımız zamanlarda bizi belirleyen hemen her şeyin kökeninde bu ayinlerin, bu ayinlerin dönüşüm geçirmesiyle oluşmuş riütel ve mitlerin yattığını yine de bizden duymuş olmayın siz.

Ve vakit varken, Theodor H. Gaster'in, *Thespis / Eski Yakın-*

doğu'da Ritüel, Mit ve Drama kitabında, burnumuzun ucundaki yazılı metinleri ve gelenekleri nasıl yeniden okuyup farklı bir biçimde değerlendirdiğini kendiniz görün.

Şaşıracaksınız da ondan sonra şaşırın!

Çünkü, Gaster diyor ki:

“Mitoloji, yazının ya da sanatın bir dalı değil, dinsel-toplumsal davranışın bir işlevidir; yazın ya da sanat, onun taşıyıcısından ya da aracından başka bir şey değildir.”

Şimdi gönül rahatlığıyla yağmur duasına çıkabilirsiniz artık...

(*Theodor H. Gaster, Thespis, Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çeviren: Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yayınları)

TÜNEL

Güzel sanatlardan biri olarak cinayet

“Eleştirmenlerin insanlara yaptıkları kötülöklere dairdir” diye bir başlık atsak Fethi Naci ve Semih Gümüş’e ayıp olacak; sinemadan resme, edebiyattan müziğe bilir bilmez ahkâm kesenlere, hazır böyle güzel bir fırsat çıkmışken iki satır laf dokundurmadan geçsek bize yazık olacak. İyisi mi, şu güzelim romanı bu türden ulvi veya iğrenç emellerimize alet etmeyelim de, siz arayıp bulun usta ressam Juan Pablo Castel’in, resimlerini en iyi anlayan’ durgun su güzelliğindeki Maria Iribarne’yi neden öldürdüğünü...

İnsan, yaptığı tabloyu yeryüzünde en iyi anlayan kişiyi, üstelik ortada öyle somut bir neden yokken, yani durup dururken ve üstelik o kişi, en sevdiği kadinken niye öldürür?

Cevabı gayet basit: Eleştirmenler yüzünden!

“... Eğer ben büyük bir cerrahsam ve karşımdaki beyefendi eline bistürü bile almamışsa ve hatta doktor bile değilse ve hayatta bir kedinin ayağından kıymık bile çıkartmamışsa benim ameliyatım hakkında konuşmak, hatalarımı eleştirmek ona düşer mi? Aynı şey resimde de geçerli. Tek fark, insanlar bu iki durumun birbirinin aynı olduğunu ayırt edemiyorlar ve cerrahı eleştiren cahile gülerken ressamı eleştiren şarlatanı büyük bir saygıyla dinliyorlar. Ortalama yetenekte, eline fırça alıp bir şeyler çiziktirmiş olan bir eleştirmen saygıyla dinlenebilir ama, hayır, bu bile saçma; nasıl olur da ortalama bir ressam iyi bir ressama öğüt verebilir?”

İssızlığın Kıyısında

Ressamın, üstelik iyi bir ressam olan Juan Pablo Castel'in, o durgun su güzelliğindeki Maria Iribarne'yi öldürmesinin iki sebebi varsa, kuşkusuz ilki bu cümlelerde gizli. Eskilerin deyimiyle kifayetsiz muhteris, yenilerin ifadesiyle yeteneksiz ve gereksiz eleştirmenlerdir filmin birdenbire kopmasının sebebi: “1946 İlkbaharı Salonu'nda adı ‘Annelik’ olan bir tablom sergileniyordu. Daha önce sergilenen bir sürü tabloya benzeyen ve eleştirmenlerin tahammül edilemez üsluplarıyla, sağlam, iyi inşa edilmiş olduğunu söyledikleri türden bir tablo. Bu şarlatanlar benim çalışmalarım da her zaman ‘entelektüel derinliği olan bir şey’ bulmayı başarıyorlar; bense yalnızca yukarıda, solda açık duran bir pencerecikten küçük ve bulanık bir manzara görüyorum: İssız bir kumsal ve denize bakan bir kadın.”

İşte bu tablodaki o küçük pencereyi, o durgun su güzelliğindeki Maria Iribarne dışında fark eden olmamıştır. Üstelik Maria fark etmekle kalmamış, uzunca bir süre tablonun önünde durarak incelemiş ve ressamımız kendisiyle konuşup konuşmamak konusunda tereddütler geçirirken, arkasında bir durgun su güzelliği bırakarak karıştırmıştır serginin kalabalığına.

Zaten asıl hikâye de bundan sonra başlayacaktır.

Juan Pablo, Buenos Aires sokaklarını adımlar günlerce Maria'ya rastlamak umuduyla.

Aylar sonra da rastlar. Fakat bütün bu türden beklentilerde olduğu gibi, rastladığı zaman birbirine dolanır eli ayağı. Tek ortak noktaları, tablodaki o esrarengiz penceredir sadece. Pablo da bunu söyler: “Aylardır sizi düşünüyorum, sokakta görür görmez izlemeye başladım. Size sormam gereken bir şey var, pencereyle ilgili, anladınız mı?”

Ben Ne Kastederim Sen Ne Anlarsın...

Doğal olarak hiçbir şey anlamamıştır durgun su güzelliğine şaşkınlığını da ekleyen Maria. Böyle bir ihtimal için hiçbir zihinsel hazırlığı olmayan Juan Pablo, panik içinde oradan kaçarken, kız arkasından koşar ve belki de ölümüne yol açacak cümleyi sarf eder: “Tablodaki pencereden söz ettiğinizi birden hatırlayamadım.” Ve hemen arkasından, Maria'nın da sürekli onu düşündüğü anlaşılır.

Aslında, asıl hikâyenin önemli bir bölümünün burada nokatlanması gerekmektedir.

Ne var ki öyle olmaz. Allende isimli kör bir adamla evli olduğu anlaşılan Maria'nın geçmişine duyduğu kıskançlık, sadece Juan Pablo'yu değil, okuyucuyu da çileden çıkartır: “Allahım insan doğasında Brahms'ın soneleriyle bir lağım arasında gizli

ve kasvetli geçitler olması ne kadar üz! ”

Bu aşamadan sonra “Tnel”den çıkış yoktur doğrusunu söylemek gerekirse. Buna rağmen, umutsuz bir arayış ve kör inat vardır hatta: “Benim resmimi anlayan bir tek kişi vardı. Şimdi kalabalıklar tüm bu resimleri kendi aptal bakış açılarından yorumlayacaklar. Ve bu cehennemini duvarları, böylece, her geçen gün daha sıkı kapanacak üzerime.”

Tnel, Julian Barnes’ın Türkçe’de de çok sevilen *Before She Met Me* adlı kitabıyla ne büyük benzerlikler taşıyor, öyle değil mi?

(*Tnel*, Ernasto Sabato, eviren: Pınar Savaş, Ayrıntı Yayınları)

TANRI'NIN AĞZINDAN EVRENİN HİKÂYESİ

Oh my God! Tanrı aramızda!

Nietzsche, "Tanrı öldü!" dediğinde, sevinenler kadar üzülenler, hatta gözyaşı dökenler olmuştu, "Bizi bırakıp da nerele-re gidiyorsun" çılgınlıklarıyla. Aradan uzun yıllar geçti ve Tanrı dönmeye karar verdi, üstelik gözlerden ve gönüllerden uzak göklerdeki mekânına değil, doğrudan insanların arasına! İtalyan bilim adamı Prof. Franco Ferruci'nin satırlarını, doğrudan bir roman olarak okuduğunuz zaman, yerden yarım metre yüksekte veya alçakta gezinir gibi hissediyorsunuz kendinizi. Felsefi bir ironi olarak ele aldığınızda ise insanlığın mı yoksa Tanrı'nın mı haline üzüleceğinize karar veremiyorsunuz bir türlü...

“Başlangıçta, tam olarak uzay denemeyecek bir şeyin içindeydim. Gözlerimi bir boşlukta açtım ve bulunduğum yerin çıplak olduğunu gördüm: Havanın içindeki hava gibi orada hapsolmuştum. Hiçlikte sarmalanmış olduğumu anladığımda kendi varlığımın bilincine vardım. Bundan daha kasvetli bir şey hayal edemezsiniz. Ne yana baksanız boşluk! Evrenimin başlangıcı işte buydu: kalkıp kendime arkadaş arama dürtüsü (...) Gerçek şu ki dünya, yalnız olduğumu anladığım ve buna bir çare bulmaya çalıştığım zaman başladı.”

Tanrı’nın kendini gölge gibi takip eden tahayyül ve tasavvurunun bir yansıması olan o görkemli ve bir o kadar da içinden çıkılması güç yalnızlığı; doğrusunu söylemek gerekirse, bugün içinde yaşadığımız modern toplumun bizi kısıtma, köşeye sıkıştırma, bütün “tutunma” imkânlarını elimizden alma telaşlarıyla büyük benzerlikler gösteriyor. Ancak, kabul etmek gerekir ki, “modern”liği, toplumbilimcilerin henüz kenarı bile soğumamış kahve fincanlarında kalsa da, günümüz insanıyla kıyaslandığında Tanrı’nın avantajları çok daha fazladır. En azından, canı sıkıldığında birtakım “oyuncaklar” üretebilme gibi bir imkân ve imtiyazı vardır. O da farkındadır zaten bunun:

“Yukarıdaki gökkubbeye bakılırsa, küçüklüğümde fizik ve matematik oyunlarına yatkınlığım hepsinden güçlü olmuş olmalı. Kendi çocuk halimi uzayın içinden heyecanla koştururken hayal ediyorum; elimde şerit metreler, pusulalar, cetveller ve oyuncaklarla, hepsi birbirine karışmış. Yukarıdaki tuhaf kompozisyon bunu hâlâ kanıtıyor. Bir gece dışarıda yürüyüşe çıkın ve gökyüzünün düzenine bakın: Bir çocuğun oyun odasını görürsünüz. Her şeyi ortalıkta bırakmışım, her şey birbirinin içinde.”

Az şey midir bu?

Ne var ki, yalnızlık için üretilmiş oyuncaklar da yetmez Tanrı’nın büyük yalnızlığını gidermeye. O da Tanrı olduğunu unu-

tup intihar etmeye karar verir bir gün, bir kayanın tepesine çıkıp okyanusa fırlatır kendini. Bütün bir denizaltı dünyası da bu sayede şekillenir. Ama çıplaklığından kurtulması mümkün olmamıştır bir türlü. Teorisyenler istedikleri kadar modanın kapitalizmin ürünü olduğunu söylesinler, Tanrı hiç de aynı kanıda değildir: “Yaratılışın ilk anından beri ne giyeceğimi hiçbir zaman bilemedim.”

Belki modayla ilişkisi hayli zayıftır ama en azından başlangıçta, ne istediğini bilmek konusunda hayli kararlıdır “Evrenin Hikâyesi”ni anlatan Tanrı:

“Güröldeyen nehirlerin, okyanus akıntılarının ve kıtaları sıyırıp geçen rüzgârların içinde o kadar zaman geçirdikten sonra, kendi kendine hareket edebilen, birlikte yürüyüşe çıkabileceğim doğru dürüst bir varlığa karşı bir özlem uyandı içimde. Çok muydu istediğim.”

Değildir, çok değildir elbette ama birlikte yürüyüş amacıyla yaratılanlar, bir süre sonra bu yürüyüşten sıkılıp kendi başlarına koşmaya başlarsa ne olacaktır? Koşarken kazara da olsa dönüp geriye baktıklarında, “Bu ihtiyar da peşimde ne arıyor acaba?” diye tuhaf sorular bırakırlarsa ortalığa ne olacaktır?

Tanrı’nın bunların cevabını alması hiç de uzun sürmez. Üstelik, bizzat görevlendirdiği, insanların yoluna ışık tutsun diye emekler harcadığı peygamberleri verecektir en yakıcı cevapları kendisine.

“Tanrı Bir Yalnızlıktır”

Sina Dağı’nda Musa Peygamber’le geçirdiği günler, Tanrı’yı bile çile den çıkartacak kadar gariptir. En garibi de, Musa’nın bir nevi “işvereni” konumunda bulunan Tanrı’nın önerilerine bile yüz vermemesi, yüz vermek şöyle dursun, bir de azarlayıp pay-

lamasıdır: “Musa popüler imgelemi uyandırmış, tuhaf ve gerçekdışı anılarla doldurmuştu. Ciddi bir çaba harcamamı gerektirse de bütün bunlara katlandım, çünkü mesajımı insanlara iletmek için ona ihtiyacım vardı.”

İyi ama Musa, Tanrı’nın bildiği Musa mıdır acaba? Peygamber ünlü kanunlarını yazarken, Tanrı birden “Zengin de yoksul da olmamalı” diye müdahale eder. Bunun üzerine tepesi atan Musa Peygamber, “Bu da ne demek oluyor?” diye bağırır: “Zengin de yoksul da olmamalıymış! Apaçık gerçekleri unutuyorsun. Ne Tanrı ama, başı bulutlarda geziyor, arada bir aklına esince dünyaya dönüp peygamberini eleştiriyor.”

Arkasından Musa’nın Tanrı’yı yalancı peygamberlikle ve zina ile suçlaması ise ortalığı büsbütün karıştırır. Kalabalığın attığı bir taşla kendinden geçen Tanrı, gözlerini açtığında Akdeniz’de bir adada bulur kendini. “Evrenin Hikâyesi,” bir film şeridi gibi geçer gözlerinin önünden: “Kendimi topladım ve geçen süre içinde büyük dinlerin peygamberleri tarafından anlaşılmaz bir şekilde çarpıtılmış olan geçmişimi araştırmaya koyuldum. Bu amaçla filozofları öne çıkmaya teşvik ettim ve evrenimin nasıl geliştiğini anlama görevini verdim onlara.”

“Baba, Beni Niçin Terk Ettin?”

“Ezelden beri nedense karakterimin bir parçası olmuş o dalgınlık yüzünden, yarattıklarımın hepsine yetecek kadar besin sağlama işini ihmal etmişim (...) Anılarını yazan Tanrı değil de estetik dersleri veren bir üniversite hocası olsaydım, güzellik kavramına, yenen ve yenilen tarafından algılandığı biçimde açıklık getirmeye çalışırdım.”

Bu aşamadan sonra Tanrı’nın Yunanistan’da veya Roma’da filozoflarla baş başa olmasında şaşırtıcı hiçbir yan yoktur. As-

lında o da boş durmamış, daha önce bir miktar felsefe üzerinde çalışmış, hatta diyalektiği bile kavramıştır: "... Bu olağanüstü çeşitlilik üzerinde düşünürken, yaşamın ancak zıtların birliğiyle ayakta tutulabileceğini anladım. Bu kavrayışa ulaşmam epey zaman almıştı ve bu benim ilk felsefi düşüncemdi." Kendisini geliştirmek için Parmenides'ten Ksenophanes'e, Heraklitos'a bir sürü dost edinir. Ama bütün bu tür ilişkilerde olduğu gibi, söz konusu dostluk kötü bir alışkanlığı da getirir beraberinde: Tanrı, şaraba başlar. Zaman zaman da Uzakdoğu'ya doğru sefere çıkıp Buda'nın dizlerinin dibinde almaktadır soluğu.

Ne var ki, dünyanın geleceği açısından İsa Peygamber'in konumu çok daha büyük önem kazancaktır birdenbire. Kötü alışkanlıklardan uzak duramayan Tanrı, bir gün Kudüs'te dolaşırken bir kadın görür ve olanlar olur. Sonra da sanki olup bitenin müsebbibi kendisi değilmiş gibi sorar İsa'ya: "Senin bir fahişenin oğlu olduğunu söylüyorlar, doğru mu bu?"

Bir sonraki sahne ise hamiyet sahibi her insanın gözünü yaşırtacak ve gerek Tanrı'ya, gerekse İsa Peygamber'e yönelik umutlar yeşertecek ölçüde dalgınlıklarla ve kısmi dargınlıklarla yüklüdür:

"İsa'nın sesi şaraptan ve kederden boğuklaşmıştı. İki komplotu gibi alçak sesle konuşuyorduk. Kudüs'ün üstünden melekler kadar büyük bulutlar geçiyordu; uzaklardan gelen trompet seslerini duyabiliyordum, bir rüyadaymışım gibi. Şarabın kokusu benim de başımı döndürmüştü. O anda fark ettim ki ben de Mesih'e inanmak istiyordum: ben, ateist Tanrı."

Tam Tanrımız tekrar doğru yola girecek derken... olmaz. O da yollara vurur kendini. Kimi gün şeytanla hesaplaşır, daha doğrusu şeytan onunla hesaplaşır ve durup dururken bir de hayat dersi verir: "Her zaman senin ortağın oldum, beni görmüyormuş gibi yapsan, hatta varlığımı inkâr etsen bile. Ben bu şekilde suçlanıp

eziyet görmesem, aynı muamelenin sana reva görüleceğini bilmiyor musun? Yükümü biraz olsun hafifletmeye çalış. Yoksa kim olduğunu herkese söylerim, sonra pişman olursun.”

Şeytan karşısında da insanlar ve peygamberleri tarafından yalnız bırakılan Tanrı, bir süre sonra Geothe, Hölderlin, Dostoyevski, Einstein, Tolstoy ve Freud gibi isimlerle ilerletir muhabbeti. Ne yazık ki, bu entelektüel çevre bile yetmez Tanrı’ya umut aşılama. Artık gidip çalabileceği tek bir kapı kalmıştır:

“Daha Önce Neredeydin?”

“Aşk kesinlikle bir oyundu, ama hepsi bu değildi. Vahadaki ilk andan beri sevmek, sevişme arzusundan öte bir şey olmuştu; çiçeğe kendi kokusunu ve anısını eklemek demektir sevmek. Aşkın sevileni hem tanıdık, hem kutsal kılmaktan geçtiğine karar verdik. Bize gerekli görünen her şeyin bir listesini yaptık. Kesinlikle vazgeçilmez koşullardan biri neşedir; o olmadan oyuna ne başlayabilir ne de bitirebilirsiniz. Birlikte gülmek birbirini sevmek demektir ve neşe, ona sahip olanların bildiği gibi, en yüksek hayat biçimidir. İnsanlar onun yokluğunu ödünç neşeyle gidermeye çalışırlar -başkalarının yaptıkları ve söyledikleri karşısında atılan kahkahayı kastediyorum-, yorgun beden o umutlandırıcı enerjiden biraz yakalayabilsin diye. Halbuki aşk başkasına kendi neşenizi vermektir. Nitekim sahiden sevebilen ve bu oyunda kazanabilenler, önceden de mutlu olanlardır.”

Aşk konusunda ahkâm kesmek kolaydır da, aşkın çarpım tablolarında mamur bir yer edinebilmek aynı ölçüde kolay değildir her zaman. Doğrusu bu ya, Tanrı da farkındadır bunun. Ne var ki, bu durum gözünü açacağı yerde canını sıkışmış ve olanlar olmuştur bir kez daha: “Böcekler, o baş belaları! Ortaya çıkışları bile rezilceydi. Ruh halimden yararlandılar, yıldızların altın-

daki yarıkların, çatlakların, ipliksi kanalların, karanlık gediklerin sakinleri. Her biri kendimi kötü hissettiğim bir zamanın ürünüdür ve her biri bana o zamanı hatırlatır.”

Tanrı'nın da en az bizim kadar kendini kötü hissettiğini düşünüp bir miktar da olsa teselliler mi aşılısak kendimize; yoksa metrekareye düşen börtü böcük yoğunluğuna bakıp hepten umutsuzluğun kandilsiz kıyılarına mı konaklasak? Bunu düşünmek için henüz vakit vardır, çünkü Tanrı bir başka kötü alışkanlık daha edinip gazete okumaya başlamıştır. Ama imkânlarını kullanıp kısa sürede bilinçlenen bir okurdur o:

“Gazete okumayı öğrenmiştim artık. Önemli haberlerin hiçbir zaman birinci sayfada yer almadığını biliyordum. İç sayfaların bir köşesine sıkışmış olurdu onlar, gazeteci şaşırmış da daha başka ne yazacağını bilememiş gibi, kısacık ve ayrıntıdan yoksun (...) Gelgelelim, zavallı editör o haberi hangi akla hizmetle yayınladığını bilemese de, insanlığın kendini tanıdığı yerdı orası.”

Doğrudur, “insanlığın kendini tanıdığı” yerdir gazete. Ne var ki, bunun her zaman olumlu sonuçlar verdiğini, bu tanışmanın tarafların önüne engin ufuklar serdiğini söylemek mümkün değildir. Tanrı bunu fark ettiğinde, maalesef vakit çok geçtir:

“Dünyanın kusurlu bir eser olduğunu, daha bir sürü çalışma gerektiren bir çeşit eskiz olduğunu çoktandır biliyordum. Söz konusu düzeltme çabasının bu gezegende, bu varlıklarla gerçekleştirilemeyeceğini en sonunda kabullenmiştim. Yarattığım şey kötüye gidebiliyor, ama silinmiyor ve değiştirilemiyordu. Evrenimi iyileştirmek için insanoğlundan yararlanma çabalarımın sonuna gelmiştim.”

(*Tanrı'nın Ağzından Evrenin Hikâyesi*, Franco Ferrucci, Çeviren: Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları)

YAŞAMA UĞRAŞI

Umutsuz direnişin kırılma noktası

Edebiyat dediğimiz tuhaf nesnenin, sanat dediğimiz yorucu çabanın, yeryüzünün içli çocuklarının acılarından mürekkep olduğunu ve bizim o acıların kıyısına geçip şenlikler derlemeye çalıştığımızı daha erken fark edebilsek, hayatlarımız belki de değişik bir seyir takip ederdi. Evlerimizi, odalarımızı dolduran kütüphanenin karşısına geçip, baş başa kalacağımız acılı bir insan seçiyoruz kendimize ilkin, arkasından da o acılı insanın kılavuzluğunda, yeni acılara doğru kanat çırpıyoruz ve düşünme zahmetine bile katlanmıyoruz: Değer mi hiç? Pavese'nin cevabını merak ediyor musunuz gerçekten de...

“Bir kadın, eğer budala değilse, eninde sonunda bir insan yıkıntısı ile karşılaşır ve onu kurtarmaya çalışır. Kimi zaman da başarır bu işi. Ama bir kadın, eğer budala değilse, eninde sonunda akıllı, sağlıklı bir adam bulup onu bir yıkıntıya çevirir. Her zaman başarır bu işi.”

Bu hüznü başlatıp acıklı bir hale dönüşen satırların yazarı, hemen her duyarlı erkek gibi ömrünü kadınları anlamaya, onlar tarafından sevmeye adanmış bir bildik bir isim: Cesare Pavese. Kadınlarını anlama çabaları başarısız kaldıkça; bu başarısızlık da sevgisizlik yani yeryüzü yoksunluğu, yani evren sürgünlüğü anlamına geldikçe *Yaşama Uğraşı*’ndan adını düşüren Cesar Pavese...

Aslında nereden bakılırsa bakılsın, Pavese’nin kısa süren ilginç yaşamı, yeryüzünde henüz pek fazla değişmemiş bulunan kadın kültürüne verilmiş keskin bir cevaptır. Hayır, keskinliği, Pavese’nin “her şeyden tiksindiğini” belirterek Torino’da bir otel odasında intihar etmesiyle ilgili bir husus değil. Keskinlik, Pavese’nin ömür boyu sürdürdüğü çabadan kaynaklanıyor. *Günlükler* titiz bir gözle okunduğunda, öfkelerinde, kırgınlıklarında, kızgınlıklarında bile, Pavese’nin yüzünü kadınlara dönme çabasından vazgeçmediği görülebilir rahatlıkla. Çünkü sevgi ihtiyacı içindedir ve sevmeyen ya da yeterince (Buradaki “yeterlilik,” sadece ve sadece sanatçının karar verebileceği bir dengeye tekabül eder ve ne yazık ki, yeryüzünün kayıt kabul koşulları dolayısıyla kesinlikle gerçek niteliğine kavuşamaz. Belki de asıl trajedi budur) sevmeyen her insan gibi yalnızdır. Muayenehanelerinde, modern insanın sıkıntılarına çare aradıklarını savunan **psikiyatr** ve **psikologlar**, sanatçının evrendeki yalnızlığının yansıma biçimlerine dair dişe dokunur ve adam içinde okunur çok fazla araştırma yapmadıkları için, yalnızlığın bu boyutu üzerinde pek fazla durulmaz genellikle. Durulmazsa ne olur? Ne

olacak, birkaç Pavese daha çekilir aramızdan, kendilerine yaşatılan laneti kusarak üzerimize...

“Yalnız Kadınlar Arasında”

“Gençliğimin sona erdiğini haber veren belirtiler arasında en önemlisi artık edebiyata karşı büyük bir ilgi duymayışım. Bir zamanlar her şeye rağmen duyduğum, manevi doğrular bulma umuduyla açmıyorum kitapları artık. Okuyorum, daha da çok okuyabilmek istiyorum, ama bir zamanlar yaptığım gibi, kitaplarda bulduğum çeşitli yaşantıları ne heyecanla karşılıyorum, ne de bunları parlak, şiir öncesi ussal bir gürültüye dönüştürüyorum. Torino sokaklarında dolaşırken de aynı şey oluyor. Bu yerleri artık yaratma çabasını hızlandıran romantik, simgesel bir güç kaynağı olarak görmüyorum. Her keresinde, ‘önceden yapılmış bu’ demek geliyor içimden. Ezilmelerimi, saplantılarımı, yorgunluklarımı ve dinlenmelerimi iyice gözden geçirince, açıkçası hayata yeni buluşlar getirecek bir alan olarak bakıyorum artık, şiir daha az ilgilendiriyor beni bu açıdan; sadece düşünülecek ve çözümlenecek olan sıkıcı bir malzeme gözüyle bakıyorum her ikisine de.”

1936 yılında, yani intiharından 16 yıl önce yazıyor bunları Pavese ve insan ister istemez, “Hayatını adadığı edebiyata olan ilgisini de yitirdikten sonra nasıl tahammül etti bu kadar yıl?” sorusunu soruyor kendine. Aslında “beklenti ya da umut” gibisinden sefilin sefili bir cevabı vardır bütün bu tahammül serüveninin ve ne yazık ki, Pavese için de geçerlidir bu. Çünkü, iki kırlıngalık arasındaki gidiş gelişlerden, hayatı sürdürmek konusunda çok fazla destekleyici ayrıntı elde etmek mümkün değildir. Olsa olsa, bir kıyıdan karşı kıyıya geçiş imkânlarını araştırırken, kişinin karşısına çıkan kanat müsveddelerinin şakırtısına

denk düşen bir aldanıştan ibarettir hepsi de.

Pavese de bunu dile getirir zaten:

“Hayatın alaycı yasalarından biri de şudur: Sevilen kimse, veren değil, alan insandır. Sevilen kimse vermez, çünkü seven verir. Bu da anlaşılmayacak bir şey değildir; çünkü vermek almak kadar kolay unutulmayan bir zevktir; kendisine bir şey verdiğimiz insan bizim için gerekli, yani sevdiğimiz bir insan olur. Vermek bir tutku, neredese bir kusurdur. Kendisine bir şeyler verebileceğimiz bir insan olması gerekli.”

Baştan Kaybedenler

Yine çırpınışların kıyısında Pavese, yine hızla sürüklendiği sahile karşı direnmeye çalışıyor. Ama beyhude bir çabadır bu, yeryüzünün en içli çocuklarından biri olan bu insan, yanına sürmelenmiş acılar almak istedikçe reddedilir. Üstelik, hayatının önemli bir bölümü, hatta neredeyse tamamı, sürekli “Yalnız Kadınlar Arasında” geçmiştir. Temel hareket noktasında, “yalnız kadınlar”ın ihtiyaç duydukları şeylerle, “yalnız erkekler”in ihtiyaç duydukları şeyler arasında belirgin bir fark yoktur. Fark belki de, yalnızlıklarını bir din gibi benimseyen yeryüzü sürgünlerinin, birbirlerine doğru emekleme konusundaki hareket kabiliyetlerini daha doğuştan yitirmiş olmalarıdır. Ki bu da bir başka acıklı durumdur...

“Bir erkekle bir kadın arasında aşktan daha önemli ne olabilir? Bu, insanın bir başkasını kendisiyle bir tutabileceği anlamına gelir: onun her davranışını ve hareketini kendi davranışı ve hareketi gibi görmek, hayatın tadını çıkarmasından hayatın tadını kendimiz çıkarıyormuşuz gibi sevinmek, bizim başkalarıyla yaptığımız şeyleri o başkalarıyla yapıyor diye kendimizi bir şeyden yoksun kalmış hissetmemek, başka bir deyişle, öbür insan-

ları da kendimizi sevdiğimiz kadar sevmek. Bu sevgiye iyilik deniyor. Ama ya o insan kaybolursa? Kendimizin kaybolan bir parçasını sevebilir miyiz? Bunun için kimsenin hiçbir zaman kaybolmadığına, ölüm diye bir şey olmadığına inanmamız gerekir (...) Peki, ama sen ölümü kendin için kabul ediyorsan, bir başkasının da kendisi için kabul etmesine nasıl karşı çıkabilirsin? Bu da iyiliktir. Hiçliğe varabilirsin, ama pişmanlığa ve nefrete değil. Şunu her zaman hatırla: Sana hiç kimse bir şey borçlu değil. Kendinde neye hak görüyorsun? Doğduğunda hayat üzerinde herhangi bir iddian var mıydı?

Var mıydı sahiden?

(*Yaşama Uğraşı, Günlük (1935-1950)*, Cesare Pavese, Çeviren: Cevat Çapan-Kemal Atakay, Can Yayınları)

KIŞ RUHU

“Susanlara hiçbir şey sormayınız”

Siz onları pek bilmezsiniz, bilseniz de vicdanınızı sızlatacağını düşünerek, pek de bilinçsiz olmayan bir çabayla sürekli zihninizin arka taraflarına itersiniz. Onlar da, itilmişliklerini yüzünüze vurmaya o kadar meraklı degillerdir zaten. Kentlerinden, ülkelerinden, dillerinden kopartılmış ve saksılarının dışına düşürülmüş bir çiçek gibi bırakılmışlardır orta yerde. Kimi zaman, gecenin bir yerinde, memleketin mücavir alanlarından yükselen bir türkü gibi dolansalar da ayaklarınıza, görmemezlikten gelmenizde bir sakınca yoktur. Sizin “arsız” sıfatını çekinmeden yapıştıracağınız bir gülümsemeyle geçerlerse karşınıza bir gün, muhtemelen derin bir dostluk ihtiyacı içindedirler. Üzülmenize gerek yok, hayat onlara, Misak-ı Milli sınırları dışına adım atıkları anın “Dostlukların Son Günü” olduğunu çoktan öğretmiştir çünkü. Onlar artık “sürgün”dür ve geride bıraktıkları ise sözler, sözler ve sözlerdir...

Onlar genellikle suskundur.

Hayır, söyleyecekleri sözleri tükettiklerinden değil, hiç değil.

Tam tersine, o kadar çok şey biriktirmişlerdir ki içlerindeki mağaranın kuytularında, içlerindeki mağaranın kuytularında o kadar çok kelime tüketmişlerdir ki, duyulsun, bilinsin isterler.

Ve buna rağmen susarlar sürekli.

Dilleri dışlarına, kandilleri gülüşlerine “yaban” bir memleketin kıyılarına sığındıkları, sığınmak zorunda bırakıldıkları için susarlar ve içlerinde bitip tükenmeyen “birisi sorsa da anlatabilsem” umudunu günden güne tüketerek, telaşla adımlarlar âşinası bile olmadıkları bir kentin, bir ülkenin kaldırımlarını.

Oysa doğrudur, kimse onları pullu dilekçelerle, esirgenmiş gerekçelerle davet etmemiştir bulunmak zorunda bırakıldıkları ülkeye.

Onlar, analarının ak sütü gibi helal olan bir ülkeden kopartılıp yazıya, yabana bırakılmışlardır. Bunu gayet iyi bilirler. Bu bilincin, ayaklarını dibe çeken en ağır yük olduğunu da gayet iyi bilirler.

Yolunuz düştüğü zaman sizin için o kadar da yazı yaban olmayan ülkelere, görürsünüz kendilerini. Yüzleri kavruk, renkleri tuhaf, tebessümleri acının sıradağlarına vadiler eklemeye eğilimlidir.

Ama en çok suskunluklarından tanıyabilirsiniz onları. Batı’nın başkentlerinde, Batı’nın başkent olmaya kıyılmamış kentlerinde, gözbebeklerini kaldırımların hizasına denk düşürerek; kâbesini-kıblesini çoktan yitirmiş bir ülkeye dair düşler kurarken yakalayabilirsiniz kendilerini.

Kazara, kâbesini-kıblesini çoktan yitirdikleri bir ülkeden, bir kentten gelen biri çıkarsa karşlarına, şaşkınlıklarından da tanıyabilirsiniz elbette. Bir ibadet ürpertisiyle gelip konaklarlar o insanın karşısına; isterler ki, iki satır daha konuşulsun, nicedir ayaklarının dokunmadığı merhamet yoksunu bir sevincin kıyısına dair.

Bunun için Cem Karaca’nın, yıllar önce benzer şartlarda üret-

tiği bir şarkı, bir küfür gibi gezinir dudaklarında:

“Bırak kaynasın kahvenin suyu / Bana İstanbul’u anlat nasıldı / İnsanlar gülüyordu de / Trende, vapurda, otobüste / Yalan da olsa razıyım / Söyle söyle...”

Yahut “kendileri” gibi olan bir başka şiirin mısralarına verdiği sesi, kıskançlığı her halinden belli bir eda ile tekrarlar:

“Beni bekleme kaptan / Seyir defterini başkası yazsın / Çınarlı, kubbeli mavi bir liman / Beni o limana çıkaramazsın...”

Bazı kültürlerde, onlara kısaca “sürgün” diyorlar.

Siz onları suskunluklarından ve gözbebeklerindeki sönmüş kıvılcımlardan da tanıyabilirsiniz...

“İçindeki hasreti dindir / Unutulduğün kent senin değildir”

“Sürgün hakkında düşünmek tuhaf bir biçimde davetkâr hatta kışkırtıcı bir şeydir de, sürgünü yaşamak korkunçtur. Sürgün, bir insan ile doğup büyüdüğü yer arasında, benlik ile benliğin gerçek yuvası arasında zorla açılmış olan onulmaz gediktir: Özündeki kederin üstesinden gelmek mümkün değildir. Tarihin ve edebiyatın, sürgünü insan hayatının kahramanca, romantik, şanlı ve hatta muzafferane sayfalar açan bir durum olarak betimleyen hikayeler barındırdıkları doğrudur. Ama bunlar hikayeden, yabancılaşmanın kötürümleştirici hüznünü alt etme çabasından ibarettir. Sürgünde elde edilen kazanımlar sonsuza dek arkada bırakılmış bir şeyin kaybedilmesiyle sürekli baltalanır.”

Hayır, bu sözlerin sahibi, kendisini “Yeryüzünde Bir Sürgün” olarak tanımlayan Juan Goytisolo değil. Bu sözlerin sahibi, yeryüzünün belki de en kıdemli sürgünlerinden biri olan Edward Said. Yıllar önce, kendi konumuna çok benzeyen Salman Rusdie’nin kendisiyle yaptığı söyleşide, kendisini “azınlık içinde

azınlık” olarak tanımlayan Edward Said, (Salman Rusdhie, *Imaginary Homelands*, Granta Books, London, 1992) en katlanılmaz olanın da böyle bir durum olduğunu vurguluyordu zaten.

Çok sık kulağımıza çalınsa da, çok fazla gözümüzün önünde cereyan etse de üzerinde gereğince ve yeterince durmadığımız, somut bireylerin öyküleri yerine edebiyatıyla ilgilendiğimiz bir olgu sürgün. Bilhassa modern zamanlarda, yerinden yurdundan edilmelerinin önü arkası kesilmiyor ne yazık ki. Savaşlar, siyasi baskılar, hastalıklar, iş ve ekmek umudu, insanları tutup kopartıyor oldukları ve giderek varlıklarının birer parçası kıldıkları topraklardan. Ve ne yazık ki, hiç kimse ayaklarına halı sererek karşılamıyor kendilerini. Uluslararası sözleşmelerle kendilerine tanınan haklara rağmen, ülkenin en kuşku duyulması gereken insanları listesinde ilk sıraya yerleştiriliyorlar hemen. Sonra da kurtul kurtulabilirsen bir pranga gibi ayak bileklerinde sürüklediğin kaderden...

Edward Said bunu çok iyi bildiği için, yakıcı bir acı ile anlatıyor tanıdığı diğer sürgünleri ve son derece çarpıcı tespitlerde bulunuyor:

“Gerçek sürgün bir nihai kayıp durumuysa, bu kayıp neden bu denli kolayca modern kültürün güçlü, hatta zenginleştirici bir motifi haline gelmiştir? Bunun nedenlerinden biri, modern dönemin kendisini, manevi anlamda öksüz ve yabancılaşmış bir dönem olarak, endişe ve yalnız kalabalıklar çağı olarak düşünmeye alışmış olmamızdır. Nietzsche bize gelenekten rahatsızlık duymayı, Freud ise eviçi mahremiyetine baba-katli ve ensestin ürünü olan öfkeyi kamufle etmek için çekilmiş bir cila olarak bakmayı öğretmiştir. Modern Batı kültürü büyük ölçüde sürgünlerin, göçmenlerin, mültecilerin ürünüdür. Amerikan akademik, entelektüel ve estetik düşüncesi bugünkü haline faşizmden, komünizmden ve baskıya, muhalifleri kovmaya dayalı diğer rejimlerden kaçan mülteciler sayesinde gelmiştir. Einstein’i ve onun bu yüzyılda ya-

rattığı etkiyi düşünebiliriz. Bu mülteciler arasında Herbert Marcuse gibi siyasi düşünürler de vardı. Hatta eleştirmen George Steiner, bütün bir yirminci yüzyıl Batı edebiyatının, -başta Beckett, Nabokov, Pound olmak üzere- sürgünler tarafından ve sürgünleri üzerine üretilen ‘ülkeler-ötesi’ bir edebiyat olduğunu ve mülteci çağını simgelediğini ileri sürmüştü.”

Ancak, bu durumu değiştirmez. İster Batı medeniyetine omuz versin, ister yüzünü Doğu’nun serin tapınaklarına dönsün, sürgünün kirpiklerine düşen gölge hep aynı kalır. Kavruk bir yanı vardır bu gölgenin. Dilini dışını kilitlemenin getirdiği tıkanıklığı giderebilmek için “boğazına kilitlenen lokmanın haritasını çıkartmaya” soyunur ikide bir. Ait olduğu ülkenin sınırlarının dışına adım attığı anda kavramıştır esasen artık bir “hiç” olduğunu ama yine de pek yüzüne vurulsun istemez.

“Çağırdınız geldik / Git dediniz / Gitmez miydik, gidecek bir yurdumuz olsaydı”

Bir sürgün için “diğer ülke” nedir? Velinimet mi, kadirşinas olması umulan bir misafirliğin gelip tıkanıldığı nokta mı? Kendine kucak açan ikinci bir rahim mi? Yoksa, “hiç”liğini sürekli yüzüne çarpan bir ayna mı?

Peki bir sürgünü en çok yaralayan nedir? Ait olduğunu gidecek daha keskin ve yalın bir biçimde fark ettiği dili mi, yoksa istemeye istemeye içine sürüklendiği “dilsiz”liği mi?

Ekran karşısında hayli yakışıklı duran bu ve benzeri kelimeler kurtarmaz durumu. Edward Said’in Wallace Stevens’tan ödünç aldığı kavramla, “Kış Ruhu” gelip çöreklenmiştir kirpiklerinin gerisine. Oradan bir yere gidilemez, oradan bir yere gelinemez de. Orada durulur sadece ve oradan öylece bakılır karşı kıyılara: “Karşı kıyı memleket / Sana sesleniyorum / Duyuyor musun oğ-

lum Memed...”

Edward Said’e kulak verelim: “Bir şairi sürgünde görmek sürgün şiirleri okumanın tersine sürgünün çatışkılarının cisimleşmesini ve bu çatışkıların eşsiz bir yoğunlukla yaşanmasını görmek demektir. Birkaç yıl önce çağdaş Urdu şairlerinin en büyüğü olan Faiz Ahmet Faiz’le bir süre birlikte kalmıştım. Ziyaü’l Hak’ın askeri rejimi tarafından memleketi Pakistan’dan sürgün edilmiş ve Beyrut’un harabelerinde bir şekilde kendisine kucak açmış insanlar bulmuştu. Doğal olarak en yakın arkadaşları Filistinli’ydi, ama aralarında bir ruh yakınlığını olmasına karşın, hiçbir şeyin tam olarak yerine oturmadığını hissediyordum. Dilleri, şiir gelenekleri, hayat hikâyeleri hep farklıydı. Faiz yüzünün her yanına kazanmış yabancılaşma duygusundan sadece bir kere, yine bir sürgün olan Pakistanlı dostu İkbâl Ahmet Beyrut’a geldiği zaman kurtulabildi. Üçümüz bir gece geç saatlerde salaş bir Beyrut lokantasında oturduk ve Faiz bize şiirler okudu. Bir süre sonra Faiz’le İkbâl benim için şiirleri çevirmeyi bıraktılar, ama dert değildi. Çünkü orada izlediğim şey çeviri falan gerektirmiyordu.”

Said’in dediği gibi, sürgünün “evrensel” bir dili olduğu da doğrudur ama bu daha ziyade suskunluklarda belli eder kendini. Direnişin beyhude olduğunun anlaşıldığı ve katlanmanın kırk yerinden birden kırıldığı iklimlerde, gidip çalacakları son kapı kendi dilleridir ne yazık ki. Ve ne yazık ki, o dilde akan gözyaşlarını, o dille ifade etme imkânları kadar, bir başka dile tercüme etme ihtimali de alınmıştır ellerinden usta işi usturalarla.

Şikâyet hakları yoktur bu nedenle, hem kimi kime şikâyet edeceklerdir ki, sevgilileri, dostları, hemşehrileri kırık bir aynanın gerisinden kendilerine gülümsemeyi bile ihmal ederken...

(*Kırs Ruhu*, Edward Said, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları)

ÖLÜMCÜL KİMLİKLER

Biz bu “roman”ı çok sevdik!

Afrikalı Leo, Semerkant, Işık Bahçeleri, Tanios Kayası gibi romanlarını peynir - ekmek gibi tükettiğimiz Amin Malouf yabancıımız sayılmaz artık. Ölümcül Kimlikler isimli son “romanı” da en az diğerleri kadar usta işi bir kitap. Gerçi “kimlik” ve “aidiyet” kavramları, hem sosyolojik, hem de psikolojik açıdan zaman zaman birbirine karışıyor, hangisinin diğerinde münde-miş olduğu belirsizleşiyor ama, artık o kadar da olacak. Ne var ki, yayınevinin bu güzelim “roman”ı neden ısrarla “deneme” olarak nitelediğini anlamak mümkün değil...

Amin Maalouf'un bir yanıyla Türk olduğunu biliyor muydunuz?

Peki Türkiye'de bu kadar sevilen, kitapları baskı üstüne baskı yapan böyle bir yazarın Kürt meselesi konusunda ne düşündüğünden haberiniz var mıydı?

Afrikanlı Leo'da bir miktar okumuş olabilirsiniz elbette ama, *Semerkant* yazarının, Osmanlı başkenti olarak İstanbul'un kimliği konusunda, ayıptır söylemesi, yıllardır Türkiye'de bir avuç aydının söylediğiyle aynı bakış açısına sahip olduğuna dair iki satır yazı çarpmış mıydı gözünüze?

Bakın ne diyor Maalouf: "... Geçen yüzyılın sonunda, en büyük İslam gücünün başkenti İstanbul'un nüfusu içinde başlıca Rumlar'dan, Ermeniler'den ve Yahudiler'den oluşan Müslüman olmayan bir çoğunluk bulunuyordu. Aynı dönemde Paris'te, Londra'da, Viyana'da ya da Berlin'de nüfusun yarısının Hristiyan olmayanlardan, Müslüman ve Yahudiler'den oluşabileceği düşünülebilir miydi?" Hele hele, "Eğer atalarım, Hristiyan orduları tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüz yıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum" sözlerinin Maalouf'a ait olabileceğini fısıldamış mıydı kimse kulağınıza?

Hayır değil mi? Bunu söylemekteki amacımız Misak-ı Milli sınırları içinde, yani şu cennetvatanda adam gibi kitap okunmadığını, hatta neredeyse hiç okunmadığını ve fakat peynir ekmek misali satıldığını ortaya koymak.

"Hep Bir Hallı Turhallıyız Biz Bize Benzeriz..."

Kitabın adını duymamış olamazsınız: *Ölümcül Kimlikler*.

Basan yayınevi de anlı-şanlı Yapı Kredi Yayınları.

Daha kitap çıkmadan reklamı yapıldı, çıktıktan sonra da irili

ufaklı hemen her mevküde tanıtıldı.

Peki, bir fikriniz var mı, nedir bu kitabın türü? Roman mı, hikâye mi, tiyatro mu, şiir mi yoksa deneme mi?

Bu kadar çok tanıtılan bir kitabın, hiç değilse türü kalmaz mı insanın aklında?

Eh, tanıtılar kitabı okuyup türünü fark etmişse kalır elbette ama, o zahmete katlanan pek fazla kalem ve kelimeler erbabı yok galiba memleketin münbit topraklarında.

Kitabın künyesinde adı “editör” olarak geçen kişinin bile okuduğu kuşkuysa, varın siz düşünün artık ötesini...

İyi ama niye böyledir bu?

Niye bu kitaplar alınır da okunmaz? Niye işleri bu olan, bunun için para alan insanlar, hiç değilse üç beş sayfasını okuma zahmetine katlanmadan, çalakalem dayanır basın bildirisi özetlerini sayfalarına, sütunlarına?

Hal böyle olunca, doğal olarak ne türü kalıyor kitabın hafızada, ne de ne “işe” yaradığı...

Ama kitabın kapağında yer alan şu parlak laflar yetip de artıyor değirmene su taşımaya:

“Kimlik, insanın zamanın içindeki incelişinde onu dünyaya bağlayan bir ayna.

Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*’de çok yönlü ve saydam bir sorgulamanın eşliğinde, aynadaki görüntünün tutulabileceğine işaret ediyor.

Ölümcül Kimlikler, dünyanın yeni zamanlarında insanlığın küllerinden kuracağı düzenin temeline konan bilge bir taş.”

Anladıklarınızı en yakınınızdakine anlatın isterseniz, yahut yayınevine telefon edip ne denilmek istendiğini sorun, şayet cevap vermeye tenezzül edecek bir muhatap bulabilirsiniz...

Memleketteki temel sorunun, okur yazar taifesinin ta kendisi olduğunu söyleyen kimdi acaba?

Kitapları ciddiye alınıp okunsun ve tanıtılsın diye bekleyen genç yazarlar ise Amin Maalouf'a yapılan muameleyi gördükten sonra, en az bir süre susacaklardır herhalde...

“Kimlikleriniz Lütfen...”

Oysa Amin Maalouf, mozaik mi, Divriği halısı mı, Nazilli kilimi mi, Susurluk ayrıanı mı, Erzincan tulumu mu olduğu hayli sık tartışılan bir ülkenin kimliğine ışık tutabilecek bir konuyu ele alıyor, roman değil de deneme olduğunu artık söylememiz gereken kitabında.

Yaşadığımız yüzyılda öne çıkan “kimlik” ve “aidiyet” kavramlarının gerisinde yatan gerçekleri ortaya serdikten sonra, bunlara nasıl gündelik kullanım kolaylığı sağlandığının altını çiziyor ve insanların kimliklerinin, “resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın öğeden” oluştuğunu vurguluyor. Örneği de, yakından tanıdığı birisinden, kendisinden veriyor:

“Savaş içindeki bir ülkede, komşu mahalleden gelen bombardıman yağmuruna maruz kalmış bir mahallede yaşamı, dışarda patlama gürültüleri, içerde her an bir saldırı olacağı ve katledilen aileler hakkında bin bir söylenti, sığınak haline getirilmiş bir bodrumda hamile genç karım ve küçük yaştaki oğlumla bir iki gece geçirmiş biri olarak, korkunun herhangi bir insanı cürüme itebileceğini çok iyi bilirim. Eğer benim mahallemde işler yalan yanlış söylentilerle kalmayıp gerçek bir kıyım yaşanmış olsaydı, ben aynı soğukkanlılığı uzun zaman koruyabilecek miydim? Eğer o sığınakta iki gün geçirmek yerine bir ay geçirmek zorunda kalsaydım, elime verilen silahı reddedecek miydim?

Ben bu soruları kendime fazla ısrarla sormamayı tercih ediyorum. Şansım vardı, çok ağır etkilenmedim, şansım vardı, ailemle birlikte sağ salım o cehennemden erken çıkabildim, şan-

sım vardı, ellerimi temiz, vicdanımı rahat tutabildim. Ama ‘şans’ diyorum, evet, çünkü eğer Lübnan savaşı başladığında yirmi altı değil de on altı yaşında olsaydım, değer verdiğim bir yakınımı kaybetseydim, başka bir sosyal çevreden, başka bir cemaatten gelseydim, durumlar bambaşka bir şekilde de gelişebilirdi...”

Kim itiraz edebilir ki Maalouf’un anlattıklarına ve bu anlatılanlardan sonra kim ortaya çıkıp da herhangi bir kimliğe vurgu yapma gereğini duyabilir?

Bu kadar çok kimlik vurgusu yapılan bir ülkede, böyle bir soruyu sormak ve Maalouf’un tedirgin edeceği apaçık olan tespitlerinin paylaşılmasını beklemek ham hayalden başka bir şey olmasa gerek. Hatırlanacağı gibi, bundan bir iki yıl önce, Meltem Ahıska’nın *Defter* dergisinde yayımladığı “kimlik ve aidiyet” konusundaki bir denemesi de, sessiz sedasız geçirtilmişti, sanki ortada böyle bir sorun yokmuş gibi. Bu itibarla, *Doğunun Limanları* müellifinin çabalarının da, “gönüllü kulluk üstüne söylev”lere aşına zihinler tarafından göz ardı edilmesinde şaşırtıcı bir taraf yok. Şaşırtıcı olan, şakağına dayanmış tabancanın tetiğine doğru uzanan elin kararlılığı...

Tam da bu nedenle, Tevfik Fikret’in, yüz küsur yıl önce söylediği “Toprak vatanım nev-i beşer milletim... insan / İnsan olur ancak buna iz’anla inandım” sözlerini, o içli coğrafyanın çocuğu olan Amin Maalouf’tan bir asır sonra yeniden okuyunca, bir şeylere dertlenmek gerekiyor ama artık neye olduğuna siz karar verin lütfen:

“Aidiyetlerimden her birini yüksek sesle talep eden ben, doğduğum bölgenin de kabileler çağını, kutsal savaşlar çağını, ölümcül kimlikler çağını geride bırakarak ortak bir şeyler inşa etmek için aynı yolu izleyeceği günü hayal etmekten kendimi alamıyorum. Tıpkı Lübnan’a, Fransa’ya ve Avrupa’ya dediğim

gibi, bütün Ortadoğu'ya 'vatan' ve her isimde, her kökenden Müslüman, Yahudi ve Hristiyan, bütün çocuklarına 'vatandaş' diyebileceğim günün hayalini kuruyorum. Sürekli kuran ve önceden hisseden kafamın içinden bu oldu bile; ama bir gün gerçek zeminde ve herkes için aynen öyle olmasını isterdim."

Bu dileğe katılmamak mümkün mü?

Editörün Düş Gördüğü Yer

Entelektüel olduğu varsayılan camiadaki kırık-döküklüğe yakından bakmak için de ilginç fırsatlar sunuyor bize *Ölümcül Kimlikler*. Çeviri özensiz olabilir (ki Aysel Bora'nın diğer çevirilerine şöyle bir göz attığınızda buna ihtimal vermenin pek de mümkün olmadığını fark ediyorsunuz hemen, hafif bir Türkçe bilgisiyle üstelik!), "kimlik" ve "aidiyet" kavramları, gerek sosyolojik, gerekse psikolojik anlamda sık sık birbirine karıştırılmış olabilir, dizgide hatalar olabilir, bazı yerlere virgül fazla gelmiş, bazı yerlerde kendisini özletmiş de olabilir.

"Editörlük" denilen kurum böyle durumlar için değil midir zaten?

Oysa, *Ölümcül Kimlikler*'in bir editörün denetiminden geçtiğine dair en küçük bir belirti yok. Yoksa, daha ilk sayfada şöyle bir cümleyle karşılaşır mıydı okur denilen nazenin yaratık: "... Dumas ve Dickens'i, *Güliver'in Seyahatleri*'ni ilk kez Arapça çevirisinden keşfettiğimi ve çocukluğun ilk sevinçlerini atalarımın köyü olan dağ köyümde tattığımı, ilerde romanlarımda esinleneceğim bazı öyküleri orada dinlediğimi açıklıyorum (s. 9.)" "... atalarımın köyü olan dağ köyünde..." ifadesi, daha kitabın başında, musahhih hatası yüzünden mi gözden kaçmıştır yoksa doğruluğundan kimsenin kuşkusu olmadığı için mi düzeltilme gereği duyulmamıştır, bunu da siz düşünün artık...

Peki ya, “Benim girdiğim çabaysa son derece mütevazı: neden bunca insanın dinsel, etnik, ulusal ya da başka kimlikleri adına cinayetler işlediğini anlamaya çalışmak (s. 15)” cümlesindeki “kimlikleri” ne oluyor, sondaki “i” de mi musahhihin ürünü?

“Spor takımı (s. 16)”, “şeriat kurallarına uygun sakal (s. 17)” gibi saflıklar, Hakkı Devrim’in eline düşse ne olurdu bilinmez gerçi de biz “özenli yayıncılık” deyip geçelim. İyi ama “Timur zamanından kalma bir medresinin kapısında yaşlı bir ulema (s. 20)”ya nasıl rastlarsınız? Birisi bu arkadaşlara “ulema”nın “âlimler” anlamına geldiğini söylememiş mi hiç?

Ölümcül Kimlikler, gerçekten de pek çok şeyin “ölümcül” hale geldiğini gösteriyor. Amin Maalouf’un şu tespiti, bunun sebepleri konusunda açıklayıcı olabilir galiba:

“... Neden evrim Batı’da bu kadar olumlu gelişti de, Müslüman dünyasında bu kadar düş kırıcı oldu? Evet, vurguluyor ve ısrar ediyorum: uzun bir hoşgörüsüzlük geleneği olan, ‘öteki’yle yan yana yaşamaktan her zaman rahatsızlık duymuş olan Hristiyan Batı ifade özgürlüğüne saygılı toplumlar ortaya çıkarabilmişken, uzun zaman yan yana birlikteliği uygulamış olan Müslüman dünyası neden artık fanatizmin kalesi olarak görülüyor?”

Neden dersiniz?

(*Ölümcül Kimlikler*, Amin Maalouf, Çeviren: Aysel Bora, YKY)

BİR DÂHİNİN SOSYOLOJİSİ

Dehanın önlenemez düşüşü

Zamanında dâhi olduğu anlaşılmayan ünlü besteci Wolfgang Amedeus Mozart'ın geride bıraktığı eserleri, yaşasaydı neler yapabileceğinin somut bir göstergesi zaten, ama Norbert Elias'ın kitabını okuyunca, bunu bir kez daha bütün çarpıcılığı ve derinliğiyle fark ediyorsunuz. Sadece Mozart tutkunlarına değil, sanata ve sanatçının oluşumuna ilgi duyan herkese seslenen kitap, sosyoloji biliminin imkânlarını da tartışmaya açacak gibi görünüyor.

“Alışlageldiği üzere sosyoloji yıkıcı, indirgeyici bir bilim olarak düşünölmüştür. Ben bu görüŖe katılmıyorum. Bana göre sosyoloji toplumsal yaşamımızın anlaşılmaz yönlerini daha anlaşılır kılmaya, açıklamaya yardımcı olmalıdır. Bu nedenle görünüŖte paradoksal olan ‘Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine’ alt-başlığını seçtim. Amacım elbette ki bir dahiyi yıkmak ya da onu başka bir Ŗeye indirgemek değıl, onun insana özgü durumunu anlaşılır kılmak ve belki biraz da Mozart’ınki gibi bir yazğıya engel olmak için ne yapılabilirdi, sorusuna bir parça açıklık getirebilmektir. Onun trajedisini burada benim yaptığım gibi ortaya koymak -ki bu genel bir sorun için yalnızca bir örnektir- insanları yeni sorunlara karşı dikkatli olmak konusunda biraz bilinçlendirmeyi mümkün kılacaktır belki de.”

Bilen bilir, kimi zaman bir dipnot, ait olduğı kitabın bütününden daha fazla dikkat çekici ve önemlidir. Tıpkı, Norbert Elias’ın, *Mozart / Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine* isimli kitabından yukarıya alıntılادیımız dipnot gibi. Dikkat edilirse, Elias’ın burada dikkat çekici bir savunma içine girdiğı hemen görölecektir. Peki neyi savunuyor Elias, neye itiraz ediyor? Gayet basit, üstat, yaptığı işe yöneltilen eleştirilere cevap veriyor. Ancak cevap verirken de, yaptığı işe yani sosyolojiye yöneltilen suçlamanın ağırlığının farkında olduğunu, hatta bu suçlamaya kısmen hak verdiğini de hemen hissettiriyor. Yoksa daha ilk cümlede, sosyolojinin “yıkıcı ve indirgeyici” bir bilim dalı olarak göröldüğünü dile getirmek gereğini duyar mıydı?

Sosyoloji Her Derde Deva mı?

Konunun meraklıları, sosyoloji ve sosyologlara yönelik benzer suçlama ve tartışmaların Türkiye’de de yapıldığını hemen hatırlayacaklardır. Bilhassa siyaset düzleminde hayli yaygın olan

“sosyolojik analiz” yönteminin, öyle sanıldığı gibi “bilimsel” bir değer ifade etmediği, hatta tersine, kişilerin kendi görüşlerini pekiştirmek için kullandıkları bir araç olduğu hayli sık dile getirilir oldu son zamanlarda. Türkiye’deki siyasetin doğasının bu tarz yorumlara son derece elverişli olduğu düşünüldüğünde, eleştirilerdeki haklılık payı kendiliğinden ortaya çıkıyor zaten.

Ne var ki Elias, sosyolojinin indirgemeciliğine yapılan vurgudan söz ederek buna katılmadığını belirtiyor. Bu, kuşkusuz kendi bileceği iş. Ama kitapta, bu yöntemi hayli sık kullandığını hemen belirtmek gerek. Bilhassa, Mozart’ın, dönemin koşullarının dayattığı “zanaatkârlık”tan kurtulup “sanatçı” bağımsızlığına kavuşmak için verdiği mücadeleyi anlatırken bol bol düşünüyor bu hataya.

“Bir prens hizmetkârı ve saraylı bir burjuva olan Leopold Mozart, küçük Wolfgang’ı yalnızca sarayın müzik beğenisinin kanonuna uygun olarak yetiştirmekle kalmadı, aynı zamanda onun, davranış ve duyumlarıyla da saray kanonunu tercih etmesi için uğraştı. Oğlunun kabul ettiği müzik geleneği açısından bir bakıma başarılı oldu da. Ancak bir insan olarak davranış ve duyumları açısından baktığımızda, Mozart’tan bir dünya adamı yaratma çabası tümüyle boşa çıktı. Ona, saray diplomasisinde ustalıkla davranmayı ve iktidar sahiplerine dalkavukluk etmeyi öğretmek istiyordu; ancak bunun tam tersiyle karşılaştı. Wolfgang Mozart hep dosdoğru davranan biri olarak kaldı; müziğinde nasıl inanılmaz bir kendiliğindenlik duygusu varsa, kişisel ilişkilerinde de alışılmadık bir pervasızlığa sahipti. Hissettiklerini gizlemekte veya dolaylı olarak anlatmakta zorlanıyor ve insanlarla, kendisini imalı sözler söylemeye, dolambaçlı anlatımları kullanmaya zorlayan türden ilişkilere girmekten nefret ediyordu. Küçük bir sarayın yakınlarında büyüdüğü ve daha sonra bir saraydan diğerine gittiği halde saraya özgü yapmacık davranışları hiçbir zaman benimsemedi.”

Her Sanatçı Mutsuzdur

Elias, Mozart'ın has sanatçı kişiliğinden kaynaklanan zikzakları değerlendirirken, ünlü sanatçının “tutarsız davranışlar içinde” olduğunu söylemekten çekinmiyor. Halbuki, Mozart'ı Mozart yapan bu “tutarsız davranışlar”dan başka bir şey değildi. Yaratıcı yanının denetim altına alınmasına ve devrinin zevklerinin kendisine de dayatılmasına isyan eden Mozart, zanaatkâr değil sanatçı olmak için çırpınıyordu elbette. Ama Elias bir sosyolog gözüyle baktığı için olsa gerek, bütün gerçek sanatçıların en temel özelliklerinden biri olan “rahatsızlık” duygusunun üzerinde durmuyor. Halbuki, o güzelim *Amedeus* filmini izleyenler, Mozart'taki yaratıcı sıkıntının büyük bir başarı ile verilmiş olduğunu hemen hatırlayacaklardır. Öyle anlaşıyor ki, Elias, sanat ve edebiyat tarihinin zirve isimlerinin ruhsal şekillenmelerini hazırlayan koşullara pek fazla eğilme gereğini hissetmemiş. Ama burada kitabın Elias'ın ölümünden sonra basıldığını da unutmamak gerekiyor. Kim bilir, yeniden gözden geçirme imkânı olsaydı, belki de farklı bir metinle çıkacaktı okurun karşısına.

Bütün bunlara rağmen, Elias'ın sosyolog tutumunun kitabın önemini ortadan kaldırdığını söylemek mümkün değil. Hatta tersine, söz konusu “indirgemeci” tutumun, Mozart'ın hayatını bir başka gözle okumayı kolaylaştırdığı bile düşünülebilir:

“Mozart'ın müzik alanındaki isyanı, hizmetkâr sanatçıdan ‘serbest sanatçı,’ hizmetkâr olmayan sanatçı olma yolunda önemli bir atılım olduğu için, sanatçının konumunda ve sanatının yapısında yaşanan bu sürecin beraberinde getirdiği değişimin çeşitli görünümleri üzerinde durmak oldukça önemlidir. Sanatçı ve alıcı bir terazinin iki kefesindeki figürler, adeta ağırlıklar olarak düşünüldüğünde bu durum en iyi şekilde gözler önüne serilmiş olur. Burada söylenmek istenen, ara bağlantılar zin-

ciri ne kadar uzun olursa olsun, sanatçılar ve alıcılar arasındaki ilişkinin özel bir güç dengesi içerdiği'dir. Zanaatkâr sanatından sanatçı sanatına geçişte bu denge de değişime uğrar.”

Elias elbette sadece Mozart'ı değil, bütün bir dönemi anlatıyor. Dönemin egemen sanat anlayışının bir arz-talep eşitliği üzerinde değil, alıcı-satıcı eşitsizliği üzerinde kurulması, sorunun en vahim tarafını oluşturuyor. Bu zaviyeden bakıldığında, kısıtlanmış sanatçının çevresindeki duvarları zorlamasından, duvarların yıkılmadığını görünce de kendisinin yıkılmasından daha doğal ne olabilir ki?

Hatırlanacağı gibi, sadece dinleyicinin değil, sevdiği kadının (Constanze) sevgisinden de mahrum olan Mozart, bu mücadeleye sadece 35 yıl dayanabilmiş ve bir yoksullar mezarlığına gömülmüştü...

(*Mozart: Bir Dâhinin Sosyolojisi*, Norbert Elias, Çev: Yeşim Tükel, Kabalcı Yayınları)

DOKUZ GİTARDA DÜNYA TARİHİ

“Gitarımla sana bir ses verebilseydim eğer..”

Ünlü İngiliz romancı Julian Barnes, 10.5 Bölümde Dünya Tarihi’ni yazdığında, doğal olarak, en fazla işin o “buçuk” kısmı ilgi çekmişti. Diğer bölümleri atlayanlar büyük bir süratle “buçuk”un gölgesine konaklıyorlar ve bir daha da ayrılamıyorlardı nedense. Erik Orsenna’nın Dokuz Gitar da Dünya Tarihi’nde ise daha değişik bir sürpriz bekliyor okuyucuyu. Bir “kapalı ruhlar müzesi” telaşıyla bir köşeye yığılan binlerce gitar dan dokuzunu seçmek, o kadar kolay iş olmasa gerek. O nedenle, okurken hayli şaşırtıyor, hatta hafif tertip öfkeleniyorsunuz bile. Çünkü Erik Orsenna ya sayı saymasını bilmiyor ya da adam gibi bir gitarın gergin karnını hiç mi hiç okşamamış ömrü boyunca. İnanmazsanız kendiniz bakabilirsiniz...

“Eskiden Afrika, Atlantik’ten Hint Okyanusu’na kadar uzanan kocaman bir ormanla kaplıydı. Bu ormanda ağaçlar, gölgeler ve iç içe geçmiş bitkilerle korunan maymunlar yaşıyordu. Sakin sakin dört ayak üzerinde yürüyorlardı; önlem almaya gerek yoktu, nasıl olsa düşmanlar onları göremiyordu. Sonra bir gün dünya yırtıldı. Kuzeyden güneye, Etiyopya’dan Mozambik’e kadar uzanan koca bir çukur açıldı. Az kalsın Afrika ikiye bölünüyordu. Çukurun dibi göllerle doldu. Ağaçları sulayan batı rüzgârı, bu yırtılma yüzünden oluşan dağlara çarpmaya başladı. Su artık dağların öbür tarafına geçemiyordu. Doğu gitgide kuraklaşıyor, orman seyrekleşiyordu. Maymunlar korkuyorlardı; çünkü şimdi hepsi gün gibi ortadaydılar. Aslan, panter gibi pençeli hayvanların keyfine diyecek yoktu. Maymunlar bundan sonra dikkatli olmaları ve düşmanlarını uzaktan gözlemeleri gerektiğini anladılar. Doğrudular, arka ayakları üzerinde dikildiler, savaşmayı, taşı işlemeyi öğrendiler ve yavaş yavaş insana dönüştüler.”

Bu cevabı alınca, yırtılma sırası dünyanın en hüzünlü roman kahramanı olmayı bir türlü beceremeyen Eric Clapton’a gelmiştir elbette. Kurak bir çöle benzeyen yüzünü, yorgunluğuna denk düşen yağmurlar kuşatırken sorar umarsızca: “Yani bizi kuraklık mı yarattı?”

Clapton’un şaşkınlığı, “You are wonderfull tonight” şarkısının kuytularından çıkıp gelmiş gibi gözükmetedir ilk bakışta, ama bu bakış “kuşbakışı”dır. Dolayısıyla, bu şaşkınlık, dünyanın yırtılmasından daha vahim sonuçlar doğuracağı neredeyse kesin olan zihinsel yarılmanın ne ilk, ne de son örneğidir. Kendine doğru bir kazıya çıkan Clapton’la, insanlık tarihine doğru bir kazıya çıkan yaşlı arkeolog arasında kurulan diyalog, bu yarılmanın somut ipuçlarıyla dolu gibidir. Ne var ki, ilk gitarın ne zaman ortaya çıktığı sorusuna cevap veren arkeolog değil, gitarıyla çağlar arasında yaptığı yolculuğu bir süreliğine erteleyen Clapton’dur. Çünkü ilk kez Mısır hiyerogliflerinin birinde bir

gitara rastlanmıştır. Müzik aletlerini değil ama müziklerini sırtlayıp gezen gezginlerden birinin marifetidir üstelik bu ve yeterince kaygı vericidir nereden bakarsanız bakın.

İnkaların Soylu Yalnızlığı

Ancak, gitarın tarihini, bir nevi acıların tarihine çevirmek için Peru'ya, uygarlıklarıyla göz yaşartan İnkalara kadar uzanmak gerekecektir. Yeryüzüne adsız bir bağış olan bu gözü ve gnl tok kavim, İspanyol sömürgecilerle tanışana kadar bir durgun su güzelliğini rehber edinmiştir kendisine. İspanyolların kirli tırnakları, imparatorları Atahualpa'nın boynuna kenetlendiğinde bir şey yapamazlar bu nedenle, çünkü yapacak bir şeyleri yoktur, çünkü ne yapılacağını bilmiyorlardır. Ama öğrenirler, diğer İspanyollara benzemeyen bir İspanyol olan Jose Fernandez'den öğrenirler ve bir daha da unutmazlar, ta ki yeryüzü kendilerini unutana kadar!

Bununla beraber, bir başka felaketle yüz yüze gelebilmek için bu kez Barselona yollarına düşmek gerekecektir. Çünkü, "insanları öldürmekle yetinmeyen salgın hastalık, bu sefer de bir Katalan özelliğine saldırmıştı; yaşama sevincine. Her gece masalarında, altının ve sadık kadınların daha bol bulunduğu bir dünyanın yaratıldığı tavernalar boşalmıştı (...) Salgın; limanların değişik, baştan ıkarıcı, Provence fesleğeninden doğunun baharatlarına, hayvanların misk kokularından gelecek okuyan ingenelerin parfmlerine kadar tüm kokuları kovalamıştı; ölüm korkusundan korunmak için insanlar burunlarına mendil tutarak geziniyorlardı."

Veba salgınından fırsat buldukça gitarının yanına sığınan Doktor Amat, sabırsızlıkla sıranın kendisine gelmesini bekleyen genç ve güzel kıza, belki de dünyanın en erotik gitar tasvirini yapar: "Bacakların st tarafları incecik, külot bölgesi yumuşacak, sarışınca, kollarına aldığında yusuyuvarlak ve hoş kokulu (...)

Aynı zamanda çok kibar, hem de alçakgönüllü, hiçbir zaman başrolde olmaya meraklı değil, gölgede kalıp eşlik etmeyi yeğler. O, dünyayı kasıp kavuran kibir hastalığını tanımaz.”

Bu sözleri duyan genç kızın, kıskançlıktan köpürerek kapıyı vurup çıkması yadırgatıcı değildir elbette ama Barselona’nın kurtarıcısı ve ilk gitar metodunun yazarı Doktor Joan Carlos Amat’ın sözlerinin gerçek anlamını kavrayabilmek için, Clapton’u çölün ortasında bırakıp birkaç yüzyıl ileriye gitmek gerekecektir. Yani 1969 yılının Woodstock’ına...

“Müzik Sefaletin Kızıydı”

“Kahrolası müzik! Kendiliğinden gelmemişti. Onu nota nota, akor akor fethetmek gerekmişti. Müziğin sefaletten doğduğuna inanası geliyordu insanın. Sefalet, insanın teninden, gözlerinin içine giriyordu. Beynini kuşatıyordu. Ve orada, saçların, kemiklerin altında, gizem, dönüşüm vardı. Parmaklar gitarın sapı üzerinde dolaşıyordu. Sefalet müziğe dönüşüyordu. Sefalet, ten, baş, parmaklar, gitar, müzik: Jimi, böylesine kötü başlayıp sonunda bu derece mutluluk veren bu lanetli ve büyümlü yolu yüzlerce kez kattı. Müzik sefaletin kızıydı. Müzik sefaletin şarkısıydı.”

Tahmin ettiğiniz gibi, Jimi, bizim Jimi, Hendrix yani: “Jimi yalnızdı. Yirmi yedi yaşındaydı ve yaşayacak daha on üç ayı vardı (...) Gitarın rengârenk giysili, hüznü, kızıl ve kara yüzlü Don Kişot’u, on üç ay sonra Londra’da” ölecektir ölmesine ama geride bıraktıkları, hemen herkesin ayaklarına ve zihnine dolanmaya devam edecektir uzunca bir süre.

Tıpkı bugün olduğu gibi...

(*Dokuz Gitarla Dünya Tarihi*, Erik Orsenna, Çeviren: Aslı Yüce Loof, Can Yayınları)

ORTA ASYA, TARİH VE UYGARLIK

“Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan”

Birinci Türk Tarih Kurultayı'nda “resmiyet” kazanan ve o gün bugündür aklımızı fikrimizi zorlayan “kırmızı oklar” a binerek terk ettiğimiz ana ve ata yurduna dönüp bakmayı sürekli ihmal etmişiz, ediyoruz da nedense. Fransız Türkolog Jean-Paul Roux, “kırmızı oklar”ı tersine çevirerek yeniden Orta Asya steplerine sürüklüyor bizi. Sürüklerken de can alıcı soruları keskin bir “Çin hançeri” gibi iliştiyor tarih bilincimizin “özen”le esirgenmiş mahrem yörelerine. Buna rağmen, Atillâ İlhan'ın güzelim ifadesiyle, şahlanmak için olur olmaz fırsatları kendine yurt edinen “kısa pantolonlu milli heyecan,” Orta Asya'ya kırık bir aynanın gerisinden bakmayı sürdürüyor hâlâ. Üniversitelerimiz de, “milli heyecan” deyince Fransızca'yı yasaklamak gibi “bilimsel” bir çabaya soyunmuşken üstelik, Fransız Türkolog Roux'un muhtevası ve muhayyilesi sağlam çalışması her türlü övgüyü hak ediyor.

“Aslında Orta Asya’nın korkunç bir yüzü de yarattıklarının büyük bir bölümünü yine kendisinin yok etmesidir. Yer sarsıntıları ve insan sarsıntılarıyla! Kaprisli bir nehir taşarak her yer sel altında bırakmış ve buraları çöl etmiştir. Yer sarsıntıları anıtları yıkmış, putlardan nefret eden tek tanrıcılığıyla İslamın fanatik tasvir düşmanlığı heykelleri ve resimleri baltalamıştır. Atom bombasına eşit devler Cengiz Han ya da Timur, kendi Hiroşima ve Nagasaki’lerini yaratmışlardır. Hemen hemen her yerde buzdan ya da topraktan kefenlerinden sıyrılan kayıp şehirlere rastlarız. Dağların ve yarların dik yamaçlarında, örneğin Tun-huang (Dunhuang) ya da Bezeklik’tekiler gibi mağaralar ortaya çıkar. Mezarlar kıyamet günündeymiş gibi ya kendiliğinden açılırlar ya da Noyin Ula, Pazırık ve Astena’daki gibi toprağın bağrından çıkarılırlar. Bize doğanın Mısır’daki örnekleri kadar iyi koruduğu sayısız kalıntı ve kanıt sunarlar. Resimler, heykeller, halılar, kumaşlar, tahtalar, deri eşyalar, dövmeli insan vücutları, bütün bunlar şaşkın bakışlarımızın önünde geçmişiyi yeniden canlandırırlar. Ramses’in mumyası bizi heyecanlandırıyorsa, belki 2000 belki 2500 yıl önce Altay’a gömülen ve sanki dün ölmüş gibi korunmuş ceset karşısında nasıl heyecanlanmaz insan?”

Hayır, bu satırların yazarı kendisini kafasındaki kurguya ziyadesiyle kaptırmış bir senarist veya içinden çıkıp geldiği öyküyü tamamlamak için malzeme toplayan postmodern bir edebiyat meraklısı değil. Bu hayli renkli, bir o kadar da çarpıcı olan satırları kaleme alan kişi bir tarihçi, üstelik bir Türkolog. Türkolog deyince ufku Barthold, Eberhard, Vambery, Wittek, Thomsen, Radlof, Benningsen gibi Türkoloji koridorlarında gezinen isimlerle sınırlı olanlar için yeni bir isim Jean-Paul Roux. En azından, biraz önce çizdiğimiz çerçeveye yerleştirmekte hiçbir sakınca görmediğimiz bu satırların yazarı için öyle. Dolayı-

sıyla, bu durum bile, “Bakalım ‘elin Fransızı’ neler yazmış, resmi tarih tezimize göre kırmızı oklara binip dünyaya yayılmak için terk ettiğimiz anayurdumuz hakkında” türünden merak ve hatta endişeye sevk ediyor insanı. Ne de olsa, daha önce sayılan Türkologların meşrepleri ve menşeleri hususunda şerbetliydik; üstelik o dönemler Soğuk Savaş dönemleriydi. Bu itibarla, damarlarda çağıldayan kanın çağrısına kapılmadan satır aralarını okumak ve çoğu Amerikan sevdalısı olan “üstat”ların amaçları hakkında fikir ve bilgi sahibi olmak nispeten kolaydı.

Gizemli Topraklarda Bir Gezinti

Lakin şimdi kazın da, kurdun da ayağı öyle değil. Jean-Paul Roux’un “Türkolog” kimliğinin arkasında ne türden manik-depressif veya halüsinatif gerekçeler bulunduğunu keşfetmek için, yine kırmızı okları ama bu kez tersine doğru izleyerek Kafkaslar veya İran üzerinden Orta Asya’nın gizemli topraklarına yeniden uzanmak gerekiyor. Üstelik artık bölgede gereğinden fazla Türk Cumhuriyeti ve cumhuriyetlerin Birinci Türk Tarih Kurultayı’na ‘riyaset’ edenleri aratmayan ‘başbuğ’ları var. Sizin anlayacağınız işimiz hiç de kolay değil ve Emin Oktay’ın tarih kitaplarından âşına olduğumuz bölüm başlıklarına -şüphesiz çok daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir biçimde- sahip olan 502 sayfalık kitabın “Tarih ve Uygarlık” altbaşlığı da, bir Fransız Türkolog okumanın, bozkırda kımız içmek kadar kolay olmadığını koyuyor ortaya. Çünkü, işin içine *Türk Medeniyeti Tarihi* ile Ziya Gökalp’in, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* ile Bahaettin Ögel’in, *Türk Tarihinin Sosyolojisi* ile Orhan Türkdoğan’ın, *Türk Tarihinde Meseleler* ile Atsız’ın, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi* ile Osman Turan’ın, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi* ile Mustafa Akdağ’ın, *İktisadi Kalkın-*

manın Sosyal Meseleleri ile Ömer Lütfi Barkan'ın, *İktisadi İn-
hıtat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* ile Sabri Ülge-
ner'in ve şimdi adını saymaya üşendiğimiz daha pek çok ismin
de katılması gerekiyor. Bunları, üniversitelerin tarih kürsülerini
dolduran ilim, irfan ve unvan sahibi 'ehibba'ya bırakarak, biz
kitabın kısa tanıtımıyla iktifa edelim.

Yazının başına aldığımız paragraf gibi, şimdi okuyacağınız
paragraf da Jean-Paul Roux'un, üzerinde çalıştığı konuya en
azından "sevgi" ile yaklaştığını koyuyor ortaya:

"Kaynaşan insan yığınlarıyla yaşamaya alışmış bize mutlak
görünen bir yalnızlık içinde, tek bir canlıyla karşılaşmadan Or-
ta Asya'yı Kansu'dan Aral'a boydan boya geçtiğinizde bu top-
rakları tanıdığınızı düşünürsünüz; sayılarının azlığıyla ortama
çok iyi uyum sağlayan kerpiç evlerden oluşan küçük köylerde
ya da keçeden yapılan yurtlarda uyuduğunuzda; bu diyarda ya-
şayanların en leziz içecekleri saydıkları mayalanmış kısırak sü-
tünden yapılan alışılmadık 'kırmızı' içtiğinizde ve onlarla milli
yiyecekleri yoğurdu ya da bir parça koyun etini paylaştığınızda,
'şayet alışkınsanız mis kokulu yiyeceklerin pişirildiği küçük te-
zek ateşinin çevresinde bir akşam geçirdiğinizde; kulakların
bayram ettiği ve kalbin şenlendiği müziği (duyabilirseniz) din-
lediğinizde; onlara yaklaşmak yasak olduğundan ya da hayal mi
gerçek mi ayıramadığınızdan çok uzaklardan geçip giden Bakt-
ra develerenin sarsak kervanlarını gördüğünüzde, şu küçük at-
lara bindiğinizde, korkunç süratlarıyla eşkiya ya da katil oldu-
ğunu sandığınız, belki de öyle olan yerlilerle benzersiz dostluk-
lar kurduğunuzda bu toprakları bildiğinizi sanırsınız. Hayır ta-
nıyamazsınız, çünkü Orta Asya hâlâ tüm sırlarını bize sunmuş
değil. Bize sunduğu hazineler ne kadar büyük olsa da sakladığı
daha büyük hazineler olduğunu biliyoruz."

“Sevelim Sevilelim, Dünya Kimseye Kalmaz”

Bilenler bilir, konusunu sevmek, sosyal bilimlerin en temel koşullarından birisi, hatta belki de ilkidir. Sözü edilen sevgi olmadan kalkıp bu boyutta bir yükün altına girmek, anlamsızdan öte saçma bile kabul edilebilir içinde yaşadığımız dönemin değer yargıları itibariyle. Bu nedenle, Roux’un çabası ve bölge halklarına yönelik sevecen yaklaşımı, milli kültürümüzün anlam haritalarından sarkan “kompleksi” sahiplenerek söylemek gerekirse, bu halkları “barbar” diye niteleyen bir kültürden gelmiş olmasına rağmen her türlü takdiri hak ediyor. Hele “Barbarların Portreleri” bölümünde öylesine naif bir savunma psikoza içine giriyor ki, bir anlamda bilim adamı nesnelliğinin bile uzağına düşüyor. Çinlilerin Orta Asya halklarını “yaradılıştan vahşi”; Marcellin’in Hunları “kocaman kolları ve gövdelerine oranla çok büyük kafalarıyla canavara benziyorlardı”; Mathieu’nun Moğolları, “o kadar hayvana benzemektedirler ki, onlara insandan çok canavar demek daha doğru olacaktır” diye tanımlamaları karşısında neredeyse isyan ediyor Roux:

“Peki ya şu komik portreler? Fizikleri şaşırtıcı olabilir ama korkunç değildir kesinlikle! Hint-Avrupalılar ya da Altaylılar kolları ve bacakları güçlü, geniş göğüslü, paralel bacaklı, küçük, tıknaz adamlardır. İskitlerin, sanat eserlerinden anladığımız kadarıyla, göğüslerine kadar inen sivri sakalları, tepelerinde topuz yaptıkları uzun saçları vardı. Türkler ve Moğollar, Moğol tiplidirler, yani küçük ve kısık gözleri vardır; öyle ki gözlerini kısıtıklarında gözbebekleri ancak görünmektedir ve bu onlara çok gizemli ve korkunç bir ifade vermektedir (...) Bizi en çok şaşırtan giysileridir. İskitler, kısa gömlek, uzun pantolon, dize kadar deri bot ve kafalarını rüzgârdan koruyan sivri bir şapka giyerlerdi, son derece makul bir giyim biçimleri vardı. Altaylıların gi-

yim biçimi ise çok gariptir. Buna karşın Türkler ve Moğollar refah günlerinde farklı ve çok görkemli kılıklarla gezseler de genelde, yani yoksul olduklarında sırtlarına sepilenmiş ya da sepiyenmemiş, kimi zaman delik deşik bir hayvan postu atmakla yetinirlerdi.”

Bir de şöyle bir değerlendirme var ki, bunu alıntılammamak, göçebeliğin genetik yapımıza armağan ettiği, bizim de yüzünü kara çıkartmamak için göz yaşartıcı niteliği ağır basan insanüstü çabalar sarf ettiğimiz ‘ameliye’lere haksızlık olurdu: “Göçebeler genelde yoksulluk içinde yaşadıklarından açgözlüdürler ve ulaşabildiklerinde lüks yaşama ölçüsüzce bağlanırlar.”

Görüldüğü ve anlaşıldığı kadarıyla Jean-Paul Roux yani “elin Fransız,” yaptığı işi sevmek dışında ciddiye de alan bir bilim adamı. Kitabın muhtevası da, olağanüstü güzellikteki kaynakçası da bunun en somut göstergesi. Eh, bizim “Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı” türünden hayli “bilimsel” manzumelerin gölgesinde büyütüldüğümüzü bilmediği için; Orta Asya’nın Çinliler, Tibetliler, Sogdlar, Baktrahılar, Kuçanlar, Hotenliler, Turfanlılar gibi “lüzumsuz” halklarına Türkler kadar, hatta Türklerden fazla yer vermesini anlayışla karşılamak gerek. Netice itibariyle, “elin Fransız” filan ama o da insan. Bu nedenle, Jean-Paul Roux’u rahat bırakıp, biraz da “teferruat” üzerinde durmakta fayda var.

Teferruatın Türkiye Kıyısı

“Teferruat,” kitabın Türkiye macerasını üstlenenlere ilişkin ayrıntılar ihtiva ediyor ne yazık ki. Doğal olarak kitabı çeviren mütercimlerden de, kitabı yayıma hazırlayan editörlerden de, kitabı basan yayınevinden de, en azından Jean-Paul Roux kadar işlerini ciddiye almalarını bekliyorsunuz. Kitabın bazı bölümler-

ri, bu özenin yeterince gösterilmediğini, daha iyimser bir yaklaşımla, yabana atılamayacak önemde bazı hususların ihmal edildiğini düşündürüyor insana. Ne demek istediğimiz biraz somutlaştıralım isterseniz.

Bilimsel çeviri yöntemleri konusundaki uluslararası eğilimler, belirli meslek grupları arasında yerleşmiş bulunan uluslararası isim ve kavramların, bir başka dilde aktarılırken olduğu gibi muhafaza edilmesi yönündedir. Çünkü, söz konusu isim ve kavramlar, metni okuyan herkes tarafından anlaşılabilme özelliğine sahiptir. Bilebildiğimiz kadarıyla, bunun tek istisnası, çevrilen dilin anlam dünyasında somut karşılığı olan kelime ve kavramların, o dilde ifade edilmesinde bir sakınca görülmemesidir. Sözcüğü, uluslararası literatürde “Mongolia” olarak geçen yer isminin, Türkçe’de bilindiği şekliyle “Moğolistan,” “Mongols”un “Moğollar,” “Gengis Khan”ın “Cengiz Han” olarak tercümesi yadırganacak bir husus değildir. Zaten öyle de yapılmış.

Bilinmez neden, aynı yaklaşımın veya hassasiyetin kitabın bazı bölümlerine uygulandığını görmek mümkün değil. “Türk Egemenliği” başlığını taşıyan sekizinci bölümün ara başlıklarında yer alan “Tu-kiu”lar sözcüğü. “Bu ‘Tu-kiu’lar da kim ola ki?” diye düşünüyorsunuz önce doğal olarak. Biraz dikkat edince, “Tu-kiu”ların şu bildiğimiz “Göktürkler” olduğunu fark ediyorsunuz fark etmesine ama, Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri arasında yer alan “Göktürk Yazıtları”na neden “Tu-kiu”lerin Yazıtları (s.149)” denildiğini kavramakta zorlanıyorsunuz bir parça. Üstelik, “Tu-kiu”ların ünlü beylerinden Tonyukuk için “Büyük bir Türk Beyi (s.145)” ara başlığı kullanılıyor ki, bu da kafa ve kavram karışıklığını apaçık seriyor gözler önüne. Benzer bir kavramsal kargaşa, Hunlarla ilgili bölümlerde de karşımıza çıkıyor ne yazık ki. En hafif ifadesiyle, “Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı” kültürünün ara sokaklarından gelen in-

sanları rencide ediyor bu türden özensizlikler.

“Kaynakça”da yapılan bir iki yanlışlığa ilişkin bir iki dipnot düşerek kapatalım bu sevimsiz bahsi isterseniz. Fuad Köprülü’nün dünyaca ünlü kitabını kimin “Türk edebiyatında ilk mütesevvifler” yaptığını (s.459) doğrusu fena halde merak ediyoruz. Öte yandan, “Oghuz-tiame(?)”nin yazarları arasında yer alan “Bang” kimdir bilmiyoruz ama “Rahmatı” Reşit Rahmeti Arat olsa gerek (s.464). Bir de R. Nur’un imzasıyla “Oghgouz-name(?)” adlı bir kitabın 1928 yılında İskenderiye’de basıldığı belirtiliyor (s.464) ki, elimizin altında bulunan kaynaklarda bunu doğrulayan bir bilgiye rastlayamadık.

Şüphesiz, bu tür ayrıntılar kitabın önemini örseleyecek bir yoğunluk arz etmiyor. Jean-Paul Roux’un da belirttiği gibi, Orta Asya hâlâ çözülmemiş bir kilit gibi duruyor yeryüzünün bu en eski yerleşim bölgesinde. Çözmeye çalışanların, başlangıcından bu yana “elin gâvurları” olması ise olur olmaz sebeplerle ayaklanan “milli gurur”u zerre ilgilendirmiyor nedense.

Üniversitelerin “milli gurur”u müdafaa ve muhafaza etmek için Fransızca’yı yasaklamaya soyunduğu bir ülkede, biz de kalkmış nelerden söz ediyoruz...

(*Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Jean-Paul Roux, Çeviren: Lale Arslan, Kabcacı Yayınları)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Soruların Gölgesinde

NİLÜFER GÖLE

“Türkler parayı tanıdıkça bugünkü zamanı sevdi...”

Hem Paris'te, hem de İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Prof. Dr. Nilüfer Göle, ortaya attığı tezlerle gündem belirleyen, geniş tartışmalara yol açan bir isim. Mühendisler ve İdeoloji ve Modern Mahrem, sadece Türkiye'de tartışılmakla kalmamış, çevrildiği dillerde de haklı bir ilgi görmüştü. Prof. Göle'nin son kitabı olan Melez Desenler de, tuhaf bir rehabetin gölgesine yaslanan toplumsal hafızamızda yeni satırbaşları açmaya aday ilgi çekici tespitler ihtiva ediyor. İslam ve Modernlik Üzerine üstbaşlığıyla sunulan kitapta, Türkiye'nin son yirmi yılda geçirdiği hızlı değişime bir sosyolog perspektifinden bakılıyor. Prof. Göle, Melez Desenler'le ilgili sorularımızı cevaplandırdı.

Nilüfer Göle, yine ilginç bir kitapla çıkıyor okurun karşısına. Tıpkı diğer kitaplarınızda yani Mühendisler ve İdeoloji ya da Modern Mahrem'de olduğu gibi, kitabınızın ismi zengin çağrışımlara gebe gibi görünüyor. "Melez Desenler" ne anlama geliyor, neyi kastediyorsunuz tam olarak?

İlk bakışta kitap adına hiç de uygun değilmiş gibi görünüyor. Desenin melezi olur mu? Desen sözcüğü, bir kere sanatı hatırlatan bir sözcük. İkincisi de biraz tamamlanmamışlık ifade ediyor. Bir toplumun bitmiş bir fotoğrafı değil de, oluşumu devam eden bir desen hali söz konusu olan. Bir de görsellik var elbette. Ben bir şekilde sosyolojiye görsel bir boyut getirmek istiyorum. Bizim öğrencilik yıllarımızda, sosyoloji kural ve yapıları bakıyor du sadece. Göz faktörünü ve görselliği unutmuştu. Onun için görsellik ve gözlem mevzusunu önemsiyorum ben. Zaten kitapta yer alan makalelerden baktığınız fotoğrafı anlayabilmek, bugüne ilişkin bir şey. Melez olmasının nedeni ise, sürekli bir değişim içinde olması. İki ayrı kıtanın birbirine yaklaşması, melezlenmesi, saflığını kaybetmesi anlamını taşıyor. Zaten bizim toplumun kültürel konteksinde melez yozlaşmayı, özünü kaybetmeyi hatırlatır her zaman.

Olumsuz bir anlamı var yani...

Evet olumsuz ama ben onu değiştiriyorum. Zaten diğer sosyalbilimciler tarafından da yapılmış bir şey bu. Melezliğin olumlu tarafı da var. Birbirinden öğrenme, etkilenme, hatta güzelleşme. "Melez Desenler," Türkiye'deki beklenmedik değişiklikler ve yakınlaşmalar üzerine ışık tutmayı ifade ediyor.

Tarihin Türkleri, Türklerin Zamanı Keşfi

Kitaba yazdığınız "Modernlik: Zaman, Bilinç ve Desen" başlıklı önsözde, "Türkler parayla tanıştıkça bugünkü zamanı

sevdiler” diyorsunuz. Burada, geçmiş ve bilhassa gelecek tasavvurlarının yerine paranın ikame edilmesi mi söz konusu olan? Varsa, toplumsal sakıncaları nedir böyle bir yer değiştirmenin?

60'lara, 70'lere kadar Türk toplumunun rütbe toplumu olduğunu ve girişimcilikle bir ilgisinin bulunmadığını biliyoruz. Türkler paradan çok rütbeyi, piyasadan çok devleti severler. 80'den sonra ise Türkler şaşırtıcı bir şekilde parayı keşfedip sevmeye başladılar. Bunun tezahürünü her alanda görmek mümkün. Tek iktidar para oldu. Ama bunun temel bir zaafı var: Bu aracısız bir para iktidarı. Bu hızlanma çok şaşırtıcı. Türkiye’de bir şey yazıyorsunuz, ama o kadar hızlı bir değişim var ki, yazdıklarınız değişimin gerisinde kalıyor. Para iktidarı ile birlikte toplum güncelliği yaşamaya başladı. 70’li yıllarda Türkiye ütopyacı bir toplumdur, kendini geleceğe ilişkin koşullandırıyor. Bugüne yönelik yoğun bir yabancılaşma vardı. 80’lerden sonra ise “bugün,” öyle bir girdi ki yaşamımıza, şimdi de güncelliğin kuşatmasına düştük. Medya da bunu hızlandırıyor. Bunun iyi bir tarafı var. Güncel olunmadan girişimci, sivil toplumcu olunmuyor. Ama sadece güncelliğin kuşatmasında kalındığı vakit de, orta vadeli, uzun vadeli bir açılımın olması mümkün değil. Ne geçmiş, ne gelecek, bağlantısız bir şimdiki zaman kalıyor. Bu şimdiki zamanın içine bir perspektif getirmek lazım. Perspektif de, tarih anlayışı ve hafıza ile geleceğe yönelik kendini aşma isteği gerektirir. Türkiye’nin halkaları sürekli kopuktu birbirinden, şimdiki zaman da geçmiş ve gelecek zamandan kopuk olarak geldi.

Neyi kastediyorsunuz bunu derken?

Aslında modernliğin içinde taşıdığı bir ilericilik boyutu var zaten. Ama özellikle, Batı dışı toplumlarda ve bizim modelde “çağdaşlaşma”, “ilerleme” denilen şey, modernite ile ters düşen bir muhteva taşıyor. “Çağdaşlaşma,” eşzamanlılığı içerdiği halde, biz ona sürekli gelecek tasavvuru atfettik. Çağdaşlaşmayı, bu-

günkü zamana ait bir şey değil de, hareket halinde, ileride elde edilecek bir ütopya ile özdeşleştirdik. Ama burada da dil değişti. Dile kulak asmak lazım, giderek herkes “modernlik” demeye başladı. Bu artık modernliğin kabulüdür. Modernleşme bir ideali anlatırken, modernlik şu andaki durumla ilgili bir fikir veriyor. Bunların üstüne bir de postmodern kavgalar geldi üstelik. Acaba bugün modernlik, ilerlemeci ütopyaдан koptu mu? Batı’dan uzaklaştığı kesin. Eskiden sadece Batı’nın tanımladığı veya Batı’ya göre tanımlanan bir modeldi. Bugün ise Batı’nın dışındaki birçok toplum, kendilerine göre modern olmanın yollarını bulmuş görünüyor. Kemalizm de bunların bir tanesi.

Modernliğin Kargaşası

Türkiye’nin yaşadığını belirttiğiniz “modernliğin kargaşası,” somut olarak en çok hangi alanlarda çarpıyor gözünüzü?

Kesinlikle etik ve estetik planda. Modernliğin en önemli karakterinin, modernliğin eleştirisi olduğu bilinmiyor. Modernlik, sürekli kendini eleştiren bir yapıya sahiptir. Türkiye’de ise modernliğe herhangi bir eleştiri yöneltildiği zaman, modernlik avuçlarımızdan kayacakmış gibi bir hisse kapılıyoruz. İlerlemeci paradigmanın böyle bir korkusu var.

Etik planda yaşanan kargaşayı hangi alanlarda gözlemliyorsunuz daha çok?

Piyasa en başta geleni. Devlet yukarıdan aşağıya kural koymuşsa bunu tanıyor, yoksa aşağıdan yukarıya kural üretmeyi aklından bile geçirmiyor. Profesyonel iş dünyasından siyasi etiğe kadar bir dizi alanda kargaşa yaşandığını görüyorum. Doğrunun yanlıştan ayrışması neye göre yapılacak ve ortak kriterimiz olacak mı? Sorun bu.

Bireyliği keşfettiğini söylediğiniz kişiler, en azından bireysel

anlamda bir etik kaygı taşıyor yani?

Kişiselleşiyor da, bireyselleşmiyor, öyle diyelim. Bu tür paradokslar var Türk toplumunda. Aşırı samimiyetçi bir şekilde kişiselleşme yaşıyor ama bunun tam anlamıyla bireyselleşme olduğunu söylemek zor.

“Modernlik sanat ve bilim istiyor” gibi ilginç bir tespitiniz var. Bu iki kavram üzerinde de o kadar çok konuşuluyor ki. En son Hülya Avşar ile Adnan Çoker arasında yaşanan tartışma ve arkasından yazar-çizer takımının iki kampa ayrılması örneğinde gördük bunu. Diğer yandan, çok satan yazarlar az satanları, az satanlar çok satanları küçümsüyor. Bir de Batı’da bile hayli az görülen bir kitap pazarlama tekniği gelişti Türkiye’de. Bütün bunları nasıl değerlendiriyorsunuz? “Modernliğin kargaşası”nın doğal bir sonucu mu bu, yoksa modernliğin gerektirdiği “sanat ve bilime” yönelişin tezahürleri mi?

Buna aydınların modernlikle ilişkilerinin dönüşüme uğraması diyebiliriz. Daha önce aydınlar, “üst kültür ve alt kültür nedir” tanımlarını belirleyen insanlardı. Sözünu ettikleri üst kültürün kriterleri de belliydi. Daha dar anlamıyla, ilerleme modelinin değerlerinin taşıyıcısı konumundaydılar. Bir anlamda, toplumun eğitimcileri olarak görüyorlardı kendilerini. Popüler kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte, alt kültürle üst kültür arasındaki sınırlar kadar, kimin hangisinin temsilcisi olduğu da ortadan kalktı. İşte aydınların öfkesinin gerisinde biraz bu var. Buna hayıflanıyorlar. Dağdakilerin gelip bağda söz hakkı elde etmesi hoşlarına gitmiyor.

İktidarı Kaybeden Aydınlar

İktidarı kaybetmenin telaşı bir bakıma...

Elbette, Türkiye’de aydın olmak, çok önemli bir iktidar ala-

nını elinde tutmak demekti. Hülya Avşar-Adnan Çoker meselesinde olduğu kadar, *Büstler* kitabı ile ilgili olarak yapılan tartışmalar da son derece ilginçti ve sanıldığı kadar kalitesiz bir tartışma değildi. Çünkü orada, aydınlarla popüler kültürün temsilcilerinin hiç de birbirlerine uzak olmadığı ortaya çıkıverdi. Bundan çok rahatsız olan bir aydın kesimi var. Bu diyalogu, daha sağlıklı bir mecraaya kanalize etmek isteyen bir başka kesim de var. Bunlar, kendi profillerinin popüler kültürden kopamayacağını anlayan kesimler. Bu yakınlaşma sonucunda, bilim ve sanat bir erezyona mı uğrayacak, yani popülerleşme bayağılaşma anlamına mı gelecek, yoksa birtakım insanların tekelinde olmaktan çıkıp daha geniş kitlelere doğru yaygınlaşacak mı? Kavga bunun kavgası.

Aydınların telaşı da biraz bundan kaynaklanıyor galiba. Geçtiğimiz gün Hilmi Yavuz; Orhan Pamuk, Murathan Mungan, Yılmaz Erdoğan gibi isimleri eleştirirken, çok satandan kuşku duyulması gerektiğini söylüyordu, tıpkı Minâ Urgan gibi. Popülerleşmeye karşı çıkıyordu yani.

Burada tuhaf bir denge var. Kimi zaman okunması çok zor yazarlar okunmuyor belki ama satıyor. İnsanlar alıp kütüphanesinde bulunduruyor. Bence bunun bir zararı yok. Ben bundan kuşku duymam. Çünkü bir aydının meselesi, taşları biraz oynatabilmek olmalı. Ben bu dili, kendimi başkalarından korumak için değil, alışlagelmiş taşları yerinden oynatabilmek için kullanıyorum. Yapabildiğim kadarıyla dili daha anlaşılır kılmak, daha fazla insana ulaşmak istiyorum. Ama bu anlatmak istediğim olayın kompleks yapısından vazgeçtiğim anlamına gelmez. Ben daha fazla kişiye ulaşmanın, popüler hale gelmenin kötü bir şey olmadığını düşünüyorum. Bu söyleşi bile bunun bir göstergesi zaten.

Komik Kaçan Çabalar

O halde, bir anlamda kendi iktidarlarını korumak için çırpınıyor aydınlar...

Kültür tüketicileriyle, kültür üreticileri aynı değil. Bunda bu kadar korkacak bir şey yok. Aydınlar genel olarak kültür üreticisi ve aslında çok azı aynı zamanda kültür tüketicisi. Kültür tüketicisi olmak da kötü bir şey değil. Bir ressam, herhalde bizden çok daha az gidiyordur sergiye. Müzisyenlerin çoğu, sadece ilham alabilecekleri türden bir müziği dinler ve kafalarında kakofoni yaratacak müziğe kapatır kulaklarını. Ben müzik tüketicisi olduğum için bu kadar seçkinici davranmıyorum. Ben de seçkinliği sosyoloji okurken gösteriyorum. Tamam, sapla saman birbirine karışıyor Türkiye’de. Popüler kültür herkesi eşitliyor ama, hangisinin kalıcı olacağını şimdiden kestirmek de mümkün değil.

Aydınlar bu konuda hayli iddialı. Ali Bayramoğlu, 30 yıl sonra Hülya Avşar’ın ismini kimsenin hatırlamayacağını söyledi. Perihan Mağden, Yılmaz Erdoğan’ın yazdıklarının şiir olmadığını ilan etti...

Köşe yazarları hikâyesi ayrı bir hikâye. Orada köşe kapmaca gibi bir şey var ve benim onu anlamam mümkün değil. Köşe yazarlığı büyük bir iktidar haline geldi artık. Yılmaz Erdoğan çok doğru bir şey söylüyor, “küfürle mizah aynı şey değildir” derken. Sapla samanın karışması bu işte. Yılmaz Erdoğan, “aydınlar” diye bir genelleme yapmanın doğru olmadığını vurguluyor ve o kadar güzel şeyler söylüyor ki, orada önemli olan artık polemik filan değil. Orada, tartışmayı kavgadan düşündürücü, ufuk açıcı hale getiren bir kalite var. Aydınları aşağılamak gibi genel bir eğilime prim vermiyor Yılmaz Erdoğan. Genelde böyle bir eğilim olduğu için aydınlar da kendilerini korumaya kalkışıyorlar ama savunma yöntemleri her zaman ilginç olmuyor.

Kaybedilmiş kalelerini korumak için gösterdikleri göz yaşartıcı çaba, bazen hakikaten komik kaçıyor.

Şimdiki zaman boyutunda, Epiküryen anlamda her şeyi meşrulaştıran bir zihniyet yapısına doğru bir kayma da olmuyor mu?

Benim “Liberal Yanılgı” diye sözünü ettiğim şeyin bir tezahürü de bu işte. Bireycilik nasıl ki önünde hiçbir engel tanımıyorsa, paranın önünde de hiçbir engel bulunmuyor. Bu da toplumun kendi ahlaki filtrelerini keşfedemediğini gösteriyor.

Keşfedememek bir yana, mevcut ahlaki filtreleri de görmezlikten gelip sırt çeviriyor galiba...

Elbette, aslında o filtrelerden kaçarak, kuralları yıkarak bireyciliğini ortaya koyduğunu sanıyor. Çünkü kurallar engel olarak algılanıyordu. Öyle yeni kurallar getirmek lazım ki, oyunu engellemesin, tersine onu desteklesin.

Yine aynı önsözde, Habermas’ın, “modernizm bugüne ait olan bilincimizin bileylenmesidir” tespitinden yola çıkarak, “80”li yıllarda Türkiye ilerencilikten modern zamanlara geçiş yaptı” diyorsunuz. Bunu biraz daha açar mısınız, “ilerencilik” ile “modern” hangi konularda ayrışıyor birbirinden, yoksa tamamiyle birbirine karşıt kutupları mı simgeliyor?

Bu, aydın kavramının geçirdiği dönüşümden kaynaklanıyor. Aydınlar artık, bir ideolojinin veya etik değerlerin tanımını ve taşıyıcılığını yapan insanlar olmaktan çıkıp popüler olana doğru gidiyor. Ben toplumdan yana olduğum için böyle düşünüyorum belki de. Çünkü ben ciddiyet ve iktidar alanını üstümden soyunmak için, birçoğunun gözünde hayli itici davranmış, aydınlığa yakışmayan tavırlar içine girmiş biriyim. Ben bir muziplik yaptım ama kimse o muzipliği anlamak istemedi. Çünkü, aydının asık suratlı olması gerektiği fikrine alışılmış bir kere. Bilginin iktidarını kaba, ağır bir üniforma gibi giyerseniz, onun altında

ezilirsiniz. Entelektüel cevvaliği gösterebilmek için, o üniformaların ağırlığı altında çok fazla kalmamak lazım. O üniformayı çıkarmanın çok da fena bir şey olmadığını düşünüyorum ben. Üstelik medya sayesinde insanlar bundan faydalanıyorlar, görünür hale geliyorlar, köşe yazarı oluyorlar. O kadar şikâyet etmek doğru gelmiyor bana.

Entel Kavramını Olumlamak

Galiba orada şöyle bir şikâyet konusu var: Eskiden aydınlara yaklaşılmazdı, onlar oturdukları fildişi kuleden her şeyi belirlerlerdi. Ama şimdi öyle değil. Herkes kendilerine kolayca ulaşabiliyor, gerekirse kavgaya bile edebiliyor. “Hülya Avcı resim hakkında nasıl konuşur” diye kıyamet kopartmanın anlamı bu olsa gerek. Ulaşılmaz olmaktan çıkmak, mevzilerin kaybı gibi algılanıyor galiba...

Ulaşılmaz olmaktan çoktan çıkıldı aslında. 80’lerden sonra her şey değişti ve entellik geldi mesela. Entel, aydın kavramının yumuşamış biçimi.

Siz bunu olumluyorsunuz. Aydınlar ise veba gibi görüyorlar bu kelimeyi. Hatta aydınları aşağılamak için üretildiğini düşünüyorlar...

Doğru, ben çok olumluyorum. Belki aşırı toleranslı bakıyorum ama belli bir köşeye çekilip aşağıdan vurmaları da doğrusu tasvip etmiyorum. Kim köşesine gizlenip aşağıdan vuruyorsa, o en akıllı kabul ediliyor. Şark kurnazlığı gibi bir şeye dönüştü akıl bizde. Memleketteki her şey gibi, aydın kavramı da erozyona uğradı zaten. Bence bunun iyi tarafları oldu. Çünkü kendini sürekli devletle özdeşleştiren aydın, siyasetin farkına vardı. O ciddiyetin yerini, entelle birlikte bir gülümseme aldı. Öğrencilere, “Sizin için entel nedir?” dedğim zaman, hepsi gülümsüyor

bir kere. 68'in yaşlanmak istemeyen kuşağını anlatıyorlar bir bakıma. Entellik, aydınların normal yaşamla barışmasını anlatıyor. 70'li yıllarda normal yaşamı savunmak çok zor bir şeydi. 80'li yıllarda sokaklara inilebildi ancak. Entellik de bunun teza-hürü. Ama bu kötü bir şey değil.

İyi ama entelde aydına yönelik bir aşağılama yok mu?

Şüphesiz aydına yönelik bir aşağılama var entel kavramında ama, bu toplumda, aydına yönelik bir aşağılama her zaman vardı zaten. Ben aydınların aşağılanması da tehlikeli bir şey olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu kültüre olan saygının azalması demektir. Ama popüler kültürün ortaya çıkmasından da rahatsız değilim. Önemli olan bunu doğru yorumlamak.

Teşhircilik Medyayla Gelen Bir Şey

"Resmi devlet dilinin yasaklarından, mahremiyet sınırı tanı-maz bir teşhirciliğe geçmek," bilhassa ahlaki alanda büyük sar-tıntılara sebep olmadı mı? Bu süreç böyle devam edecek mi siz-ce, yoksa dönüşüm mü geçirecek?

Benim derdim bu toplumda katmanların artması, dilin geliş-mesi. Benim işim bu. Ben ahlaki bir tutumdan yola çıkmıyorum. Çok teşhirci bir toplumdayız, resmi dilin kırılmasıyla soğuk top-lumdan sıcak topluma geçtik. Atatürk resimlerinin değişimi bile bunun somut bir göstergesi. Atatürk giderek çok yakınımıza gel-di. Teşhircilik de, yani aracısız anlatım da medyayla gelen bir şey. Kamerayı tutarak gerçeği yakalamak diye bir tutum içine gi-rildi. Yaşam, dili es geçemez diye düşünüyorum. Dili olmayan bir yaşam düşünebilir misiniz? Teşhirciliğin böyle bir boyutu var. O zaman geçmişe ve geleceğe bağlanamıyorsunuz. Yaşanılanı anla-maya yönelik bir mesafe alma, perspektif kazanma mümkün ol-muyor. Bu olmaclığı için de ortaya karmaşa çıkıyor. Bir farkına

varma söz konusu değil çünkü. Farkındalık, ancak birbirinden farklı halkaların birleştirilerek yeniden kurgulanmasıyla mümkündür. Oysa biz sürekli bu zincirleri kırıyoruz. Herkes kendini konuşuyor, doğru ama hiç zahmetsiz konuşuyor. Ama bunun yanında edebiyatta da inanılmaz yazarlar çıkıyor ortaya. Çok farklı ve şaşırtıcı bir dille, yaşadıklarımıza çok farklı bir perspektif getiren yazarlar çıkıyor. Bu da teşhirciliğin öbür ucu.

“Türkiye’nin metni” derken tam olarak neyi kastediyorsunuz?

Bir Türk tipini çizerken Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur*’una bakıyoruz, başka kitaplara bakıyoruz. Bunlarla böyle bir tip oluşuyor. Bu bir kişinin oturup yazacağı bir şey değil. Parçacıkları birleştirerek toplumbilimcilerin ortaya koyabileceği bir şey. Bu, bir anlamda bir ahenk arayışı. Buna biraz daha mesafeli bakabilenlerin işi bu. Eylemcilerin değil de araçların işi yani. Aracılarda kalite arttıkça o ahengi yakaladığımızı göreceğiz. Çünkü, gerçekliğe yeni boyutlar kazandırdıkça, değiştiriyorsunuz onu. Bir taraftan da kaosun yakın resmi çizilmeye başlıyor. Bunu da en başta karikatüristler yapıyor. Topluma en yakınlaşabilenler, hakikaten mizah çizerleriydi. Bizim sayfalar dolusu yazıda anlatamadıklarımızı, onlar bir karede anlatabiliyor. Bunun için en çok onları kısıkanıyorum. Karikatürün yeniden gazetelerin birinci sayfalarına taşınması da bu ihtiyaçtan kaynaklanıyor zaten. En iyi köşe yazarları karikatüristlerdir diye söylemişimdir zaman zaman. Bay Press’i okumadan geçebilir misiniz?

Popüler Kültüre Yakın Durmak Gerek

Burada da yine aydınların popüler kültür korkusu giriyor işin içine, gelip kendilerini ezeceğinden, egemenliklerini ellerinden alacağından korkuyorlar galiba?

Benim öyle bir korkum yok. Popüler kültürün kendini anlamlandırabilmek için bize ihtiyacı var. Bunun için bizim biraz daha popüler kültüre yakın durmamız gerekiyor.

Arabesk için yaptığınız ilgi çekici tespitlerden birisi, “özgürleştirici olması.” Arabeskin hangi alanlarda özgürleştirici olduğunu düşünüyorsunuz? Seçkinlerin en fazla şikâyet ettiği “nezaketsizlik, kabalık, maçoşluk, kıroluk, mağandalık vb.” bu özgürleşmenin doğal sonucu mu?

Arabesk kesinlikle özgürleştiricidir ve çevreye bakarsanız, toplumu ne kadar özgürleştirdiğini görebilirsiniz. Ben bir sosyolog olarak, toplumda yeni gelenlere hep bir şefkat duyuyorum. Çünkü, sosyologlar, en eski aristokratların veya seçkinlerin bile bir gün olmadığını bilirler. Sosyologların şunu bilmesi gerekir: Yeni gelenler, yani yükselenler, yeni zenginler, görgüsüzler olmadığı vakit bir toplumda devinim yok demektir. Ben bundan kişisel olarak rahatsız olabilirim. Ama sosyolog olarak bu zenginleşme beni rahatlatır. Rahatsız edecek olan, aracısız zenginleşmedir. İş yaparak zenginleşiyorsa, bu güzel bir şeydir. Ama para çalarak, gayrimeşru yollara başvurarak, çeteler kurarak, kapkaççı bir zihniyetle zenginleşiyorsa bu farklıdır. Bu ayrımları yapmak gerekir. Ama unutmayın ki, yeni zengin her toplumda bir görgüsüzlük taşır, hatta görgüsüzlüğün sembolüdür. Burada kendini belli etme derdi öne çıkıyor. Nasıl siyahi kesim Amerika’da en renkli giyinen kesimse, bizim İslami kesim de aynı ölçüde renkli giyiniyor. Versace’ler filan bunun ürünü. Ama onlar henüz o süzgeçten geçip doymadı. Neredeyse dekadansa doğru gidiyor ama dekadansın da bir zarafeti var. Her şey ahlaki bir açıdan bürokrasi tarafından kontrol edilirse, çok ahlaklı toplumlar çıkmaz ortaya. Mizahın ortaya çıkabilmesi, tabuların kırılabilmesi, sözün kendi sınırlarının ötesine geçmek istemesi, cinselliğin sorgulanması gibi şeyler ancak özgür toplum-

larda mümkün olabilir. Özgür toplumlar da, doğaları itibariyle çok ahlakçı olmayan toplumlardır. Çin’de Kültür Devrimi sırasında eser verilmesi mümkün müydü? Bizde de Atatürk döneminde çok fazla eser verildiğini söyleyemeyiz. Önde gelen isimler Osmanlı’nın son dönem aydınlarıdır ve bunun için pek çok insan bir çölleşmeden söz eder. Statik bir durumdan yeniden karmaşaya gidiyoruz. Bu nedenle, ahlakçılık bilim ve sanat için çok verimli topraklar yaratmıyor. Arabeskçilerde bu dönüşümü görmek mümkün. Arabeskçiler iyice şıklaştılar ve neredeyse Beyaz Türklere doğru evrildiler. Eskiden Ankara dolmuş müziği olan Orhan Gencebay, bugün klasik oldu. Kentlerin istilaya uğradığı, yeni gelenlerin çok kaba olduğu doğru. Çok kolay yoldan kazanılmış paranın görgüsüzlüklerinin, çirkinliğinin, oturmamışlığının her tarafı kapladığı da doğru. Şefkat derken bunu kastediyorum. Bu yeni zenginler olmadığı zaman, toplumda bir devinim de olmuyor. Arabesk, Türkiye’de birtakım şeyleri gerçekten rahatlatmış diye düşünüyorum. Arabeski Doğu ile barışma olarak da düşünebilirsiniz. Arabesk bir köprü rolü oynayarak bize yeni bir tınlama öğretti. Öte yandan, kente yeni gelenlere de bir tür rehberlik yaptı.

Kürtler de Kendi “Beyaz Kürtler”ini Yaratıyor

Zaten Kemalistlerle İslamcılar arabeske karşı çıkmak konusunda örtüşüyorlar. Kemalistler kültürel, İslamcılar ahlâki açıdan karşı çıkıyor. Burada bir tuhaflık yok mu?

Ben en büyük şaşkınlığı İran’a gittiğimde yaşadım. Çünkü İbrahim Tatlıses kasetleri o ülkede yasaktı. Genelde kadın sesi yasak ama bir de Tatlıses yasaktı. Hakikaten orada dinlediğinizde anlıyorsunuz ki, İbrahim Tatlıses bir hayli müstehcen tonlar taşıyor. İnsanların içini de, dışını da kıpırdatıyor. Bunun için ya-

saklanıyor. Dikkat ederseniz, İbrahim Tatlıses'in kendisi bir melezdır. Kemalistler Batı modelini saf bir model olarak aldıkları için, seçkin müziğe yönelmiş bir tehdit olarak gördükleri için karşı çıkıyorlar arabeske. Arabesk kavramı bile, "ötekileştirme"nin somut izlerini taşıyor. Biz zaten istemediğimiz şeyleri, kavramsal olarak yabancılaştırarak halletmeye çalışıyoruz.

Aynı şey Kürt meselesi için de geçerli. Kürt, sanki Türklerin geride bırakmak istedikleri, daha yontulmamış Türk'ü hatırlatıyor. Kürtlere bu kadar kızmalarının nedeni, kendilerinin tam da bırakmak istedikleri şeyi hatırlatmaları. Türkler beyaz, diğerleri değil. Ama dikkat edin, Türkler de hakikaten beyazlaştı. Murathan Mungan bir söyleşisinde diyor ya, şimdi Kürtler de kendi "Beyaz Kürtler"ini yaratmakla meşgul. Benim melezleşme dediğim bu işte.

Fethullah Gülen, Abdülmelik Fırat, Korkut Özal, Mehmet Şevket Eyyi gibi dört farklı isimle birlikte, dört farklı İslami anlayıştan söz ediyorsunuz. Buna bir de İsmet Özel'i ekleyelim isterseniz. Sizce neyi temsil ediyor bu isimler ve gerçekten bir temsil kabiliyetleri var mı?

Bu tür örnekler hafıza yenilenmesini de getiriyor diye düşünüyorum yoksa unutup gidiyoruz. Dikkat ederseniz Abdülmelik Fırat'ı hiç konuşmaz olduk, halbuki son derece önemli bir çizgi. Bence seçkin Kürtleri temsil ediyor. Ezilmişlik filan değil, sağlam bir geleneği temsil ediyor. Ben bu toprakların, bu vatanın sahibiyim diyor ve nitekim de öyle. Üzerinde bu kadar baskı olmasaydı, kendi kimliğini bu kadar önplana çıkarmak gibi bir derdi olmayacaktı belki de. Bu Türkiye'nin hem ayıbı, hem de kaybıdır. Bu isimlerin temsil ettiği hareketlerin nereye gideceklerini doğrusu ben de bilmiyorum ama bende ayrışmaya başladı yavaş yavaş. Tek bir İslamcı hareket diye bir şey söz konusu değil. "İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri"nde bunu göstermeye çalıştık za-

ten. Kamusal alan, diyalog alanıdır. Eskiden farklı kesimlerin arasında boğazlar vardı, bir türlü birleşmiyordu, birbirini görmüyordu, bir araya gelmiyordu. Kavgaya da etmiyordu. Çünkü yok sayıyordu. Şimdi homojen, monolitik bir yapının olmadığı çıktı ortaya. Fevkalade farklı kesimler, bugün eskisine göre çok daha farkında birbirinin ve bir arada yaşamak için çaba ve irade sarf ediyorlar. Kıtalar arasında köprüler kurulmaya başlandı. Bu doğal olarak sancılı bir geçiş. İyi tarafı, bu yakınlaşmanın başlaması. Zaten sözünü ettiğim melezlenme de bunun fotoğrafı.

İslami Kesim Yüz Kazandı

İslami kesim de kendi içinde ayrışıyor...

Elbette. İslami hareketler, önce Yunan tragedyalarında yer alan bir koro gibi geldi. Zaman içerisinde korodan çatlak sesler çıkmaya başladı. En başta da, ses çıkarması en yasak olan kesim, yani kadınlar ses çıkarmaya başladı. Arkasından aydınlar farklı sesler çıkardı. Sonra profesyonel siyasetçilerden duyduk bu farklı sesleri. İslamcılar diye bir kavram vardı ama bunun yüzü yoktu. Zamanla yüz kazanmaya başladılar. Kamusal alana çıkışla birlikte bireyselleşme, tek tek kişiler halinde yüz kazanma görüyoruz. Moda kelimeyle söylüyorum, “ötekileştirdiğiniz” anda yabancılaştırıyorsunuz. Homojen bir kitle oldukça, yabancılaştırmanız da, tehdit olarak algılamanız da çok kolay. Halbuki, bir perspektif, bir toplumsallık koyduğunuz zaman, aynı nedenlerle dışlayamazsınız artık. Başka bir dil geliştirmeniz, başka bir boyut getirmeniz gerekiyor. Tabii ki o zaman bize kızıyorlar. Çünkü biz meşrulaştırdık. Doğru, çünkü biz bunların gördükleri gibi olmadıklarını söylüyoruz. Bu da rahatsız ediyor. Sadece varlıkları değil, varlıklarının hatırlatılması da rahatsız ediyor. Daha kompleks olmayı bilen toplumlar, bu bilgiden ya-

rarlanmayı bilen toplumlardır. O nedenle bilgi de, aydınların konumu da bugün eskisinden daha önemli.

Şimdi sorduğunuz o kritik soruya geliyoruz: “Hem Müslüman hem aydın olmak mümkün mü?”

Elbette mümkün ama aydınlanma geleneğinden gelmiyorlar. Zaten bunun için bir de başlarında “Müslüman” sıfatı var. İslami hareketler bir koroydu ve zamanla kendi aktörlerini ortaya çıkardı, kendi aydınlarını üretti, kendi seçkinlerini, kendi girişimcilerini üretti. Müslüman aydın olmak mümkün mü? Elbette. İslami kesim içindeki aydınlar, aydın görevlerini yapıyorlar. Eleştirel bir şekilde kendi kendilerine bakabiliyorlar.

Ama aydın, tanımı gereği önkabulleri olmamayı gerektiriyor. İslamcı bir insanı önkabullerinden ayrı düşünmek mümkün mü?

Laik aydınlar arasında da çok yaygındır bu. Marksizm de bir önkabuldür ama aydın olmaya o kadar engel değildir. Ben doğrusu daha bireyci aydınlardan yanayım. Ama aydın olmanın da tek bir tanımı yok.

Ali Bulaç veya İsmet Özel gibi örneklerde, başlangıçta bir homojenlik varken, daha sonra deyim yerindeyse bir nevi sekülerleşme ile birlikte ortaya çıkan bir ayrışma söz konusu gibi görünüyor...

Doğru, bence de böyle. Laikleşme demeyelim ama sekülerleşme iyi bir kavram. Aydın kimliğiyle ortaya çıkmak, alanların ayrışmasına tekabül ettiği için bir sekülerleşmedir zaten. Bugün Müslüman kesimin önemli bir çoğunluğu, bu melezlenmeyle birlikte kendi iç dünyalarında da yaşadıkları gerilimleri anlamaya çalışıyor. Bunun farkında olan bir kesim var. Bu tezatların doğurgan olabileceğini düşünüyorum ben. Bütün tezatları patolojik olarak görmek yerine, yaratıcı bir çelişkiye de yol açabileceğini görmek gerekir. İçinde çelişkisi olmayan insanın söyleyecek sözü de yoktur zaten.

Cumhuriyet Muhafazakârlığı Yaygınlaşıyor

Ecevit, Bahçeli ve Sezer’i yeni tür bir “Cumhuriyet muhafazakârlığı”nın sembolleri olarak görüyor ve Özal’ın temsil ettiğini belirttiğiniz “yeni zengin tipi”ne bir anlamda alternatif olduğunu vurguluyorsunuz. Burada bir çelişki yok mu? “Devrimci” karakterinin ağır bastığı söylenen Cumhuriyet ne zaman muhafazakârlaştı? Bu anlamda, Özal’ın Cumhuriyet’e “devrimci” karakterini yeniden kazandırdığı söylenebilir mi?

Burada da bir melezlenme var. Farklı kesimler, ideolojilerini birbirlerinden ödünç alıyorlar. İlginç olan bu tersyüz olma. Hakikaten Özal daha “devrimci”ydi. Öte yandan, Cumhuriyet de yaşlandığını fark ediyor. Bu kötü bir şey değil, çünkü Cumhuriyet kendi klasiğini yaratıyor. Belki de son yıllardaki en ilginç olgu, Cumhuriyet muhafazakârlığı. Cumhuriyet muhafazakârlığı derken, siyasi bir muhafazakârlıktan söz etmiyorum. Cumhuriyet’in kendi klasiğini yaratmaya başladığını düşünüyorum. Burada ilginç olan da şu: Biz İslamcıların daha ahlaklı bir yapı getireceğini düşünüyorduk. Oysa Cumhuriyet, bu liberal yanılı karşıısında neredeyse münzevi, dünya nimetlerine karşı mesafeli ve nefsine yenik düşmemiş kişiler üretti. Cumhuriyet’in hiçbir ahlaki yapı yaratamadığını söylemenin yanlış olduğunu görüyoruz bugün.

Ama sözünü ettiğiniz kavramların hepsi İslami muhtevalı kavramlar...

Kesinlikle doğru ve melezlenme de bu zaten. Hiç beklemediğiniz yerde, beklemediğimiz sürprizler var. Piyasadaki bu yozlaşmaya, çeteleşmeye karşı tavır nereden çıkacak diye sorsanız, sosyal demokrat partilerden derdim doğrusu. Bilhassa Erdal İnönü’den bekliyordum. Ama bugün böyle bir figürün ortaya çıktığını ve insanların hoşuna gittiğini hep birlikte görüyoruz.

Sadece temiz toplum özlemi deyip geçemeyiz. Çünkü bunların dayandığı yer, Cumhuriyet muhafazakârlığı. Cumhuriyet artık çok küstah bir zaman dilimiyle kendini tanımlamıyor, daha geniş bir zaman aralığından kendini tanımlıyor. Nitekim bunun göstergelerini gözlemliyoruz. Artık Cumhuriyet'i gerçek anlamda kutlamaya başladık. Bir şeyin kutlanması için geride kalması gerekir. Bugün hatırlatmalar yapılıyor, sergiler açılıyor. Ben Barış Manço'yu bile bir Cumhuriyet modeli klasisizmi olarak düşünüyorum. Laiklik boyutu çok önemli ama yerli.

Barış Manço örneğinde, milliyetçilik unsuru da yok mu?

Var elbette ama milliyetçiliğin de tanım değiştirdiğini görüyoruz burada. Milliyetçilik ilk kez "Armani Türkler"i diyebileceğimiz, tüketimiyle, eğitimiyle kendilerini Batı'ya en yakın hisseden kesimin, Apo İtalya'ya gittiğinde sokaklara inip boykot başlatmalarıyla farklı bir boyut kazandı. "Armani Türkleri"nin Batı'ya karşı dönmesi çok yadırgatıcı bir durum. Bunu iyi okumamız lazım. Bu, Türkiye'nin hızla kendi içine kapanması, Avrupa'ya en yakın seçkinlerin bile Batı düşmanlığı olarak okunabilir ki, böyle bir veçhesi de var. Ama öte yandan, milliyetçiliğin sınıfsal tabanının değiştiğini ve kentlerde de yeni bir milliyetçilik türünün ortaya çıktığını gösterir. Ecevit'in kazanması bunu ifade ediyordu zaten. Orada da aynı melezlenmeyi, aynı geçişkenliği görüyoruz.

Toplumda yaygın bir temiz toplum özlemi var ya da en azından böyle yansıyor medyaya. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz bunu?

Bence bu 80'li yıllardan itibaren hız kazanan engel tanımaz para hırsının bir yansıması. Devletin de bunun içinde olmasıyla birlikte çetelerin ortaya çıkması, insanları daha transparan bir toplum arama çabalarına itti. Herkes öylesine bıktı ki, kuralları koyabilecek, sapla samanı ayırıştırabilecek değerler arıyor. Böy-

le' bir arzu var toplumda.

"Liberal yanılğı" adlı makalenizde, "etik boşluğun yol açtığı kargaşa" dan söz ediyorsunuz. Medyanın bu kargaşadaki payı nedir?

Medyanın binlerce farklı etkisi var. Alanların birbirinin içine girmesi kargaşanın önemli bir sebebi. Gazetecilikten gelen birilerinin bankacılıkla uğraşması ve bu nedenle uçurumun kıyısına gelmesi üzücü bir şey. Ama benim bu işlere fazla aklım ermiyor. Herkes kendi işini yaptığı zaman daha temiz, daha kaliteli bir topluma gidebiliriz gibi geliyor bana. Bankacılar iyi bankacılık, gazeteciler iyi gazetecilik, sosyalelimciler iyi sosyalelimcilik yaparsa, sözünü ettiğim etik kargaşa bir anlamda ortadan kalkabilir. İş ahlakı, mesleğini iyi yapmayla birlikte gelir.

(Melez Desenler, Nilüfer Göle, Metis Yayınları)

ATTİLÂ İLHAN

“Bizim işimiz kafa karıştırmak...”

Kimi Sevsem, Sensin *adlı şiir kitabıyla, aşkın adının çokça anıldığı, adını çokça anmanın aşk sanıldığı bir iklimde, serin serin villerin gölgesinin de, en az kirpiklerin gölgesi kadar anlamlı olduğunu gösterdi. Lakin, memleket mensuplarının zihinsel dünyasının bir bölümü “malulen emekli” olduğu için, o kıyılara pek uğramadı sesi soluğu. Yine de birileri ziyadesiyle kuskandı kendisini, zaten “her devirde istenmeyen adamdı” kendi ifadesiyle. Hep aynı manzarayı kullanmaktan bıkip usandığımız, yumruk vurup dünden kalma bir şarkıyı dağıttığımız bir akşamüzeri gidip çöktük masanın kıyısına. Kaptanın seyir defterine ilişkin birkaç not daha düştük Van Gogh deli gözleriyle bakarken bize.*

Vaktiyle “bilinç aydını - inanç aydını” ayrımı yapardınız. Yaşanılan son gelişmelerden sonra da devam ediyor mu bu ayırım? “Bilinç aydını” kaldı mı memlekette?

Bizde bilinç aydını olamıyordu ki zaten. En bilinçli aydın olması gerekenler solculardı. Onların da hali ortada. Bizim solcuların kimi Çin solcusudur, kimi Arnavut solcusudur. Bu ne demek? Adamlar bunlara inanıyor demek. Dolayısıyla, onlar da inanç aydınıdır. İnanç aydınlığından kurtulamadığımız için bütün bu dramları yaşıyoruz zaten. İnek solculuğu yaparsan, doğruluğunu yanlışlığını sorgulamadan bir şeye inanıp peşinden gidersen olacağı budur. Bir başka ülkedeki liberalliği burada uygulamaya kalkmanın da bundan farkı yoktur. Yani o da inek liberalliğidir. Türkiye’nin şartları içerisinde bir metodu uygulayıp hangesini yapmamız gerektiğini tartışarak bulmalıyız doğru yolu.

Sosyalizm, Türk solcularından çektiği kadar kimseden çekmedi galiba...

İş öyle bir hale geldi ki, ben şimdi onlara “korucu” diyorum. Dağlardan, kırlardan çiçek topluyorlar, ormanları sağlam tutmaya çalışıyorlar. Sosyalizmin her şeyden önce sınıfsal bir şey olduğunu akıllarına getirmiyorlar, kalkıp çevrecilik yaparak kendilerini kandırıyorlar. Utanmadan bir de nükleer enerjiye karşı çıkıyorlar. Nükleer enerjiye karşı çıkmakla, Gutenberg’in matbaasına karşı çıkmak arasında ne fark var Allah aşkına? Bunlar solculuğun filan farkında değiller ki; kim eşek, bunlar semer...

Bağımsız Aydın Yok

Türkiye’de aydın olmak, hep belli rantların paylaşımcısı olmak anlamına geldi bugüne kadar. Mabeyin Kalemî de öyleydi, Tercüme Odası’da. Sağcısı da pay aldı hükümetlerden, solcusu da. Katılıyor musunuz bu görüşe, katılıyorsanız neye bağlıyorsunuz?

İntisapla yürüyor bu işler. Osmanlı’da da böyleydi, Cumhu-

riyet'te de sürdü. "İsmet Paşa'nın adamı, Celal Bayar'ın adamı" ne demek, ona intisap etmiş adam demek. O iktidardaysa, ona intisap eden adam da gayet rahattır. İktidardan düştüğünde ise o da düşer iktidardan. Bundan kurtulmadıkça ne bağımsız aydın çıkar ortaya, ne de çağdaş olabiliriz. Adam ben bağımsız aydınım diyor, dibini bir kurcalıyorsun, bilmem nerede, kiminle bağlantısı çıkıyor ortaya.

İslamcı aydınların ortaya çıkışı, geleneksel Batıcı aydınların kendilerine biraz çekidüzen vermelerine yol açtı galiba. Bir de aydın-halk kopukluğunu daha net bir biçimde serdi gözler önüne. Nasıl değerlendiriyorsunuz bu durumu?

İslamcı aydınları küçümseyerek en büyük hayatı yaptı Batıcılar. Onları cahil, bilgisiz, hiçbir şey okumaz yazmaz zannettiler. Halbuki, bugün onların bilgi kapasitesi, Batıcı sayılanlardan çok daha yüksek. Bu açıkça görülüyor. Edebiyat da öyle. Benim kitaplarımda yazdığım şeyleri, İslamcı bir aydınla daha rahat konuşuyoruz. İslamcı aydınların bir başka dramı var. O çok belli. İslami kesim, bütün bilgi birikimine rağmen, henüz ümmet dönemi koşullarını aşabilmiş değil. Halbuki biz millet olmuşuz. Millet olduğun zaman mantık değişiyor. Bizim İslamcılarının bilhassa kadına bakışında bu mantık değişmiyor. Çocuk yapıp yemek pişirecek kadınlar arıyorlar hâlâ. Halbuki, İslamcı kadın bunu istemiyor. O mücadele etmek, mesleğinde bir yerlere gelmek istiyor. "Sen erkek kadavrasına baktın" diye tıp fakültesinde okuyan sevgilisinden ayrılan İslamcı erkekler biliyorum ben. O zaman niye okutuyorsun bu kadını?

"Kadın Şair Sayısında Tuhaf Bir Artış Var"

Şuara tائفesi, nicelik olarak sürekli bir artış kaydediyor. Aynı artış, nitelikte de mevcut mu? Yaşayanlar arasında "ustalık"

katına ulaştığını düşündüğünüz şairler var mı?

Şiirde çok üzgünüm, kalabalığı yakalamış, Türk halkını yakalamış bir şair göremiyorum. Böyle bir isim yok. Yalnız kadın şair sayısında tuhaf bir artış görüyorum. 40'larda, 50'lerde böyle bir şey yoktu. Şimdi artık her tarafta bir kadın şaire rastlamak mümkün. Aralarında yetenekliler de var.

Bu moda olarak algılanmıyor mu?

Bir kısmı moda olarak başlıyor işe. Devrik cümle yazınca mısra oldu sananlar var elbette. Ama aralarında yetenekli olanlar da var. Hikâyede bir düşme var. Bu postmodernizm çocukların kafasını karıştırdı. Şimdi, postmodernist hikâye diye aslında hikâye yazmamaları lazım geldiğini düşünüyorlar. O zaman da ortaya inanılmaz aşureler çıkıyor. Ne bulurlarsa içine koyuyorlar. Bununla okur bulabilmeleri çok zor. Medyanın iteklemesiyle bir şeyler çıkabilir ama, medya dürtüsüyle çıkan okur da sağlam okur değildir. Romanda ise sabırlı insanlar var. Romanda beni özellikle iki alan sevindirdi. İlki polisiye. Polisiye yoktu Türk edebiyatında. Şimdi var ve fena da gitmiyor, yetenekli çocuklar mevcut. Diğeri ise science-fiction yani bilimkurgu. Bu da iyi. Ama roman gibi roman dersek eğer, Mehmet Eroğlu ile Orhan Pamuk var. Orhan, bana sorarsan eğer, *Cevdet Bey ve Oğulları* çizgisini geliştirerek götürseydi, edebiyat tarihinde çok muhkem bir yerde olurdu. Halbuki şimdi değil. Geleceğinden pek emin değilim. O da sanırım bunun sıkıntısını yaşıyor. Mehmet Eroğlu'nun son kitabını tam olarak okuyamadım. Onun da artık eski çizgisini zenginleştirmesi gerekiyor. Ama elimizi kalbimize koyup konuşalım: Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in, Samim Kocagöz'ün, İlhan Tarus'un ortaya çıktıkları dönemdeki zenginlik var mı? Yok ne yazık ki. Belki isim daha fazla şimdi ama, herkes aynı tür şeyler yazıyor. Bu tam bir fakirlik, eskisi zenginlikti.

“Beyaz Türklerin Yaşadığı Yerlerde Yaşayamıyorum”

İzmirlisiniz ama en İstanbullu şairden daha ziyade İstanbul şairisiniz. Nedir İstanbul’la aranızdaki ilişki? “Ulan İstanbul ben senin oğlun değil miyim” dediğiniz oluyor mu hâlâ, yoksa barıştınız mı kendisiyle?

İstanbul’un bazı yerleriyle barışığım, bazı yerleriyle değilim. “Beyaz Türkler”in yaşadığı yerlerde yaşayamıyorum ben. Çünkü orada bize Hintli muamelesi yapıyorlar. Ama Emirgan’a gittiğim zaman çok rahatım. Beşiktaş pazarında da gayet iyiyim sözgelişi.

Medyanın edebiyatçıları, edebiyatçıların medyayı kullanma biçimi hakkında neler düşünüyorsunuz? Batı türü bir pazarlama mantığının ürünü mü bu?

Bunu aslında medya yarattı. Medya ciddi konulardan kaçmanın yolunu burada buluyor. Türkiye’yi birinci dereceden etkileyen önemli konular var. O konuların üzerine gidilmesi lazım. Ama giderse hükümetle arasını bozacak. Bunun çaresini, incir çekirdeğini doldurmayan şeyleri ortaya çıkarıp büyütmekte buluyor. Sayfan çoksa, bunu da gayet rahat yapabilirsin. Edebiyatçıları da mankenler gibi kullanıyorlar. Buna teşne olan edebiyatçılar her zaman çıkar zaten. Çünkü medya vasıtasıyla ortada görünmek de bir hastalık.

Kitaplardan söz edelim biraz da. “Hemen her devirde istenmeyen bir adam” olduğunuzu söylüyorsunuz. Gerçekten böyle bir tavır alındı mı size karşı? Alındıysa şayet, sebebi neydi bunun? Yoksa, “hemen her devirde” aydınlar tarafından istenmeyen bir adam olduğunuzu mu ifade etmek istiyorsunuz?

Şimdi, ben önce komünist, daha sonra şair ve yazar oldum. Marksizm önce gelince, doğal olarak bir metot sahibi oluyorsun.

Bu metot, dünyada durduğunuz yeri de, dünyaya bakışınızı da belirliyor. Önce şair ve yazar olup, sonra Marksizme soyunarlarda böyle bir metot kavrayışı yoktur. Zaten ben de bu nedenle, öteden beri Türkiye’de asıl sorunun aydınların yabancılaştırılması olduğunu anlatıp duruyorum. Türk aydını oldum olası bir Batı projeksiyonu içerisinde. Böyle bir şeye, yani bir “Batı medeniyeti” olduğuna da inanır. Halbuki orada “Batı medeniyeti” diye bir şey yok. İngiltere var, Almanya var, Fransa var. Herkesin kendi kültürü, kendi medeniyeti var. Bunu gördüğün zaman, “Batı’ya Batı’da yaşayanlar inanmıyor da biz niye inanıyoruz?” diye soruyorsun ister istemez. Bu da adamları rahatsız ediyor. Mustafa Kemal’de Batıcılık diye bir şey yok, “çağdaşlık” diye bir şey var. Durmadan “muasırlık”tan bahsediyor adam. İşleri karıştıran İsmet Paşa. Onunla birlikte yeniden Tanzimatçılığa dönüyoruz biz. Tanzimatçıların hepsi Batıcı çünkü. Batıcı aydınlar bunun için hiç sevmez beni. E, ben solcuları da eleştirdim, “siz solculuğu bilmiyorsunuz” dedim. Onlar da kızdı bana. Herkesin ayağına bastım ben, herkesin rahatını kaçırdım. Onun için sevmezler beni. Ben son üç aydır yine inanılmaz şeyler yazıp söylüyorum. Biri çıkıp, “Yahu bu adam yanılıyor, yalan söylüyor, bu işler böyle değil” dese ya. Bunu söyleyemiyorlar. Hiç unutmam, bir gün bir arkadaş, “Sürekli kafa karıştırıyorsun, vazgeç artık” dedi. Bizim asıl işimizin kafa karıştırmak olduğunu çoktan unutmuş adam...

Halka Yakın Durmanın Faziletleri

“Hemen her devirde istenmeyen bir adam” olduğunuzu söylüyorsunuz ama madalyonun bir de arka yüzü var. Çünkü, bir yandan da, hemen her devirde el üstünde tutuldunuz. Şiir kitapları, romanlar, TV dizileri, “Hangi...” serisi. Son günlerde de

yine gündemin başköşesindeyiz. Bir çelişki mi bu, yoksa başka bir şeyin göstergesi mi?

Halk sever beni. Ama Türkiye’de aydın kesim içerisinde etkili olan kişiler, kesinlikle benden hoşlanmazlar, bana karşıdır- lar. İşte *Attilâ İlhan’a Mektuplar* kitabının patırtı çıkarmasının sebebi de budur. Bana yazdıklarının ortaya çıkmasıyla çok mah- çup oldular. Çünkü her yerde çok başka türlü konuşuyorlar. Ama halk başından beri benim yanımdadır. Ben mesela bu şiir kitabını çıkarırken alaka göreceğini düşünüyordum ama on gün- de on bin satacağını sanmıyordum.

Ama Ertuğrul Özkök’ten Doğan Hızlan’a kadar herkes söz etti kitaptan...

Peki de bu neden böyle oldu? Son zamanlarda benim yazdı- ğım yazıların bir kısmı, bazı “Beyaz Türkler”i de sarsıyor anla- şılan. Bakıyorlar, okuyorlar, “Yahu herif doğru söylüyor galiba” demeye başlıyorlar. Çünkü insanların ofsaytta oldukları, sürekli yanlış şeyleri savundukları ortaya çıkıyor.

76 yaşındayken, bu kadar çok kişinin “şair” olduğu bir ülke- de, üstelik bir şiir kitabıyla gündemi belirlemek nasıl bir duygu, neler hissediyorsunuz?

Doğrusunu istersen bende böyle bir taraf yoktur. Ben bir ki- tabı bitirdikten sonra ona olan alakam hemen ikinci plana düşer. Akibeti hakkında bir fikrim var. Biliyorum ki bu kitap çıkar, be- lirli bir sürede biter ve yenisi basılır. Ama böylesine sansasyon yapıp ortalığı yıkacağı aklımın ucundan bile geçmemişti. Bu- nunla birlikte, bu kadar iyi iş yapmış olması da benim düşünce- mi değiştirmiyor. Çünkü, ben o ara yeni yazmakta olduğumla uğraşıyorum, o beni daha çok ilgilendiriyor.

Kimi Sevsem, Sensin kitabının böyle bir yaygınlık kazanma- sını neye bağlıyorsunuz?

Benim son zamanlarda gördüğüm bir şeyi doğruluyor bu: Bi-

zim halkımız 35-40 yıldır başında boza pişiren politikacıların, sanatçıların, medyanın söylediklerinden bıkmış vaziyette. Başka şeyler söyleyen insanlar arıyor ve ben onlardan biriyim.

Kitabın kapağında “Bütün bir ömrün özeti” olduğuna dair bir uyarı var. Bir veda anlamı mı taşıyor bu uyarı?

Veda değil. Başka şiir kitabı yayınlamayacağım, ona karar verdim. Bundan sonra şiir yazarsam kitabın yeni baskılarına koyacağım. Çünkü bir insanın otuz tane şiir kitabı olması güzel bir şey değil gibi geliyor bana. Benim 12 kitap oldu. Allah bereket versin, yeter. Burada bağlansın diye düşünüp “bütün bir ömrün özeti” dedim. Yoksa veda etmek gibi dramatik şeyleri sevmem ben.

“Benim Hayat Tarzım Solcudur”

“Sevmek için geç, ölmek için erken” şiiri de bir hayıflanma ihtiva ediyor sanki. Çünkü hep öyle değil midir, sevmeye hep biraz geç kalırız, her ölüm de esasen erken ölümdür...

O özel olarak benimle ilgili değil, genel olarak bütün insanlarla ilgili bir şey. Ben onların hislerine tercüman olmak istedim. Modern hayat öyle bir şekilde gelişti ki, insanlar hem daha uzun yaşıyorlar, hem daha çok hayatın içinde kalıyorlar. Halbuki öyle bir yaşa geliyorsun ki, bazı şeyler artık mümkün değil. Ne sevebiliyorsun, ne ölebiliyorsun yani. Onu anlatmaya çalışıyorum. Daha ziyade 50 yaşından sonra erkeklerin içine düşebilecekleri bir durum bu. Bunun içinde fiziki iktidarsızlıktan tut da, ruhi iktidarsızlığa kadar veyahut imkânsızlığa kadar bir sürü sebep var. Üstelik etrafta o kadar güzel kızlar dolaşıyor ki... Bunlarla ilişki hayali kurulabilir belki ama somut bir şey yaşanamaz. Yaşamaya kalktığın zaman, paradan başka bir şey düşünmeyen birtakım kızlar bulabilirsin ancak. O da aşk değildir zaten.

Keyifli bir yaşlılık geçirdiğinizi söyleyebilir misiniz?

1941'de hapishaneye atılan liseli genç, 2001'de her türlü itibarın merkezinde...

Benim için o önemli değil. Biliyorsun, benim formasyonum solculuk. Ben başından itibaren aynı istikamette yaşamışımdır. Hayat tarzım da solcudur. Para kazandığım zaman şöyle bir sıkıntıyla karşılaşıyorum, harcama kabiliyetim yok. Alışmamışım. Onun için o tarafı beni çok ilgilendirmiyor. Keyif şu bençe: Nereye gitsem beni tanıyorlar artık. Bu ilginin nedenini, beni sevenler değil, sevmeyenler merak etmeli asıl. Bunun cevabını düşünseler, yanlış yapmaktan kurtulacaklar belki de. Çünkü benim başından beri bütün kerametim, Türk halkının bileşkesini yakalayabilmekte. Ben bu halkın çocuğuyum.

Ve üstelik diğerleri gibi şımarımıyorsunuz da. Sizin yakaladığınız başarının onda birini yakalayanların mangalda kül bırakmadığı bir devirde, hayli de sakinsiniz...

Bunda birkaç şey rol oynuyor. Bir kere çok küçük yaşta, önce cezaevine girerek, sonra da Anadolu'da yaşayarak halkla içli dışlı oldum ben. Tesadüfen de büyük sefaletin olduğu savaş yıllarına rastladı bu. Buradan Adana'ya trenle iki gün iki gecede gidiyorsun, altı kişilik kompartımanlarda 12 kişinin oturduğunu görüyorsun. Bu insanların içinde bulunmak, inanılmaz şeyler katıyor sana. Bunları gördükten sonra halkını başka türlü tanıyorsun. Bir şehirlinin bakış açısı olmuyor bu. Çünkü şehirlinin halka bakışı, kapıcıya bakışından ibarettir. Gerçek manada halkı görmez. Bu bir tek subaylarda vardır. Çünkü bizim ordumuz halk ordusudur. Kendisinde bu halkı adam etmek gibi bir misyon vehmetmeyenler, her zaman halka yakın olmuştur benim kanaatimce. Kendinde bu türden misyon vehmedenleri de halk bir güzel doğrultur zaten. Çünkü ben Türk halkının sağduyusuna dehşetli inanırım. 700 sene gık demediği bir henadana, bir ay içerisinde karşı çıkmıştır. 68 kuşağından insanların gelip

“Bu halkla hiçbir halt olmaz” dedikleri zamanlar oldu. Onlara cevabım hep aynı olmuştur: “Kemal Paşa hangi halkla yaptı?” Kemal Paşa bu halkla Milli Mücadele yapabildiyse, kabahati kendinde arayacaksın.

(*Kimi Sevsem, Sensin*, Attilâ İlhan, Bilgi Yayınları)

ELİF ŞAFAK

“Yaşamla kurduğum ilişkinin ‘nasıl’ı, yazıyla kurduğum ilişkinin ‘nasıl’ına benziyor...”

Şimdi adı lazım olmayan uzak bir ülkede Pinhan’la karşılaştığımızda, şöyle bir yerimizden yekini kitapın kapağındaki isme bir kez daha göz atmak gereğini duymuştuk itiraf etmek gerekirse. Aradan geçen zaman zarfında, kitabın kapağındaki ismin yazdıklarını takip etmek gibi tuhaf bir alışkanlık edinmemiz, fazla yadırgatıcı olmasa gerek bu nedenle. Son romanı Mahrem, giderek bir fikr-i sabite dönüşen fikr-i takibimizin beyhude olmadığını bir kez daha serdi gözlerimizin önüne. Kitabın üzerinde ne mi yazıyordu? Ne yazacak, Elif Şafak...

E dergisinde yer alan bir yazınızda, “Aslında edebiyat belki de ‘olduğumuz şey’i olmayı sürdürmekten ziyade, ‘olmadığımız şey’in rolüne yakınlaşabilmektir. Eninde sonunda o ‘öteki’ sandığımızdan hiç de uzak olmadığımızı görmek ve gösterebilmek için. Bu yüzden işte, rahatlıkla denebilir ki ‘kötü’ yazarlar, hiç de kötü yazmazlar” diyorsunuz. *Pinhan*’da veya *Mahrem*’de, sizin hiç de uzak olmadığınız öteki kim?

Bahsettiğiniz denemede yazarın kişiliği ya da hayatı ile yazdıklarının birebir örtüşmesi gerekmediğini söylemeye çalışıyordum. Arada son derece sıkı bağlar olabilir ama bu bağların illa da somut ya da dışarıdan rahatlıkla görünebilir bağlar olması gerekmez. Yazar illa da “olduğu kişi”yi yansıtmaz. Olmadığı, olmadığı kişiyi, kişilikleri de yansıtır. Aksi takdirde herkes sadece ve sadece kendi küçük, sıkıcı hikâyesini anlatıyor olurdu.

Ama işte başkalarının hikâyelerini anlatırken kendinizi anlattığınızı fark edebilirsiniz, ya da tam tersine, “onlar”ı anlatırken kendinizi anlattığınızı. Yaşamın farklı mekânlarda, zamanlarda ve insanlarda büründüğü biçimler arasında muhteşem benzerlikler var çünkü. Benim için önemli olan tüm bu benzerliklerin ve farklılıkların altında yatan ruhu, ruhdaşlığı yakalamak.

Pinhan’da doğuştan ikibaşlı ve heterodoks bir dervişin hikâyesinin izlerini sürmeye çalıştım. Onun içsel yolculuğu ile benimki kesişti. Benim için önemli olan, bu aşamadan sonra, okurun içsel yolculuğu ile *Pinhan*’ınkinin kesişmesiydi. Bu romanı okuyan pek çok kişide bunun gerçekleştiğini gördüm. Bu yüzden *Pinhan*’ın benim nazarımda da apayrı bir yeri var.

İkinci romanım *Şehrin Aynaları*, tarihsel dokusu daha belirgin olan bir roman. Azınlıklar, her zaman ilgimi çekmiştir, ama azınlığın içinde az, azıcık olmak başka bir şey. Çoğunluk azınlığa bakarken, gördüğünü tek bir potada eritir. Farklılıkları atlar, aynılaştırır. İşin ironik yanı, azınlık da kendine bakarken benzer

bir şey yapar. Oysa azınlığın içinde ait olduğu cemiyet ile, yapı ile, kimlik ile barışık olmayan insanlar vardır. İşte o ruh hali, başka bir eşik. Son zamanlarda çokça kullanılan bir tabirle ifade etmek gerekirse, “ötekinin ötekisi”. *Şehrin Aynaları*’nda bunun izini sürmeye çalıştım. Ayrıca farklı dinlerden, kültürlerden, kimliklerden insanların sınır boylarında dolaştım. Dinler tarihine, kültürel tarihe ve mikro tarihçiliğe büyük ilgim var. Bu alanlarda okumaktan, düşünmekten, yazmaktan keyif alıyorum. Bu anlamda, akademik ilgi alanlarım da, edebiyatıma yansıyor sanıyorum.

Sonuçta, *Pinhan*’da da, *Şehrin Aynaları*’nda da, *Mahrem*’de de merkezde durmayan, duramayan insanları önplana çıkardığımı görüyorum. İlk bakışta benimle ilgisizmiş gibi görünebilir bu insanlar. Ama o zahiri kabuğun altına bakmayı başaranlar için, derinde bir ruhdaşıktır söz konusu olan. Bence bir romanın güzelliği de yazarıyla kurduğu ruhdaşlığı okuruyla da kurabilmesidir.

Birebir bir örtüşme değil söz konusu olan...

Edebiyat dergileri konu sıkıntısı çektiklerinde bu tür tartışmalar açmayı âdet haline getirmişe benziyorlar. “Erkekler kadınları yazabilir mi, sorunlarını anlatabilir mi” sorusu temcit pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp önümüze getiriliyor. Ben de diyorum ki, “elbette yazabilir.” Ne tek ve yekpare bir kadın kimliği var, ne de tek ve yekpare bir erkek kimliği. Zaten kimlik dediğimiz şey de o kadar tutarlı, istikrarlı değil. “Ben” dediğim bundan çok daha parçalı.

“Yazanla Yazılan Özdeş Değil”

Yine aynı yazıda, “Edebiyat dünyasında hayal ile hakikatin bağlantıları kendi kurallarına göre tanımlanır. Bir edebiyatçının kişiliğini yazdıklarından okuruz. Bir kitabı okurken sadece

anlatılanı değil, anlatanı da okuduğumuzu düşünmek isteriz” diyorsunuz. Böyle bir örtüştürmeyi eleştirdiğiniz ortada. Peki ama neden? Eserin arkasında yazarın ruhunun hiç değilse bir bölümünün bulunması gerekmez mi?

Yaşadığımız şeyi olduğu gibi aktardığımızı zannetmiyorum. Mizacını zerre kadar beğenmediğiniz birinin şiirlerini, hikâyelelerini, filmlerini, romanlarını ilgiyle, beğeniyle takip edebilirsiniz. Ya da tam tersine, mizacını kendinize çokça yakın bulduğunuz birinin ürünlerini sevmeyebilirsiniz.

“Ne yaşıyorsam onu yazıyorum” diyemem. Ama belki şöyle bir şey diyebilirim: Ne şekilde yaşıyorsam, o şekilde yazıyorum. Yaşamla kurduğum ilişkinin “nasıl”ı, edebiyatla kurduğum ilişkinin “nasıl”ına daha yakın, daha bağlantılı. Ben kendime bakıyorum, öyle çok düzenli, disiplinli, vaktini iyi kullanan bir insan değilim. Tersine, düzenden ziyade kaosa yakın bir insanım. Hayatla kurduğum ilişki biçimi bu ve bu yazıma da yansıyor. Çok düzenli olarak her gün belli saatler arasında yazmıyorum. İki sebepten ötürü. Birincisi kişiliğim buna elvermiyor. Zira öyle disiplinli, bir günü bir gününe uyan biri değilim. İkincisi, şartlarım buna elvermiyor. Çünkü yazmak dışında bir alanım daha var: Akademi. Bu memleketteki pek çok insan gibi ben de yazarak geçimimi sağlayamıyorum. Çalışmak durumundayım. Dolayısıyla, çoğu kez günümü yazıya göre ayarlayamıyor, yazmayı günüme göre ayarlamak durumunda kalıyorum.

Bir edebi eserin arkasında ancak ruhunuzun bir parçası olduğu zaman anlam kazanır diyenler de var...

Bunu reddetmiyorum. Mutlaka bu kitapta da benim kişiliğime, dünyayı algılayışıma dair ipuçları vardır. Ben birebir örtüşme aramanın anlamsız olduğunu söylüyorum. Yoksa bu kadar keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün mü? Yazıda da dediğim gibi, bir sinema oyuncusu için aynı şeyi düşünmüyoruz. Adam

çok cesur rollere çıkıyor ama günlük hayatta korkak olmasını yadırgamıyoruz. Çünkü o bir rol diyoruz. Ama edebiyatta öyle değil, yazılanla yazanı çok fazla özdeşleştirmeye çalışıyoruz.

“Okurla Yazar Arasında Hiyerarşik Bir İlişki Yok”

“Görme Biçimleri” üzerine kitaplar yazılan, “görünme biçimleri” üzerine dergiler çıkartılan bir çağda, “görmeye ve görülmeye dair” bir roman yazdınız ve herhalde okurun böyle algılamayacağından ürktüğünüz için olsa gerek, hem kitabın kapağında, hem de her söyleşinizde bunu belirgin bir biçimde “gösteriyor”sunuz. Neden, durum gerçekten bu kadar umutsuz mu?

Kitapta yer alan “nazar sözlüğü”ne atıfta bulunmak için yaptım bunu. *Mahrem* benim gözümde çok kapılı, çok parçalı bir roman. Olduğu şeyin bir minyatürünü de içinde barındırıyor. Görmeye ve görülmeye dair bir anlatı var, onun içinde de görmeye dair bir minyatür anlatı daha var. Bu da “nazar sözlüğü.” Biraz o duyguyu vermek için yaptım bunu. Yoksa okur bunu anlamaz diye bir düşüncem olmadı. Bu “okur” lafı da son derece problemli, cerahatli. Farklı farklı insanlar, aynı metinden farklı farklı anlamlar çıkarırlar. Kaldı ki tek bir insan bile ömrünün bir döneminde okuduğu bir şeyi bir başka döneminde farklı algılar. Okur diye bir şey yok; okurlar var.

Dil bizim çok rahat bir biçimde alıp çamur gibi yoğurabildiğimiz, biçimlendirebildiğimiz bir şey değil. Dilin de bizim üzerimizde bir hâkimiyeti var. Dil de bizim hayal gücümüzün gidişatını belirliyor, hayal gücümüze şekil veriyor. Okurlar için de öyle. Dil onlara da yön veriyor. Sonuçta ne okurlar zannedildiği kadar pasif, ne de yazarlar zannedildiği kadar aktif. Özellikle *Mahrem* gibi çok sesli, çok parçalı metinler bunu iyice pekiştirir. En azından benim gözümde, *Mahrem*, okurların hareket alanını daha

da genişleten, yazarın hâkimiyetini ise azaltan bir metin.

Burada hiyerarşik bir iktidar ilişkisi yok mu? Netice itibariyle, yazarın belirlediği bir alana girmek zorunda okur.

Yazar yazdığına şekil verir ama kendi metni üzerinde hâkim-i mutlak değildir. Bazen bir karaktere bir şey yaptırmaya çalışırsınız, ısrarla. Uymaz, olmaz, devam edemezsiniz. Bazen sırf ismi üzerine oturmadı diye bir karakter direnir, silinir gider. Bazen bir kelime, bir başka kelimeyi beraberinde getirdiği için yazılır bir bölüm. Bu her yazar için geçerli olmayabilir. Ama ben önceden oturup düşünüp taşınıp ince ince hesaplayıp sonra da bunları kâğıda aktaran biri değilim. Ben kalemimle düşünürüm. Wittengstein'in dediği gibi, "yazarken hayretle izliyorum kaleminin düşündüklerini."

Bir tür ilham mı yani zaman zaman metnin size egemen olmasını sağlayan?

Kısmen ilham, kısmen değil. Özellikle tarihsel boyutu olan bir hikâyeyi kovaladığınız zaman, birçok şeyi ilhama bırakmanız mümkün değil. Böyle durumlarda muhakkak kapsamlı bir önaraştırma yapıyorum. 17. yüzyıl İspanyası'nı bilgiden muaf ilhamla anlatamazsınız. Ya da İslam heterodoksisini bu konuda hiçbir şey okumadan salt ilhamla yazamazsınız. Bilgi ile hissiyat el ele giderse yazabilirsiniz ancak.

Kitapta değişik bir üslup deniyorsunuz. "Gıpgri gökyüzü, bembeyaz bulutlar, sapsarı güneş, simsiyah toz" ya da "sapır sapır dökülen köylüler, fersah fersah öteden duyulan koku, lapa lapa yağan kar, lime lime cesetler" gibi bazen bir cümlede geçen tekrarlar var. Şiirsellik adına mı böyle bir yola başvurdunuz?

Bu "şiirsel" kelimesini oldukça rahat kullanıyoruz da, altı biraz boş gibi geliyor bana. Yanlış hatırlamıyorsam İsmet Özel'in son derece çarpıcı bir yazısı vardı "şiirsel" kelimesinin füzuli kullanımları üzerine. Benim dilim için de çok kullanıldı. Romanının

dilinin şiirsel olduğu çokça söylendi. Ben de sesimi çıkarmıyorum. Çıkarmıyorum çünkü öyküyü, şiiri ve romanı su geçirmez duvarlarla birbirinden ayrılan alanlar olarak görmüyorum. Zaman zaman birbirinin içine girebilen daha hareketli, daha oynak alanlar olarak algılıyorum. Romanın hikâyeyle, yer yer şiirle kesiştiği noktalarda hareket etmek hoşuma gidiyor. Bu anlamda romanda dilin ikinci planda kalması gerektiğine inanmıyorum.

Böyle iddiası olanlar mı var?

Dilin öneminin şiirde had safhada, hikâyede orta derecede, romanda ise geri planda olduğu ya da olması gerektiği kanısı oldukça yaygındır.

Peki ama bu tür tekrarlar bir tür kakafoni yaratmıyor mu?

Eğer tüm roman böyle tekrarlar üzerine kurulsaydı belki. Ama sonuçta bir iki sayfadan cımbızlayarak bulduğumuz kelimeler üzerinden kakafoni saptaması yapmak güç olsa gerek.

“Edebiyat, Birçok Varoluş Alanından Sadece Biri”

Kitap kendi seyrinde akıp giderken, kömürlükte yaşanan tescavüz bölümü irkiltiyor okuru. Sonra da, sanki her yeme içme saplantısının aslında psikolojik bir nedene dayandığı gibi bir sonuca gidiliyor. Böyle mi düşünüyorsunuz? Bu bölümün yazılış amacı ne?

Ben bu kitabı yazarken bir mesaj verme, bir genellemede veya çözümlemede bulunma niyetiyle hareket etmedim. Sadece ve sadece bir hikâyenin izini sürdüm. O hikâye de şişman bir kadının mazarine kadar uzandı gitti. Mesele bu kadar. Tekil bir hikâyenin izini sürüyorum ve o da beni buralara getiriyor.

Ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Kadınların yemekle olan ilişkisiyle erkeklerin yemekle olan ilişkisi arasında ciddi farklılıklar bulunuyor. Mutlu olduğunuzda da yiyorsunuz, öfkeli olduğun-

nuzda da yiyorsunuz. Farklı derecelerde de olsa bütün kadınlar buna aşınadır. Çünkü küçük yaştan itibaren, bedeninizle, fiziğinizle, görünüşünüzle anlam ve değer kazandığınız öğretiliyor. Kimliğiniz, ne kadar değerli olduğunuz, her şey vücudunuz üzerinden tanımlanıyor. Acı olan, sizi bedeniniz aracılığıyla cezalandıran sisteme, bedeninizi cezalandırarak cevap vermeniz.

Edebiyat bir oyun mu sizin için? Sait Faik gibi, "Yazmasam çıldıracaktım" diye bir derdiniz var mı? Kitabı bitirdiğinizde, "bir oyun daha bitti" diye mi düşünüyorsunuz, yoksa, "yazdım ama yazmasam da olurdu aslında" gibisinden umutsuz şeyler mi geçiyor aklınızdan?

Niçin yazdığımı dair birkaç sebep sıralarım size ama hepsi de bir o kadar havada kalır bana göre. Niçin yazdığımı bilmeye gerek duymuyorum. Buna bir kulp, bir sebep, somut bir cevap verme gereği duymuyorum. Niçin yaşıyoruz? Niçin sona erdirmiyoruz hayatınızı hemen şimdi, şu anda? Yaşamın anlamını ne zaman sorgularsınız? Yaşamdan kopmaya karar verdiğiniz zaman sorgularsınız. Yoksa güne başlarken ya da saat başı sorgulamazsınız. Keza yazmanın ardındaki itkiyi de tanımlamak zorunda değiliz.

Hikâyelerin peşine düşmeyi seviyorum. Ama hayattaki yegâne varoluş alanım bu değil. Herkes gibi benim de bir sürü başka kimliğim, başka hareket alanım var. Edebiyatın çok çok önplana çıktığı, sadece bunu soluduğum dönemlerim oluyor. Ama bir yazarın yılın on iki ayı, günün yirmi dört saati edebiyatla yatıp kalkması gerektiğinden emin değilim.

Yeni Binyıl'da yazdığınız "Anne Sütünden Edebiyat" başlıklı yazıda, "Yan yana geldiklerinde muhakkak sık duran ve sık durdukları için muhakkak yan yana gelen ikililer vardır, 'kadın' ve 'yazar' gibi" diyerek hayli "şık" bir tespit yapıyorsunuz. Edebiyat ortamına egemen olan ve en azından "seksisi" diyebileceğimiz bu tutumu neye bağlıyorsunuz?

Sistem böyle, yapılar böyle, egemen ideoloji böyle, öğretiler böyle... dolayısıyla edebiyat ortamı da böyle. “Kadın yazar projesi” böyle bir ortamda alternatif bir yol olarak tartışılıyor. Özellikle Fransa’da bu konuda çokça şey yazıldı. Kadın edebiyatını, mevcut. ataerkil erkek edebiyatının köstebek yollarına benzetiyorlar ve onu delik deşik edeceğini düşünüyorlar. Ben pek böyle algılamıyorum. Çok dallı budaklı bir konu bu. Ama kısaca şunu söyleyebilirim. Kadınların “doğaları gereği” kötü ya da ikincil olduğunu söyleyen sisteme, kadınların “özleri gereği” iyi ya da birincil olduğunu söyleyerek cevap vermek, kadın çalışmalarının çıkmaz sokağı, kör noktası.

Aynı yazıda, “Edebiyat, kendi yaşam alanımıza ve verili kimliğimize gömülüp kalmamızdan ziyade doyumsuz bir göçebelik ruhuyla sınırlarımızın ötesine yolculuklar yapabilmemizi sağlar” diyorsunuz. Mahrem’de sözünü ettiğiniz “sınırların ötesine yolculuk” imkânını nasıl değerlendirdiniz?

Göçebelikten kasıt üç boyutlu. Farklı mekânlar arasında yolculuk, farklı zamanlar arasında yolculuk ve son olarak da farklı kimlikler arasında yolculuk. *Mahrem* bu açıdan Sibirya-Fransa-Peru gibi farklı mekânlarda geçiyor. Farklı yüzyıllara zıplıyor. Ve tabii farklı kimliklere.

“Kadın Yazar Yaftasıyla Barışık Değilim”

Müge İplikçi sizin yazınızı eleştirirken, bir anlamda “kadın yazar olmaktan rahatsızlık duyduğunuzu” söyledi...

Müge İplikçi’nin son derece haklı bir noktadan karşı çıktığını düşünüyorum. Ama benim ifade etmeye çalıştığım şey biraz daha farklıydı. “Kadın yazar” yaftasından herhangi birimize bir hayır geleceğinden emin değilim. Kadın olmam benim dünyaya bakışımı, hayatla kurduğum ilişkiyi doğrudan doğruya etkiliyor,

şekillendiriyor. Dolayısıyla yazdıklarına, edebiyatçılığına da damgasını vuruyor. Ama bunu söylemek ayrı, “kadın yazar” ya da “genç yazar” kimliğinde yerleşip ev kurmak ayrı.

O zaman klasik bir soru soralım bari. Yazarlık serüveninizde etkisi olan yerli ve yabancı isimler kimler?

Yazarlardan ya da türlerden ziyade, kitapları öne çıkarırım. Bir yazarı sevip de sadık bir şekilde onun külliyatının peşinden koşmaktan ziyade, kitaplar daha önplandadır bende.

“Postmodernizm Bu Ülkede Küfür Gibi Kullanılıyor”

Kitaplar benim üzerimde daha etkili olmuştur dediniz. Mehmet Eroğlu ise kendisiyle yapılan bir söyleşide tam tersini savunuyor ve gençleri “yazar okumaya” davet ediyor...

Mehmet Eroğlu’nun kendi söyleşisinde bu cümleyi nasıl bir çerçeve içinde kullandığını bilmiyorum. Bir yazıdan ve/veya söyleşiden tek bir cümleyi cımbızlayıp gerisini bilmeden ve bilmeye gerek duymadan yorumda bulunmaktan da, yorumda bulunulmasından da köşe bucak kaçırım.

Birkaç yıl önce İngiltere’de romanın ölüp ölmediğine dair yaygın bir tartışma yaşandı. Salman Rüşdi ise yeni romanın Türkiye ve İran başta olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle Hindistan’da yazıldığından söz etti. Siz ne düşünüyorsunuz...

Romanın bir edebi tür olarak gelişimini takip ederseniz, belli bir tarihsel dönemle ve toplumsal sınıfla örtüştüğünü görürsünüz. Ama bu dar çerçevenin dışına taşmış, kendi kökleriyle oynamış, kendi genlerini bozmayı başarmış bir türdür aynı zamanda roman. Özellikle son dönemlerde postmodernizmin tartışmalarıyla birlikte roman da yeniden şekil almaya başladı. Biz bu tartışmaları çok uzaktan ve dar bir açıdan takip ediyoruz. Postmodernizm bir küfür gibi kullanıyor zaman zaman. Ama bu li-

teratürün niye ve nasıl çıktığını, neye cevap verdiğini görmek gerekiyor. Sadece roman değil, bütün bir dünya görüşü, insanların gerçeklikle kurduğu ilişki sorgulanmaya başlandı. Bu anlamda illa da bir ölüm teması arayacaksak bir yerlerde, çıkış noktasında taşıdığı öz ve biçimi yitirdiğini söyleyebiliriz romanın. Bu da hayırlı bir gelişmedir zaten.

Türkiye’de postmodernizmin küfür olarak algılanmasının sebebi, bilhassa edebiyat alanında, “ne yazarsam olur” gibisinden bir tavra yol açması değil mi?

Böyle algılanması çok sakat. Ama postmodernizmin bir kanadı da buna çok açık, “ne olsa gider” dedirtiyor. Ancak, büyük büyük kahramanların değil de, parçalanmış olanın, kıyıda köşede kalmış olanın hikâyesini takip etmek, romana inanılmaz bir malzeme, inanılmaz bir zenginlik sağlayabilir. Salman Rüşdi’nin sözleri bu anlamda haklılık kazanıyor. Batı’nın o homojen, tekil gerçekliğinin kırılmasıyla birlikte, öteki kültürlerle yönelik bir açılım geldi gündeme. Bunları olumlu gelişmeler olarak görüyorum. Ne var ki, Türkiye’de edebiyat kuramlarıyla ilgilenen insan sayısının bu kadar az olması üzücü. *Pinhan*’ı yazdığım zaman şöyle düşünüyordum ben: Ben bir romanı yazarım ve o kendi yoluna devam eder. Yazarın ortaya çıkmasına gerek yoktur. Hele yazarın kendi metni hakkında konuşmasına hiç gerek yoktur. Ama bakıyorsunuz ki, bu mekanizma içinde işler öyle yürümüyor. Türkiye pek çok açıdan son derece kısır, önyargılar bakımından da gayet bereketli bir ülke. Meyveli ağacı her yerde taşlarlar, ama bizde recm ederler.

Haliyle, burada edebi metinler yeterince ve derinlemesine incelenmiyor ve tartışılmıyor. Ama son tahlilde ben romanın ve özellikle Türk romanının gidişatından hiç endişeli değilim.

(Mahrem, Elif Şafak, Metis Yayınları)

RUŞEN ÇAKIR

“Türbanı değil, türbanlıları savundum”

İslami kesim üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan gazeteci Ruşen Çakır, Metis Yayınları'nın “Siyah-Beyaz” dizisinde neşredilen Direniş ve İtaat/İki İktidar Arasında İslamcı Kadın kitabıyla bir kez daha topladı dikkatleri üzerine. Eşzamanlı olarak, Anadolu Ajansı Tahran muhabiri Sami Oğuz'la birlikte hazırladıkları Hatemi'nin İran'ı'nın da kitapçı vitrinlerini süslemesi ise tam bir sürpriz oldu. Ruşen Çakır, her iki kitapla ilgili sorularımızı cevaplandırdı.

İran Devrimi'nin 17 yaşındaki Ruşen Çakır'ı çok heyecanlandırdığını söylüyorsun? Neydi bu heyecanın sebebi? Bugün dönüp geriye baktığında neler hissediyorsun?

Bu tepeden tırnağa bir devrimdi ve ben de o tarihte genç bir devrimciydim. Tabii o tarihte İslamcılıktan filan haberdar değildik. Bu devrimde bir şeylerin garip olduğunun farkındaydık, fakat kendimize “kardeş örgüt” bellediğimiz Halkın Fedaileri'nin de devrimde aktif bir şekilde yer almış olması içimizi rahatlatıyordu. Daha sonra, Fedailer ve diğer Humeynici olmayan unsurların tasfiyesi sırasında cezaevindeydim ve uğraşacak İran'dan daha ciddi sorunlarım vardı.

Şaka bir yana, Türkiye ile birlikte Ortadoğu'da emperyalizmin jandarmalığını yürüten otoriter şah rejiminin yıkılması çok güzel bir şeydi; hâlâ o günlerle ilgili bir yazı, fotoğraf, film görsen heyecan duyarım. İran Devrimi'nin bir güzel tarafı, çok kanlı olmamasıydı. Ne var ki, devrimden İslam Cumhuriyeti'nin kurumsallaştırılmasına geçildiğinde çok daha fazla kan aktı ve azalmış da olsa bu kan akmaya devam ediyor. Özetle, ne zamandır devrime evet, devlete hayır diyorum.

“İran Etkisi Çabuk Kırıldı”

Gazeteci olarak İran'ı ve Türkiye'deki İslami hareketleri incelerken, ne tür paralellikler gördün? İran devrimi, sanıldığı kadar etkiledi mi Türkiyeli Müslümanları?

İran Devrimi, yalnız Türkiye'yi değil, tüm İslam dünyasını, hatta tüm dünyayı derinden etkiledi. Ama bu etkinin, belirlemeye dönüştüğüne sadece birkaç yerde, o da Şii topluluklarda, tanık olduk. Şiilik/Sünnilik ayrımının önemli olduğunu biliyordum, ama günümüzde belli kırılmalara uğradığını tahmin ediyordum. Durumun böyle olmadığını yakın dönemde fark ettim

diyebilirim. Özellikle 1990 sonrası radikal İslamcı hareketlerin ciddi bir bölümünün -örneğin Usame Bin Ladin gibi liderler tarafından toplanan ve dünyanın dört bir yanındaki cihadlara katılan gönüllülerin- düşmanlık derecesinde Şii, dolayısıyla İran karşıtı olduğu biliniyor. Sonuç olarak İran etkisinin ilk birkaç yıl sonra kırıldığı söylenebilir.

İran Devrimi açısından Hatemi bir milat teşkil ediyor. Hatemi, Batı'da ve bilhassa Türkiye'de sanıldığı gibi, devrim karşıtı birisi mi, yoksa devrimi rayına oturtmaya çalışan özellikleriyle mi öne çıkıyor?

Kitapta Sami ile birlikte tam da Hatemi'nin bir karşı-devrimci değil, aksine İran İslam Cumhuriyeti'ni değişen koşullarda da ayakta tutmaya çalışan reformcu bir İslamcı olduğunu öne çıkartmak istedik. İran'ı hep klişelerle değerlendiregelmiş çevrelerin bir kısmı, İran'daki reform hareketini neredeyse bir "karşı-devrim" olarak göstermeye çalışırken; bir diğer kısmı "yok aslında birbirlerinden farkları" yaklaşımıyla hiçbir şeyin değişmeyeceğini, değişemeyeceğini ileri sürüyorlar. Halbuki İran'da çok şey değişiyor. Ben iki yılda yaptığım dört ziyaretin her birinde açık bir şekilde farklı bir İran gördüm. Şubat seçimlerinden beri gitmek nasip olmadı, ama yılbaşına kadar yine gitmeye niyetim var ve yine değişmiş bir İran'la karşılaşacağıma eminim. Bazılarının nedense acelesi var. Benim yok.

"Aydınların Hatemi'ye Desteği Artarak Sürüyor"

Hatemi'nin İranlı aydınlarla arası nasıl? Söz gelişi Abdülkerim Suruş neden iki tarafa da yaranamadı?

Hatemi'nin kendisi de, kitapta çizmeye çalıştığımız gibi hakiki bir entelektüel. Onun Kültür ve İrşâd Bakanlığı döneminde aydınlar ilk kez nefes almaya başlamış. Seçilmesinde de aydın-

ların büyük rolü oldu. Bu kesimin Hatemi'ye desteğinin artarak sürdüğünü düşünüyorum. Özellikle aydınlara yönelik dizi cınayelerin üzerine kararlılıkla gitmesi ve faillerin yakalanmasını sağlaması ona çok puan kazandırdı. Sivil toplum ve özgürlükler konusuna verdiği önem de aynı şekilde aydınları cezbediyor.

Suruş'un muhafazakârları hiç sevmediğini biliyorum, ama reformculara yaranamadığı konusunda pek ciddi bilgilere sahip olduğumu söyleyemem. Kendisiyle 1998 sonu ve 1999 başında iki kez görüştüm; sıkı bir Hatemici'ydi. Hatta kitaptaki röportajda da görüldüğü gibi, Hatemi'nin yeterince etkili olmadığını düşünenlere katılmıyordu. Suruş hâlâ reform hareketinin önemli köşe taşlarından biri. Ancak Abdullah Nuri, Said Hacceriyan gibi, politik kimlikleri düşünürlüklerinin önüne geçen şahsiyetlerin bir ölçüde gerisinde kalmış olabilir.

İran Devrimi de, tıpkı Türkiye'deki İslami hareketler gibi kadının üzerinden yürütölen bir politik mücadeleye dayanıyor. Ne var ki, İran'daki kadın, Türkiye'deki İslamcı kadınla kıyaslandığında çok daha fazla özgür, çok daha fazla politik haklara sahip gibi görünüyor. İran'daki kadınla, Türkiye'deki İslamcı kadının konumunu kıyaslar mısın?

Şimdi burada ciddi bir sorunla karşı karşıyayız: İranlı kadınla Türkiye'deki İslamcı kadını kıyaslamamız söz konusu. Türkiye'de İslamcı kadınlar iki iktidar arasında kalmış durumdalar: Bir yanda siyasi iktidar, diğer yanda bağlı oldukları cemaatin, partinin, grubun iktidarı. İran'daysa İslami devlet, cemaatlerin de yerini büyük ölçüde almış durumda. Dolayısıyla İranlı kadının Türkiye'deki İslamcı kadından daha özgür olduğu saptaması doğru. Ama bu saptama nereye kadar açıklayıcı olabilir? Çünkü İranlı kadınların tümü İslamcı değil ve İranlı kadının Türkiye'li kadından daha özgür olduğunu söylemek mümkün değil.

Buradan Direniş ve İtaat / İki İktidar Arasında İslamcı Kadın

kitabına geçebiliriz. Bu “iki iktidar” kavramını açar mısın biraz? Birbirlerinden ayrıldıkları ve benzedikleri noktalar nelerdir?

Evet bir yanda devlet (dekan, rektör, polis şefi, bakan, cumhurbaşkanı...) iktidarı, diğer yanda cemaat (abi, şeyh, lider, reis...) iktidarı. Görünüşte birbirlerini zıt gibi görünen bu iki iktidar odağı, kadın karşıtlığı konusunda epey benzeşiyorlar. İşte kitapta her iki iktidar odağının, birbirleriyle mücadelelerini nasıl kadınlar üzerinden yaptıklarını ve sonunda elbirliğiyle nasıl İslamcı kadın üzerinde baskı ve tahakküm uyguladıklarını anlatmaya çalıştım.

İslami hareketin temelde bir erkek hareketi olduğunu ama buna rağmen bu harekete gerçek damgayı kadınların vurduğunu ve bütün çileyi de kadınların çektiğini söylüyorsun. Sebebi nedir bunun?

Bunun birçok sebebi var ve bu sebeplerden önemli olanların hiçbirinin dinsel olmadığını düşünüyorum. Öte yandan kadına dayatılan durumların tümü dinsel gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışıldı. Çileyi kadınların çekmesinin nedenlerini de uzun uzun tartışabiliriz, bunlardan bir tanesinin benim ilgimi epey çektiğini söylemek istiyorum: Bütün büyük davalarda çile, acı bir nevi kutsandır; bu İslamcılık için de geçerli. Ama erkekler için bu genellikle lafta kalırken, kadınlar buna sahiden inandılar ve yaşadılar.

“İslami Harekette Erkek Hegemonyası Devam Ediyor”

Başlangıçta İslamcı kadınlarla yapılabilecek görüşmelerin erkekler tarafından engellendiğini, kadınların da o kadar konuşmaya gönüllü olmadığını söylüyorsun. Zaman içerisinde ne değişti de İslamcı kadınların politik mücadelesi bu kadar öne geçti?

Aslında hâlâ çok fazla gönüllü oldukları söylenemez. Örneğin kitapta da belirttiğim gibi, röportaj yapmayı çok istediğim üç kadın, kuşkusuz kendilerince haklı nedenlerle, konuşmak istemediler. Bütün yenilgilere, çözümlere, hesaplama ve özelleştirilere rağmen İslami hareketteki erkek hegemonyası aynen devam ediyor. Çok da kötümser olmamak gerek, bağımsız ya da özerk bir kadın mücadelesi yürütmek isteyen İslamcı kadınların eskisine göre daha güçlü oldukları da açık.

“İtaatin meşrulaştırılması” yine İslam’ın “erkek” yorumu ile ilgili bir hadise olsa gerek. 80’lerin başında böyleydi bu durum belki ama, zaman içerisinde kırılmadı mı?

Tam da aynı görüşte olduğumu söyleyemeyeceğim. Zaten kitabın adını “İtaat ve Direniş” değil de, “Direniş ve İtaat” koyma nedenimi anlatırken buna değinmiştim; tekrarlayayım. 1980 sonrası İslamcı kadın her türden erkeğe itaati kırma noktasında bir çıkış yapar gibi oldu; yani önce direniş geldi, fakat bu yenilgiyle, yani yeniden itaatle sonuçlandı. Fakat bu ikinci itaatin birincisi kadar gönüllü ve körükörüne olduğu söylenemez; tam aksine İslamcı kadınların önemli bir bölümünde erkeklere karşı çok ontolojik bir kırgınlık var ve bir sonraki kuşak bu boyunduruğu kıracağı benziyor. Hidayet Şefkatli Tuksal, söyleşimizde gençlerin kendilerinden çok daha ileride olduğunu söyleyerek bunun ipuçlarını veriyor zaten.

“İslamcı Kadınlar Hâlâ Feminist Tanımlamasından Ürküyor”

İslamcı kadınların, feminist bir kimlik taşıdıkları söylenebilir mi gerçekten de? Hatırlarsan, Nokta dergisinin “İslamcı feministler” kapağı, bilhassa İslamcı kadınlardan hayli tepki toplamıştı. Sen ya da onlar feminizme yeni bir muhteva mı yüklüyorsunuz?

İslamcı kadınlar hâlâ feminist tanımlamasından ürküyor. Feminizmi açık açık sahiplenilenlerin oranı hayli düşük. Ama çok önemli bir gelişme var: Feminizmi kötü, olumsuz bir akım olarak görenlerin oranı da epey düşmüş durumda. Aslına bakılırsa feminizmden çok İslam’a ve İslamcılığa yeni anlamlar yükleniyor ve bu noktada feminizmin de İslamcı kadınlar nezdinde prestiji artıyor.

Sen sık sık türbanlı kadınların mücadelelerinde yalnız bırakıldığını belirtiyorsun. Neye bağlıyorsun bunu?

Türban çok zor, çetin ve bedeli ağır bir mücadeleydi. Kızların küçük bir bölümü her türden bedeli ödediler: Okuma haklarını olmasa bile onurlarını kazandılar. Erkeklere gelince; onlar ödek çıktı. Başka bir şeye bağlamıyorum.

Türbana da iki ayrı anlam yüklüyorsun. “Bir özgürleşme imkânı” ve “bir direniş imkânı” olarak türbandan söz ediyorsun. Bunlar birbirinden bağımsız mı, yoksa birbirini besleyen unsurlar mı?

Burada bir süreci anlatmaya çalıştım. İlk olarak türbanla birlikte İslamcı kadın kamusal alana çıktı. Bu yalnızca okuma hakkı için değil, varolma hakkı için bir mücadeleydi ve ucu bir özgürleşmeye varabilirdi. Bir sonraki bölümde türbanın dönüşümünü anlattım. Belli bir tarihten sonra (1980 sonlarından itibaren) türban popülerleşti ve muhafazakâr erkeklerin tasvip ettiği, kızlarına, eşlerine, kız kardeşlerine dayattığı bir giysi oldu. Ve nihayet “direniş imkânı” olarak türban mücadelesine tanık olduk. 28 Şubat süreciyle birlikte devlet “aç kapa” oyununa son verip türbanı kesinlikle yasaklayınca, olay ilk kez gerçek anlamda bir ciddiyet kazandı. Ve bu süreçten sonra direnebilenlerin sayısı fazla olmadı.

“Bizden İslamcılığı Savunmamız İstendi”

Kitabı yazdığın sunuş yazısında, “Bu kitapla, bir gazeteci, bir solcu, bir insan olarak önemli bir eksiğimi gidermek, yani

vicdani bir sorumluluğu geç de olsa yerine getirmek istiyorum” diyorsun. Ne tür bir vicdani sorumluluk bu?

Türban olayının sadece bir insan hakları sorunu olmadığını, başka boyutları da olduğunu kitapta göstermeye çalıştım. Zaten ilk yıllardaki türban yasağı çok da fazla ciddi değildi. Kısa bir süre içinde türban, İslami hareketin küstahça meydan okumasının bir aracı haline getirildi. Ben başından beri “türban”ı değil “türbanlılar”ı savundum ve ilk dönemlerde bizden türbanlıları değil türbanı, hatta İslamcılığı savunmamız isteniyordu. Yine de incelikli bir sol siyaset burada nüansları iyi saptayıp özgürlükçü bir tutum takınabilirdi; ama olmadı, olma ihtimali de pek yoktu. 28 Şubat sonrasındaysa işin rengi iyice değişti. Yüzlerce, binlerce kız sırf giysileri nedeniyle baskıya uğradı; hakları gasp edildi. İşte onlara destek olmayı vicdani bir sorumluluk olarak görüyorum.

Bağlam dışı gibi görünse de, bence son derece bağlam içi olan bir soruyla bitirmek istiyorum: Aynı “sunuş” yazısında, “kadın bakış açısı”nın Müge İplikçi tarafından zihnine kazındığını söylüyorsun. Bu son derece önemli bir ayrıntı. Bir erkeğin, “kadın bakış açısı”na nüfuz edebilmesi mümkün mü sence?

Hiç de bağlam dışı bir soru değil. Zaten kitabı da Müge’ye bunun için adadım. Erkeklerin kadın bakış açısına sahip olması tabii ki mümkün değil. Ama kadınların çektiği çileleri anlamaya çalışabilir, anladığımız ölçüde de bu çilelerdeki rollerimizi azaltmaya çalışabiliriz. Feminist olmak isterdim, ama olmamın mümkün olmadığını biliyorum.

(Direniş ve İtaatlılık İktidar Arasında İslamcı Kadın, Ruşen Çakır, Metis Yayınları)

LEVENT YILMAZ

“Mitleri anlamak demek, bireylerin hareket alanını anlamak demektir...”

Giderek, sadece Türk edebiyatının değil, Fransız edebiyatının klasikleri arasına da girmeye azimli görünen Levent Yılmaz, koltuğunun altında göreni şaşırtan iki cilt kitapla çıkageldi. İki cilt, telaffuzu kolay iki kelime gibi görünüyor elbette ama 1216 sayfalık Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü’nün boyunu bosunu, edasını endamını fark edince, “Bizim Levent Yılmaz yine yapmış yapacağını” diyorsunuz önce içinizden, bilahare de yüksek sesle. Fakat gerçekten de yapmış! Paris gibi güzel bir kentin mürdüm eriği ve fesleğen kokan sokaklarını ince ince arşınlayıp, kâğıdın yetmediği yerde kaleme, kalemın yetmediği yerde pergele davranmak varken, sen kalk “necip milleti kendisiyle ve yeryüzüyle tanıştırmak için” böylesine ömür törpüsü bir projenin altına gir. Hadi girdin, bari orada kal ki, memleket münevveri tenvire muhtaç olduğunu görüp sarımsak soğan temrininde telef olmasın! Ne gezer, aklındaki kerrat cetvelini mutlaka ezberletecek “mahiyyeti malûm olan eşhâs-ı erazile.” Öylesine kararlı...

Merak edenler çıkacaktır elbette, biz de merak ettik ve çaldık Levent Yılmaz'ın kapısını. Bu muhteşem iki ciltlik hazinenin peşine hangi Indiana Jones'ların düştüğünü, düştten gerçeğe giden ana caddelerde ilerlenirken kimlerin kaldırımından düştüğünü öğrenelim, hatta öğrenmekle kalmayıp kaleme kuvvet, kâğıda rahmet dileyip kara kamuya duyuralım dedik. Memleketin muhtemelen bir yerinde, iyi mi, yoksa kötü mü ettiğimizi gösterecek ve mitolojisini de esirgemeyecek bir ayna vardır mutlaka.

“1990'ların hemen başında Yves Bonnefoy ile tanıştım. YKY'den çıkan *1945 Sonrası Fransız Şiiri Antolojisi*'ni çevirirken oldu bu tanışma. Çünkü hem şiirleri çeviriyor, hem de çevirdiğim adamlarla söyleşiler yapıyordum. Bonnefoy ile de 1990 yılında oturup konuştuk, bir sonraki sefer daha uzun sürdü bu konuşma. Bu konuşma esnasında ben sadece şair zannettiğim Bonnefoy'un esasında inanılmaz bir örgütleyici olduğunu öğrendim. *Mitolojiler Sözlüğü*'nün varlığından haberdar olmam da, bu örgütleyici yanını tanımama denk düşüyor zaten. Çünkü, ‘Sözlük’ için dünyanın dört bir tarafından, sahasının en iyi isimlerini bir araya getirmeyi başarmıştı. Ben bunu öğrenince, gayet saf bir biçimde, kendi kendime konuşur gibi, ‘Bu Sözlük Türkçe’de de olsa ne iyi olur’ dedim. 1993'te tarih doktorası yapmaya başladığımda, her madde yazarının sahasının en iyisi olduğunu daha yakından fark etme imkânı buldum. Sözgelisi, Eski Yunan'ı oluşturan maddelerin koordinasyonunu Jean-Pierre Vernant'a vermişler. Vernant, bu yüzyılın en büyük Yunan tarihçilerinden birisi. Afrika bölümü öyle, Roma bölümü öyle.”

İşte Levent Yılmaz'ın *Mitolojiler Sözlüğü*'nün fikir babası ve koordinatörü Yves Bonnefoy'le kurduğu bu teşrik-i mesai, Batı düşüncesini anlamak için en sağlam kaynaklardan biri olan “Sözlük”ün, pek de kazasız belasız denilemeyecek bir süreçten sonra Türkçe'ye kazandırılmasına öncülük ediyor. Ama, özellikle Mi-

sak-1 Milli sakinlerinin gayet iyi bildiği gibi, her proje başlangıçta bir hayaldir bizim için. Büyük çoğunluğu, hep bir hayal olarak kalmayı da sürdürür üstelik. Bir süre Levent Yılmaz'ın da yaşadığı gibi:

“Aradan yıllar geçti, Gece Yayınları'nı birlikte kurduğumuz Raul Mansur Dost Kitabevi'nin galeri ve grafik kısmını yönetmeye başladı. O arada, bir gün konuşurken Dost Kitabevi'ni, bir yayınevi haline getirmek istediğini söyledi. Ben de ‘Sözlük’ projesini yayınevi yöneticilerine anlattım ve anlatırken, büyüklüğünden de söz ettim. Görüştüler, konuştular ve yayınevinin sahibi Erdal Akın önerimi kabul etti. 1996 yazından itibaren de maddeleri çeşitli insanlara dağıtmaya başladım.”

“Tembelistan’da Düş Kurmak Yasaktır!”

Ne var ki, uzun süre memleket dışında kaldığı için olsa gerek, yurdunun insanını az biraz unutmuştur Levent Yılmaz; o insanların, akademilerde ilim irfan gibi üst düzey alışkanlıklarla uğraşan kesiminin önemli bir bölümünün bilimsel faaliyet sahasını “10. Yıl Marşı”nın icra ufuklarıyla sınırlandırdığını da unutmuştur. Ama üzülmesine gerek yoktur, hatırlatırlar:

“Aradan altı ay geçip de maddelerin teslim tarihi geldiği zaman, anlı şanlı profesörlerimizden, doçentlerimizden şöyle yanıtlar almaya başladım: ‘Bir de çevirecek miydik? Biz bunu okumak üzere almamış mıydık?’ Nasıl şaşırdığımı tahmin edersin. Bomboş geçen altı aya mı yanayım, koca koca üniversite hocalarının çocuklardan daha beceriksizce yalan söylemelerine mi? Projenin ve Sözlük’ün önemini her birine yeniden ve ayrı ayrı tekrarlamam gerekti ve bir altı ay da öyle geçti. Kimseden tek satır çeviri teslim alamadım.

Tamam bir miktar çevirinin zorluğundan kaynaklanıyordu

bu durum ama önemli bir kısmı da, Türkiye’deki akademik çevrenin hiçbir biçimde çalışmaya alışkın olmamasından kaynaklanıyordu. İddia ediyorum, yüzde 80’lik kesimi ders vermek dışında hiçbir şey yapmıyor.”

Lakin akademik dünyanın bilmediği bir şey vardır: Levent Yılmaz öyle kolayından pes edip ikinci rauntta havlu, üçüncü rauntta kese atacak tiplerden değildir. Hele girdiği yükün altında ezilip “Yuf bu dehrin gül-i gülzârına hem yuf / Ağyârına yuf yâr-ı cefâkârına hem yuf” diyecek bir insan hiç değildir. Paçasındaki tozları silkeleyip yeniden sıvar kolları:

“Benim şöyle bir şansım vardı: Annemle babam Allah’tan Fransızca biliyorlar ve Allah’tan Fransız Dili ve Edebiyatı kürsüsündeler. Bu da Fransızca’yı iyi bilen adamlar üzerinde, lafı sözü dinlenen bir konuma getiriyor onları. Altıncı ayın sonunda, çeviriyi zamanında yapmayanları anneme şikâyet edip onları uyarmasını istedim. Bu biraz işe yaradı. İşe yarayan bir başka şey ise Mehmet Emin Özcan diye bir adama rastlamam oldu. Kitapta görüleceği gibi, maddelerin neredeyse dörtte birini o çevirdi, okudu, düzeltti, daha sonra da işin koordinasyonunu üstlendi. Emin’le birlikte 1998’den itibaren maddeleri teslim almaya başladık. Ama sorun bununla bitmiyordu elbette. Madde geliyor. Bakıyorsun, Türkçe kelimelerin kullanılmış olması dışında bir şey ifade etmeyen bir metin var elinde. Bu metnin bir de Türkçe’ye aktarılması gerekli. Çevirinin doğru olup olmadığını ben kontrol ediyorum etmesine de bir de Türkçe yazılması gerekiyor. Bu konuda, o sırada yurtdışında yaşayan bir arkadaşımız yardımcı oldu bize. Bu koşup kovalamaca tam dört yıl sürdü.”

Tarih Biraz da Tahayyülden İbarettir

Yılmaz’ı dört yıl boyunca uğraştıran, kimi zaman canından,

kimi zaman cananından bezecek duruma getiren serüven tamamlandığında, işte o muhteşem iki cilt çıkar ortaya. İyi de nedir bu Sözlük'ün önemi? Yılmaz'dan dinliyoruz:

“Modern dönemde tarih dediğimiz kavram icat edilmeden önce, insan toplulukları kendi geçmişlerini sözlü hikâyelerle anlatıyorlar. Bu sözlü hikâyeler, bir an geliyor, toplumun değer yargılarını belirlemeye başlıyor. Çünkü bu hikâyeler, toplumların kendilerini nasıl düşündüklerini, değerler sistemini nasıl oluşturduklarını gösteriyor. Bu metinlerde, hayatın her alanını belirleyen, tanımlayan ve düzenleyen binlerce kural var. Bu kurallar, geçmişteki anlatılar aracılığıyla aktarılıyor bize. O anlatılar, modern toplumlarda yasa halini almadan önce, yazısı kuvvetli olmayan toplumlarda ya da yazıyla sözelliğin birlikte yürüdüğü toplumlarda mit adı altında sınıflandırılıyor. Bu mitleri anlamak demek, bir toplumun ve o toplumu oluşturan bireylerin hareket alanını anlamak, bize manasız gelen davranış kalıplarının gerisinde yatan tarihsel nedenleri kavramak demektir. Bir örnek verelim isterseniz. İnsanlar niye sünnet oluyorlar? İslam'da böyle bir şey var ama İslam'dan önce Yahudilerde de var. Yahudilerden önce Mısırlılarda, onlardan da önce Dogarlarda var. O zaman soru şu olmalı: Tek tanrılı dinlerden, en ilkel toplumlara uzanan süreçte sünnet ne ifade ediyor? Amacı ne ve nasıl değişerek bugüne kadar gelebilmiş? İşte bunu bize mitoloji açıklıyor. Bunun vücuda hasar vermek, doğal olarak da vücudun en fazla esirgenen, yani en kıymetli yöresine hasar vermek amacıyla yapılan bir tören olduğunu öğreniyoruz. Çünkü tarihte, çeşitli nedenlerle vücuduna hasar vermeyen toplum yok.”

Halen Fransa'da Actes Sud Yayınevi'nde editör olarak çalışan Levent Yılmaz, Türk yazarlarının eserlerini Fransızcaya kazandırmak için bir proje hazırlamış. Hazırladığı Türk edebiyatı dizisinin ilk kitabı olan Ahmet Altan'ın *Kılıç Yarası Gibi* roma-

nı piyasaya çıkmış bile. Sırada İhsan Oktay Anar, Murathan Mungan ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bulunduğunu belirten Yılmaz, son olarak sözü yine *Mitolojiler Sözlüğü*'ne getiriyor:

“‘Anlamak’ bu kitabın ana derdi. Birtakım meseleler üzerinde kafa yormaya ve o meselelerin arka planında yatan nedenleri anlamaya çalışanlar için bu kitap son derece önemli bir kaynak. Sadece kendi toplumumuzu değil, dünyayı anlamak için de *Mitolojiler Sözlüğü*’nün ufuk açıcı niteliklerinden yararlanabiliriz.”

Tabii eğer böyle bir derdimiz varsa...

(*Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe baskıyı yayına hazırlayan: Levent Yılmaz, Dost Yayınları)

İHSAN OKTAY ANAR

“Benim asıl kimliğim yazarlık değildir”

Hulki Aktunç’ın Türk Önsöz Edebiyatı Tarihi’ne geçecek önsözünden yakasını sıyrıp okura ulaşabilen Puslu Kıtalar Atlası romanıyla büyük ilgi gören ve bir anda tartışmaların odağına yerleşen İhsan Oktay Anar, diğer romanlarıyla da yakaladığı çizgiyi sürdürmeyi başarmış bir isim. Ancak, Anar’ın bir süredir Yeni Binyıl gazetesinde yazdığı köşe yazıları, belirgin bir travmatik dünyaya ayna tutuyor. E dergisinin sorularını cevaplayan Anar, sözü edilen travmatik dünyaya tutulan aynaya yönelik ipuçları da veriyor. “Yazmak için entelektüel olmak gerekmez” diyen Anar, Türkiye’de yazarlığın gereğinden fazla önemsendiğini belirtiyor. Hemen her şey gibi...

İhsan Oktay Anar, kendisini sarıp sarmalayan felsefeci kimliğine rağmen, az yazan ve az konuşan bir insandır.

Yazdıkları ortadayken, yazdıklarına dair konuşmayı uçarı bir gülümsemeyle reddeder genellikle.

Uçarı gülümsemesinin yerinde yeller estiğini nicedir fark etmek için çok da ârif olmak gerekmiyor.

Tuhaf bir şey yaptı ve konuştu, kitaplarına dair konuşmama titizliğini koruyarak yaptı bunu üstelik.

Haklı olduğunu görmemek için biraz bakar, biraz kör, ziyadesiyle bakarkör olmak gerekiyor.

E dergisine kapak olmaya nasıl gönül indirdi bilinmez gerçi ama kendisiyle konuşan şuaradan Adnan Özer'e söyledikleri hayli önemli.

“Homeros Entelektüel Değildi”

İhsan Oktay Anar, Adnan Özer'in “Bir röportajınızda, ‘Edebiyatçı entelektüel olmak zorunda değildir’ diyorsunuz. Niye böyle düşünüyorsunuz?” sorusunu cevaplandırırken, memleketin zihinsel kavşaklarında yaşanan bazı önemli kırılmalara da meydan okuyor bir bakıma:

“Entelektüel sözcüğü, ilk kez 1898’de Emile Zola’nın kullandığı bir tabirdir. Entelektüellerin tarihi çok eski değildir. Sorunuza gelirsek; Homeros entelektüel değildir. Cervantes her ne kadar edebiyatla alakası olsa bile entelektüel değildir. İngilizlerin bizim Homeros’umuz diye övündükleri Geofrey Chaucer bir entelektüel değildir. Entelektüel sözcüğünü başka anlamlarda da kullanabiliriz; yani çalışmak ve hayatını kazanmak için zihnini kullanmak zorunda olan kişi. Fakat aydın bundan bambaşka bir anlam taşır. Bildikleriyle, eleştirel tavrıyla aydınlanmış kişidir. Bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir. Yani zihin emeği

ile çalışan entelektüeller, aydınlanmış ve belli şeylere, topluma müdahale etmek durumunda, sorumluluğunda olan kişileri ayıralım. Örneğin, avukatlar, doktorlar da entelektüeldir. Aydın olmak kolay sayılabilir ama entelektüel olmak zordur. Mesela George Pulitzer'in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*'ni okursanız aydın sayılabilirsiniz, fakat nükleer fizikçi olmak istiyorsanız, bu aydın olmaktan çok daha zordur. Sanatçının entelektüel olması gerekmez. Mimariden örnekler verebiliriz. Mesela, İstanbul'da saraylar inşa eden Balyan ailesi de entelektüel değildi. Yazmak için de entelektüel olmak gerekmez.”

Kavram kargaşasının bu kadar egemen olduğu ve “entelektüel”in salt kavram olarak bile bir tür rant aracı haline getirildiği bir memlekette, konuyu vuzuha kavuşturmakta yabana atılamayacak faydalar var, elbette birileri merak edip okursa!

Tehlikeli Sorular

İhsan Oktay anar, daha sonra, felsefeci veya romancı kimliğinden ziyade, bu coğrafyada yaşayan bir insan kimliğiyle son derece önemli bir konuya daha değiniyor. Bunalım üretim merkezlerinde dillerden düşürülmeyen ama hiç kimsenin de anlamlı bir cevap vermeye yanaşmadığı “Niye yaşıyorum” sorusunun nasıl bir lüks ihtiva ettiğinin altını çiziyor Anar:

“Çok tehlikeli bir soru vardır: Niye yaşıyorum? Bu soruyu soran insanlar, bir gün gelir kendilerini zor durumda bulabilirler (...) Sorulmaması gerekir. Niye yaşıyorum diyeceğinize bir köpüklü şarap alın elinize ve onu bir nehrin kıyısında yudumlayın. Niye diye sormanıza gerek yok. Bunu yapın yeter. Tehlikeli soruları birbirimize neden soralım. Zaten cevap verilmemiş o kadar çok soru var ki. Bu dünyanın keyfini çıkartın. Niye yaşıyorum? Tehlikeli bir soru. Peki niye ölmüyoruz? Bunlar eşdeğer so-

rulardır. Niye sorusunun peşine takılırsak hayatı yaşayamayız.”

Puslu Kıtalar Atlası yazarı, “Sizin yazarlığınızda bu tarih dokuları devam edecek mi?” sorusu üzerine eşiği bir adım daha geçiyor ve bir anlamda yukarıdaki sözlerinin arka planına ışık tutuyor. Bunu yaparken, pek çoklarının üzerlerine geçirebilmek için birbirini ezdiği, birbirinin ayağına bastığı “yazarlık” hırkasını bir kenara fırlatıp atması hiç de şaşırtıcı değil:

“Benim asıl kimliğim yazarlık değildir. Yarın belki bütün el-yazmaları, notları, kütüphanemi terk ederek ortalama bir kemancı olmaya çalışırım. Fakat kemana da bağlı kalamam. Yani bir insanın kendini yazar, öğrenci, genel müdür kimliği içine sıkıştırmasını ve bununla kıvanç duymasını anlayamıyorum. Dünya o kadar büyük ve seçenekleri o kadar fazla ki, keman çalmak bize zevk veriyorsa niye yazar olarak kalalım, bu dünyaya eğlenmeye geldik.”

“Peki İhsan Oktay Anar hep mi böyleydi, yoksa zaman içinde karşılaştığı keskin dönemeçlerde yaşadığı kimi sarsıntılar mı etkili oldu böyle düşünceler geliştirmesine?” türünden tuhaf bir soru geçiyorsa aklınızdan şayet, önce şu satırlara bir göz atın, arkasından da her pazar, *Yeni Binyıl*’daki köşesini takip edin. Her şeyin ipucu oralarda yatıyor çünkü:

Adnan Özer’in, “Müzik ilgisi nereden geliyor?” sorusuna, şu anlamlı cevabı veriyor İhsan Oktay Anar:

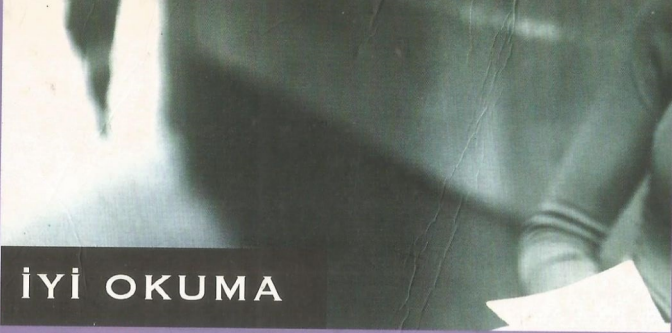
“Çok kritik bir yerde askerlik yaptım. Orada Mozart, Bach, Hendel dinlerdim. Müzik duyguları anlatır ve o zaman aşırı duygular yaşadığımı hissettim. Müziğin duygularıma tercüman olacağını düşündüm. Bir keman aldım ve keman öğrenmeye çalışıyorum.”

Ve kuşkusuz en çarpıcısı, en son soru ve Anar’ın cevabı:

“Bundan sonra neler yapacaksınız”

“Hiç belli olmaz.”

Şimdi anladınız mı?

İYİ OKUMA

“... iyi okumak gerçekten de bir muhalefet biçimi. Bu kitapta yer alan ‘kitap tanıtma yazıları’ bu bağlamda değerlendirilebilir rahatlıkla. Yoksa hiçbirinin eleştiri, oluşturu, karıştırı, çatıştırı olmak gibi bir iddiası yok. Hatta bu anlamda hiçbir iddiası yok. Bunlar, yeryüzüne belli değerler açısından bakan bir insanın kitaplarla ilişkisinden ibaret yazılar yalnızca. Üstelik hepsi de öznel. Bu nedenle, kimileri hayli duygusal, bu nedenle kimileri hayli ironik, yine bu nedenle kimileri de hayli sert. Ancak, titiz okuyucu, bütün yazılarda belli bir perspektifin gözetildiğini hemen fark edecektir. O perspektifin gerisinde, insani ve insanca olana dair derin bir sevginin yattığını da...

Edebiyat insan için değil miydi zaten?”